Vechi locuri și zidiri ieșene

Editura TEHNOPRESS

Str. Pinului nr. 1A

700109 Iași - România

Tel./fax : 0232 260092

E-mail: tehnopress@yahoo.com

www.tehnopress.ro

ISBN: 973-702-050-2

© Imagini și fotografii din colecțiile : Ion Mitican, Dumitru

Grumăzescu, Valeriu Dornescu, Victor Macarie, Biblioteca „Mihai Eminescu”, Arhivele Naționale - Filiala Iași

Pentru sprijinul acordat la documentare, autorul mulțumește cu recunoștință: prof. Ioan Caproșu, prof. Gheorghe Macarie, prof. Alexandru Dan Todiraș, cercetătorului Neculai Ursu, cercetătorului Sorin Iftimi, colegului Constantin Ostap, cit și personalului Bibliotecii „Mihai Eminescu”, al Filialei Iași a Arhivelor Naționale și al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”.

ION MITICAN

Ulița Mare

din demult uitate vremuri

Editura

Tehnopress

IAȘI

Ion Mitican s-a născut la 11 aprilie 1931 în comuna Dănești județul Vaslui, într-o familie de țărani. După absolvirea școlii primare din localitatea natală, a urmat cursurile Liceului Național din Iași, între anii 1942-1944 și 1948-1950. între 1944-1948, din cauza refugiului școlii ieșene, a studiat la Liceul Mihail Kogălniceanu din Vaslui. în 1954 a absolvit Facultatea de Electrotehnică a Institutului Politehnic „Gheorghe Asachi" din Iași. S-a angajat la E.A.C.S. (Uzina electrică) din Vaslui pentru a putea realiza electrificarea satului său natal, prin mijloace locale, cu o microcentrală, așa cum își propusese din timpul studiilor. La sfârșitul lunii august 1955 a reușit să obțină și un aparat de proiecție cinematografică pentru Căminul Cultural și să realizeze o rețea de radioficare, pentru consătenii lui, lipsiți pe atunci de radioreceptoare. Din toamna anului 1955 începe să lucreze la întreprinderea de instalații CFR din Iași. După 1960 s-a ocupat de telecomunicații în Regionala CFR Iași. A devenit șef al Biroului Telecomunicații și profesor de Telegrafie și Radiocomunicații la Grupul școlar CFR. Impresionat de unele accidente feroviare grave datorate lipsei unor comunicații între impiegați și mecanicii de locomotivă, care circulau exclusiv pe baza semnalelor din parcurs și care erau puțin vizibile pe vreme rea, propune, experimentează și introduce - nu fără greutăți - sistemul de radiotelefonie cu trenurile în mers, mai întâi în Regionala CFR Iași (1972-1973), apoi extins în toată țara. Pentru documentarea și instruirea personalului în domeniul acestor instalații, a scris și publicat lucrări de radiocomunicații. Inițiază și supravegherea video la barierele CFR, pentru creșterea siguranței. împreună cu alți colegi înființează, în 1966, primului Club de turism pentru tineret din țară, de după război.

în paralel cu activitatea profesională, Ion Mitican și-a dedicat timpul liber studierii istoriei lașului: a cercetat prin ziare vechi și

documente din Arhivele Statului și din biblioteci și a scos la iveală amănunte interesante despre viața orașului, ca și despre personalitățile care au locuit în acest oraș. în perioada anilor ‘80 - epoca „modernizării” lașului -, susține o rubrică săptămânală, intitulată „Vechi locuri și zidiri ieșene”, la ziarul „Flacăra lașului”, militând pentru cunoașterea și conservarea patrimoniului istoric și cultural al orașului. în același scop, publică articole evocatoare în revistele „Cronica” și „Convorbiri literare”. Prima lucrare istorico-literară, „Un veac prin Gara Iași”, a apărut la Editura „Sport Turism” din București (1983).

După ieșirea la pensie, în anul 1994, își păstrează spiritul dinamic și inovator: organizează și predă cursuri de utilizare a calculatoarelor la Clubul CFR Iași; desfășoară o susținută activitate publicistică editând revista „Pagini Feroviare” și prin ample articole la ziarele „Monitorul”, „Opinia”, „Lumina” și „Curierul de Iași” ; realizează interesante și documentate emisiuni tv dedicate lașului; publică numeroase volume, îmbinând cu măiestrie harul de povestitor cu tenacitatea cercetătorului de arhive; este prezent în spațiul virtual cu blogurile „Mitican romb log” și „Mitican weblog ”, precum și în cel real mergând sprinten, întodeauna pe jos, pe străzile pe care le evocă cu atâta tandrețe, cercetându-le tainele.

O listă a lucrărilor publicate este prezentată la sfârșitul acestui volum.

Editorul

- Drept introducere
- Palatul lui Petru Șchiopu și un faimos “otel” cu adresa rătăcită: „Sant Petersburg”
- Găzduit o vreme pe unde-i acum Liceului Național
- ...Apoi pe strada Golia
- ...Și în Ulița Princiară sau în casa ghiculească?
- Alt han vestit care nu mai este: Hanul Turcesc.
- ...Și o statuie ușărnică
- Pe Ulița Boierilor se construiește o biserică aurită pe care “nu-i chip s-o descrii cu limba sau cu pana“
- La Trei Ierarhi se deschidea primul Colegiu numit și “Academia Vasiliană”
- ...Dar care apoi se risipea, urmînd pierderea domniei, a averei

și înrobirea preafrumoasei Doamne Ecaterina
- Mai întîi cu școala la Trei Ierahi
- Pe Ulița Mare se vorbea grecește ca la Atena
- Printre oaspeții de la Trei Ierarhi este găzduit și Regele Poloniei
- Școala aceea avea și clase de latină și “arăpească”
- În anul 1749 sunt poftiți la școală și copiii “prostimei” (mai mari de trei ani)...
- Iar la Trei Ierarhi se slobozeau “vecinii” -țăranii moldoveni înrobiți
- Boierii vorbeau numai cu Evghenestate, Arhonda și Frățica
- Tot Mavrocordat, cucernicește “fimeile nărăvașe”, punîndu-le la rugăciuni în Mitropolia Veche...
- Pe Ulița Mare apărea “Facultas Artium"
- Pe Ulița Mare, în ograda Mitropoliei, se zidește localul primei academii a Moldovei: Academia Domnească
- Ctitorul Academiei avea un sfîrșit tragic
- Vechi nume de profesori uitați ai școlii din Ulița Mare...
- “Parnassul” din Ulița Mare sau Grădina cu oratori din ograda Mitropoliei
- Școala roznovanilor
- Zile furtunoase pe Ulița Mare din Iașii anilor 1820
- Primăvara anului 1821 la Iași
- ...iar Patriarhul Constantinopolului și membrii Sinodului sunt spînzurați...
- Nu puține ecouri avea și Revoluția lui Tudor
- Studenții Academiei din Ulița Mare -Eroii de la Drăgășani.
- Drumul salvării Drăgășani-Iași-Sculeni
- Pămîntul nemuririi: Sculeni
- Ultimele clipe ale Eteriei din Moldova
- Pătimirile Ieșilor și ale Moldovei după evenimentul de la Trei Ierarhi
- O carte uitată despre Iașii anului 1821: Jalnica Tragedie
- Ecoul faptei de la Trei Ierarhi: viață nouă în Pricipate
- Un ieșean, cel dintîi ministru de externe al Greciei Independente
- Mai întîi aflăm cînd s-a petrecut evenimentul
- Îl însoțim pe diaconul Ion Creangă pe sub turla Trisfetitelor
- Și ne plimbăm cu Mihai Eminescu pe Ulița Mare
- De la Trei Ierarhi nu lipsea nici Veronica Micle

- Aflăm și despre o întîmplare a Sfintei Paraschiva, petrecută sub turla Trisfetitelor.
- După veacuri de zbucium, cutremure și dese pîrjoluri, biserica se restaura
- ...iar Sfințirea prilejuia o Serbare de pomină...
- După sfințire veneau și criticile...
- Ne amintim si alte zidiri legendare care nu mai sînt: dughenile de la Trei Ierarhi
- Dăm peste “burgul” vechiului tîrg
- Popas la hanul Ilie Armanu (Armeanu), gazda poetului Mihai Eminescu
- “Cronica” primului spectacol
- Cu Mihai Eminescu la Teatrul Evreiesc
- Ultimul adăpost al tezaurul României, înainte de a porni în lungul său voiaj fără întoarcere...
- Palatul plin de istorii romantice...
- ...care încep cu aceea a cronicarului Miron Costin, decapitat pentru o vină închipuită
- Aici se așezau Roznovanii
- Se ridică un nou palat pe Ulița Mare...
- Palatul rămînea lui Neculai al II-lea Roznovanu
- Drept felicitare, tinerii însurăței căpătau o sobornicească osîndă
- Războiul din fața casei Roznovanu, pe Ulița Mare
- Candidatul la domnie Nunuță, zis și “Neculai al III-lea” în loc de tron primea închisoare
- Neînvinsă, cucoana Marghiolița nu se dădea bătută și lupta mai departe...
- Prințul Carol locuiește la Roznovanu.
- Palatul din Ulița Mare al regilor din Belgrad
- Regele din Belgrad, pe trei sferturi ieșean
- Tragedia din Belgrad se prorocise în Ulița Mare din Iași
- Se despărțea de Ulița Mare și faimoasa cucoană Marghiolița
- Palatul aducerilor aminte
- La Roznovanu se instalează Primăria...
- ...Și apoi se pregătește o reședință regală...
- ...Pe care o vizitează principii Maria și Ferdinand, dar n-au de gînd s-o locuiască
- Bătrînul palat se reînnoiește
- În locul regelui se așează tribunalele și armata...

- O fantomă roznăvănească apare ziua, în amiaza mare, pe peronul Gării Iași
- După multe peripeții și mutări, Primăria se întoarce acasă, pe Ulița Mare - strada Ștefan cel Mare și Sfînt
- Ce era odinioară pe locul esplanadei și mai spre centru
- Teatrul lui Apollo din Ulița Mare
- Și așa am ajuns în fostul "City" al Ieșilor
- ...Ne oprim și la Curtea Domnitorului Mihail Sturza
- Locul unde eroul lui Costache Negruzzi a cumpărat pălărie nevestei
- Bătălie pentru Piața cea Nouă
- Ulița Mare înghițea și capătul nordic al Uliței Golia
- Întoarcere cu ochii reveriilor pe Ulița Mare
- ...Cu scurtă incursiune pe Ulița Pavelei de Lemn
- Pe ea a început nenorocirea asfaltării
- ...Urmată de pacostea alinierii
- Și se contura bulevardul lui George Melidon
- Se spera să rămînă măcar Palatul lui Grigore Ghica, din coasta Curții Domnești
- Drept încheiere

Drept introducere

Socotind că a venit și vremea Uliței Mari, după incursiunile săvîrșite prin celelalte vechi străzi și pitorești cotloane ieșene, puțin cunoscute publicului larg, dăm la iveală și aceste însemnări și vă poftim, dragi cititori, la altă plimbare romanțioasă. Veți vedea clădiri astăzi dispărute și veți afla istorii despre o lume demult trecută pe tărîmul uitării. Vom găsi pașii poetului Mihai Eminescu și așezările faimosului han Sankt Petersburg, străvechiul Palat Roznovanu- romantic locaș și al regilor din Belgrad , Academia Domnească din Grădina Mitropoliei, Eteria, primul Teatru evreiesc din lume, în limba Idiș (cu mărturii inedite) și așezarea multor zidiri, adesea pomenite în paginile literare, dar rămase fără adrese pentru contemporanii noștri. La tot pasul vă vor însoți imagini, dintre care unele, sunt publicate pentru prima oară.

Toate izvorăsc din teancul de fișe întocmite de-a lungul anilor: ischitind bunicii, cercetând dosarele Primăriei -rînduite în depozitul sacru al Arhivelor de Stat- și răsfoind noianul de jurnale, reviste și lucrări ce au văzut cerneala tiparului sub nestinsa lumină a bătrînului nostru tîrg și se păstrează ca adevărate comori pe rafturile primitoare ale Bibliotecii “MihaiEminescu”

Ca și volumele anilor trecuți și acesta este dedicat cititorilor și celor care “iubesc lașul" și doresc să-i cunoască bucuriile și pătimirile îndelungatei sale existențe... Dar și celor care vor da aripi înălțătoare turismului anilor ce vin, cînd urbea noastră va intra, din plin, în circuitul marilor centre europene cu tradiții centenare și fiecare bătrînă zidire și fostă uliță sau hudiță, va fi pusă în lumina istoriei sale multi seculară.

Așteptînd părerile D-vstră, pentru viitoare îndreptări și completări, la sfîrșitul volumului, îndrăznim să prezentăm cîteva mai vechi, mărinimos exprimate, despre acele anterioare

Ion Mitican

'-Belvedere. "Fîntîna internațională” de la Breazu. Teatrul cel vechi din Ulița Goliei, Băile "idriatice” de la Răpedea, Bahluienbad,

Bojdeuca din strada Armoniei, Căutîndu-l pe Mitif, Palatul Strigoiului din Copou. Crucea lui Ferenț. "Podul " lui Eminescu de la Ripa Galbena. Mahalaua droșcarilor, "Academia muzicanților" din Ulița Frecau, Negustorii din Adunați. Casa lui "taica Bertălău ", Grădina amintirilor, Palatul Dezrobirii, La Elefant, Tîrgul Cucului. Hanul cu poezii, "Zimbrul" din Păcurari, Pităria Română, Casa Nădejdilor, O zidire de mult uitată, Palatul domnesc din Podu Roș, "Olimpul" de la Copou, La "Pavilion", Grădina Primăriei, Casele Conăcheștilor, "Muzeografii" din Păcurari, Feredeul turcesc, Un han din vremea Unirii, Casa lui Rolla, "Poarta" Verde, Un teatru de demult, Palatul "Viața românească", "Piața Muncii ", Pala tul Cronicarilor, Grădina doctorului "Buruienescu" și altele cuprinse în volumele Vechi locuri și zidiri ieșene și în paginile ziarelor "Flacăra lașului'. "Cronica ", " Opinia" de odinioară.

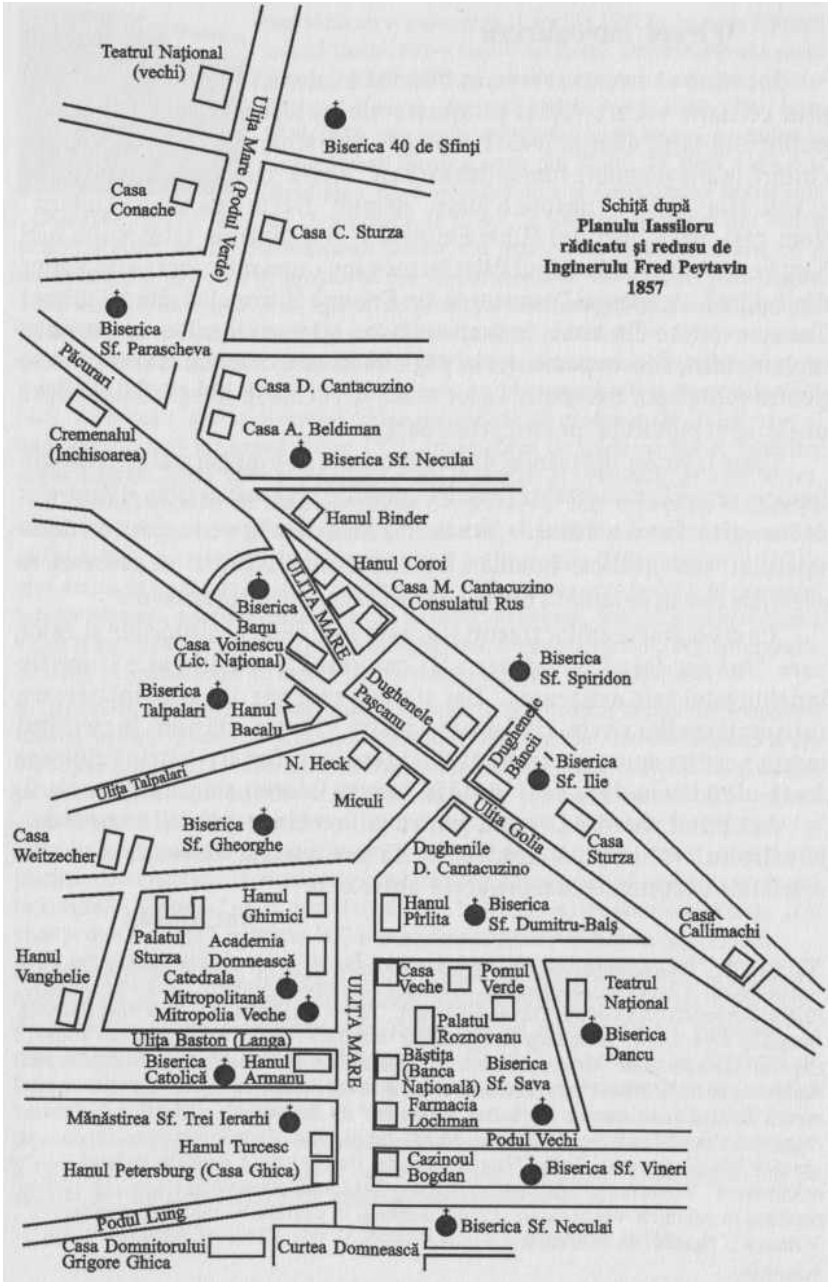

Capitolul 1

De la Curtea Domnească la Trifestite

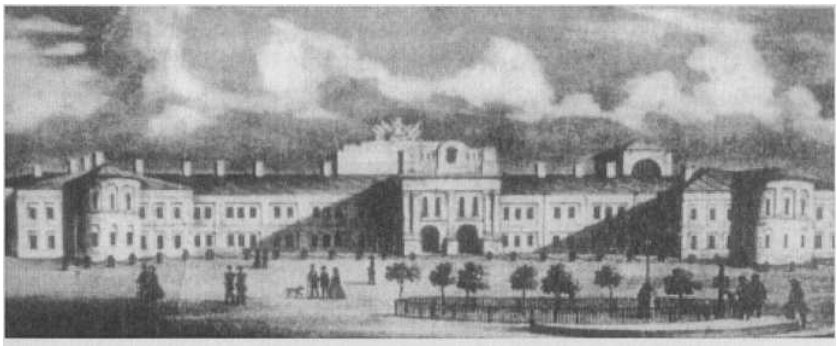

Plimbare pe vremea Unirii...

Culcîndu-se trudit, după bairamul nopții de Sfîntul Vasile, un june tîrgoveț, "cu stuchit la limbă", s-a pomenit, așa deodată, mai bătrîn cu vreo 50 de ani. Puterile îl lăsaseră, balamalele îi scîrțîiau, iar dintr-un ochi de oglindă îl măsura chiorîș un chip străin și bănuitor, cu pletele cărunte și barba hîrșie. înfricoșat a ieșit povidindu-se pe ulițe, să se dumirească de întîmplare. De necrezut, dar nu mai recunoștea nimic. Vechea și vestita Uliță Mare, de felul ei "strimtă și strîmbă, în ciuda numirii" ce o purta "se întindea acum în sus și în jos, trasă ca la sfoară și largă de cel puțin patru ori" pe cît fusese. Netede și lucioase trotuarele din "piatră colorată" - marmură - erau umbrite de cîte două rînduri de copaci stufoși, printre care se ițeau palate strălucitoare acoperite de coloane, stucaturi și statui. în dosul Mitropoliei, pe fosta albie mocirloasă a Bahluiului, adîncită și îndreptată, îmbogățită și cu apele Șiretului și Prutului, se oglindeau coșcogea vapoare, legănînd alene coșurile încolotăcite în caiere de fum. Albia Bahluiului avea să fie mutată mai spre apus, dincolo de biserica lipovenească, prin anii 1910 - 1911.

Tot muncindu-se și zbuciumîndu-se să deslușească minunea prin care ajunsese taman la 1 ianuarie 1907, cum îi zisese careva dintre trecătorii nemțiți - îmbrăcațiîn straie strimte -, ce-1 văzuseră crucindu-se pe la răspîntii, George Melidon, autorul povestirii Un vis ciudat, tipărită în " Calendar pentru români", pe anul 18 5 7, s-a deșteptat aiurit din somnul chinuit de vedenii.

La picioare, în fața crivatului răvășit, se ploconea, ca de obicei, Ion odagiul, înfățoșindu-i dulcețile tabietului de dimineață și urîndu-i voios: Anul 1857 cu bine !"

Bătrîna Uliță Mare ce-o zbughea grăbită din Curtea Domnească și se poticnea după cîțiva pași - pălindu-se ba de un zaplaz, ba de o căsoaie trîntită cine știe cum drept în cale -, rămăsese neatinsă de prefacerile visului năstrușnic.

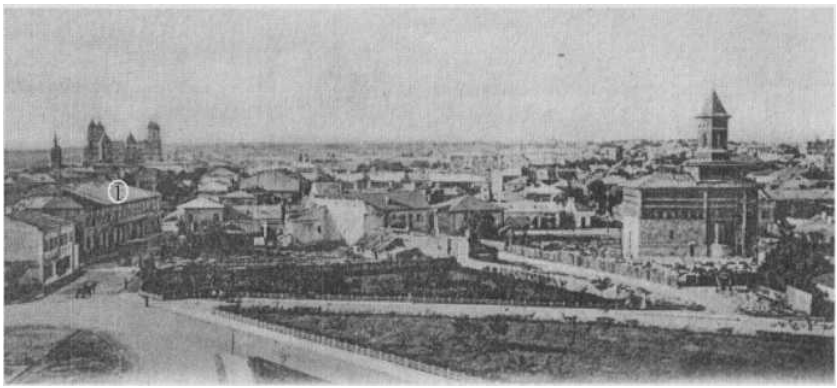

Ulița Mare în fața Curții Domnești. (1 - Casa Ghica)

Ținînd stînga pe la Mănăstirea Trisfetitelor și mai dreapta pe la Biserica Papistașilor (Catolică), strîmtorîndu-se pocăită prin dreptul Mitropoliei vechi și umflîndu-se țanțoșă pe lîngă aceea nouă, ajungea strînsă ca de gîlciîn colțul Străzii Princiare - fosta uliță Sfîntul Gheorghe Lozonschi (numită apoi Cloșca) și înălțată la mare rang pe vremea domnitorului Mihalache Sturza, statornicit cu toată curtea în căsoaia moștenită de la tătâne-său, logofătul Grigoraș Sturza și prefăcută într-un chipeș palat (căci acel de la Curtea Domnească fusese mistuit de un pîrjol în anul 1827).

Cîrmind-o iarăși spre răsărit și luînd-o tot înainte, dădea buzna în ulița Goliei (Cuza Vodă), pe al cărui făgaș se lăsa numaidecît la răspîntia lui Petrea Bacalu din colțul străzilor Academiei (acum Arcu) și Curelari (azi Săulescu), de unde cotea brusc, la dreapta, către Ulița Consulatului Rosienesc și bolnița Sfîntului Spiridon, dar se răsgîndea și o tăia săghieș, urmărind tot stînga, spre casa lui Mihalache Pașcanu (unde a locuit domnitorul Al.I.Cuza și apoi s-a instalat Muzeul Unirii).

Dondănind așa din colț în colț și poticnindu-se ba într-o bîjglă, ba într-un căsoi, după cîteva șerpuiri și încă un cot, se oprea curmată de șurlaiele pogorîte spre hăurile lutoase, prenumite Rîpa Galbenă

și, după oleacă de chiteală, înfrunta pieptiș drumul înverzit al rohatcei din dealul Copoului (aflată dincolo de poarta grădinii) - croit mai întîi ca o carare printre țintirimele bisericelor Prapadoamna (Sf. Paraschiva) din capătul străzii Păcurari și Sfintul Neculai cel Sarac. (Biserica aflătoare pînă la demolarea din 1912 cam pe locul Casei Studenților). Capătul acesta, căptușit cu o întreagă pădure de copaci otînjiți, se mai numea Podul Verde căci trecea printre vii, grădini și livezi străpunse, ici-colo, de acoperișul unui conac boieresc strămutat din dricul tîrgului, nimicit de pojarul mai sus pomenit.

înaintea mutării reședinței domnești la Iași, în a doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanu (1564), tîrgul se întindea spre partea de răsărit a Curții Domnești, piața veche fiind în preajma Bisericii Barnovschi. Ieșind din poarta de răsărit a Curții Domnești, prin dosul bisericii Sfintul Neculai, pornea Ulița Rusească, a negustorilor de blănuri - mult căutate pe atunci - numită și Tîrgul de Jos, apoi un timp C.A.Rosetti, iar după ultimul război pînă la sitematizare: 6 Martie. Pe făgașul ei, lărgit, se află acum strada Grigore Ureche. O prelungea spre Tatarași Ulița Trapezănească (a schimbătorilor de bani) - astăzi Grigore Ghica Vodă - și o însoțeau și rămureau altele laterale. Paralelă cu ea, către nord, erau ulițele Sfinta Vineri (A. Panu) și Podu Vechi (Costache Negri), Ulița Mare avînd puțină însemnătate pe atunci.

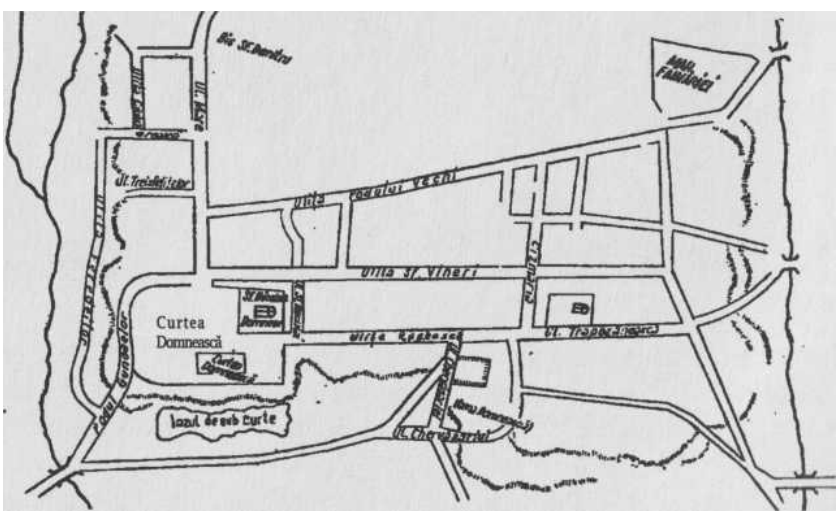

Neclintite de visul poetului Melidon în poarta Curții Domnești se țineau țepene, încăpățînate să-și păstreze locul, încă mulți ani, cîteva prăvălii scunde cu pereții hrentuiți și bolțile pietruite, arse și răsarse de 9

pojarurile ce înnoiau într-una acoperișurile șindriluite și primeneau, cît s-ar zice "pește", înfățișarea tîrgului.

Printre ele și pe sub zidul bisericii Sfîntului Neculai (Bogatul) din coasta Curții Domnești, înconjurată de un cîrd de dughene și acareturi bătrînești, se strecura la dreapta ulița Medeanului (pieții) Sfînta Vineri (numită azi strada Anastasie Panu după vestitul ei locatar) - staniștea pestriță a negustorilor, șufarilor, matrapajilor (precupeților) și tot neamul coropcarilor ce-și atrăgeau mușterii răcnind pe lîngă tărăbi, ca mușcați de șărpi și-și dregeau apoi glasul în "crîșmele mai multe decît casele", adesea "binecuvîntate" chiar de "preasfinte" fețe duhovnicești.

Piața Sfînta Vineri

Asta dacă ar fi să credem spusele lui Kelemen Mikeș, musafir al tîrgului prin anii 1738-1740, ce le-a vizitat cu pacat și apoi s-a spălat pe mîini scriind :”prin circiumele de pe aici lingă fiecare butoi sînt cel puțin zece popi care-1 înconjoară ca pe un mort” (C.

Prisnea, Țara Vinurilor).. Astfel văzîndu-i unii dintre tîrgoveți, roși de supărare, se și întrebau cum de-i mai îngăduia patroana bisericii (ce era odată cam pe locul palatului Finațelor), de la care-și luase numele Medeanul (Piața Sfînta Vineri - acum Hala Mare) și nu pogora peste dînșii trăsnetele Cerului. Ba alții, păgîni, cuprinși de îndoieli necurate, se gîndeau, îndemnați de Sarsailă, dacă nu cumva patima acestor păcătoși iubitori ai zamei din poloboace se născuse în pustie, unde unii dintre canoniții de voie în rugăciuni și singurătate, lipsiți de apă, și-or fi stors niscaiva poame sălbatice... care din cauza fierbințelei se prefăcea iute în... Doamne păzește de cuvîntul cel rău... pomenit ce-i drept și prin cărțile sfinte...

Despre aceste faimoase înzestrări ale fostei capitale de pe malul Bahluiului dă mărturie și celebrul călător turc Evlia Celebi, care auzise pe la 1659 cînd cutreiera Moldova, că Ieșii aveau "vreo 1062 de pivnițe". Nu pentru murături, cum ar crede acei cucernici - căci acestea se oploșeau în simple gîrliciuri, numai oleacă scoborîte de la fața pămîntului. Ci pentru vinațuri, căci mai toate țineau pe umerii bolților cîte o circiumă. Și de aceeea erau adînci, întortochiate și răscrăcănate în toate părțile pentru ca licoarea viței de vie să fie răcoroasă și cu gust felurit, potrivit celor patru puncte cardinale. Despre adîncimea lor - de vreo 15 stînjeni - dă mărturie Dimitrie Cantemir în strașnicul lui op: Descrierea Moldovei. Pe vremea sa un stareț Leontie, venit din Rusia (1701), însemna faptul că "vinul și plinea la Iași sunt ieftine...Peste tot doar numai circiume" (C.Prisnea, Țara vinurilor...). Dealurile din jur erau năpădite de vii, doldora de struguri și bortelite de felurite crame chiar și după două sute de ani, cum avea să observe și George Topîrceanu, devenit ieșean prin 1911:

“Te salut oraș-grădină, cu conture iluzorii/

Străjuit de patru dealuri încărcate de podgorii... ”.

Odinioară, în jurul Bisericii Sfîntul Neculai

Capătul uliței Medianului, dinspre Curte, îl țineau de cînd lumea, bărbieriile, cu ștergarul alb înfipt într-un băț ca un steag și menirea să ferchezuiască bărbile și mustețileînalților dregători,înaintea intrării în palat la prea cinstita ferchezuială domnească. Le întovărășeau racheriile cu garafele ochi de vutci boite puseîn ferestre, tot cu scop lucrativ. La stîlpii de legat bidivii, înfipți în fața ușii lor, opreau unii dintre cei pomeniți sau amploaiații divanurilor, cinstiți adesea de călări cu un covrig, niște măsline și un păhăruț, dis-de-dimineață pe inima goală, "ca să prindă coraj", potrivit obiceiului statornicit odinioară prin multe case bătrînești.

Scufundate în pămînt pînă la ferestrele abia de cîteva palme, strașnic zăbrelite și zdravăn oblonite, după Ulița Medeanului răsăreau străvechile băști, ale Uliței Mari cu zidurile bolților scunde mucezite și acoperișurile adesea smuncite de vîntoase. în întunecimea lor, străpunsă de sulițele piezișe ale cîtorva raze luminoase, prefirate prin crăpăturile obloanelor, scînteiau juvaierele zărăfiei lui Leiba Kahan și străfulgerau bezna sticlăriile, brașoveniile și ceasloavele legate în piele și argint din dugheana lui Hristofor, oploșită peste drum de poarta Trisfetitelor.

Pe partea opusă, dinspre Bahlui, în coasta fostelor porți, sub turnul de la intrarea Curții, răsluit prin anul 1842 de meșterii stăpînitorului domnitor Mihalache Sturza - puși să meremetisească curțile pîrjolite în anul 1827 și să le prefacă în Palat Administrativ sau al Ocîrmuirii, pentru toate dregătoriile țării -rămăsese stingheră căsoaia spițerului Fotache. Fusese ridicată pe locul dăruit de

milostivul domnitor Scarlat Ghica pe la 1757 și proptită chiar de zidul Curții domnești.

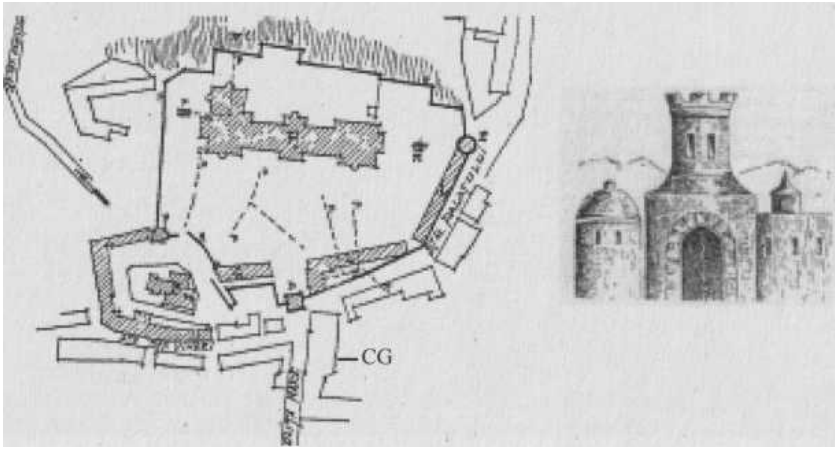

Planul Curții Domnești (A - Palatul, B-Biserica Sfîntul Neculai, L-cazărmi, D- poarta, P- vechi hrube, CG-casele Ghica)

într-o odaie, în casa aceea din piatră, cu ușile și ferestrele ferecate, ce purta numărul 1 și 3 în ulița Podu Roș, zisă mai demult Cherestegia, iar mai încoace răsbotezatăulița Palatului, își instalase tutungeria vestitul Iacob Inge Rober, cruntul arnăut domnesc. Devenit tîrgoveț pașnic, după alungarea lui Mihalache Sturza din tron (1849), fostul lui slujitor înlocuise paloșul cu ghilotina de tăiat foile de tutun șiîmbia mieros pe foștii potrivnici ai domnitorului din martie 1848, bruftuluiți și schingiuiți de dînsul, oferindu-le tutun bectimis parfumat, lulele și imanele spre iertarea grelelor sale pacate ce ar fi trebuit să-l înalțe într-un șteang bine săponit, dacă cei prigoniți ar fi fost răzbunători. Bucuros că scăpase de răsplata cuvenită păcatelor săvîrșite în tinerețe, la bătrînețe, cu galbenii adunați vînzînd iarba dracului, se retrăgea pe moșia sa din Strunga unde înființa stațiunea de ape minerale și apoi trecea în lumea adormiților la 5 mai 1891, cînd împlinise vreo 80 de ani.

Tot în casa pomenită se aciua mai tîrziu și Prima Societate de Economie, înjghebată prin 1871 de institutorii școlii Trei Ierarhi, printre care și Ion Creangă. Tovărășia se ticluise cu bănetul ce încăpuse într-o cutie de chibrituri. La el se adăuga un procent de 5% din leafa și așa plătită pe jumătate, în cupoane de credit, pe

care bieții slujitori ai catedrelor, ca să aibă de pîine, le dădeau băncilor scontatoare (la jumătate din valoare). Cu timpul însă micile depuneri aveau să rodească. Din chiverniseala lor și a dobînzilor, plătite de mușterii la împrumuturi, Societatea putea să-și cumpere chiar și casa lui Fotacheîn care se aciuase. O păstra pînă prin anul 1933, cînd străvechea zidire, regretată de istorici, se dărîma pentru lărgirea pieții Palatului, iar Societatea își muta teancurile de foanțe și hîrțoage în noul sediu, construit pe strada Ștefan cel Mare nr.49, folosit după 1946 de județeană PCR, apoi de Banca Agricolă, iar etajele acum de PSD și PD.

Palatul lui Petru Șchiopu și un faimos “otel” cu adresa rătăcită: „Sant Petersburg”

Întrecîndu-se în vechime cu zidirea lui Fotache și a institutorilor - bancheri, peste drum de Curte umplea colțul uliței Podul Roș și al Uliței Mari, palatul cu boltă pentru trăsuri (în dos), o samă de odăi la cucurigu (etaj) și lanțul dughenilor boltite de jos. Așezat cam de-a hoarța în uliță fusese stăpînit, după cum ziceau uncheșii, de Petru Șchiopu, de Grigore Ghica cel tăiat la Beilic, apoi de alt Ghica logofătul și urmașul său vornicul, care l-a vîndut, prin preajma anilor 1847, faimosului zaraf Michel Daniel. Deși nu era prea mare, avea căutare, căci sub el se rînduiau alte zeci de încăperi croite prin hrubele întinse ca un păienjiniș în toate părțile.

În palatul ghiculesc, cumpărat de bancher de la Vasilică Ghica se instala pentru o vreme faimosul Han, Ospătărie sau Otel Petersburg, al celebrului Conrad Regensburg, ce-și schimba mereu locul și-și proba în diferite vaduri norocul, trecînd prin cele hardughii goale boierești ale tîrgului și lăsînd în urmă o seamă de amintiri, dar fără precise localizări.

Palatul Ghica (1)

Printre primii îl pomenea Mihail Kogălniceanu scriind Fiziologia provincialului în Iași, publicată pe la 1844 ("Almanah de învățătură și petrecere ”),

Venind în capitala "Principatului Moldaviei sau a Cnejiei", pentru prima oară, cu trăsura proprie "cu căruța de poștă sau cu harabagiul jidov", provincialul de la Herța, de la Bîrlad, Cotnari, Vaslui sau Focșani, era tulburat că în locul unor minunății cum se aștepta să vadă pe ulițile capitalei, aceasta îi arătase, la intrarea Păcurarilor, doar un cîrd de bîjgle urîte," mai multe acoperite cu paie sau cu șindrilă putridă”, cele frumoase, bănuite de el, ivindu-se abia "în preajma temniții statului", "pe ulița aristocratică a Copoului cu frumoasele sale palaturi". îl trezise din contemplare întrebarea: "Cucoane, unde vrei să te duc ?"

Cum în privința asta ținutașul nu avea nici o idee" harabagiul, cumpărat de Regensburg îl duce la ospătăria de Sant-Petersburg. Îndată ce trage la scară, un lacheu vine îmbrăcat - iar nu în cămeșă și izmene cum se obicinuiește pe la tîrgușoarele de țară - se înfățoșează și apucă de subsioare pe domnul călător carele într-un minut de deșărtăciune iertată, mai că se crede logofăt mare. Lacheul îl duce într-un apartament frumos decorat și mobilat mai bine decît odăile ce a văzut la ispravnicul sau la prezidentul ținutului său. O altă slugă cu livre vine și-i zice cu cel mai mare respect:

- Cînd veți avea ceva de poruncit, mă rog să trageți clopoțelul. Eu stau la ușă gata a vă sluji. Veți mînca în sală sau poftiți să se puie masa în apartamentul Măriei-Voastre ?

Măria Sa va mînca în sală. Merge în sufragerie și ochii îi sunt orbiți de noile frumusețe ce descopere. Pereții sunt zugrăviți... Masa îi bine acoperită și luminată cu lampe, lucru cam rar obicinuit în provincie. Talgerile sînt de farfurie fină. Provincialul carele n-a văzut încă nimică asemine, se socoate în palaturile din Halima. El se pune la masă, uimit, între un lord englizesc și o contesă leșească." Mănîncă biftecuri și alte mîncăruri străine, bea șampanie și amețit se culcă pe o canapea de adamască. A doua zi trezindu-se din mahmureală prin minte i-a trecut gîndul::"Toate aceste-s tare frumoase; dar toate aceste pot fi și tare scumpe. "Întrebînd află că

socoteala se ridica la considerabila sumă de 179 de lei, pentru o masă și un pat. Simțind că îl apucă damblaua, lovit “în punga sa strigă... Dar Regensburg se arată cu pîntecele său cel gros. La dînsul nu-i de tîrguit. La dînsul trebuie să dai ziua, fără împotrivire, aceea ce în codrii Herții ar trebui să dai noaptea. Nenorocitul călător n-are încotro să facă, decît să scoată punga și plătește această întăi lecție. Ispita este un profesor care se plătește mai scump decît cei mai scumpi profesori din Iași. "A. doua zi se mută la hanul Coroi pentru călătorii din Țara de Sus sau la hanul Evangheli pentru cei din Țara de Jos.

Uitînd să spună cam pe unde se aciuaseră aceste ospeții, cît și faimoasa locantă a lui Regensburg, autorul evocării lăsa urmașii să le caute obercăind în bezna presupusurilor.

Găzduit o vreme pe unde-i acum Liceului Național

Adică în casele moștenitorilor serdarului Anastasie Voinescu, aflate pe locul de astăzi al Liceului Național pe care le-ar fi părăsit în 1836, cînd se înființase Academia Mihăileană, peste drum, în casele lui Petrache Casmir și școala avea nevoie de internat. Așa reiese dintr-un act al Epitropiei învățăturilor Publice, din 20 aprilie 1835, prin care ceruse aprobare pentru cumpărarea lor, fiindcă primejduiau instituția scolastică, atît din punct de vedere material - avînd acoperișul din materiale "inflamabile" (probabil șindrilă) - cît și din punct de vedere

moral - "prin așezarea acolo a hotelului Petersburgîn care se adunau rele tovărășii". Peste două zile propunerea se aproba, dar casele se cumpărau

abia în anul 1836, deși Academia se inaugurase la 16 iunie 1835.

Întîrziind

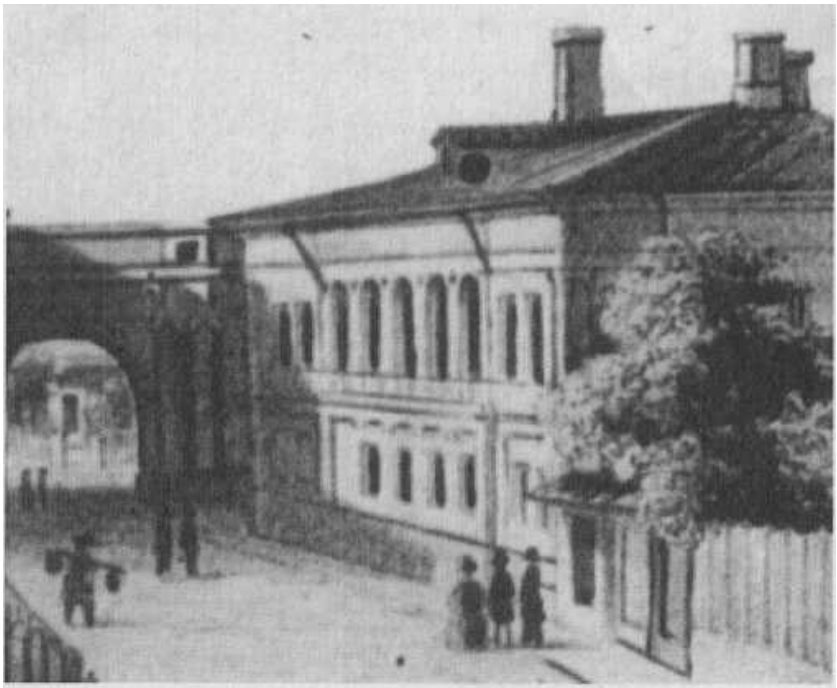

Casele Voinescu

închiderea locantei rău famate, prin 23 iunie 1835 Epitro-pia revenea cu o anofora cerînd strămutarea "tractirului" și acoperirea caselor cu materiale neaprinzătoare (tinichea în locul șindrilei). Domnitorul încuviința doleanța la 11 iulie 1835, dar hotelierul nu se grăbea să-și mute catra

fusele “ mînjite de păcatele femeilor păcătoase "așa că Epitropia revenea și în 10 septembrie 1835. Tot fără rezulate, pînă în binecuvîntatul an 1836 cînd prin mila domnului se săvîrșea cumpărătura zidirii buclucașe.

...Apoi pe strada Golia

Ospeția se muta, probabil, pe ulița Golia în palatul Callimachilor, unde poposea pe la 19 iulie 1837 nobilul Anatol de Demidov - călător prin Pricipate, spre Rusia, cu vreo 20 de însoțitori. între ei se afla și pictorul Denis Raffet care a alcătuit un album cu desemnuri creionate pe parcurs. Prinși de o ploaie torențială pe cînd urcau “ Un munte înalt și nisipos și plantat cu copaci frumoși" (Repedea) din vîrful căruia “ se

zăreau în cîmpie Iașii", intrau în oraș “pe o stradă lungă pavată grosolan cu o podea de stejar" și plină de prăvălii. Conduși de o gardă de onoare “lungul drum pe străzile care deveniseră niște fluvii se isprăvi, în sfîrșit, la hotelul St. Petersburg... Hotelul... era clădit cu o măreție mult mai mare decît trebuitoare pentru menirea sa. Afară de mărimea și faimoasa așezare a saloanelor și, deasemenea afară de picturile care împodobesc din belșug apartamentele nu se mai găsea aicea nimic din ceiace poate stinge oboseala și zăpăceala produsă de o cale lungă..." Cu acest prilej pictorul așternea pe hîrtie Vederea asupra lașului din balconul hanului Petersburg.

Casa Callimachi

Fiindcă musafirii nu s-au obosit cu numirea clădirii ori cu arătarea megieșiei ospeției, o propunea N. A. Bogdan în monografia Orașului Iași scriind: “Hotelul de Petersburg se afla instalat în casele foaste Lepădatu (Callimachi), din colțul stradelor Vovidenia (G. Enescu) și Golia (Cuza Vodă)”, Clădirea principală, existentă și acum, are un balcon larg cu vedere spre Palat și Trei Ierarhi (strada Cuza Vodă nr.41).

Plimbîndu-se prin oraș, călătorul nota că “strada pricipală este locuită de un popor întreg de negustori, de zarafi, de samsari, de fabricanți de tot felul, toți copiii lui Israel"

Mutîndu-se și de acolo, peste cîțiva ani hotelul avea altă adresă - potrivit lui Ion Ghica. Povestind neuitata sa Călătorie de la București la Iași înainte de 1848. (de fapt petrecută prin 1841) își amintea că în a 17

cincea zi de mers cobora de la "Răpedea" la "otelul de Petersburg în casele lui beizadea Petrache Mavrogheni din uliță” (probabil Ulița Mare). Clădirea pomenită, zic unii, ar fi fost aceea de lingă biserica Banu și a fost demolată după cutremurul din 1977. Avea etaj și o stăpînise și profesorul H. Tiktin, înaintea demolării adăpostind Cabinetul de Partid. Se înălța pe locul blocului adminstrativ Romtelecom, unde se plătesc abonamentele.

...Pe cînd sufla în sobă, s-aprindă focul, musafirul auzea pe cîntăreața englezoaică “ d-ra Bishop și marele harpist Bochsa", vecini de odaie. Cîntăreții sînt pomeniți și de Gheorghe Asachi în “Albina Românească" din 7,11,14decembrie 1841.

...Și în Ulița Princiară sau în casa ghiculească?

Iarăși mutat, otelul rămînea în istorie fiindcă a găzduit entuziastele întîlniri ale tinerilor învățăcei moldoveni, munciți de duhul schimbării orînduielilor din țară, ca și în alte părți ale Europei. Marea întrunire, revendicativă și zgomotoasă, de la 27 martie 1848, care cerea domnitorului Mihalache Sturza reforme, dreptate, libertatea cugetului și oprirea cenzurii, s-a ținut” în sala spațioasă a otelului de Petersburg" (G.Sion, Din anul 1848).

Dacă mai mulți contemporani au transmis mărturii despre întrunire și pățaniile unor participanți, arestați, oprimați, fugăriți și exilați în Turcia, locul așezări hotelului, nici de această dată, nu l-a arătat mai nimeni.

Autorul prețioaselor evocări despre vechiul Iași, Radu Rosetti (1853 - 1926) - al cărui tată, Răducanu Rosetti participase la burzuluiala din primăvara anului 1848 -, probăluia adunarea respectivă pe strada Lăpușneanu, la “Regensburg astăzi Binder". (Ce am auzit de la alții-Amintiri).

Fostul han Binder (Foto: I. Mitican)

Căutîndu-i și el urmele, romancierul Teodor Rîșcanu socotea că hotelul se găsea pe strada Lozonschi "unde se află azi Seminarul Veniamin Costache" ("Din trecutul nostru, aprilie 1939).

Părerea se baza, probabil, pe cercetarea - mai puțin cunoscută - a eruditului istoric și membru corespondent al Academiei Române, Gheorghe Ghibănescu, care îl fixa, fără drept de tăgadă, căci era cel mai temeinic știutor al trecutului capitalei și publicase nenumărate acte pe seama vechilor ei zidiri (Surete și Izvoade). Scriind despre Cuzești printre altele notase că Grigore. Cuza "prezida întrunirea boierilor de protestare către domnul M. Sturza, întrunire ținută în hotel Petersburg, în apropiere de palatul domnului, Hotel Victoria mai apoi, iar azi casele cumpărate pentru seminarul Veniamin Costache.

Ulița Mare cu locul Hotelului Victoria (1)

Exista și mărturia contemporanului Manolachi Drăghici, care însemna în Istoria Moldovei, pe timp de 500 de ani, pînă în zile noastre (Iași 1857), că trei întruniri s-au ținut "în coastele Curții Domnești, la hotelul Petersburg, despre ele auzind și vodă căci nu erau lucruri de neauzit". Așa cum s-a mai spus, domnitorul își stabilise Curtea Domnească în casele părintești din strada Lozonschi (devenită Princiară) și prefăcîndu-le cu galbenii închinați de Visteria țării.

Vechea Curte Domnească din capătul Uliții Mari, arsă din iulie 1827, se reparase și se transformase în “Palat Adminstrativ - pentru instanțele judecătorești și administrative, lăsîndu-se neocupat doar salonul cel mare, în care s-a stabilit spătăria, care ținea două odăi libere unde uneori Măria Sa cerceta unele pricini. în exteriorul Curții s-a zidit cazarma Miliției, pe locul unde înainte au fost încăperile arnăuților".

În ziua de 30 martie, cînd tinerii participanți la întrunirea din otelul Petersburg s-au adunat pe Copou în casa postelnicului Alexandru 19

Mavrocordat, pentru a discuta situația ivită după refuzul domnitorului de a le îndeplini cerințele (vreo 35), ce i le prezentaseră trei delegați (Moruzi, Rola și Vasilică Ghica), cum spune același cronicar (Manolache Drăghici), Mihail Surza "fără să piardă vreun minut, s-a suit într-o trăsură de stradă și s-a dus la cazarmă unde a adunat Miliția punînd-o sub arme." De acolo a trimis o trupă cu un tun pentru arestarea butușnicilor (nemulțumiților). La fel își amintea și George Sion: "domnul se sui în trăsură și cu un copil mic ce avea și escortat de garda palatului, plecă la cazarmă.

Nu altfel scria și C. Colescu- Vartic, în lucrarea 1848 zile revoluționare, apărută în anul 1898, la 5o de ani după întîmplare. Printre altele preciza că "adunarea fu permisă și se ținu curînd, adecă la 27 martie, în sala cea mare a Otelului Petersburg, alături de Palatul Domnesc din Iași". (Exact poziția hotelului Victoria față de palatul sturzesc). Se pare că mărturia nu este lipsită de însemnătate căci autorul cunoștea bine perioada, publicînd împreună cu D.A. Sturza șase volume de documente dintre anii 1822-1849. D.A. Sturza era fiul lui Alecu Sturza Miclăușeanul. Doar amplasamentul otelului din Ulița Princiară putea fi "alături de Palatul Domnesc "dincolo la vechea Curte ar fi fost "peste drum sau vizavi".

Nu lipsesc nici argumentele izvorîte din contractul existent la Arhivele de Stat și încheiat la 21 aprilie 1848 prin care Regensburg "a luat în chirie pe trei ani de zile, casele dumisale bacherului Strul Haim Daniel, cele mari, rîndul de sus, de la Ulița Mare, cu ograda lor, precum și jos o cuhne cu două odăi... iar anii încep de la Sf. Gheorghe 1848." Cum s-a mai spus, bancherul îl cumpărase de la vornicul Vasilică Sturza, care îl moștenise de la tatăl său, logofătul Grigore Ghica.

Pe baza acestui contract se considera casa lui Ghica sediul întrunirii din 1848.

Părerea este susținută de Manifestul Moldovei către fiii săi, în care se scrie că adunările se țineau “în tractirul de Petersburg, peste

drum de căzărmi, de tunuri și de oastea" domnitorului.

Contestînd părerea, oponenții socoteau că dacă actul s-a încheiat la 21 aprilie cu aplicare de la Sfîntul Gheorghe (23 aprilie), pînă la amenajarea hotelului mai trecînd un timp, nu se putea ține întrunirea din 27 martie aici. Afirmația din Manifest se considera referitoare la faptul că domnitorul avea grajdurile și unele trupe de pază peste ulița Princiară, lîngă biserică Sf.Gheorghe Lozonschi.

Amintindu-și Întîmplările din Moldova în luna lui martie 1848, Mihail Kogălniceanu notase și el că " la 27 martie 1848 stil vechi, mai mult docil una mie bărbați, din toate clasele, de toate opiniile, de toate națiile, din toate provinciile Moldovei se adună fără mai înainte poftire în Otelul Petersburg în Iași ca după o sfătuire comună să depuie la picioarele tronului ale lor dorințe". Adunarea o prezida bătrînul boier Grigore Cuza si au vorbit Lascarache Rosetti, Alecu Cuza (viitorul domnitor), Vasilică Ghica, aplaudați îndelung, urmînd ca un comitet din 16 participanți să întocmească lista cu revendicări pentru a fi prezentată domnului. Neacceptîndu-le acesta a trimis un corp de vreo mie de ostași cu cei doi fii să-i aresteze pe complotiști în casa lui Alecachi Mavrocordat din Copou unde unii dintre participanți, vreo 15, așteptau rezultatul convorbirilor dintre domn și delegația lor. Luați de arnăuți și cetluiți au fost trimiși prin Măcin în Turcia. Din aceste rînduri se reținea faptul că la intrunirea din Otelul Petersburg adunîndu-se peste o mie de participanți aceștia nu puteau încăpea decît în sala unui han cu o mare odaie pe pămînt. Hotelul din casele Ghica potrivit contractului fiind la etaj, nu putea avea o odaie așa mare. în schimb fostul han din Ulița Lozonschi deținea, jos, o sala mare unde mai tîrziu se dădeau și spectacole, anunțate prin jurnalele timpului.

Motivul adunării la Otelul Petersburg îl arăta Pavel (Panaiot) Balș scriind lui Ion Ghica, în 2-14 mai 1850. Datorită spiritului său dictatorial, Mihail Sturza era adesea criticat de tinerii intelectuali și prin tîrg se iscau discuții întreținute mai ales de prințul Constantin Moruzi. Ca să scape de el Domnitorulîl expediase la moșie. Boierimea Iașilor se împărțise în vreo trei partide: a germanofililor care așteptau cuvîntul nemților mai ponderați, a bătrînilor anteregii care se opuneau la orice înnoire și a tinerilor bonjuriști - ce purtau pantaloni bonjuri (ca blugii după 1989) și se arătau doritori de

schimbări radicale. “Și fiindcă conducătorii celei de a treia partide erau găzduiți la Hotelul Regensburg, el a devenit locul de întîlnire. Acolo se întrunea lumea pentru a discuta măsurile ce trebuie luate, fără să se hotărască nimic. Aceste reuniuni au devenit numeroase." în ziua întrunirii “organizatorii au împodobit sala, au ridicat o tribună au numit un președinte”(Cornelia Bodea, Anul 1848 Ia români).

Cum în toamna anului 1849 Conrad Regensburg făcea o învoială cu Ministerul Treburilor Interne de închiriere a hotelului pentru cartiruirea” oștilor otomane”, sosite în țară după evenimentele din 1848, proprietarul clădirii Strul Haim Daniel protesta, la 2 septembrie 1849, prin intermediul Agenției Austrice împotriva hotărîrii autorităților. Se opunea transformării casei care slujește de “podoabă orașului “ în cazarmă. Nu doreau musafirii militari nici negustorii așezați în prăvăliile de la parter (Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova).

Pe la 1853 clădirea hanului apare în Lista caselor și a dughenilor Capitalei supuse la vremelnica dare a sumelor pentru îmbunătățirea uliților Capitalei: Otelul San Petersburg a d. Costache Neculce. Avea adresa: Ulița Mare 23. Devenea apoi hotel Europa, în toamna anului 1854. Locul trupelor ruse retrase, îl luaseră trupele austriece intrate în țară pe la 6 septembrie. La Iași își manifestau prezența printr-o paradă pe Ulița Mare, mărșăluind cu fanfara militară înainte și toba cea mare trasă de un cîine dresat. Defilarea o primea generalul baron de Hess instalat țanțoș în fața palatului Roznovanu gazda sa (unde-i acum Primăria).

Peste cîțiva ani unii îi ziceau hotel Hillaire și a rămas în istorie căci potrivit avocatului V.A. Forăscu, colonelul Alexandru Ioan Cuza în noaptea propunerii ca domnitor,“ era la Hotel Hillaire, fosta casă din strada Mare a lui Ion Neculcea Mutul ”, iar soția, Elena, la Catinca Stoianovici. Amplasamentul acestuia se știe precis căci Hillaire era antrepenorul Hotelului D'Europe, situat în stingă caselor Cantacuzino din Piața Unirii, cam pe locul blocului, din coasta bustului domnitorului Dimitrie Cantemir. Avocatul V. A. Forăscu putea avea informații din prima sursă, căci deschisese testamentul domnitorului Cuza, la moartea acestuia.

Despre situarea hotelului Petersburg în zilele lui martie 1848 s-a

discutat mereu. Socotit cel mai în măsură să dezlege taina, profesorul Gh. Ungureanu, Directorul Arhivelor de Stat, a scris articolul Acum 120 de ani la hotelul Petersburg din Iași (Magazin istoric", aprilie 1968). Un material cu același subiect tipărise și Aurel Leon în revista "Cronica", din 23 martie 1968 (Hotel Petersburg, martie 1848.). Tema o relua și maiorul Gh. Sibechi (Otelul San Petersburg din Iași, “Cercetări istorice", XI, 1980)

Punîndu-se punct presupunerilor, tot mai contradictorii, în ziua de 5 aprilie 1968, cu prilejul sărbătoririi trecerii a 120 ani de la evenimentele anului 1848, autoritățile dezveleau placa de comemorare cu inscripția "Pe acest loc, unde se afla hotelul Petersburg s-a desfășurat în ziua de 27 martie/8 aprilie 1848 Adunarea populară a revoluționarilor din Moldova, care a dat semnalul începerii revoluției burghezo-democrate din Țările Române "(“Flacăra lașului", 6 aprilie 1968).

Totuși, supozițiile nu s-au încheiat și așa cum nota colegul Constantin Ostap în romanticul volum Parfum de Iași, rămîne ca viitorul să deslege deplin problema. Autorul acestor evocări a consemnat doar unele argumente, luînd în atenție și amplasamentul profesorului Gh. Ghibănescu, adînc cunoscător al vechiului Iași.

Îndreptîndu-se făgașul bulevardului spre Podu Roș, placa comemorativă rămînea între acesta și linia tramvaielor, fiind privită cu indiferență de contemporanii mai puțin aplecați spre istorie și suspicioși la orice legătură cu cuvîntul revoluționar, uitînd că tinerii acelor ani prin sacrificiul lor au zdruncinat tăria autocrației, sădind în Principate spiritul emancipării europene și trudind entuziești pentru realizarea României.

Alt han vestit care nu mai este: Hanul Turcesc.

Printre prăvăliile de lux, franțuzești și englezești, într-una preschimbate în bolțile palatului ghiculesc din Ulița Mare, ațínea calea jupîneselor și jupînițelor străvechea spițărie, din 1827, a lui losef Leiter, trecută apoi către Dumitru Oroș (care vindea prin 1854, gazogen), urmat de Gustav Schiller, Andrei Iassinschi (1868) și un întreg cîrd de spițeri, mari meșteri de hapuri, dresuri și boiele, ce dădeau farmec duducelor celuilalt veac.

Ascuns într-un" pătrat de ziduri groase și înalte" cu multe cotloane și uși ferecate ca o cetate, unde negustorii cei bogați își doseau mărfurile de preț spre a le apăra de foc și hoți (Andreas Wolf), tot pe aici vecuia și faimosul Han al Trisfetitelor sau Hanul cel Mare, zis și Hanul Turcesc, după neamul oaspeților săi. Se afla cam pe locul statuii lui Gheorghe Asachi și rămăsese din vremea cînd negustorii osmanlîi cutreierau așezările și drumurile Moldovei, aducînd în hrubele întortochiate și-n ascunzișul haznalelor caravane cu băcăliile Orientului, șaluri indiene, săbii din Damasc și duceau înapoi piei de samur, roți de ceară verde și parfumată, butoaie de carne uscată și ocale de aur și argint scoase din munții Moldovei și Bistriței Aurii.

Bolțile sale joase de la stradă, îndeobște pitării, băcălii, atrăgeau prin 1845 sute de privitori în jurul butcelor și cupeurilor strălucitoare, înfățișate de fabrica lui Anton Beer, instalată în ograda hanului, pe Ulița Mare, în inima tîrgului, ca să crape de ciudă marii negustori de landouri vieneze, cărate din în8depărtatele prăvălii europene și scumpite de drumul cel lung.

Tot pe aici, după vreo patru ani făcea mare dever și Ibkar geamgiul cu “stecle" - mare noutate - tăiate în "ochiuri de 1, 2x2, 2 palme", numai bune și pentru geamurile ferestrelor boierești, dar și pentru înlocuirea beșicii de porc, din pereții bordeielor mahalalelor prin care “ vrăjitorul" își purta geamurile, în cîrcă, vîrînd soarele în case, ca eroii din povești.

Căzînd în brînci de vechime și rămas ca un ciot în calea străzii ce se

lărgea după 1880, se desființa ochindu-se locul său central pentru o clădire pompoasă destinată Primăriei, dar care din lipsă de parale se

lăsa Școalei de băieți Trei Ierarhi (1895), numită acum Gheorghe Asachi, căci în fața ei s-a așezat chipul din marmură de Carara a cărturarului, inginer, arhitect, literat, muzician, pictor.

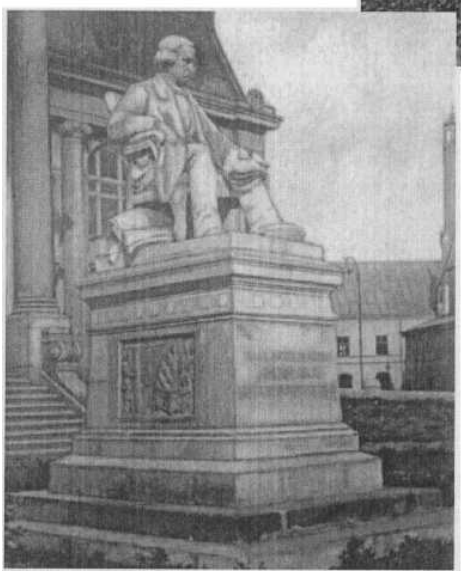

La Teatru

...Și o statuie ușărnică

Așa cum fusese în viață eroul, iscoditor și fără astîmpăr, nici statuia sa nu avusese liniște. Comandată de ieșeni sculptorului Ion Georgescu se dezvelise la 14 octombrie 1890 în coasta

La Trei Ierarhi

dinspre Mitropolie a bisericii Trei Ierarhi, cu mari festivități, participanților distribuindu-li-se o broșură cu autobiografia lui Gh. Asachi tipărită gratuit de libra-rul-anticar Elias Șaraga

N-avea să stea prea mult timp aici, căci în septembrie 1897 se muta la intrarea Teatrului Național, ca semn de recunoștință pentru inițierea primului spectacol în limba română(1816).

După cîțiva ani făcîndu-se chip din bronz și lui Vasile

Alecsandri, edilii socoteau că cea mai potrivită așezare a acestuia se cuvenea tot la ușa Teatrului - eroul fiind poet și autor dramatic - așa că în anul 1905 bietul Asachi iar se punea pe roate și se muta. De data aceasta în fața școlii Trei Ierarhi datorită preocupărilor sale de inițiator și efor al școlilor din Moldova. Acolo "statuia ușărnică" rămînea pînă în zilele noastre. Lateral are un basorelief ce îl reprezintă pe eruditul dascăl dînd școlarilor premianți o coroană de flori, iar altul înmînînd domnitorului planul Universității.

La școală

Capitolul 2

Catedrala Neamului de la Treisfetite

Pe Ulița Boierilor se construiește o biserică aurită pe care “nu-i chip s-o

descrii cu limba sau cu pana“

În Ulița Mare, nu departe de Curtea Domnească, se înalță și biserica Trei Ierarhi. înconjurată de ziduri a fost construită între anii 1635-1639 de meșterii puși de Vasile Lupu - fericitul domnitor al Moldovei aproape vreo 20 de ani (1634-1653).

La vremea aceea Ulița Mare abia se înfiripase, capitala întinzîndu-se atunci cam pînă prin Piața Unirii de astăzi. Devenise mai însemnată abia după mutarea reședinței domnești la Iași, pe ea înălțîndu-se case boierești și ale înalților dregători domnești, motiv pentru care se și chema Ulița Boierilor, nume sub care este pomenită pe la 1674 (Dan Bădărău și Ioan Caproșu, Iașii vechilor zidiri). La început, curțile lor, aidoma conacelelor de la moșii, erau "împrejmuite cu garduri de nuiele împletite" sau din scînduri, prin ogrăzile largi și bogate aciuindu-se pomi, grădini cu

legume, hambare, coșere, ocoluri pentru animale, stoguri de fin, poiate pentru păsări, șuri, grajduri și strohurile nelipsite din fața lor.

În peisajul acesta aproape rural, se ridica Biserica Trei Ierahi, iar apoi aceea Catolică ori Biserica Albă de pe locul catedralei de azi (și care a slujit drept Mitropolie o vreme). Toate înconjurate de cimitire.

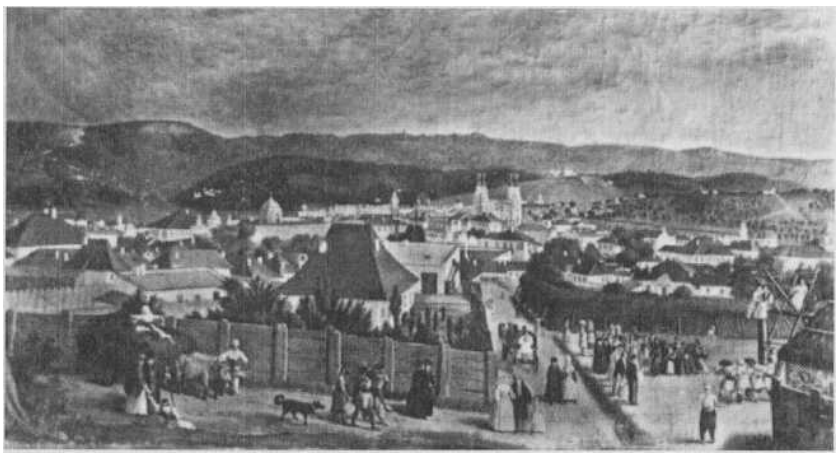

Vederea Iașilor la 1842 (Ludovic Stavski)

Ulițele principale erau podite mai demult cu scînduri groase de stejar, sau "lobde de lemn așezate de-a curmezișul", fapt pentru care un document de prin 1653, pomenind Ulița Veche (Costache Negri de astăzi), îi spunea Podul Vechi (D. Bădărău și I. Caproșu, Iașii vechilor zidiri). Podiștele acestea lungi și puturoase - căci sub ele se aflau bălți și necurățenii putrezite - le văzuse și călătorul turc Evlia Celebi, prin 1659 și alți vizitatori de mai tîrziu prin capitala Moldovei. Pe lingă acel citat mai era și Podul Verde (Copou), Podul Hagioaiei (Ulița de Sus, azi bulevardul Independenței), Podul Lung (strada Palatului)... Avea grijă de ele Epitropia Podurilor.

Ctitorul bisericii Trisfetitele, destoinic domnitor, gospodăros, cu milă de popor căruia îi rînduise viață liniștită cu dăjdii potrivite - o dorea fără seamăn și pe lîngă casa egumenului și chiliile mănăstirești îi hărăzea și un un palat cu trapeză gotică, ce avea să-i servească drept curte domnească. Tot exteriorul bisericii fusese îmbrăcat în dantelărie din piatră sculptată, cu brîuri deosebite și aurite ce uimeau pe toți vizitatorii impresionați de frumusețea, migala sculpturilor și strălucirea ce i-o dădeau razele de soare în zilele luminose. Pentru strane, sfeșnice și alte mobile se folosise abanosul și chiparosul, unele mobile fiind încrustate cu fildeș adus din Orientul îndepărtat și din Turcia.

Domnitorul numit Lupu era român, albanez sau poate grec la origine, după tată (Nicolae Coci) - din teritoriul sud dunărean - dar din mamă româncă și ucenicise încă de la 16 ani pe lingă Curtea Domnească bucureșteană, de unde a venit la Iași cu domnitorul Radu Mihnea (1616), trecînd apoi prin toate dregătoriile (postelnic, vistiernic, mare spatar, hatman și pîrcălab de Suceava, vornic al Țării de Sus...). Prețuit de marele și influientul boier Costea Băcioc (Bucioc) pentru energia și destoinicia sa, se căsătorea cu Tudosca, fiica acestuia. Ginerele avea o minte ageră, cunoștințe de drept, finanțe, arhitectură, știa vreo cinci limbi străine între care greacă, slavonă, turcă, fapt pentru care călătorul Bandini socotea că acestea și “învățătura sa culeasă din cărți vechi și noi” și iscusința în discuții rar se pot întruni într-o “minte omenească”

Noul domnitor Gaspar Gratiani trecînd de partea Poloniei, în războiul acesteia cu Turcia, tînărul vistier opunîndu-se a fost închis “ars cu fierul roș pe piept”și apoi din nou numit vistier sub Miron

Barnovschi Vodă, fiind prezent la curtea tuturor celor vreo 6 domni ce s-au schimbat pe scaunul Moldovei. Avea pricepere în toate treburile domnești și era trebuitor noilor domni, pentru sfaturile șiînțepciunea sa. Sub domnia lui Alexandru Ilaș avînd loc o revoltă a populației adunată in fața Curții domnești cerînd capul marelui dregător Batiște Veveli, socotit capul răutăților din țară, vornicul Lupu a trecut de partea mulțimii atrăgîndu-și astfel susținerea acesteia. Ajungînd domnitor mai tîrziu, după unele persecuții, lua și numele Vasile al marilor împărați bizantini, pe

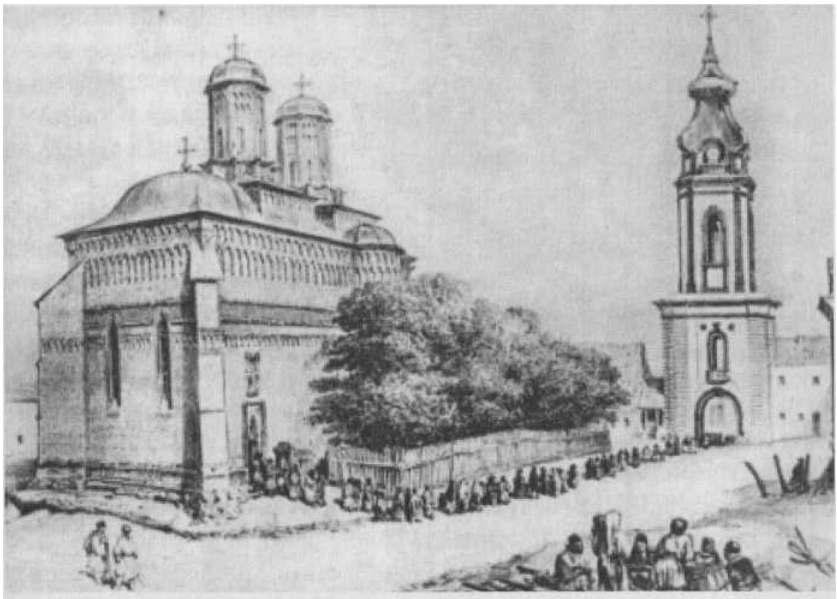

care îi avea ca model în viață. Conducînd cu chibzuință și pasiune de ctitor, pe vremea lui se înființau așezăminte, se construiau clădiri din piatră și cărămidă, cu acoperiș de țiglă, cei vreo 15 ani de pace fiind de folos țării.

Dacă începutul Trei Ierarhilor nu se știe precis (1635 sau 1636), terminarea avea grijă s-o noteze ctitorul în placa cu pisania scrisă slavonește: "Io Vasile voievod, cu mila lui Dumnezeu domnul țării Molodovei și cu doamna noastră Tudosca și cu dăruiții de Dumnezeu copii, Ion voievod și Maria și Ruxanda, am zidit această sfîntă rugă, în numele sfinților Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ion Gură de Aur. S-a sfințit cu mîna arhiepiscopului Varlaam la 7147(1639) mai 6”.

Pictarea se termina după sfințire, domnitorul cerînd țarului rus Mihail Romanov doi zugravi buni.

"În anul 1641 au sosit în Iași pictorii Sidov Pospeev și Iacov Gavrilov, iar mai tîrziu Iudeico Iacovlev și Pronca Nichitin. Aceștia împreună cu pictorii moldoveni Nicolae Zugravul cel bătrîn și Ștefan au terminat pictura bisericii prin august 1642" (N. Grigoraș, Biserica Trei Ierarhi).

Stricată de cutremure și multele pîrjoluri ce-au trecut prin Ulița Mare, pictura orginală se pierdea, din ea păstrîndu-se după ultima restaurare doar fragmente decupate precum imaginea ctitorilor cu Vasile Lupu, Doamna Tudosca, fiul Ioan și fiica Ruxanda - adevarate tablouri sau cum avea să le socoată celebrul călător turc Evlia Celebi, ce le văzuse la vreo 20 de ani după zidirea bisericii aidoma cu niște ființe însuflețite". Vizitatorul cugeta că picturi ca acele din biserică se găseau rar -."asemenea zugrăveli împodobite numai la Atena, orașul filozofilor și bărbaților de stat, în templul divinului Platon dacă se mai găsesc."

Socotind-o fără pereche, uimit avea să scrie: "Nu-i chip s-o descrii cu limba sau cu pana. Fiind construită de curînd pietrele ei de marmoră poleită strălucesc și scînteie de parcă ar fi frunzele de pe un pergament luminos". Deosebită era și ușa de intrare, împodobită cu sidef, cu fire și solzi de argint. Constructor fusese, probabil, Ienachi Constantinoplitanul, "arhitect de curte al beilor moldoveni" - ziditor și al bisericii Sfîntul Sava, unde a fost și îngropat, cum scrie N. A. Bogdan. (Biserica din Ulița Podul Vechi -Costache Negri . existentă de pe la 1330, din lemn, refăcută prin 1534, 1583 și 1625 și închinată Sfîntului Mormînt.)

Cu toată nădejdea ctitorului în mulțămirea Cerului pentru minunea ce i-o închinase, în loc de milostivă răsplată aveau să-l încerce crude năpaste. Abia că se terminase zidirea și-și înmormînta aici soția Tudosca, copleșită de durerea pierderii timpurie a dragului lor fiu Ioan, după multă suferință, și îngropat mai înainte tot la Trei Sfetite. Tătăl ei fusese spînzurat de turci pentru faptul că pe timpul domniei lui Gaspar Gratiani împreună cu acesta trecuse de partea polonezilor în războiul lor cu armata otomană.

Spre a nu rămîne multă vreme văduv, voievodul se însoțea cu o

tînără circaziană, anume adusă din Georgia - țară renumită pentru frumusețea femeilor sale - dar nu fără peripeții. După ce a cercetat mai multe case și a văzut fel de fel de fete, una mai ochioasă decît alta, postelnicul Enachi Catargiu, trimisul domnului în pețit, alesese pe Ecaterina plătind vreo 1000 de galbeni tatălui, 500 mamei si încă vreo mie hanului tătarilor din Baccesarai (stăpînul de atunci al locurilor), ca să-i încuviințeze plecarea. Mergînd spre Iași, la Oceacov, convoiul cu circaziana, însoțitorii moldoveni și tătarii, erau opriți căci pașa de acolo aflînd despre frumusețea fetei deși mergea cu fața acoperită, a poruncit s-o vadă și după ce a privit-o pofticios, n-a mai voit să-i slobozească plecarea, socotind-o podoabă de preț pentru bogatul său harem.

A pus-o la popreală, a însărcinat un hogea s-o convertească la islamism - ca astfel să nu se poată însoți cu un creștin, ea fiind creștină -petrecîndu-se o întreagă halima.(Gh. Asachi credea că era deja mahomedană). Povestea se încheia cu bine, căci nici Vasile Lupu nu dormea. înștiințat printr-un olac al postelnicului, trimitea pașei buclucaș un pește de vreo 3000 de galben, de la hanul tatar cerea o scrisoare mustrătoare, iar de la sultan un firman poruncitor care și sosea cu amenințarea de scurtare a capului pașei dacă se leagă de aleasa beiului Moldovei, “vasalul sultanului"(C.

Gane, Trecute vieți de doamne și domnițe). Slobozită, frumoasa din basme, care refuzase convertirea și înfruntase pe hogea mîncînd și vînturîndu-i pe la nas friptură din carne de porc -spurcată pentru credința acestuia - trecea cu bine Nistrul și Prutul, poposind la Curtea din Iași unde uimea pe Vasile Lupu, văzînd zîna ce avea să-i lumineze viața și să-i încălzească așternutul. Din acel moment - ziceau contemporanii geloși pe comoara domnitorului - dragostea pentru biserica dantelată se împărțea cu circaziana, așa că peste un an aceasta îi dăruia un fecior, pe nume Ștefăniță.

Intrînd în viața Curții domnești din Moldova fata de la Soare Răsare se arăta o fire blîndă și milostivă ajutînd ca o adevarată mamă pe Maria și Ruxanda, fiicele Tudoscăi. Cu Ruxanda se împrietnise într-atît încît la măritișul ei, înaintea plecării cu soțul Timuș Hmelnițki peste Nistru, spre Rîșcov - reședința fiului hatmanului căzăcesc Bogdan Hmelnițki -, nici nu se puteau despărți, înecate de plîns și durere.

Deși nu s-a păstrat o descriere amănunțită a ctitoriei domnești, au rămas mărturiile vizitatorilor capitalei Iași. Unul dintre ei, episcopul catolic Marcus Bandinus - acel care coborînd valea Repedei și văzînd de departe peisajul pitoresc al capitalei cu văzduhul străpuns de turlele bisericilor a strigat “Quasi nova Roma apparet “(pe la 1647) - scria că locașul era înconjurat de zid ca o cetate și avea un turn pătrat la intrare, cu “un orologiu și clopote mari". Era împodobit cu pietre tăiate cu sculpturi și cu “marmură neagră prinsă într-un fel de coroană"

Ceva mai înainte văzuse zidul de apărare din jurul bisericii, turnul cu ceasornic și acoperit cu țigle, un polonez de pe la 1640.

Urmîndu-i arhidiaconul Paul de Alep, vizitator prin 1653, ramînea și el uimit, socotind că zidăria nu avea nici un loc unde să pui un deget fără sculptură. îl impresiona tronul domnitorului, lucrat în foi de aur și acoperit cu o cupolă pe care se aflau o cruce și doi vulturi minunați dar și ceasornicul din turn, pe care îl cerceta. Avea roți mari, un ciocan acționat de o vargă din fier care îl ridica și-l lăsa să cadă peste clopotul mare ce suna ceasurile auzite în tot tîrgul. Bătaia orelor o vesteau ceva mai înainte niște clopote mai mici puse să sune de același mecanism (Sorin Iftimi, Vechi Turnuri ale Iașilor).

Pentru a-i da și mai mare importanță ctitoriei, în incinta bisericii au fost aduse de la Constantinopol și moaștele Cuvioasei Paraschiva (numită de greci Parascheva), iar de moldoveni și Sfînta Vineri... Hramul ei din ziua de 14 octombrie, - deosebit de acel din 26 iulie al muceniței Paraschiva - prilejuia întîlnirea în capitala țării a locuitorilor din toată țara Moldovei, cunoscîndu-se, înnemurindu-se și întărindu-se astfel, prin credință, frăția seminției. Hramul i se cunoștea în Moldova încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, la Roman fiind biserica Sfînta Vineri căreia domnitorul i-a dăruit două sate (septembrie 1408). Biserica exista de pe vremea părintelui său Roman Vodă și a fost înlocuită apoi de catedrala episcopală Sfînta Paraschiva construită de Petru Rareș. Așa cum știa tot credinciosul, o biserică numită Sfînta Vineri cu hramul Cuvioasei Paraschiva se găsea și la Iași, în zona Halei vechi, pe unde se înalță acum blocul Finanțelor. Fusese construită prin veacul al XVI-lea de familia logofătului Nestor Ureche, existînd părerea că aceasta înlocuise o biserică și mai veche.

Dorind să-și închine viața numai Mîntuitorului, Paraschiva, fiica unor oameni înstăriți și dreptcredincioși din Epivat, se retrăsese în pustie, trăind în schimnicie, unde și murea. Săpîndu-se după un timp groapă unui marinar adus la mal de valurile mării, 30

Vasile Lupu și Doamna Tudosca

s-a găsit trupul Paraschivei neputrezit. Socotite sfinte, moaștele i-au fost duse în biserica din Epivat unde au stat vreo 200 de ani, apoi au fost mutate la Tîrnovo capitala Țaratului româno (valaho)-bulgar (după anul 1235). Au rămas acolo aproape 160 de ani pină la ocuparea capitalei de otomani (1393), cînd au fost luate la Belgrad. Căzînd sub ocupație și capitala Serbiei, în 1521, au fost ridicate de trupele turce și duse la Constantinopol, fiind cedate apoi Patriarhiei. Fiindcă nu se știa cu precizie data și nici locul nașterii Cuvioasei, teologii au identificat Epivatul pe malul mării Marmara, la sud-est de Constantinopol, iar anii viețuirii în prima .jumătate a secolului al Xl-lea. Mutarea moaștelor în diferite locuri a dat prilej atît grecilor cît și bulgarilor și sîrbilor să-i revendice originea comună și astfel să i se sărbătorească ziua cu venerație, în toată zona Balcanilor.

La ceasurile sfintei slujbe a Hramului din 14 octombrie, cînd Eșii erau potopiți de lume, cu brațele pline de busuioc și flori iar gardurile Uliței Mari încărcate de minunate țesături și covoare țărănești, apărea și domnitorul, venind de la Curte, cu familia și

alaiul boierilor și slujitorilor. Era mulțămit că reușise să aducă din Constantinopol sfintele moaște pentru care a tratat cu Patriarhia, a plătit marile datorii bănești ale ei față de înalta Poartă asumîndu-le și pe acele viitoare cum recunoștea înaltul ierarh," Partenie cu mila lui Dumnezeu, Arhiepiscop al Constantinopolei, Romei celei Nouă și Patriarh ecumenic " în "scrisoarea sinodicească" din mai 1642. O semnase împreună cu întreg Sinodul, pentru a justifica încredințarea Bogdaniei (Moldovei) a relicvelor "cuvioasei Parascheva cea Nouă".

Pe lîngă acestea domnitorul a cheltuit și alte pungi, ca să capete învoirea autorităților turcești din Istanbul pentru luarea raclei cuvioasei din Biserica Sf. Gheorghe a Patriarhiei și ducerea ei tocmai la Eși, deși canoanele islamice încuviințau transportarea celor săvîrșiți din viață doar pînă la 3 mile depărtare, la mecet. Ca să nu stîrnească împotrivirea credincioșilor constantinopolitani, închinători ai moaștelor Cuvioasei, "acestea au fost coborîte peste zidul de incintă al orașului" (Scarlat Porcescu, Sfînta Cuvioasă Parascheva) și duse apoi în taină cu o corabie pînă la Galați și de acolo spre capitală cu cele cuvenite. Amintind acest eveniment în Serbarea zilei de Trei Sfinți, cu prilejul sărbătorii sfinților teologi Vasile, Grigore și Ioan, din 30 ianuarie 1857, Gh. Asachi scria că "Prințul Vasile Lupu s-au fost căsătorit cu una din cele mai frumoase princese a Ceroasei de religie mahomedană. Spre a se împăca cu biserica și cu compatrioții el au răscumpărat cu o somă de 300000 de lei relicvile sîntei Paraschivei și le-eu așezat în monastirea Sfinților Trei Ierarhi, punînd sub a ei egidă și academia ce au fondat... "Noua Albină românească", 7 februarie 1857.

Socotită catedrală mitropolitană a neamului, prin silința mitropolitului Varlaam, mănăstirea era înzestrată și cu o tipografie adusă de la Kiev.

La Trei Ierarhi se găzduiau lucrările Sinodului ortodox, din martie - decembrie 1642, la care participanții dorind să întărească ortodoxia și să combată luteranisnmul și calvinismul, manifestat în Europa și aprobau un catehism ortodox tipărindu-se apoi Mărturisirea ortodoxă (Decret Sinodal), lucrarea mitropolitului Movilă și a patriarhului Partenie din Constantinopol, scrisă în grecește (Ta Grammata) - limbă de mare răspîndire a ortodoxiei... Urma Cazania

mitropolitului Varlaam, numită și Cartea românească de învățătură, datorită limbii frumoase românești în care era scrisă și ilustrată cu scene din Moldova de tipograful Ilia (1643). Adresată "către toată semeția românească" devenea cartea ce prilejuia unificare limbi naționale, citindu-se prin mai toate bisericile țărilor surori (Moldova, Țara Românească și Transilvania).

Tipărindu-se și alte lucrări, tot în limba română, apăreau și Cele șapte taine a bisericii, Răspunsul împotriva catihismului calvinesc din partea sinodului Ieșean (1645) - prima carte de polemică teologicăîn care autorul, mitropolitul Varlaam, arăta unitatea de neam a românilor din Moldova - Transilvania si Muntenia - unde se șl tipărea. Apoi mărturia de durere, alături de Ierusalim, prin Cuvinte de jele la robia Ierusalimului (1645).

încununare tipăriturilor o aducea Pravila lui Vasile Lupu - "prima legiuire laică scrisă și tipărită în limba română" (N. Grigoraș), cunoscută și sub numele de Carte Românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudețe. Se tălmăcise "din limba Elinească pre limba românească" și știricea că "S-au tipărit în Mănăstirea Treisfetitele în Iași, de la Hristos 1846. Cu sila și cu toată cheltuiala lui Vasile Voevodul și domnul țărei Moldovei". Lucrarea reprezenta de fapt "cel dintîi cod de legi tipărit în limba română și unul din primele coduri de legi în limbă națională tipărită în Europa" (C. Giurescu, Istoria României în date). Se folosea un timp și în Țara Românească, codul muntenesc tipărindu-se la Tîrgoviște abia în 1652 cu numele îndreptarea legii.

La Trei Ierarhi se deschidea primul Colegiu numit și “Academia Vasiliană”

Doritor ca feciorii Moldovei să se poată pricopsi cu învățătură mai înaltă acasă nu numai în academiile străine din Polonia (Camenița, Lemberg, Cracovia - unde tinerii ieșeni mergeau încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun -) domnitorul Vasile Lupu "cu hire împărătească mai mult decît domnească”, cum îi zice cronicarul (Miron Costin), a blagoslovit înființarea la Trei Ierarhi, pe lîngă școala începătoare de felul acelora deschise și prin alte biserici (vreo 20 după Bandinus) și a unei Școli Domnești - Colegiu sau "Academie (Vasiliană)" ca și Academia de la Kiev, întemeiată de Petru Movilă. Pornit să stăvilească ofensiva catolicizării tinerilor de alte rituri, manifestată prin școlile poloneze și ale țărilor vecine, Petru sau Patrașcu Movilă - fiul domnitorului moldovean Simion Movilă fostul arhimandrit în cetatea ortodoxiei Lavra Pecersca din Kiev, devenit mitropolit, înființase vestitul colegiu al răsăritului (1632) cu organizare apropiată de școlile apusene, dar cu limbă de predare slavonă, în locul aceleia latină. Mai înainte Despot Vodă înființase la Cotnari "Schola Latina" (1563) unde preda învățatul german Johannes Sommer.

Urmîndu-i exemplul, în 6 mai 1639, ctitorul Treisfetitelor hotăra și el înzestrarea capitalei sale cu o școală asemănătoare - care să pregătească tineri pentru dregătoriile țării - dar și cu tiparnița arătată, bucurîndu-se de sprijinul lui Petru Movilă, cu care se afla în strînse legături religioase mitropolitul Varlaam al Moldovei. Pentru acest scop, la 15 aprilie 1641 cumpăra de la comisul Mihail Furtună, cu 200 de taleri de argint, o casă de piatră în Ulița Ciubotărească (numită apoi Ulița Feredeilor și acum Mitropoliei), în care după prefacere așeza școala pornită la Trei Ierarhi (din 1640). Pentru început a adus de la Kiev și dascăli (călugări) îndrumați de teologul Sofronie Poceițki, profesor de retorică al colegiului ucrainian, cît și conducător al tipografiei din Lavra Pecerska (complexul de mănăstiri cu catacombele din Kiev). Mutat în Moldova acesta devenea egumen la Trei Ierarhi, diriguitorul colegiului ieșean și al tiparniței în care s-au tipărit primele cărți religioase și judecătorești scrise în limba românească pentru a le

ceti întreg poporul, cum avea să spună cronicarul (N. A. Bogdan)

“Magnificul Colegiu zidit de beiu pe “malul marelui lac numit Helești sau Pescărie ”, potrivit lui Paul de Allepo, vizitator al Iașilor pe atunci, era sub oblăduirea bisericii Trei Ierarhi, căreia avea să-i și revină moșiile Răchiteni, Tămășeni și Iugani, dăruite de ctitor școlii pentru întreținere. "Alături de această școală același domn a pus să se construiasă o baie publică menită să contribuie cu veniturile ei la întreținerea școlii" care “a rămas în picioare pînă aproape de zilele noastre, cînd, ajunsă în ruină, a fost dărîmată în 1894 și înlocuit printr-o baie turcească " (Dan Bădărău și Ioan Caproșu, Iașii vechilor zidiri).

Deși avea caracter religios în ea se învăța mai mulți ani teologie, retorică, dialectică (logică), catehism, aritmetică, limbile slavă, latină, greacă și română. Devenită școală umanistă de mare însemnătate pe tărîmurile Răsăritului, unii dintre învățăceii ei ajungeau oameni de seamă, precum domnitorul Dimitrie Cantemir, spătarul Nicolae Milescu ori mitropolitul Dosoftei - ce a dat și el avînt școlilor și tipăriturilor în limba română (1672).

...Dar care apoi se risipea, urmînd pierderea domniei, a averei și înrobirea preafrumoasei Doamne Ecaterina

Strădaniile lui Vasile Lupu, pentru îmbogățirea capitalei cu alte falnice și luminătoare ctitorii, aveau însă a fi curmate. Ceambururi de tătari dînd iama prin Polonia și întorcîndu-se acasă prin Moldova, cu prădăciuni și cîrduri de robi, domnitorul le tăia calea, luîndu-le prăzile. îndrăzneață lui faptă provoca însă crunta lor răzbunare. Năvălind pe neașteptate, împreună cu cazacii lui Bogdan Hmelnițchi, prin 1650, aceștia ajungeau, fioroși, la marginea Țutorii, înspăimîntînd domnitorul - nevoit să se retragă în codrii Căpoteștilor spre Neamț - să lase capitala la voia lor. Punîndu-i foc," într-o mică de ceas ruină și cenușă s-au prefăcut", pîrjolul nimicitor cuprinzînd și biserica, tipografia și strașnica lui școală. "Capitala a fost crunt prădată și pîrjolită împreună cu toată țara ". (Ca sa scape de musafiri Vasile Lupu a trebuit să le plătească sume considerabile și să făgăduiască pe Ruxanda de nevastă lui Timuș, feciorul hatmanului cazacilor... Toamna, trupele năvălitoare se retrăgeau peste Nistru ducînd cu ele "zeci de mii de robi, cirezi și turme imense de animale și bunuri jefuite din orașe și sate "(Al. Gh. Savu, Vasile Lupu, restituire).

Intrînd în ceasul cel rău și avînd de înfruntat necontenite tulburări și conflicte armate cu oști poloneze, tătărăști și căzăcești și cu domnul muntean Matei Basarab și un rival mai tînăr, logofătul Gheorghe Ștefan (sprijinit de trupe ardelene și muntene), ctitorul cetății culturale de la Treisfetite nu mai avea răgaz să-i redea strălucirea și chiar să termine biserica logofătului Ion Golia a cărui prefacere o începuse prin 1650. La 3 aprilie, în primăvara anului 1653 rivalul său, logofătul Gheorghe Ștefan sprijinit de ajutoare transilvănești și muntenești venite în iureș ocupă Iașii, domnul abia reușind să se refugieze spre Camenița. Ajutat de cazacii lui Timuș Hmelnițki fiul hatmanului acestora - căruia îi dăduse fata, pe Ruxanda, de nevastă, silit de conjunctura neprielnică în care se afla - își invinge dușmanul la Popricani (în mai) și se întoarce la tron, dar nu pentru multă vreme căci în iulie era învins la Sîrca, unde rivalul venise cu mari ajutoare străine. Silit să părăsească capitala

se retrăgea peste Nistru la ginerele Timuș Hmelnițki.

Vestită în tot răsăritul pentru frumusețea ei Ruxanda fiica cea mică - instruită la un colegiu mănăstiresc din Cracovia și apoi la Constantinopol unde a fost trimisă "zălog", după cerința Porții și lăsată pe seama sultanei Kiosem (femeie cultivată) fusese cerută de fiul voievodului Transilvaniei, de un nobil polonez, contele Potocki, și marele prinț Wisznowiecki - ultimul, venit special la Iași, anonim, ca om de rînd, s-o vadă și să-l cunoască -, dar și de Timuș, fiul hatmanului cazacilor Bogdan Hmelnițki. Cum domnitorul ezita să-i împlinească dorința cazacului și avusese loc pîrjolul Eșilor din 1650, cauzat după unii și de refuzul doritei încuscriri, cei doi vecini căzeau la înțelegere. Pe la sfirșitul lui august 1652 Timuș cu vreo 3000 de nuntași, un car de drușe și vreo 40 de care cu sare sosea la Iași. Domnitorul încercase să amîne căsătoria tratînd cu Bogdan, iar în ultimul moment chiar să-l oprească pe Timuș cerînd regelui Poloniei ca generalul Kalinovski să-i taie calea și să-l întoarcă din drum, pentru a-și salva fiica "singura bucurie a bătrînețelor mele" dar acesta fusese învins de cazaci și alungat. Deși candidatul poftitor la mîna Ruxandei, după spusele cronicarilor, era cam "sălbatec" și băutor, Ruxanda (născută prin 1630), închizînd ochii se dădea lui, ajungînd astfel nora puternicului conducător al vecinilor ucrainieni - vestiții luptători ai vremii - cu pespective de a fi chiar hătmăniță și ajutor de nădejdie iubitului ei tată intrat în mari primejdii. Înțelegînd soarta țării, ca să nu fie compătimită, Ruxanda spunea celor din jur că-i place soțul hărăzit de soartă. La 1 septembrie se petrecuse nunta, iar la 6 septembrie tinerii însurăței plecau spre Cehrin, reședința hatmanului din Ucraina unde rămîneau pînă în aprile 1653, cînd Timuș venea în ajutorul socrului aflat în război cu rivalul Gheorghe Ștefan.

Mai înainte, prin 1645, domnitorul căsătorise pe Maria, cealaltă fiică, cu prințul polonez Radzvil, supărînd și boierii Moldovei căci ginerele avea credință luterană, neiubită de ortodocșii habotnici.

Bogatul logofăt Gheorghe Ștefan, stăpînul unor întinse moșii pe valea Șiretului și a Bistriței (unde avea și conacul la Buciulești), și om de încredere multă vreme la curtea lui Vasile Lupu, strînsese trupe năimite, ajutoare de la Rakoczi, principele Ardealului și de la

Ioan Cazmir craiul polon, supărați pentru încuscrirea lui Vasile Lupu cu războinicul hatman al cazacilor, Bogdan Hmelnițki. în ultima luptă, de la cetatea Sucevei (septembrie - octombrie 1653), unde domnitorul își retrăsese familia și-i sosise de ajutor cazacii lui Timuș, instalați în fortificațiile exterioare, ginerile a fost rănit la un picior de o schijă a tunului prințului Dimitrie Wisznowiecki, rivalul la mîna Ruxandei, murind peste cîteva zile (în 18 septembrie), cu toată îngrijirea Ecaterinei aflată acolo cu feciorul Ștefăniță și o parte din averea domnească.

Purtîndu-se ca o eroină din dramele medievale, tînăra doamnă a Moldovei, timp de vreo cîteva săptămîni cît a durat asediul a încurajat apărarea, sfătuindu-se cu Timuș îngrijindu-i rana, plîngîndu-i sfîrșitul vieții și ascunzînd o vreme cazacilor moartea hatmanului lor, spre a nu le descuraja lupta. Cînd aceștia aflaseră pierderea și voiau a se predea, curajoasa doamnă a apărut în fața lor cernită, amintindu-le că au jurat să apere cetatea și să nu lase o femeie singură la cheremul dușmanilor.

Ne mai avînd putere să reziste căci la urmă apărătorii ca și doamna "peile de pre caii morți lua și le herbea și opincile și rădăcini mînca" (Miron Costin), cazacii încetau lupta, deschideau porțile, cetatea cu "doamna și cu toată averea lui Vasile Vodă" căzînd în mîinile rivalului (9 octombrie 1653).

îngrijorat de situația gravă în care se afla familia, Vasile Lupu venise in ajutorul apărătorilor cu trupe căzăcești și tătărăști dar acestea n-au apucat să lupte împotriva oștirii lui Gheorghe Ștefan, sprijinită de detașamente ungurești și leșești înzestrate cu arme ucigătoare de foc și animate de ideea capturării averii domnitorului, ascunsă în cetate. Întîmplîndu-se tot atunci ca polonii conduși de craiul Ioan Cazimir să atace Camenița, tătarii au fost chemați înapoi deși domnitorul cu daruri îl implora pe beiul lor "cu lacrimi căzîndu la picioare", să-i scape nevasta și feciorul din mîinile lui Gheorghe Ștefan. Bogdan Hmelnițki aflase că-și pierduse feciorul.

Oricum domnia i se scurtase căci alianța cu cazacii nu plăcuse vecinilor poloni, turci și unguri, boierii cîrteau fiindcă lăsase dregătoriile mănoase pe mîinile unor greci și-l apucase și o“zburdăciune" tinerească nefirească. “Betejitla minte" sau cum avea să scrie Miron Costin năucit de lunga ședere în tron, căzuse în

mari păcate săvîrșind: "sila a cîteva case de boieri, luîndu-le fetele peste voia părinților la țiitorie, eară oamenii de casa lui și mai ales nepoții de ai lui, mai mare silă făceau, luînd chiar băieții oamenilor pe care îi siluiau."

Scurtînd capetele apărătorilor cetății Suceava, Gheorghe Ștefan lua averea căzută pleașcă, pe doamna și feciorul Lupului, ducîndu-i mai întîi la Roman unde avea reședința și apoi la moșia sa din satul Buciulești (Bogdana). Acolo închidea și nepoții domnitorului, pe feciorii fratelui (hatmanul Gavril căzut si el mai înainte prizonier), pe Alexandru - paharnicul și pe Enachie - comisul

“unde cu mare munci i-au omorît" pentru cîte făcuseră ”sile și scîrnăvii", cum avea sa spună tot cronicarul.

Pretinzînd că avea de plătit vechi "polițe", domnitorului din vremea cînd îl trimetea în solie, prin țările vecine și-i vizita în lipsă casa - unde rămînea singură nevasta Safta - învingătorul, Gheorghe Ștefan nu voia sa piardă prilejul de răzbunare, luînd-o în robie pe Ecaterina, femeie frumoasă, mîndră și numai de vreo douăzeci și ceva de ani. Apărîndu-se ea i-ar fi spus: "Dulău fără obraz Cum nu te temi de Dumnezeu că ți-a fost domnul meu stăpîn și ia-i mîncat pita!”. Dar ce mai putea să facă și cine mai știe ce a urmat, Gheorghe Ștefan ținînd-o prizonieră la Buciulești, aproape vreo cinci ani, amenințînd-o cu moartea lui Ștefăniță, copil de vreo 12 ani, pe care l-ar fi și însemnat la nas ca să nu mai fie candidat la domnie. Ce nu face o mamă pentru copilul ei!

Sadic, stăpînul lor avea “plăcerea...să-i urce pe toți într-o luntre, pe doamna Ecaterina, pe Ștefăniță și frații Cantacuzini (Toma și Iordache aflați și ei acolo, prizonieri) și plimbîndu-i noaptea pe apa Bistriței să-i sperie că-i va îneca" (C. Gane, Trecute vieți de doamne și domnițe).

Sosind firmanul vizirului de confirmare a domniei, după plata pungilor de rigoare, învingătorul se muta din Roman în scaunul de la Iași, stăpînindu-l cu rîvnă vreo șase ani (iulie 1653 - martie 1658). Despre acei ani Miron Costin zicea că au fost buni, Dumnezeu dînd “mare belșug" în pîine, vin, stupi și alte roade. "Om deplin, cap întreg, fire adîncă, cît poți zice că nasc și în

Moldova oameni. La învățăturile solilor și la răspunsurile cărților covîrșea chiar pe Vasile- Vodă" (N. A. Bogdan).

Slăvitul domn, aciuat la curtea cuscrului Bogdan Hmelnițki, din Cehrin, se topea de durere văzînd că nu mai avea mijloace de ajutor, hatmanul luptîndu-se să scape de ocupația polonă, sprijinit de ruși.

Nefericită, la rîndul ei Ruxanda primise trupul soțului decedat, la 22 octombrie 1653, cînd tocmai născuse și apoi rămăsese sub aripa soacrei și a lui Iurie, fratele lui Timuș, devenit hatman, deși prințul polon îi cerea din nou mina. Trăia în cetatea Rîșcovului, dăruită ei de socru, de unde nu pleca nici cînd mai tîrziu fratele ei, Ștefăniță, ales domn, vrînd s-o aducă la Iași asediase cetatea, petrecîndu-se alt fapt inspirat parcă din tragediile grecești.

Revenea în Moldova, abia peste vreo 20 de ani, avînd moșia Deleni din districtul Botoșani și Preuțești lîngă Tîrgul Nemț, trăia în anonimat. Năvălind în Moldova trupelele lui Ioan Sobieski, pe la 1690, bătrîna doamnă Ruxanda, retrasă la Cetatea Neamțului din calea lor, era găsită de o ceată dintre năvălitori, chinuită și apoi decapitată pentru a 37

i se lua galbenii ce se presupunea că-i avea. Amestecat în aveastă crimă s-ar fi aflat un vecin de moșie, medelnicerul Vasile Crupenschi. Cauza n-a mai aflat-o nimeni. Poate din vreo răzbunare, căci într-un pomelnic al familiei Crupenschi de la moșia Feredeni (Botoșani), bănuitul sau vreun neam al acestuia apare însurat cu “ domnița Ruxanda fata lui Vasile Lupu”.

Sperînd un sprijin de la tătari Vasile Lupu mergea de la cazaci la hanul lor, dar acesta îl trimitea cu pază la Istanbul unde era “ospețit", într-un apartament la celebra închisoare Edicule cu oarecare libertate de a primi musafiri. Sultanul dăduse firman de domnie lui Gheorghe Ștefan. Peste vreo 5 ani venind și mazilirea acestuia vizirul îi propunea să-și reia domnia, dar Vasile Lupu cătrănit refuza lăsînd ca vizirul să-l pună pe Gheorghe Ghica căruia îi cerea doar să trimită la Istanbul pe doamna Ecaterina cu băiatul, rămași în Moldova, după fuga lui Gheorghe Ștefan. Astfel familia se reîntregea, iar în noiembrie 165 9 tot cu ajutorul vizirului prieten și "ruda lui de sînge" - cum se spunea -, feciorul Ștefăniță era trimis domnitor în Moldova, părintele rămînînd "capuchihaie" (reprezentantul lui la Poartă), pentru a-1 susține și apăra de intrigi. Nu peste mult timp mîndrul bei al Moldovei se pierdea (1860/1861), lăsînd credincioasei doamne Ecaterina povara, nu deloc ușoară, să-i ducă trupul acasă, la Trei Ierarhi, lînga Tudosca și primul lor fiu Ioan.

să termine și să sfințească, la 24 mai 1660, falnica biserică Golia, începută

Și mai nenorocos, Ștefăniță domnea și el vreo doi ani, pînă prin ianuarie 1661, cînd a fost înfrînt de Constantin Șerban Basarab sprijinit de cazaci, dar a reușit să-l alunge cu ajutorul tătarilor mai ținînd tronul pînă prin septembrie 1661. Cu toată neliniștea deselor războaie în care-1 mîna Poarta, cît și seceta cumplită și foametea acelui an ce făcea lumea să mănînce mămăligă din papură uscată - de unde și porecla Papură Vodă dată tînărului domnitor -, acesta duios și credincios părintelui, s-a zbătut din răsputeri să repare mănăstirea Trei Ierarhilor atinsă de năpăștile bătăliilor, dar de tătine-său doritor ca aceasta să fie “peste toate mănăstirele aici în

Țară mai iscusită", spre veșnica lui mîntuire.

Retrasă lingă dragul ei fecior Ștefăniță, în rugăciuni, postiri și nestinse suspine la Trei Ierarhi și Golia, unde petrecea

serile îngenunchiată la icoane, doamna Ecaterina nu avea nici o bucurie căci băiatul se topea văzînd cu ochii și era trimis în felurite bătălii, căzînd la urmă înfrînt de boala necruțătoare: ciumă sau “lingoare "căreia doctorii îi ziceau “ malignă" (C. Gane).

Distrusă, copleșită de durere și înecată în lacrimi, îl îngropa și pe el la Trei Ierahi și apoi pleca, pierzîndu-și urma... la vreo mănăstire, în pustie, la Istanbul, acasă în Georgia sau cine mai știe lingă cei trecuți dincolo de lume.

Frumoasa circaziană, doar de vreo 40 de ani, așa cum apăruse, neștiută, dispărea în valurile istoriei.

Lăsa în urmă o tulburătoare legendă pe care o mai pomenesc, uneori, doar cucernicii părinți de la Trei Ierarhi, puțini dintre vizitatorii frumoasei zidiri bănuind dureroasele ei trăiri și ale ctitorului, încrustate cu lacrimi și sînge în piatra pereților dantelați.

Un Cavaler din umbra Trei Ierarhilor cutreieră Europa Nu mai puțin dramatică era și istoria mai tînărului rival Gheorghe Ștefan, crescut în preajma Trei Ierahilor. Instruit și călătorit prin
Polonia, Transilvania și alte țări, trimis de Vasile Lupu cu felurite solii, văzuse multe orașe și devenise adeptul învățăturii ardelene.

În pragul primăverii anului 1658, prin 3 martie, cînd iarba dădea colțul, aflînd că i-a sunat ceasul din urmă al domniei și venea “poftirea" la Poartă, cum se întîmpla cu toți cei maziliți, Gheorghe Ștefan - cunoscător al cîtorva graiuri străine, s-a îndreptat, iute, către Apus, devenind cavalerul rătăcitor al Europei. Mînat de nădejdi curate într-un ajutor creștinesc bătea la porțile împăraților și regilor cerînd sprijin pentru mîntuirea

Moldovei și aducerea ei între țările creștine europene. Pe unii îi cunoștea din vremea soliilor lui Vasile Lupu.

Însoțit de toată Curtea sa domnească, boieri, secretar, slujitori, paznici, trecuse pe la Cașin în Ardeal mergînd încrezător la Gheorghi Rakoczi voievodul Transilvaniei. De la acesta pornea în Germania, la un vechi prieten, apoi în Moravia și Viena, prin țările baltice ajungînd tocmai la Riga. Acolo doamna Safta, obosită de atîtea peregrinări pline de speranțe neîmplinite și de irosirea podoabelor vîndute pentru banii tot mai împuținați, îl părăsea întorcîndu-se acasă și lăsînd să-i întrețină idealurile fosta ei doamnă de onoare, Ștefana Mihailovna - altă floare circaziană, poposită pe

meleagurile Moldovei. Neostenitul ex-domnitor, cu alaiul micșorat, căci unii curteni neplătiți fugiseră, se oprea tocmai la Moscova, cerînd sprijinul țarului pravoslavnic, pînă atunci neprețuit, năzuind o mare bătălie împotriva ocupației otomane în Balcani.

Întristat, căci țarul nu avea încă în vedere asemenea faptă, se întorcea iar în Germania, trăgînd o raită și prin Stockholm la regele Suediei. Decepționat de slabul ajutor acordat dorinței sale de eliberare a creștinătății, se plîngea prin scrisori regelui Angliei și regelui Franței -Ludovic al XIV -lea (Le roi Soleil). Ultimul, socotind că o nouă domnie i-ar mai ogoi durerea și potoli neliniștea, intervenea la Poartă, propunînd sultanului ca “le pauvre prince" să fie repus în scaunul princiar. Dar fără succes. Impresionat și el de zadarnica zbatere a fostului domnitor moldovean, țarul îl invita în Rusia, unde îi chezășuia o viață fără lipsuri pînă la sfîrșitul zilelor “pentru a nu mai trăi printre oameni de altă credință". Propunerea rămînea însă fără împlinire. După ce la 28 ianuarie 1668 scria Palatinului din Brandenburg, protectorul său, peste cîteva zile, rătăcitorul cavaler ieșean, deprimat, părăsea castelul de la Sczeczin, de pe malul Balticei, unde trăia, și pornea spre cele veșnice, plîns de Ștefana Mihailovna rămasă lîngă el credincioasă, ca și Ecaterina lui Vasile Lupu.

Toate ale lumii se dovediseră trecătoare, ca niște clipe, în nesfârșitul crug al vremii...

La Trei Ierahi vine în ospeție împăratul “moscheiesc”, Petru cel Mare, iar pentru veșnicie Dimitrie Cantemir și Alexandru Ioan Cuza

Aflat în capitala Moldovei cu prilejul războiului ruso-turc preconizat și auzind de frumusețea bisericii, în ziua de 26 iunie 1711, marele țar Petru I cel Mare a pornit singur, pe jos, de la Curtea Domnească doritor să vadă minunea de la Trei Ierarhi. “Din biserică el a trecut în sala gotică, unde a venit și domnitorul" (N. Grigoraș, Biserica Trei Ierarhi). Acolo au șezut la un ospăț de bună venire în Țara Moldovei. Au mers și la Mitropolia așezată pe atunci în biserica Strateniei.

Evenimentul era deosebit, căci Dimitrie Cantemir, socotit dregător de încredere la Istanbul și trimis domnitor de înalta Poartă, trecuse de partea Rusiei ortodoxă.

Vizitînd biserica, Dimitrie Cantemir nu bănuia că peste vreo două sute de ani avea să se întoarcă sub bolțile sale, pentru veșnicie. Retras în Rusia cu țarul, învinși la Stănilești de armatele turce, murea acolo cu dorul nestins de țară unde nu mai putea reveni datorită îndepărtării de Înalta Poartă.

Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir, la Trei Ierarhi - gravură de Gh. Asachi

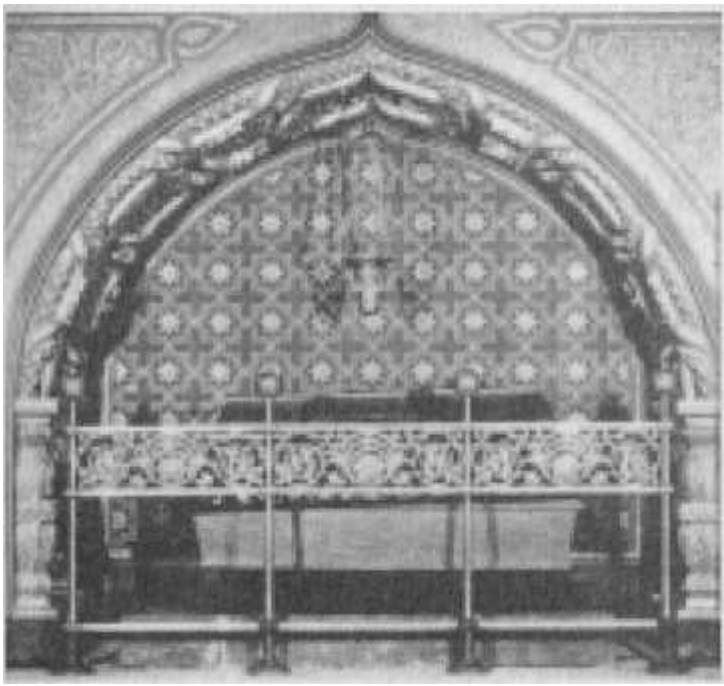

Luînd în seamă importanța monumentului, la 17 iulie 1935, aici i se reînhumau osemintele, aduse din Rusia cu un vapor prin portul Constanța, după stabilirea relațiilor României cu puterea sovietică.

Mai trecînd vreo vreo 12 ani, alături își găseau odihna și ale domnitorului Unirii: Alexandru Ioan Cuza.

Ridicate de la Ruginoasa, în zilele primăverii anului 1944, cînd războiul intrase în Moldova și trimise la Curtea de Argeș, reveneau acasă în ziua de 20 aprilie 1947, la ora 8 dimineața, cu trenul rapid București - Iași.

Așezate într-o raclă de stejar, fuseseră cinstite de mii de ieșeni "cu adîncă evlavie", înșirați pe tot parcursul, din gară și pînă la Trei Ierarhi. Sicriul îl ducea carul strămoșesc cu două perechi de boi, mînat de țărani în portul strămoșesc și era întîmpinat cu ceremonii religioase și manifestații, la gară, în Piața Unirii și la intrarea bisericii Trei Ierarhi, unde a fost salutat de o defilare militară.

Capitolul 3

Mica Grecie de la Iași

Mai întîi cu școala la Trei Ierahi

Deși Vasile Lupu avusese unele porniri împotriva foștilor dregători greci aciuați la Curtea Domnească, socotind că școala sa trebuie să fie slujită de profesori luminați, după înființarea ei, pe lîngă acei pentru limbile slavonă și română chema și alții pentru greacă (unii călugări). Aceștia aveau studii înalte, europene, făcute mai ales în Italia (Veneția, Padova - unde se formase curentul umanist al gîndirii libere, neoaristotelice -, Roma, la colegiul Sf. Atanasie înființat de papa Grigore al XIII-lea (1572-1585). Domnitorul Moldovei se bucura de sprijinul ierarhilor greci din Patriarhia Constantinopolului, care vedeau în el apărătorul ortodoxiei, socotindu-1 ca un fel de împărat, moștenitor al celor din Bizanț (N. Iorga, Vasile Lupu ca următor al împăraților de răsărit.). Potrivit lui Dimitrie Cantemir “Vasile Albanezul” (Lupu), a dat avînt școlii grecești, poruncind marilor mănăstiri să primească călugări greci pentru a învăța fiii de boieri științele timpului. Greaca avea pe atunci mare utilizare, oferind și cărți științifice, pe cînd limba slavonă era mai mult religioasă și, cum spunea cronicarul, în ea "nu se puteau învăța alte științe".

Limba greacă în vechime avea aceeași importanță pentru ortodoxie ca și latina pentru catolicism și era folosită în relațiile domnitorilor Moldovei cu Imperiul Bizantin și Patriarhia ortodoxă din Constantinopol, în Moldova venind cărți bisericești tipărite în limba greacă cît și călugări pentru administrarea bisericilor închinate Sfintului Mormînt și muntelui Athos de marii boieri și dregători moldoveni. Existînd o luptă între ortodoxism și catolicism limbile slavonă și greacă se foloseau în biserici pînă la introducerea limbii române de Vasile Lupu și chiar mai tîrziu.

În țară se găseau negustori dar și călugări greci și profesori greci, aduși de unii boieri, pentru a le învăța odraslele limbile și științele apusene. între călugării greci și acei ruteni (kievieni) existînd însă unele neînțelegeri teologice, acestea se accentuau după Sinodul Ortodox ținut la Iași în vara și toamna anului 1642, arhereii greci considerîndu-se superiori din punct de vedere al învățăturii. La sinod participa vestitul teolog grec al ortodoxiei, învățatul Meletie Sirigul, consilierul patriarhului din Constantinopol și

strașnic potrivnic al celuilalt învățat Teofil Coridaleu - reformator de nuanță protestantă, susținător al filosofiei lui Aristotel. Dezbaterile în contradictoriu fiind înverșunate, cu toată silința mitropolitului Petru Movilă al Kievului de a le ține în frîu, Domnitorul Vasile Lupu și mitropolitul Varlaam făcuseră mari eforturi pentru împăcarea oponenților întruniți în vreo 28 de concilii.

Murind mitropolitul Petru Movilă (22 decembrie 1646 s.v.), influența călugărilor greci, conduși de Meletie Sirigul creștea, fapt pentru care profesorii kieveni plecau în Rusia, colegiul ieșean slavo-latin devenind mai mult de limbă grecă, iar mănăstirea Trei Ierarhii cuibul profesorilor săi, greci. La școală folosindu-se mai mult limba greacă, cu toate că avea o gramatică grea o învățau și fetele lui Vasile Lupu. Egumenul fiind tot grec, mănăstirea Trei Ierarhi, închinată muntelui Athos - ca și Sf. Sava închinată Patriarhiei de la Sfîntul Mormînt -, avea să devină și centrul vieții culturale grecești de la Iași vreme de aproape 200 de ani, pînă la revoluția din 1821 și-n oarecare prelungire pînă la secularizarea averilor mănăstirilor străine prin reforma lui Cuza din 1864.

Își pierdea importanța, pentru cîtva timp, doar în timpul domniei lui Gheorghe Ștefan (1653-1658). Adept al culturii Europei Centrale, pe lîngă profesorii kievieni rechemați, aducea și dascăli latiniști din Ardeal, precum Simion Dascălul, care a prelucrat cronica lui Grigore Ureche. (De la Academia Mihăileană la Liceul Național...)

Reîntorși, după mazilirea lui Gheorghe Ștefan, dascălii greci aduceau și pe alții: Nicolae Kerameus (mort la Iași), Theodor Trapezuntinul, Ieremia Cacavelas învățător al lui Dimitrie Cantemir (viitorul domnitor, iubitor al limbii grecești), care-1 pomenește în lucrarea sa Descrierea Moldovei, cît și alții.

Numărul lor creștea căci răspunzînd chemării Patriarhului de la Sfîntul Mormînt, doritor de ajutoare bănești pentru menținerea așezămintelor ortodoxe - spre a nu fi preluate de catolici - boieri și domnitori evlavioși închinau ctitoriile lor cu uriașe averi unor locașuri din Ierusalim și de la Muntele Athos, care-și trimiteau imediat slujitorii, egumemi și călugări în Moldova, să le administreze.

Astfel procedase și Vasile Lupu cu Trei Ierarhii - și filiala ei Sf. Atanasie din Copou închinîndu-le muntelui Athos (1646); urmașul său Gheorghe Duca închinind Sfîntului Mormînt ctitoria sa de la Cetățuia (1672); Sfîntul Sava fiind metoh al Patriarhiei din Ierusalim, înainte de 1600; Golia era închinată Mănăstirii Vatoped din muntele Athos (1614); Hlincea, Sfîntului Mormînt; Galata, deasemeni Sfîntului Mormînt (1618); Frumoasa, Mănăstirii Schimbarea la Față din muntele Sinai (1586); Sf. Ioan Gură de Aur-Zlataust, Mănăstirii Adriano din Grecia; Sf. Neculai-Aroneanu, Patriarhiei din Constantinopol; Sf. Apostoli Petru și Pavel, Mănăstirii Vatoped din Muntele Athos (1669); Barnovschi, Sfîntului Mormînt (1627); Sf. Lazăr, Sfîntului Mormînt (1785)...

Pe Ulița Mare se vorbea grecește ca la Atena

Influența grecească din Iași, sporea după ce domnitorul pământean Dimitrie Cantemir, pus de Poartă, trecuse de partea Rusiei în care se retrăgea împreună cu țarul învins de turci în bătălia de la Stănilești (iulie 1711). Drept pedeapsă, pentru hainire, sultanul transforma protecția Moldovei - cerută benevol de urmașii lui Ștefan cel Mare-, în robie, trimițînd la Iași, timp de vreo sută de ani, domnitori greci, cu reședințe și familii la lstanbul.

Fugind feluriții caimacani boieri sau turci instalați pentru scurt timp în tronul Moldovei, sosea trimis de la Istanbul Nicolae Mavrocordat (septembrie 1711 - decembrie 1715). Mai domnise un an (1709 - 1710) și era "învățat și de seamă" (N.A. Bogdan). Avea cunoștințe de filosofie și istorie, vorbea limbi străine - între care și latina - și pretindea că purta vițe mușatine, după mamă, prin familia lui Petru Rareș. Moștenise de la tatăl său o bibliotecă pizmuită de "monarhii europeni ai vremii" (Martha Bibescu, Jurnal politic).

Era fiul lui Alexandru Mavrocordat numit și Exaporitul (consilier secret), mare dragoman (tălmăci) al Porții, care negociase pacea de la Carlowitz din 26 ianuarie 1699, după războiul turcilor cu Polonia și Austria. Acolo Polonia ceruse să stăpînească Moldova însă delegația turcă s-a opus, așa cum scria Ion Neculce: "Leșii încă cerea tare țara Moldovei dar turcii au răspunsu că țara Moldovei nu pot să o de să le fie lor podani (supusă) că este volnică (liberă), că turcilor este închinată, nu-i luată cu sabia.”. Alexandru Mavrocordat autor de lucrări filosofice, istorice, retorice teologice, fusese principalul negociator despre care Nicolae Costin, plin de recunoștință, scria că “nu-l vor uita curînd veacurile viitoare." El întemeiase celebra bibliotecă lăsată fiului ca și funcția de mare dragoman la curtea imperială.

Deși cu Nicolae Mavrocordat începea epoca adesea hulită a fanarioților - astfel numită după cartierul din Istanbul (Fanar), unde locuiau rîvnitorii la tronul Țărilor Românești și la înalte

dregătorii, plătind pungi de aur, cum scriu cronicarii ”ca o arendă, urmînd ca apoi să le scoată învîrfonate din dăjdiile puse pămîntenilor " prima sa domnie lăsase bună amintire în popor căci pe boieri "nu-i avea la inimă", știindu-i "intriganți și hrăpăreți.

De aceea mulți moldoveni îl lăudau, deși știau că unii dintre contemporanii săi, poftitori de ranguri, trăiau după principiul “ Fă orice și chiar ruinează-te, pentru a parveni și apoi fă orice ca să-ți refaci înzecit averea" (G. Bervizconi). - Principiu folosit mai totdeauna de unii politicieni, de conjunctură, ce se zbat să cîștige un loc în rîndurile înalților dregători sau al aleșilor, ca apoi, prin influențe și comisioane, să-și rotunjească averea.

De felul lor supuși cu pașalele și slujbașii turci, unii dintre trimișii Fanarului, se purtau cu îngîmfare față de boierii localnici, ca niște domnitori autocrați, așteptînd chiar ploconeli, lingușiri, temenele, ba plăcîndu-le și

să fie purtați pe brațe (de subțiori) și cînd se mișcau dintr-o odaie în alta. Corupția numită pe atunci hatîr, domnind printre dregătorii Porții stăpînea și Curtea Domnească de la Iași. Venirea domnului din Fanar însemna și sosirea unei “clientele numeroase, agresive și omniprezente în administrație" (dregătorii), care desfășura o “strategie matrimonială de împămîntenire prin căsătorii cu pămîntence” și schimbări de nume "după cîte o moșie primită ca zestre “ (Paula Scalcău, Grecii din România, Cuvînt înainte de Georgeta Filitti, Editura Omnia, București 2003).

Exemplu era dat “Iordache Roset, străbunul Roznovanilor, - matca tuturor răutăților vremii", care acaparase averi uriașe, ce aveau să rămină urmașilor.

Pe lîngă aceia, “parveniți, fățarnici, vînători de zestre și avere, ce stîrniseră rîcă și mare “respingere socială și politică"- mai ales printre marii boieri care pierdeau rangurile și uriașele puteri avute înainte și-i socoteau pe noii dregători vinovați de toate relele iar “numele de fanariot" titlu “odios" - sosiseră numeroși intelectuali ce aveau meritul introducerii principatelor în “sistemul de valori academice creatoare, de rezonanță europeană" -prin școli, tipografii, tipărituri (Grecii în România).

Mulți dintre noii veniți, meseriași, negustorii, hangii și mari dregători domnești se așezau în preajma Curții Domnești, a Mănăstirii Trei Ierarhi, a Sfîntului Sava, a Mitropoliei și celorlalte locașuri slujite de clerici greci, pe Ulița Mare vorbindu-se grecește ca la Atena, greaca fiind „limba de curte” (I. Luis Carra). Casele boierilor băștinași, scoși din dregătorii și retrași la moșii, se închiriaseră acestora. În afară de comerț, mulți făceau

Negustori de altădată

zaraflîc și cămătărie, motiv pentru care, sub numele de arman se înțelegea comerciant, iar sub numele de grec se înțelegea mînuitorul de bani ori “vînătorul de slujbe boierești" (N A. Bogdan). Pe Ulița Mare se 45

ducea o luptă surdă de întîietate între ei, puținii negustori evrei sosiți din Polonia și aceia armeni, mai vechi, stăpîni pe multe dughene și locuri, și care aveau un întreg cartier în jurul Podului Vechi, unde își construiseră două biserici. Exista și o vorbă în popor: "un evreu înșală zece moldoveni, un grec înșală zece evrei, iar un armean înșeală și prăpădește zece greci". Dorind să devină statornici pe aceste locuri priitoare, unii se instalau prin toate cartierele.

Mai toate mănăstirile capitalei fiind închinate locurilor sfinte ale ortodoxiei, administrate de călugări greci, tîrgul era plin de "popi", cum observa prin anii 1740 pomenitul voiajor Kelemen Mikeș...

Intelectual, dornic de schimbări reformatoare, Nicolae Mavrocordat știind că boierii pămînteni luau biruri necuvenite de la țărani - după obiceiul pămîntului - încă de la primii săi pași în țară a

poruncit ca acestea să fie restituite, altfel pe acei vinovați așteptindu-i o papară ce putea merge pînă la bătaia zlotașilor (încasatorilor) cu toiagul la scara Curții. Auzind porunca lui vodă țăranii au prins curaj și-i ieșeau înainte cu jalbele în proțap și "năvăleau în Iași cu duiumul și țipau pe toate ulițile că i-au calicit boierii și să le dee banii înapoi"..."Și erau veseli toți pămîntenii, mulțumind lui Dumnezeu că le-au trimis domn bun și milostiv... Sta Târgul Făinii iezit de grîne, din toate părțile o eftinătate și belșug în toate bucatele. Numai mîncătorii aveau voie rea că nu puteau mînca (poporul) precum în zilele dinaintea altor domni" (Neculai Costin). Distant cu boierii hrăpăreți el apărea acestora fioros "ca un leu" (Florin Constantiniu, Constantin Mavrocordat). Pentru a pune ordine în finanțele țării a dispus prezentarea publică a încasărilor și cheltuielilor (bugetul), noutate financiară la vremea aceea și pentru alte țări mai civilizate, și deși dările către Poartă erau mari, n-a mai pus nici o dajdie nouă pe țară.

Printre oaspeții de la Trei Ierarhi este găzduit și Regele Poloniei

În iarna anului 1712 continuînd vechiul război nordic dintre ruși cu suedezii și polonezii, oștile regelui Carol al XII-lea - regele Suediei - se aflau în Moldova pentru iernare, cu încuviințarea Porții. Polonia era împărțită în două tabere, unii electori susținînd pe regele Frederic August duce de Saxonia, sprijinit de Rusia și Austria, iar alții pe regele Stanislaw Lesczynski - voievod de Poznan, sprijinit de Suedia și alungat de ruși dupăînvingerea lui Carol al XII-lea la Poltava în iulie 1709. Regele Suediei, găzduit de sultan, se retrăsese la Bender (Tighina), unde plănuia alt

război împotriva rușilor cu ajutorul turcilor și al fostul rege polonez Stanislaw (1704-1709), pe care îl chemase la o întîlnire.

Șederea lui Carol al XII-lea în Moldova pricinuind tulburări din partea ostașilor săi, împrăștiați prin toată țara, cît și pericolul

unei năvale rusești la cerința lui Mavrocordat sultanul i-a propus regelui întoarcerea acasă, în Pomerania. Pentru siguranță, urma a traversa Polonia sprijinit de ordia turcească și ceambururi tătărăști care i-au și înconjurat tabăra.

Venind la întîlnire, regele Stanislaw plecase din Holstein unde se refugiase și cobora deghizat spre Bender, dar ajungînd la Bacău, și iscîndu-se o luptă între însoțitorii săi și moldoveni, era prins împreună cu alt ofițer și trimiși la Iași. Găzduiți în mănăstirea Galata, unde ajunseseră noaptea tîrziu, au fost duși imediat la Curtea Domnească, pentru interogatoriu. Discutînd cu ei, pe la 3 în puterea nopții, deși prinșii se recomandau: unul ofițer șved (suedez) iar altul colonel francez - veniți din Pomerania - Mavrocordat a ordonat să fie găzduiți la Trei Ierarhi în bogatele chilii egumenești ce aveau "pardoselile din marmoră albă și neagră". Bănuind că avea prizonier în mîinile sale chiar pe nefericitul rege al Poloniei, după mai multe cercetări printre slujitorii acestuia, primea confirmarea. Se ascundea sub numele colonelului francez Laurențiu Buk. Găzduindu-i în taină, cu grijă și deosebită atenție, mai multe zile, domnitorul i-a propus să se retragă pe ascuns, dar la dorința lui Stanislaw informa Poarta și primind încuviințarea acesteia, la 18 februarie 1713, îl pornea spre Bender, însoțit de o gardă de onoare.

Drept răspuns pentru ospeția acordată, la Trei Ierarhi, pe parcurs Stanislaw îi trimitea o scrisoare recunoscătoare:

“Prea înălțate domn,

Deoarece prietenia înălțimii Tale față de mine crește în fiecare zi, mărturisesc că și a mea a ajuns acum la o astfel de desăvîrșire, încît nu mai are nevoie de adaos ci numai de statornicie, de care lucru nu poate să se îndoiască înălțimea Ta... îți voi fi foarte îndatorat. Rămîn pururea nedespărțit Stanislaw rege. ” (Cronica Ghicuieștilor).

Intrînd în viitoarea războaielor din țara sa și ajungînd iar rege apoi detronat, ca mai totdeauna în viață, musafirul uita prietenul de la Iași, luat și el prizonier de austrieci, pe timpul domniei bucureștene (1716).

Școală Domnească de la Trei Ierarhi se mută la Sfîntul Sava Socotind că Țara ca și Curtea domnească avea nevoie de

dregători luminați, știutori de carte, în anul 1714 domnitorul pornea “să facă două lucruri bune care nu mai erau în țară, adică tipografie și școală... Și așa a trimis Nicolae Vodă de a adus meșteri tipografi atît pentru slovele grecești, cât și pentru cele slavonești și clădind case la Sf. Sava a așezat acolo tipografia, unde în scurtă vreme s-a și început tipărirea cărților. De asemenea a adus dascăli pentru limbile greacă veche și nouă, pentru slavonă și română și a orînduit ca plata cuvenită lor s-o primească în fiecare an din veniturile domnești. Nicolae vodă a făcut și hrisov domnesc cu pedepse aspre pentru ca acestea să rămînă neschimbate și să poată învăța aici carte oricine va voi, fără vre-o plată. "
(Cronica Ghicuieștilor). Ambele instituții le-a pus sub oblăduirea patriarhului Hrisant (Chrisant) al Ierusalimului, care fusese chemat de la București unde se ocupase de școlile muntenești. Evenimentul se petrecuse în primăvara anului 1714, căci la 3 aprilie din acel an, patriarhul Hrisant

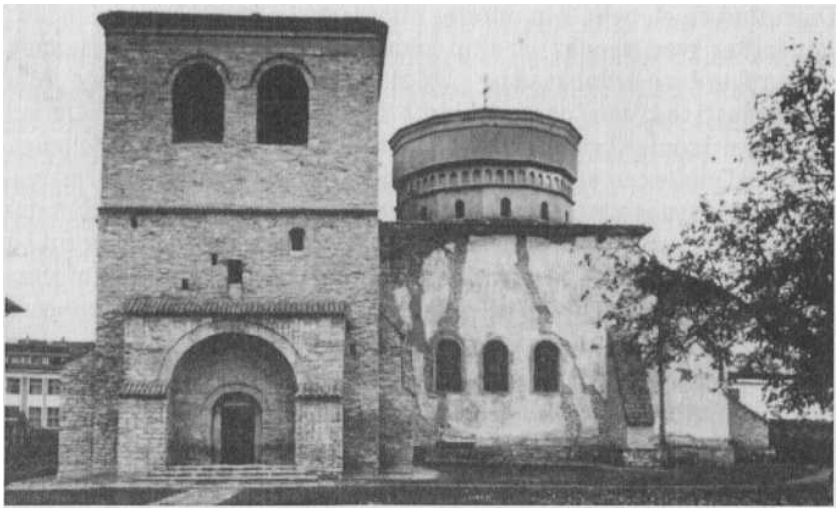

Mănăstirea Sf. Sava

era felicitat printr-o scrisoare din Constantinopol pentru modul cum reușise reorganizarea școlii ieșene. Patriarhia Ierusalimului avea venituri considerabile în principate dela mănăstirile închinate Sfîntului Mormînt (Cronica Ghicuieștilor). Axinte Uricarul povestește pompa cu care patriarhul Hrisant își vizita ctitoriile, fiind primit cu mare fală, la biserică și în casa egumenului de la

Sf. Sava, mănăstirea fiind pentru multă vreme locul de găzduire al marilor ierarhi greci sosiți la Iași, pe la 1749 patriarhul Antiohiei înființînd aici și o tipografie în limba arabă ce tipărea cărți pentru creștinii din Siria.

Vechea școală vasiliană intrată în declin după plecarea lui Vasile Lupu cît și a mitropolitului Varlaam în 1653 și reînviată probabil din timpul lui Antioh Cantemir, pe la 1707, de cînd se pomenește și profesorul ei Atanasie (Ariadna Camariano-Cioran, Les Academies Princieres de Bucarest et de Iassy), necesita o înviorare și reorganizare radicală, pe care le săvîrșia N. Mavrocordat, deschizînd o mare Școală Domnească înzestrată și cu bogată bibliotecă, din care o parte s-a dus apoi în Grecia, iar alta a rămas la mitropolia ieșeană.

Deși în hrisov nu se menționa locul școlii, aceasta se așeza ca și tipografia în "casele clădite" la Mănăstirea Sfîntul Sava (existînd acolo și mai înainte, pe la 1670, o școală grecească). De aceea era și numită Școala de la Sf. Sava, cărțile bibliotecii purtînd și ele numele Sf. Sava (Ștefan Bârsănescu, Academia Domnească din Iași). Se compunea din patru clase : de elină (greacă veche), greacă contemporană, slavonă și moldovenească, independente ca niște școli separate alcătuind împreună un fel de grup școlar, cu specific dominant religios. Se paradosea limba grecească obștească, dar se învăța cu temeinicie și aceea elină (greaca veche) studiindu-se istoria Strămoșilor. (Aheii, ionienii, eolienii, trăitorii de înaintea erii creștine, cu vreo 2000 de ani - care creaseră civilizația miceniană în Europa -, peste vreo 1000 de ani s-au extins în Asia Mică și în jurul Mării Ionice - înălțînd vestitele orașe Milet, Efes, Halicarnas -, iar prin secolul 8 înainte de Hristos dăduseră avînt Atenei, Corintului, Spartei, continuate cu marele Imperiu Bizantin, falnica sa capitală de la Constantinopol și șiragul de cetăți din Asia, Africa și Orient. Deși Constantinopolul fusese ocupat de sultanul Mahomed, in 1453, după grele lupte, turcii ocupînd pe rînd și celelalte teritorii, Patriarhia greacă a "cetății Constantinopol" își păstra locul, iar spiritul național și cultura elenă dăinuiau în întreaga Europă. Talentați negustori, grecii înființaseră centre comerciale și școli prin mai toate orașele mari, pe malul mărilor și al fluviilor și ca și evreii, prin religie și cultură patriotică țineau treaz sentimentul național, în vederea viitoarei eliberări.

Mutat la București din ianuarie 1716, acolo domnitorul Mavrocordat lua inițiativa construirii Mănăstirii Văcărești propunînd și măsuri de ușurare a dăjdiilor. Prins captiv de trupele austriece intrate în Muntenia (noiembrie 1716) și dus la Sibiu, după eliberare, murea răpus de ciumă.

Limba greacă devenind tot mai însemnată la curțile domnești din Iași ca și din București, școala rămînea și în atenția domnitorilor următori, care o înzestrau și o îngrijeau. Fiind mutată la mănăstirea Barnovschi după incendiul din 1724 care îi mistuise localul, domnitorul următor Grigore Matei Ghica (1726-1733) săvîrșea reconstruirea acestuia astfel că prin 1727 școala se întorcea la Mănăstirea Sf. Sava, devenită o citadelă culturală grecească ce întrecea Trei Ierarhii. Plină de călugări, de școlari și poporeni, biserica era în centrul vieții grecești la marile sărbători ortodoxe fiind neîncăpătoare. Slujbele se săvîrșeau în limba greacă de cîțiva prelați. Biserica purta la intrare inscripția grecească în care se spunea că a fost refăcută în anul 1625 de Ioan Postelnicul, nepotul lui Scarlatos din Constantinopol. Constructor fusese Ianachi, îngropat în biserică. Vizitînd-o, arhidiaconul Paul de Allepo (1653), rămînea uimit de frumusețea și bogăția ei. Era acoperită cu cositor "care sclipește de departe la razele soarelui” și avea "superbe cruci mari, aurite ”, cît și un turn înalt cu o mulțime de trepte pentru gherghir și cele cinci clopote, din care unul "de o vastă circumferință, lucrat în Danemarca. După tradiția locală, prima biserică ar fi fost din lemn (1300-1330), construită de călugări veniți de la mănăstirea Sfîntul Sava din Ierusalim, de cîteva ori refăcută și folosită după unii de capiște pentru vechii negustori armeni. Fiind bine înzestrată, aici ar fi poposit și domnitorul Alexandru cel Bun. Cercetarea arată că s-a înălțat în 1583. Deținînd mult teren, curtea era plină de acareturi în care, după secularizare (1864), se înființa Colegiul Național Sf. Sava, apoi gimnaziul și Școala Profesională Sf. Sava (pînă în anul 1948), urmată de Liceul de Chimie și IPROCHIM. Pe locul tipografiei s-a construit Liceul “Vasile Alecsandri”

Pe atunci casele se aprindeau ușor, căci ale boierilor erau acoperite cu șindrilă iar ale tîrgoveților, majoritatea, cu stuf sau paie, ca în sate în timpul lui Vasile Lupu arsese orașul de vreo patru ori. Iscîndu-se un pojar și o furtună în primăvara anului 1725, s-au topit

multe case de pe Ulița Mare, arzînd și Curtea Domnească cu biserica Sf. Neculai și localul școlii lui Vasile Lupu, fapt pentru care Gh. Asachi scria: “ tîmplîndu-se arderea edificiului Academiei Vasiliene, egumenul de atuncea nu l-au mai rezidit, încît cu edificiul au pierit și lucrarea Academiei... "(Serbarea zilei de Treisfinți).

Totodată domnitorul Grigore Ghica hotăra ca dascălii celor patru școli (sau secții), de elinește, grecește, slavonește și moldovenește să fie plătiți cu leafă stabilă iar pentru îndrumarea învățămîntului înființa o Eforie condusă de mitropolitul țării, cu drept de control și inspecție -ca un nucleu de inspectorat sau minister educațional. Cum scria Cronica Ghiculeștilor, la școală urmau copii de oameni bogați și săraci din țară și de peste granițe. Ghica "domnea cu blindețe și pricepere mai micșorind birurile grele puse de predecesori”. În primii cei șapte ani de domnie reparase mai multe biserici căzute în ruine, adusese apă la Sfîntul Neculai și la Sf. Spridon (1731), făcuse în fața Curții un turn înalt cu ceasornic și clopote ca să știe tot tîrgul mersul vremii și prefăcuse, cu mare cheltuială, biserica lui Balica zidind bogata Mănăstire Frumoasa, înzestrată cu un palat de plăcută ședere, întărită cu zid gros de apărare și înconjurată de o gradină și un lac între dealul Cetățuiei și malul bisericii. Ideea plăcîndu-i mai tîrziu domnitorului Ioan Neculai Mavrocordat de la 1743, zidea și el un foișor pe celalalt mal (Cerdacul Doamnei).

Venind domn Grigore Ghica și a doua oară (1735 - 1741) cu o întrerupere prin 1739 zidea și palatul de lîngă biserica Galata, înconjurînd așezarea sfîntă cu zid. Plăcindu-i și voia bună, ridica și la Copou un foișor de odihnă și desfătare în stil turcesc lui revenindu-i meritul de a introduce Copoul în atenția boierilor, învățați pînă atunci cu plimbările la Bucium și Galata (zice Gh. Ghibănescu). Trebuind să înfrunte și un groaznic cutremur dărmător de zidiri (în 29 mai 1738), ce “a ținut 20 de minute" (Cronica Ghiculeștilor) dar și o strașnică ciumă, le trecea cu bine pe toate.

Susținînd activitatea culturală și în continuare, la a treia domnie dintre 1747 și 1748, domnitorul Grigore Ghica mai înființa școli și tipografii pe lîngă episcopiile din Roman, Rădăuți și Huși, întărind pe lîngă Școala Domnească și pe acele de la bisericile Sf.

Neculai, Sf. Vineri peste care punea un preot supraveghetor de rînduială, ca un fel de inspector școlar în zilele noastre. în ele se învăța românește.

Școala aceea avea și clase de latină și “arăpească”

Domnind în răstimpuri și Constantin Mavrocordat (1733-1735, și 1741-1743) - fiul fostului domnitor Neculai - alt spirit influențat de iluminismul european, autorul unei reforme agrare publicată în “Mercure de France", deși trăise un strașnic pojar ce a pornit de la Biserica armenească potopind Tîrgul de Sus cu Golia, Țintirimul Turcesc (unde-i acum Biserica Vulpe) și toată Sărăria, și l-au încercat și doi ani de secetă grea după care oamenii mincau și coajă de copac măcinată, grijuliu de viitorul țării îl preocupa instruirea copiilor în limba română la cursurile începătoare (de pe lîngă biserici) și în limbi străine la acele superioare de la Școala Domnească. Entuziasmat de aceste idei Ion Neculce nu pierdea prilejul să le noteze în Letopisețul său: “Mai socotit-au măria sa Constantin vodă pentru școli de învățătură, de le-au mai întărit școalele cele elinești și cele slavonești. Așișderea au mai făcut școală

de învățătură și latinește și arăpește (turcă) și au dat știre tuturor mazililor (boierii mai mici) în toată țara ca să-și aducă copiii la învățătură la școală, ca să învețe orice limbă le-ar fi voia, pentru ca să fie oameni învățați și în pământul nostru al Moldovei, precum sunt și printr-alte țări și părți de locu. "Limba latină studiindu-se în academiile apusene domnitorul considera că și tinerii Moldovei trebuie s-o cunoască. Aceea arabă era trebuitoare pentru relațiile cu înalta Poartă, tipărindu-se și cărți în această limbă la Sf. Sava.

El însuși petrecea ceasuri intregi citind cărți străine. Vizitîndu-l geograful Markos A. Kasaitis la 13 octombrie 1742 îl găsea într-o odaie "toată cu cărți unde obișnuia să stea ziua întreagă și parte din noapte spre a studia", palatul domnesc din Iași fiind astfel înzestrat cu o valoroasă bibliotecă. "La vîrsta lui de om tînăr cunoștea și limbi străine; avea pe lîngă el dascăli pentru mai multe limbi și învăța mereu, ca să nu piară faima tatălui său ci, dimpotrivă, să

crească prin el..." (Cronica Ghiculeștilor).

În ședințile Divanului boierilor avea cîte 2-3 cititori care cercetau pe rînd scrisorile și arzuhalurile (jalbele supușilor)..." Iar dacă nu erau răvașe de citit, citeau din cărțile lui Ioan Hrisostomul sau ale lui Vasile cel Mare... se scula dis-de-dimineață la orele cinci și stătea în biserică cu mare luare aminte și evlavie împreună cu toți boierii și slugile domnești care locuiau acolo" și punea la ușă doi cihodari ca nimeni să nu iasă "înainte de sfîrșitul slujbei"(Cronica Ghiculeștilor).

Domnul citea și ziare europene ce-i veneau prin Polonia și era abonat la o revistă bibliografică care prezenta noile apariții editoriale ("Observations sur les ecrits modernes"), trimisă din Paris. Moștenise biblioteca bunicului și a tatălui, păstrînd-o deși unii contemporani se arătaseră dispuși să o cumpere, precum papa Clement al XII-lea, regele Angliei George al II-Iea, regele Franței Ludovic al XV-lea și alții. Era atașat de ea " ca un îndrăgostit de iubita sa "(Florin Constantiniu, C. Mavrocordat). Prin organizarea claselor de latină și arabă activitatea școlii ieșene se îmbogățea, apropiindu-se de școlile străine.

Întunecat de corupția și nedreptatea ce stăpînea printre dregătorii curții care își vindeau și sufletul în schimbul pungilor cu galbeni, domnitorul impunea și o reformă a justiției, cerînd judecăți drepte și acordînd dreptul de apel al împricinaților la dînsul. "La judecăți se străduia și se nevoia ca nu cumva să greșească". Urmărind hotărîrile Divanului, cerceta dosarele, ușa fiindu-i deschisă oricărui jăluitor." Și nu plătea nimenea, nimica, pentru aceste judecăți ci numai diecilor (scriitorilor) le da cîte 2 parale de jalbă". Repudiind despuierea țăranilor, de zlotașii Visteriei, care pretindeau birurile de cîteva ori, domnul poruncea încasarea acestora numai cu chitanțe și înscriere în registre anume tocmite și

Un bătrîn preot sătean stabilise măsuri fiscale de impunere. Poruncea și mitropolitului să se aducă Evanghelii, Leturghii, Apostole și ceasloave "pe înțeles "(românește), din Muntenia, preoții să le citească în biserici, iar slujitorii altarului, neștiutori de carte - care făceau slujbele după ureche, învățate din tată în fiu - să se apuce de învățătură, chiar și "la batrînețe". Altfel urmau a fi schimbați și trecuți la birurile de care preoțimea fusese scutită, -

fapt pentru care mulți se declaraseră clerici. Ca sfintele fețe să știe că "nu-i de gioacă", a trimis dregătorii domniei prin biserici să vadă ce fel de slujbe fac preoții " ce erau pînă atunci de capul lor" și să-i pună la învățătură. Fiindcă auzise că unii călugări greci cînd tămîiau prin mănăstiri "la muieri stau cîte un minut înaintea fiecăreia, de le tot privește din talpă pînă-n creștet, punînd gînd rău asupra lor", i-a îndepărtat de la slujbe, înlocuindu-i cu preoți bătrîni de mir. Pentru tipărirea cărților "pe înțeles "repara și tipografia de la Trei Ierarhi.

În anul 1749 sunt poftiți la școală și copiii “prostimei” (mai mari de trei ani)...

Venind Constantin Mavrocordat domn încă odată (doar pentru un an între 1748 -1749), spre a întări evlavia și cucernicia preoților, obișnuiți “a blagoslovi mai mult butoaiele și femeile decît locașurile bisericești" - cum scria un călător străin - ii punea să facă slujbe de la 3 ceasuri de noapte pînă la 7 din zi, astfel ca să nu le mai ardă de zaiafeturi și să întoarcă ochii la cele sfinte. "Apoi strîngea toți preoții și diaconii din tîrg și-i vîra în biserica Curței (Sfîntul Neculai), de dimineață, punea paznici la ușă și nu-i mai lăsa să iasă afară, silindu-i să asculte cetaniile unui preot învățat în carte grecească și moldovenească, care se suia în amvon și le tâlcuia rînduielile bisericei, a botezului și a spovedaniei, lucru care supăra grozav pe bieții preoți." (N.A. Bogdan). Pentru asigurarea școlilor cu bucoavne a mai adus o tipografie la Mitropolie.

Urmându-i îndemnul, prin 1749, mitropolitul Nichifor - singurul grec ce-a ocupat înaltul scaun bisericesc de la Iași - hotăra preoților să cheme la școală și copiii "prostimei”, de la trei ani și să-i învețe pînă la 12 ani și mai sus, iar copiii de preoți pînă la 20 ani și mai sus, făcîndu-se astfel primii pași în direcția învățămîntului primar obligatoriu, la vremea cînd nu se instituise nici în Europa vestică (De la Academia Mihăileană....). Năzuința avea să fie întărită și de mitropolitul Iacob I de Putna care scria că “precum soarele dă viață pămîntului, învățătura dă putere și inteligență omului “(1757).

Iar la Trei Ierarhi se slobozeau “vecinii” - țăranii moldoveni înrobiți

Deși zilele lui Constantin vodă îi erau numărate și dușmăniile adunate sub oboroc învîrvonate, n-a stat la preget și a savîrșit faptă și mai strașnică pentru vremea aceea. Dar să lăsăm cronicarul:

"Lucrul cel mai de seamă însă, ce-1 făptui acest domn, fu scoaterea «vecinilor» se sub stăpînirea boerească. Acești ziși vecini... erau țărani moldoveni, considerați ca robi și stăpîniți din neam în neam boeresc, care nu mai aveau dreptul a se muta de pe moșia pe care se aflau, nici a avea proprietăți, nici a face ce vor ei, ci numai ceea ce li se poruncia de boer, iar tot folosul muncii lor numai stapînul boer îl lua. " Erau țărani săraci ramași fără pămînt, înstrăinat prin vînzare din cauza lipsurilor sau luat cu hapca de boierii bogați. Astfel deveneau vecini (de lîngă boier), în Muntenia numiți rumâni, cu libertatea mărginită și obligația să muncească pămîntul boierului, să nu părăsească satul ca să plătească parte din birul pus în cislă (pe sat), înrobindu-se tot mai tare. Cu timpul vecinii, puțini la început, depășeau numărul celor rămași slobozi, sate întregi intrînd în robie din care scăpau fugind peste granițe.

Sat de “rumâni”

Încercînd o ușurare, Constantin Duca spusese că “e păcat să-l robești pe fratele tău căci păgînii care își cumpără robii pe bani în al șaptelea an îi iartă, iar tu creștin și neluîndu-1 pe bani și fiind creștin ca și tine, tu vrei în veci să-l vecinești. ”

Revoltat de fuga sătenilor din sate și jalnica sărăcie și neagră robie în care îi țineau unii boieri pe vecini fără de pămînt, luîndu-le din bordeie nu numai roada și truda muncii, dar și fetele și nevestele pentru curțile 54

și poftele lor, "Constantin grecul" hotăra să rupă lanțurile sclaviei din Moldova la vremea cînd acestea mai dăinuiau și în civilizata Europă, închistată de servituți feudale.

Chemînd la Divan pe toți boerii însemnați ai țării, și pe acei cu țărani vecini, nu i-a lasat să se întorcă la casele lor pînă nu au ajuns la înțelegerea să îndulcească vecinătatea. Și ca nu cumva mai tîrziu să le treacă prin minte gînd de răzgîndire, în ziua de 6 aprilie 1749- zi ce ar trebui scrisă cu literă roșie în calendarul istoriei Moldovei cum zicea un contemporan - i-a strîns într-un Sobor la biserica Trei Ierarhi, împreună cu trimișii vecinilor. Domnul conducînd adunarea a lăsat și pe țărani să arate suferințele, la urmă punînd stăpînii să răspundă, sub semnul crucii și sub ochii sfinților Ierarhi, că nu sunt și nu vor fi robi în rîndul sătenilor din Moldova.

La 1 iunie 1749 hotărîrea Obștești Adunări se întărea de domnitor "cu pecetea și iscălitura Domniei mele ca să se păzească nestrămutat, într-alt chip să nu fie Constantin Neculai V. V. În Hotărîre scria fără tăgăduință că se ridicaseră la domnie multe pîri că “unii din stăpînii satelor s-au obișnuita vinde pe vecini ca pe robi ș-ai împărți cu împărțeala ca pe țigani, și a da numele lor în foi de zestre, ș-ai despărți pe copii de la părinți, luîndu-i în casă la slujba lor ș-ai muta de la un loc la altul; nefiind acea volnicie a se vinde și a se supune pînă într-atîta ca pe robi.” Drept consecință după cercetarea domnului: ”La șase zile a lui Aprilie, joi într-a doua săptămînă după Paști, fiind noi cu toții adunați, atît partea bisericească cît și boerească și altă obștie în mănăstirea Trisfetitelor, la scosul Sfintelor Moaște, s-au făcut Sobor de întrebăciune acestor pricini mai sus arătate. La care cu toții cu glas am răspuns mărturisind adevărat că vecinii robi nu sînt, nici se stăpînesc cu nume de robie... că vecin va să zică sătean mijlocaș

fără de moșie atîta numai că din sat nu este volnic ca să iasă". Aceste purtări ale stapînilor nu erau volnice după vechile hrisoave "și nici de acum înainte aceasta volnicie asupra lor, nimeni să nu aibă, că nu este cu cale. Și cînd se vinde moșie oamenii să nu se vînză, ci ca niște săteni ai satelor în sat să rămîe, făcînd slujbă obișnuită, însă și slujba să o facă cu nart 24 de zile de om într-un sat ori la ce lucru se va pune și dijmă să dea..."Se aproba ca să iasă la lucru numai un om din casă "macar cîți feciori avea omul... iar partea femeiască nu slujește " (Magazin Istoric pentru Dacia II).

Ieșind de la Sobor probabil că atotputernicii stăpini ai satelor "supărați de amestecul grecului în treburile lor, stricînd obiceiul pămîntului" i-au trimis în gînd toate blestemurile, crescînd hula împotriva fanarioților "băgăreți și obrăznicoși".

Boierii vorbeau numai cu Evghenestate, Arhonda și Frățica

Fastul lor însă le plăcea, fiind ei împărțiti pe trei clase. Prima, protipendas cuprindea pe logofeți, vornici, hatmani, agii, polcovnici,

vistiernici ce se purtau ca și zeii Olimpului pogorîți în Curtea Domnească - cum scria A.D. Xenopol. La fel, ca domnitorul, țineau să fie purtați pe brațe de cei din clasa a III-a (slugeri, medeleniceri...), care trebuiau să le sărute și poalele antereielor, ca domnitorii la Serai. Se considerau Evghenis (nobil) sau "țandără de os sfînt". (după Costache Negruzzi).

Boieri de pe la 1780

Acei din a II-a (spătari, paharnici, bani, comiși..) le sărutau numai mîinile, ei între ei, cei din protipenda, sărutîndu-se pe bărbi și vorbind numai grecește cu Evghenestate, Arhonda și Frățică. Pe străzi, marii boieri, mergeau numai in trăsuri cu patru cai (faleturi), purtau işlic burduhănos și mai înalt decît al celor de a doua.

Limba greacă devenise așa de importantă, încît domnitorul Callimah aprobînd codul de legi, tradus de la austricei, scria că "s-a alcătuit mai întâi în obicinuita, aici în țară, limba neoelinească și apoi tradus în aceea românească".

Pedeapsa dumnezeiască fiind pe atunci singura opreliște a răutăților, pentru a stăvili reintroducerea dării "văcăritului", abia suprimată, un urmaș la tron - Constantin Cehan Racoviță (1756 - 1757) -, a adus de la Patriarhie și a citit divăniților, o carte de blestem și afurisenie semnată nu mai puțin de patru patriarhi (din Constantinopol, Antiohia, Ierusalim și Alexandria).

După Soborul de la Trei Ierarhi foștilor robi le rămînea obligația să lucreze 24 zile pe an boierului, fără plată, sau numai 12 cînd dădeau despăgubire pentru celelalte. Drept dovadă a slobozeniei, dezrobiții căpătau cîte un peciu cu pecetea domnitorului. Tot Mavrocordat la 5 august 1746 anulase rumînia sau șerbia în Țara Românească, unde fusese domn.

Chiar dacă unii dintre stăpînii căpcăuni nu dădeau două parale pe hrisovul domnesc se spărsese "obiceiului pămîntului", care cîrmuia viața așezărilor de atunci și încetul, cu încetul, legea cea nouă, susținută și de alții prindea vițe.

Domnitorul reformator avea să ia măsura riscantă de a fugări din țară pe negustorii turci lacomi (laji), care "cumpărau totul pe nimica", săvîrșeau adesea jafuri ori "răpeau femeile și pruncii și fetele... ducîndu-le în partea Anatolirei să le vîndă". Cu ajutorul unor emisari turci i-a cetluit pe acei vinovați, i-a adus la Iași pentru judecată unde au fost chemați și reclamanții. Înspăimîntați aceștia au fugit spre Ismail și Chilia, părăsind țara Moldovei. Gestul de a condamna cetățeni turci i-a crescut autoritatea în rîndul poporului.

Tot Mavrocordat, cucernicește “fimeile nărăvașe”, punîndu-le la rugăciuni în Mitropolia Veche...

Iașul fiind plin și de femei "răle” ce umpluseră ferestrele Podului Lung (uliței dintre Curtea Domnească și Bahlui), cu perdele roșii, racheriile cu desmăț și tîrgurile cu boli rușinoase - de unde porecla străzii Podul Roș (după Panopol) -, domnul hotăra desființarea meseriei lor, cerînd ispravnicilor de ținut să le prindă si să le trimită la gros. Vreo optzeci au fost pedepsite cu închisoare "îndelungată” la biserica Mitropolia Veche (probabil fosta biserică Albă părăsită lîngă Mitropolia nouă instalată pe atunci în biserica Stratenia, existentă pe locul Catedralei de azi), punîndu-le la rugăciuni și post negru pentru îndreptare și dezbăr de relele deprinderi. (Biserica Sf. Gheorghe nu era construită, zidindu-se prin 1761, de mitroplitul Gavriil Calimachi, fost arhiepiscop al Tesalonicului și frate cu domnitorul Calimachi care l-a adus în Moldova).

Potrivit poruncii domnești, “nărăvașele", vinovate de stricarea caselor multor tîrgoveți și înbolnăvirea altora, căpătau iertare atunci cînd se pocăiau ori erau cerute de neveste. Spre a se deprinde cu munca și să petreacă vremea mai ușor, doamna le trimitea fuioare pentru tors, pîine, apă și lumînări ca să nu stea pe întuneric - cum scria un cronicar - și probabil cantaridă - credem noi - ca să se vindece de bolile rușinoase.

Fapta domnitorului rămînea în istoria Uliței Mari căci împricinatele făceau mare chiloman, se arătau la ferestre ca niște stafii sprîncenate, chemau bărbații de pe stradă la vedere, arătîndu-le boiul și cereau de mincare, de îmbrăcat stricînd tihna Mitropliei de alături.

Umplîndu-se sacul cu pîre la Poartă, mai venind și o mare secetă, urmată de o ploaie îmbelșugătoare dar și de năvala lăcustelor ce înegreau cerul cînd se ridicau deasupra lanurilor și a pădurilor prăpădite, întunecîndu-l într-o zi și pe al capitalei - încit nu se putea merge pe Ulița Mare de atîta vietate zburătoare și pe jos tîrîtoare -

și stîrnindu-se o foamete înfiorătoare, prin august 1749. Vizirul îi trimitea mazilirea.

Dădea scaunul de la Iași altui poftitor de domnie. Numit doar caimacan pînă în decembrie 1749, acesta era spătarul Iordache Stavrache, tot grec, dar din aluat plămădit cu zamă de mătrăgună. Aplecat spre răutăți așa cum sunt destui indivizi în toate națiile, poftitori de bogății nemuncite, ca și acei din zilele noastre, marele dregător jupuia satele și tîrgurile cu biruri și jacuri. Plîngîndu-se supușii la Poartă, sultanul a trimis un emisar să-l ducă la judecată însă samsarul scăpa, îmbrăcîndu-se ca o slugă și trecînd iute Prutul.

Revenind pe scaunul Domniei fostul domnitor, Constantin, și a patra oară avea ghinion, căci începuse războiul ruso-turc și era rănit la Galați, luptînd în tabăra otomană. Luat prizonier de ruși (1 decembrie 1769), a fost adus la Iași unde la 4 decembrie 1769, trecea pe cealaltă lume.

Urmașul său țintuia de un stîlp, în piața publică,

pe acei ce pretindeau bacșișuri

Încerca să-i calce pe urme fiul, Alexandru C. Mavrocordat, trimis la domnie prin 1782 și numit de turci Deli-bei căci era la fel neprevăzut. Dornic să curme hoția și corupția ieșea în tîrg pe ascuns, urmărea cîntarele, iar pe acei prinși vînzînd cu lipsă, îi bătea cu urechea în ținte de un stîlp, lăsîndu-i la vedere pe Ulița Mare toată ziua în reculegere,în bătaia soarelui și în rîsul lumii. Carnea pîinea și alte producte învechite le zvîrlea în ulițe, spre bucuria calicilor care la asemenea vizite îi țineau hangul abia așteptînd să se înfrupte din cele aruncate. La fel pedepsea drăcos cu bătaia pe acei care luau mită și nu ierta nici boierii și nici marii dregători învățați cu "tainaturi" (daruri de carne, pîine și alte alimente), de la negustori ori de la jăluitori). Cum se întîmplă și acum și nu-i nici un Deli-bei, care să țintuiască urechile indivizilor aciuați prin instituții publice, școli, spitale și chiar biserici care pretind "atenții" pentru serviciile lor plătite cu leafă.

Toate aceste isprăvi și reclamațiile celor împricinați îi scurtau și lui domnia în ianuarie 1785.

Pe Ulița Mare apărea “Facultas Artium"

Între 1753-1756 pe timpul domniei lui Matei Ghica la Școala Domnească grecească se petrecea un eveniment deosebit, pierdut cu timpul din vedere deși avea mare însemnătate. Pe lîngă obiectele mai

embrionul Universității Iașilor (cum scria Profesorul Ștefan Bârsănescu, directorul

înainte arătate, specifice unei școli medii, preuniversitare sau unui colegiu, prin 1755 la școală se începuse a învăța și noțiuni de filosofie, ca și în instituțiile de învățământ superior apusene, numite Facultas Artium. Potrivit practicelor timpului, școala cu un profesor era elementară, aceea cu minim doi devenea școală medie sau colegiu iar aceea cu mai mulți în care se preda și filosofia apărea școală superioară (Ștefan Bârsănescu)

Elevii școlii ieșene deveneau astfel studenți și pe lîngă limbi străine, religie, aritmetică, aveau a fi inițiați în filosofie, logică, psihologie. Fără multă vîlvă Școala Domnească luase caracter universitar, apărînd astfel

Institutului pedagogic bucureștean în lucrarea sa Academia Domnească din Iași).

Tot atunci apărea și primul abecedar în românește cu titlul Bucvar sau începerea de învățătură cu slove slovinești, tipărit la Mitropolie din îndemnul mitropolitului Kir Iacob (1755)

Venind la tron și domnitorul Ion Teodor Calimach (Callimachi) (1758- 1761), moldovean la origine (grecizat), socotea că limba elinească era deosebit de importantă, din ea "trăgîndu-se, ca dintr-un izvor, învățătura celorlalte". Pentru a ridica importanța școlii și a nu-i stînjeni mersul, oprea dascălii străini să mai învețe copiii boierilor, acasă sau în așa zise școli particulare, după capul lor, obligîndu-i la un examen de atestare. Acesta se da în fața unei comisii condusă de directorul școlii unde se învăța

obligatoriu 6 ani. Instituția căpăta astfel importanța unei școli de stat, directorul ei devenind însemnat dregător al învățămîntului ieșean.

Domnitorul păcătuia însă lăsînd dregătoriile însemnate pe seama unor samsari din Fanar, punînd vistiernic pe vestitul Stavrache, întors din pribegie. Acesta, potrivit vechiului năravi, nu urmărea decît să-și umple punga și să iscodească noi biruri... între care și unul pe... jupînese. Umplîndu-se paharul nemulțumirilor stîrnea iar mînia

târgoveților și într-un miez de noapte adunîndu-se tătărășenii laolaltă cu țăranii din Iarmaroc și alți mahalagii oțărîți, trăgeau clopotul cel mare de la Trei Ierarhi și punînd mitropolitul înainte, mergeau la Curte să ceară dreptate. Poarta fiind închisă si poprită cu lemne și tunuri, mulțimea o dărma și deși s-a tras asupra ei, ucigîndu-se cîțiva răsculați, lumea intra fioroasă în ograda domnitorului și-l cerea pe Stavrache, pentru ‘"socoteală". Vinovatul fugind prin poarta din dos a grajdurilor, răsculații pofteau judecarea și a celorlalți tovarăși de răutăți, cu greu potolindu-i mitropolitul să nu dea iama printre toți dregătorii Curții.

Din acest motiv preocuparea pentru învățătură a lui Callimachi se uita, dar rămînea în istorie "Revoluția de la Iași", petrecută pe vremea domniei sale (1759). Săvîrșitorul rălelor năravuri, Stavrache, mutat cu "serviciul" la București își găsea acolo nașii, care l-au dat pe mîna unui gîde să-i scurteze capul (august 1775).

La Iași se înființează Academia învățăturilor

și Epistimiilor (științelor)

Ajuns pe scaunul Moldovei și luminatul domnitor Grigore al III-lea Alexandru Ghica (1764-1767), acel care la a II-a domnie (1774-1777) avea să fie decapitat în Beilic pentru opunerea la răpirea Bucovinei de către austrieci și om foarte înțelept “iubind să se îndestuleze cu învățătura", susținea truda dascălilor la școlile din Moldova. Chiar de la începutul domniei cerea Divanului să analizeze starea învățămîntului, să asigure un buget permanent cu fonduri pentru salariile profesorilor, ca fiecare profesor să știe ce are de primit și de dat, cît și pentru întreținerea elevilor, cumpărarea instrumentelor și cărților. Prezentîndu-i-se un raport, la 1 iunie 1765, cu măsuri pentru “organizarea unei școli moderne", îl aproba la 6 iunie 1765. Reorganizarea continuînd și în anul următor 1766, domnitorul dădea un edict ce susținea pătrunderea științelor pozitive și a raționalismului în învățămînt, ridicînd școala ieșeană la nivelul universităților apusene.

Școala Domnească urma să devină “Academia culturii și a știiințelor pentru instruirea “poporului nostru ortodox" și se numea Academia învățăturilor și Epistimiilor (Științelor) sau Academia Moldovei. Cu acest prilej se întărea puterea Eforiei școlilor, condusă de mitropolit și formată din vistiernic, alți mari boieri, dar și de patru negustori și meseriași “bași” (fruntași) ceea ce însemna un mare pas democratic în mersul școlii ieșene.

Vechea școală inițiată de Vasile Lupu, doborîtă de vicisitudinile vremii și reînviată de Nicolae Mavrocordat și întărită de Constantin Mavrocordat, intra în altă viață. Refomată, modernizată și slujită de profesori cu doctorate și licențe în Italia, Franța, Austria și Germania, prin noua alcătuire și înzestrare ajungea însemnat for de cultură in Răsăritul european și concura școlile superioare din țările vecine și din Constantinopol, unde boierii își trimiteau copiii la învățătură și pregătire pentru viitoarele dregătorii de la Curtea Domnească. Așa cum mai tîrziu, după desființarea ei, datorită revoluției de la 1821 și-i trimiteau la Paris. Pe atunci tinerii nefiind atrași de cariere didactice preferau pregătire juridică, filosofică ca să ocupe servicii publice în administrația superioară a țării, unii boierii fiind acuzați de călătorii străini că erau leneși și se

înghesuiau după funcții la Curtea Domnească. Mai categoric, Dimitrie Cantemir vorbind despre năravurile lor, scria că: "nu sînt iubitori de învățătură și chiar le e urîtă", gîndind că "oamenii învățați își pierd mintea" sau că "învățătura este treaba popilor" (Descrierea Moldovei).

Academia ieșeană, ca și aceea din București - instituții de învățămînt superior cu caracter laic și mai puține implicații religioase -, erau la curent cu teoriile și studiile din școlile și universitățile europene, unde învățaseră profesorii ei și ale căror manuale, traduse, adaptate și chiar completate se utilizau cu succes. Așa cum constata Constantin Noica: cele două școli din București și din Iași asigurau “un învățămînt universitar cu nimic inferior aceluia oferit pe atunci de Italia sau Germania". Faptul că se folosea greaca - limba majoră a religiei ortodoxe de tradiție bizantină -, nu era împiedicător, căci și în universitățile țărilor vestice, în locul limbilor naționale se folosea cu precădere limba latina, fără a le desconsidera nimeni.

Mereu reformate, în anumite perioade, școlile din principate impuneau mai multe cicluri de învățătură de cîte trei ani fiecare (Ariadna Camariano-Cioran...), Academia încheindu-le cu ultimile două, desfășurate în șase ani. Cursurile erau organizate pe secțiuni, ca niște facultăți, de obicei trei: științe pozitive, literatură și diferite limbi.

La academie se preda Literatura elină și greacă; Enciclopedica (studiul enciclopediilor pentru formarea rapidă a unei culturi universale); Metrica și Poetica (știința versificării, ritmării și creațiilor poetice); Epistolografia (învățătura alcătuirii scrisorilor și folosirea stilului protocolar în viață și cancelarii cît și alcătuirea scrisorilor în versuri pe teme morale, artistice); Filosofia neoaristotelică ce recunoștea rolul materiei și naturii in toate fenomenele dar și Filosofia modernă a spiritualității - ambele socotite fundamentul culturii omenești. Ca efect, disciplinele sale erau importante obiecte de studiu: Logica (știința gîndirii raționale a demonstrației, a aflării adevărului); Fizica (știința structurii și proprietăților materiei) - într-o primă fază doar teoretică ca disciplină filosofică și apoi autonomă după ce a devenit și experimentală, cu demonstrații practice pentru care s-au procurat

instrumente, studiindu-se și ultimile descoperiri în domeniul Magnetismului, Structurii materiei, Electricității și Opticii. Le preda cu pasiune eruditul profesor N. Theotochis directorul Academiei ieșene și autorul volumului Elemente de Fizică cu planșe pentru experimente, publicat la Leipzig in 1767. Îl urmau profesorii Iosef Mesiodax, Nicolas Zerzulis - aprig susținător al Fizicii experimentale, și Ștefan Dungas - intrați și în conflict cu înalții ierarhi și proboziți sau chiar persecutați pentru curajul lor de a introduce la Academie concepțiile heliocentriste ale lui Copernic - în dauna celor geocentriste a lui Ptolemeu - sever condamnate de Patriarhia constantinopolitană. Alături de manualele lor situîndu-se, pe la 1801 și manualul de Fizică modernă al lui Dimitrie (călugărit Daniel) Philipphide cu mai recente descoperiri în domeniul fenomenelor naturii, autorul era acuzat de ateism. Neimpresionat de eticheta ierarhilor dogmatici mai scria si un curs de Optică si altul de Matematică, la fel contestate. Exemplul său il urma și Ștefan Dungas absolvent al universităților dela Halee, Gotttingen, lena și director al Academiei ieșene, care prin alt curs de Fizică încerca să împace fizica și dogmatismul religios, dar își atrăgea pofteala la Sfîntul Sinod unde i se cerea dezavuarea operei (1816), interzicîndu-i-se manualul.

Se studia deasemeni Cosmografia (știința cerului), Psihologia (știința sufletului), Metafizica (cu teoriile existenței și cunoașterii spiritului și materiei), Morala (normelor de comportament între oameni). Deosebită importanță avea științele pozitive pe lîngă Fizica experimentală, studiindu-se și Chimia lui Lavoisier, Astronomia (studiul astrelor), Aritmetica, Algebra, Geometria și Trigonometria - ce ușura problema măsurătorilor imobiliare -, amplu susținute de marii matematicieni N. Theotokis, Mesiodax, Philippide, Govdelas (care considera Marematica baza Filosofiei iar Algebra -stimulatoarea inteligenței,) și bineînțeles de tînărul profesor Gheorghe Asachi autorul primelor manuale inginerești de învățămînt superior în românește.

Cu toții au dat avînt spiritului rațional critic al științelor pozitive ce avea să se instaleze pentru totdeauna în școli și să nu mai lipsească niciodată dintre ieșeni. Un rol important aveau lucrările experimentale de laborator pentru care se începeau a cumpăra instrumente.

Nu lipseau nici științele umaniste ca Istoria antică și universală ori Geografia susținută de manuale originale și hărți ale Greciei, Țărilor române și Europei, utilizate fiind și cunoștințele de Drept și Medicină. Un loc important ocupau limbile străine pe lîngă acele grecești (Elina și Greaca obștească), învățîndu-se Latina, Româna, Slavona, Franceza și după necesități :Rusa, Italiana, Germana, Araba (Turca).

Un obiect iubit fiind potrivit moravurilor timpului și Retorica, știința exprimării în mod elegant, argumentat, convingător și a alcătuirii discursurilor sau - cum spuneau cîrtitorii - a "înălbirii " prin vorbe alese, chiar și a celor mai întunecate fapte se preda cu însuflețire alături de Parenetica (știința comportării în înalta societate - la curțile domnești pentru captarea dragostei supușilor), Hristoithia (știința pedagogică a bunurilor moravuri în societate). Acestea erau obiectele de bază pentru aspiranții la activități publice.

Bineînțeles că dogmele bisericii ortodoxe fiind dominante, anumite teorii mecaniste, evoluționiste moderne, nu erau agreate de anumiți ierarhi și profesorii îndrăzneți căpătau blazonul de atei... Multe dintre cursurile predate cu însuflețire de profesorii acelor timpuri rămîneau de mărturie pînă astăzi în bibliotecile Mitropoliei și Universității ieșene și în depozitul sacru al Academiei române.

Academia de la Iași, devenea școală însemnată a răsăritului, O frecventau și studenți de la mari depărtări de granițe, atmosfera din capitala Moldovei fiind socotită mai liberală decît aceea din Constantinopol, din insulele grecești sau chiar din București, supravegheate cu severitate de administrația turcă. Din acest motiv tineri greci din alte teritorii se instruiau la Iași, fapt recunoscut de istoricii Greciei moderne, subliniind marele rol jucat de Academiile din București și Iași pentru formarea unor oameni de seamă. "De ce point de vue (al Academiei) Iassy peut etre considere comme le centre le plus important de tout Orient, avant-garde de la science et de la pensee modernes." (C. Tsourkas, în volumul Ștefan Bârsănescu Academia domnească din Iași).

După căderea Constantinopolului Italia rămăsese cuibul creștinătății, unde tinerii greci erau trimiși la studii de părinți. Cunoscînd latina și italiana de acolo, unii dintre tinerii absolvenți se

îndreptau cu mare bucurie spre București și Iași, unde puteau învăța cu mare ușurință limba română.

Pe Ulița Mare, în ograda Mitropoliei, se zidește localul primei academii a Moldovei: Academia Domnească

Academia neavînd un local corespunzător, prin 1765-1766, “s-a zidit din temelie" o clădire, “ un nou și vast edificiu” (Ariadna Camarino...) - de bună seamă în stil grecesc -, lîngă Mitropolie (așezată atunci în biserica Stratenie), pe locul liber și mărit cu altul cumpărat de la vecini prin mitropolitul Gavril Calimach (fratele fostului domnitor) și lărgit cu o bucată de teren luat de la Mitropolia Veche (Biserica Albă). Potrivit hrisovului său din octombrie 1766, îl zidise "pe a sa cheltuială, slobodă, îndestulată, și cu toate cele trebuincioase lucruri” ca "să fie pentru cei ce învață". Sau cum scria profesorul Constantin Cihodaru în Istoria Orașului Iași, “pentru a crea mijloacele necesare unei bune desfășurări a învățămîntului la Academia Domnească el a cumpărat de la orășeni alte pămînturi pe latura de nord a Mitropoliei și aici lîngă școala construită în 1762 în timpul domniei lui Grigore Callimachi a pus să se ridice o nouă clădire din piatră". Se situa către Ulița Mare "în zona de nord-est a incintei mitropolitane” (Catedrala mitropolitană din Iași, 1977), spre “casele Pălădești", potrivit unui act de cumpărare a terenului (C. Erbiceanu Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1888). Cam în grădina de astăzi pe unde-i cișmeaua lui Ghica Vodă sau mai precis, după Ștefan

Bârsănescu: "la răsărit de Mitropolia de azi, spre Ulița Mare (Ștefan cel Mare), cam pe unde se află acum bustul lui G. Muzicescu. Pe linia Uliței Mari erau niște dughene în care prin 1830 se propunea deschiderea Colegiului Vasilian, ele aflîndu-se pe locul din fața școlii (zicea Gheorghe Asachi). De bună seamă, localul era cuprinzător, căci adăpostea vreo 200 - 300 de studenți în cele vreo 6 clase, plus internatul studenților străini, iar prin 1769 cînd lașul era ocupat de armatele ruse, Casa Academiei se dădea pentru o vreme în folosința Divanului Moldovei. Era, probabil, cea mai frumoasă și încăpătoare clădire, cu săli mari, din Ulița Mare, fapt pentru care boierii Divanului o revendicaseră. Pentru că lipsește o imagine a clădirii, spre orientare se poate compara cu aceea a Academiei Domnești din București a cărei plan s-a păstrat și cu care

Academia Domnească din Iași era în trecere, profesorii trecînd de la una la alta și recunoscîndu-li-se meritele chiar și de comandantul armatei ruse de ocupație. Propunîndu-i-se înlocuirea limbei grecești cu aceea română la Academie, acesta nu se învoia sub motivul că limba greacă era utilizată și la alte academii și nu erau cărți și nici profesori pregătiți pentru acest scop.

Consemnînd remarcabila înfăptuire a lui Grigore Ghica al IlI-lea, cronicarul vremii, Canta nota în letopițesul său că domnitorul "om de mare inteligență și de mare cultură.... a făcut minunate școli aproape de sfînta mitropolie din Iași unde se învățau diferite materii și multe limbi". La fel scria și N.A. Bogdan pasionatul iscoditor al vechiului Iași și autorul cunoscutei sale monografii Orașul Iași: "Acest Ghica Vodă mai cumpăra un loc lingă Mitropolie, îl îngrădi și zidi pe el o casă frumoasă și mare în care așeză trei școale... pentru învățarea copiilor în limbile grecească, elino-grecească și moldovenească." Era la început "o clădire din piatră cu etaj și cu opt camere", văzute și de Andreas Wolf care ulterior s-a mărit și cu dormitoare pentru internat și bucătărie cum scria un contemporan, avînd și laborator de experiențe fizico-chimice, bibliotecă și locuința directorului cu două camere și bucătărie (potrivit contractului directorului Gavdelas).

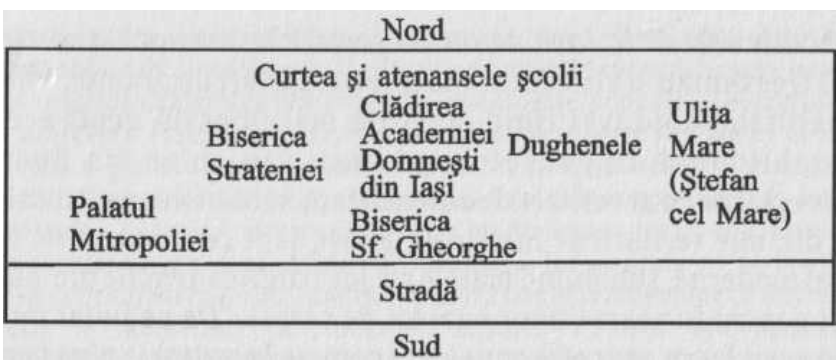

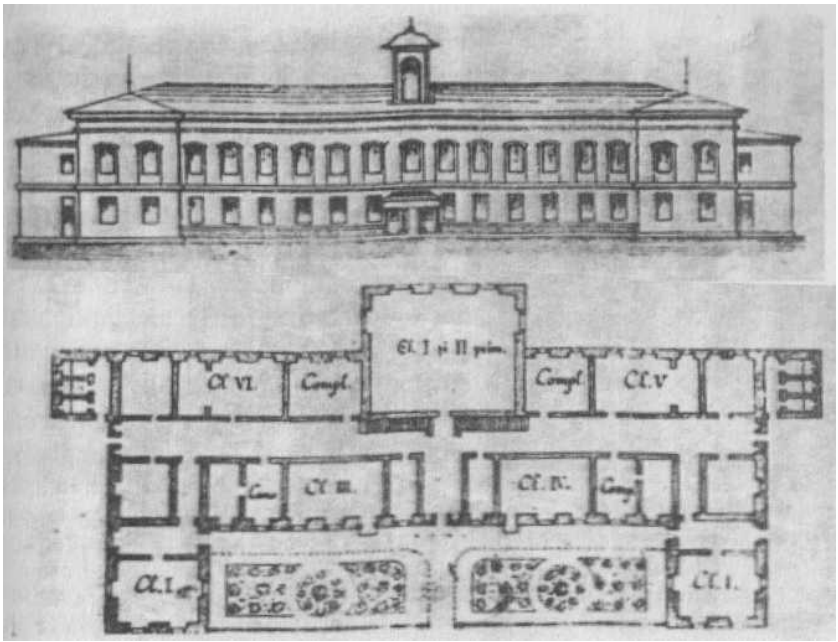

De remarcat și faptul că biblioteca Academiei ce continua tradiția vechilor bibliotecii din școlile domnești (de la Trei Ierarhi și Sfîntul Sava), prin 1816 avea și bibliotecar salariat pe Gheorghe Asachi, profesorul clasei de ingineri hotărnici.

Studenții străini și cei săraci primeau burse de întreținere: cazare, masă, haine.

Totodată domnul dădea mari puteri Epitropiei școalelor, orînduia plata profesorilor de la Visterie, cu salarii fixe anuale (între 1500 dascălului "cel mare" de științe și cîteva sute profesorilor de limbi), cumpăra instrumente pentru matematică și fizică cît și cărți pentru bibliotecă, punînd în leafă și bibliotecarul (cu 120 lei).

Dascălul cel mare ales de domn și mitropolit urma a fi "povățuitor", el numind pe ceilalți dascăli și stabilind lefile, ca un rector.

Pe atunci, la Curte și în majoritatea caselor boierești, se vorbea grecește și franțuzește, limba moldovenească fiind socotită proastă, a țăranilor, mulți spunînd: "Ce-mi trebuie să învăț moldovenește dacă știu grecește... Nu am să vorbesc politică cu vataful meu sau literatură cu posesorul" (C. Negruzzi, Scrisoare către Gh. Asachi).

Avînd condiții bune de studiu Școala Domnească prefăcută Academie, ca și universitățile străine din Paris, Viena sau Berlin, atrăgea pe mulți fii de boieri, Ulița Mare devenind a școlilor - cum este acum strada Copou. Pe ea treceau și elevii școlilor obștești (primare) de la Trei Ierarhi, de la Sfîntul Sava, Sfinta Vineri și Sfîntul Neculai, unde se învăța în limba română, ca în toate școlile din Moldova, neforțîndu-se deschiderea altor școli în provincie. De remarcat că și documentele cancelariilor se redactau în românește.

Același domnitor, Ghica al III-lea, în a doua domnie (1774-1777) găsind în stare proastă și neorînduială școala de la Sf. Neculai, lua măsuri din “inimă și cuget curat s-o pună în orînduială", dînd un hrisov în mai 1776, cu aplicație la școli, socotind "școala moldovenească" și ea "trebuincioasă pentru învățătura și pricopseala copiilor și a obștescului norod". Era ca un mic seminar de pregătire a preoților unde un profesor Enachi -mutat apoi la Seminar - a introdus băncile și a despărțit elevii pe clase, renunțînd la vechiul sistem, cu toți elevii strînși într-o clasă și cetind fiecare în legea lui “cari buchile, cari ceaslovul, cari psaltirea cari cîntările cea ce producea o larmă nesuferită și sălbatecă" (N.A. Bogdan). Școala funcționa și după deschidera seminarului Socola în 1804. Prin hrisovul școlilor profesorii urmau a fi numiți de o comisie formată din domn si mitropolit prin” ispitire" despre știința lor, iar tinerii boeri absolvenți ai Academiei urmau a primi slujbe și mari boierii: “făgăduim domnia mea a cinsti pe acești învățați cu suirea și cu boierie mai mult decît pe alții”.

Ctitorul Academiei avea un sfîrșit tragic

Tot el a pornit lupta împotriva hatîrului (mitei). A podit străzile, a adus apă bună prin țevi de lut ars la cișmelele de la Sfîntul Spiridon și Golia, unde se adăpa mulțimea - căci majoritatea fîntînilor lașului aveau apa sălcie -, dar a avut un sfirșit tragic. Turcilor slăbindu-le forța militară au lăsat pe austrieci să rășluiască Bucovina deși nu era a lor. Domnul intervenind pe toate căile și protestînd, Poarta supărată, trimetea la Iași pe Kara Hisarli Ahmed, un așa zis prieten de al său, care îl chema în palatul de găzduire al emisarilor din Beilic, prefăcindu-se bolnav. Deși sfetnicii îl sfătuiau să nu se ducă, domnul a mers curajos la întîlnire. Ahmed strigînd Tabac în odaia acestuia au năvălit ienicerii. Luptîndu-se cu ei, Grigore Ghica, "fanariotul cu inimă de român", cum avea să i se spună (Conf. Gh. Macarie, Repere ale culturii elene în lașul secolului XII - XIX), a fost ucis, tăindu-i-se capul pentru a fi dus la Istanbul, de mărturie (12 octombrie 1777). Trupul s-a aruncat în grădină la cîini, dar a fost luat pe ascuns și îngropat în biserica Sf. Spiridon. Spre amintirea acestei tragedii, la 1 octombrie 1876, 66

se dezvelea în Beilic, bustul și cenotaful domnitorului ce avea să devină loc de pelerinaj al tinerilor din veacurile trecute.

Prins de același elan al învățăturii, Domnitorul Moruzi aproba mitropolitului Veniamin Costache să înființeze clase românești și școala de preoți (Seminarul).

Căzînd și ridicîndu-se Academia ajungea pînă în timpul mitropolitului Iacov Stamate (1792-1795) cînd lua iar avînt. Crescînd numărul elevilor Academiei prin un memoriu al acestuia se propunea mărirea localului completat prin 1776 cu alt spațiu. Mitropolitul susținea deasemeni studiul

științelor căci “o Academie fără Monumentul Domnitorului

Grigore Ghica, inaugurat

epistimun (științe) e ca o casă fără în Beilic

ferestre", propunînd totodată ca bursierii - vreo 24 - care primeau adăpost si hrană, dar nu învățau temeinic, să fie înlocuiți. Se condamna "Bucheriseala" și învățarea fără rost ca "papagalii" încît unii cursanți îmbătrîneau “în gramatică" cîte "zece și doisprezece ani". Negustorii de cărți erau chemați să doneze cîte un exemplar bibliotecii Academiei ce căpăta astfel rol de depozit legal, preluat acum de Biblioteca Universitară (Mihai Eminescu).

Aducînd alte îmbunătățiri, Alexadru Moruzi mărea numărul burselor la 40, introducînd controlul periodic al activității școlare, de efori cît și asistența medicală gratuită, Academia plătind și medicamentele studenților bolnavi.

Printr-o anafora din 27 martie 1812 următorul domnitor, Scarlat Calimachi, socotea Academia domnească de filosofie și științe ca un Institut superior de studii".

La curent cu reformele și ideile învățământului european, unii intelectuali moldoveni și profesori, dornici de îmbunătățirea învățământului elementar, intrau în legătură cu școlile din Paris și Viena și aduceau și la Iași învățământul lancastric la modă pe atunci. Astfel procedau tînărul boier Neculai Roznovanu (II) cu profesorul Gh. Cleobulos, înființînd o școală de acest tip (la 1 martie 1820).

Vechi nume de profesori uitați ai școlii din Ulița Mare...

Activitatea Academiei Domnești înceta după 161 de ani, în februarie 1821 cînd începea zavera (Eteria) si profesorii ca și studenții săi intrau cu mare entuziasm în rîndurile luptătorilor pentru eliberarea Eladei, iar așezămîntul ce contribuise la trezirea și înălțarea sentimentului național, după înăbușirea răscoalei avea să fie incendiat ca multe zidiri cu păcate din Ulița Mare. Printr-un firman al Porții, peste un an, școala se desființa.

Trecerea timpului și cenușa marilor arderi abătute
asupra pămîntului Moldovei îi acopereau și amintirea. De aceia se cuvine scoaterea din adîncul uitării măcar a cîtorva nume, dintre cele peste o sută de dascăli greci, macedoneni, aromâni, și români,

majoritatea entuziaști și de bună credință, ce s-au perindat pe la școlile ieșene aducînd focul viu al învățăturii pe pămîntul Moldovei și slujind Altarul Muzelor din Ulița Mare și promovînd "umanismul filo-

Colțul grădinii Mitropoliei unde a fost Academia Domnească

sofilor greci, cultura bizantina și europeană"

Învățarea limbii grecești se afla pe atunci la ordinea zilei. Era limba mai avansată a credinței ortodoxe și așa cum în universitățile franceze (pînă la Jean Jacques Rousseau, prin 1762) se învățase în limba latina ca și în Germania sau Polonia, pentru tinerii anilor aceia, majoritatea fii de boieri, pretendenți la funcțiii în curțile domnești învățarea în greacă nu era supărătoare (Ariadna Camariano-Cioran, Les academies princieres de Bucarest et de Iassy...). Fapt ce se întîmplă și acum cu tinerii elevi ori studenți ce merg cu plăcere la universități străine.

Așa cum s-a mai spus, profesorii academiilor- adesea neplătiți din lipsa banilor în visterie - aveau studii înalte la Roma, la Padova, la Veneția, la Neapole, la Paris, la Berlin, la Pesta, la Londra, la Viena, unde învățaseră limbile străine neagreate la Constantinopol, fiind socotite "păgîne". Cu toate că adesea erau învinuiți de tendințe de elinizare a pămîntenilor, ei au adus la Iași știința, cultura și respectul muncii la nivelul occidental (C. Erbiceanu). Examenele erau riguroase și publice, posturile inclusiv acela de director se ocupau prin concurs (potrivit ofisului lui Grigore Ghica), absolvenții primind apoi atribuții potrivit cu gradul de însușire a învățăturii. Cu toate că la baza școlii se afla clasicismului greco-roman, profesorii Academiei îndemnau elevii să studieze toate laturile științei nu numai pe cele religioase Învățămîntul avea caracter laic.

Unii dintre acești dascăli, somități științifice ale vremii sunt înșirați în pomelnicul profesorului C. Erbiceanu: Bărbați culți greci și români profesori din academiile din Iași și București (1650-1821) iar alții în vasta lucrare a Ariadnei Camariano Cioran: Les Academies Princieres de Bucarest et de Iassy et leurs professeurs, apărută la Thessalonik. Lista ei liind mare, citäm cîteva nume: Constantin Caraioan, medic cu studii la Neapole al domnitorului Gr.

Al. Ghica, la îndemnul căruia a reorganizat Școala domnească în Academie după modelul școlilor europene și a scris și o gramatică intuitivă a limbii grecești pentru a se putea învăță cu ușurință (s-a tipărit și la Buda in 1796; Nicefor (Nechifor) Theotokis, prelat cultivat o vreme directorul Academiei ieșene (1776-1777), inițiatorul cursului de matematică superioară (care a dat caracter științific Academiei ieșene) si autorul unor volume de matematică și fizică publicate la Lipsea încă din 1767; urmașul său Iosif Mesiodax alt român din Cernavodă, călugăr absolvent de la Padova și cunoscător de filosofie, matematică și fizică, greacă, latină, franceză, italiană, română, adept al ideilor precursoare iluminismului (combatant fervent al obscurantismului și al rapacității unor clerici și boieri), adept al lui Descartes și Leibnitz, autorul unui volum de geografie și altul de astronomie cît și directorul sub care s-a reorganizat și zidit clădirea Academiei din Ulița Mare; Alexandru Amiras, translator al regelui suedez si traducător al Cronicei moldovenești (1661 - 1733); George Terapianos profesor de Poetică la Academie ce a insuflat atîta simț poetic elevilor, prin 1817, înеît toți s-au apucat de scris poezii și spuneau bătrînii, sentimentalismul s-a transmis din generație în generație, lașul rămînînd capitala Poeziei și a Literelor; Ștefan Dungas, director între 1813 și 1816 și profesor de fizică cu idei înaintate pentru care era socotit propagator de ateism; Panayotis Kodrikas secretarul lui Mihai Șuțu autor de lucrări ce prezentau teoriile lui Copernic și Descartes; Anania Cuzanos jurist, legist, autorul unui curs juridic la Academie (1813-1816); Christian Flectenmacher profesor de latină și t are împreună cu Cuzanos - locatari în aceeași casă din ograda bisericii Banu - au colaborat la alcătuirea Codului Callimachi etc., etc.

O figură deosebită era însă profesorul Dimitrie Philipphide (Filipide), profesor la Academie mai întîi între anii 1784-1786. apoi plecat la Viena și Paris pentru studii pozitive și filosofice. Reîntors în Moldova era angajat de vistiernicul Iordache Balș pentru învățătura copiilor săi Alecu și Ioan locuind în casa acestuia pînă în 1803 unde organiza și o bibliotecă bogată comandînd de la Paris operele lui Voltaire, Rousseau, Condillac, Kant. dicționare și enciclopedii. Pentru unele lecții practice instalase lot acolo și un laborator. Angajîndu-se la Academie, între 1803 - 1806, a ținut cursurile sale erudite de matematică, fizică și chimie cu experințe

chimice la care participa uluit și domnitorul Alexandru Moruzzi văzînd că din apă se putea scoate un gaz exploziv. Traducea și adapta pentru Academie cele mai reușite manuale europene. Primul fusese Logica rațională a lui Bonnot Condillac, creatorul logicii moderne devenită un mare succes al filosofiei moderne fiind înțeleasă și de elevi si de negustori și tradusă și în românește de Vasile Vârnav (1825). Pleca în Basarabia, iar la Paris, la Leipzig revenind la Iași unde locuia la fostul său elev Alecu Balș, ajuns vistiernic. Membru al Eteriei împreună cu profesorul Ștefan Dungas și alții Philippide puneau la cale o școală în Peloponez. Ca toți revoluționarii după 1821 rămînea în Basarabia unde murea la Bălți în 1832. Memoria remarcabilului profesor se cinsteaîn primăvara vara anului 2004 prin placa bătută în peretele casei vistiernicului Iordache Balș unde-i acum Poșta Română din strada Cuza Vodă. Pe ea scrie “In această casă a locuit și a lucrat între anii 1796-1803

cărturarul grec, Dimitrie Philippide, /1832. Mare prieten al poporului român și vizionar, a utilizat în cărțile sale termenul de România pentru a desemna unitatea teritorială și comunitatea spirituală a românilor din cele trei țări românești, în viitor reunite. ACREMIS... Comunitatea Elenă. Martie 2004“ La moartea lui Iordache în mai 1805

clădirea trecuse fiului său Ioan, (Iancu cum reiese din nota profesorului Gh. Ungureanu

în Eminescu Documente de familie pag. 2 5). La fel se dovedea nepotul său, Alexandru Philippide, profesor la Universitatea ieșeană, cît și fiul acestuia, A.A. Philippide, academician.

Nu mai prejos a fost ambițiosul “doctor și profesor de arte libere și filosofie[11], profesorul de matematică, fizică și filosofie cît și scriitor autor de manuale, Demetre (Dimitrie) Govdelas
director întreprinzător (1808-1811 și 1816 -1821) sub mîna căruia Academia nu avea nici o deosebire față de universitățile străine, studiile de la Iași fiind recunoscute nu numai în toată Grecia dar și în alte țări răsăritene și apusene. Bine cotat într-o primă direcțiune acceptase să preia directoratul și a doua

Profesorul Govdelas oară semnînd contract la 18 martie 1816, după înțelegerea cu Eforia și Divanul Moldovei, urmînd a primi un salariu anual de 6000 lei cu plata la 1 martie si 1 septembrie, locuința directorului la Academie (ocupată mai înainte de Philippidde),două camere mobilate cu bucătărie separată față de aceea comună a internatului, 36 de scutelnici (slujitori scutiți de impozite), adăpost trăsurii și hrană celor 4 cai, și o pensie viageră după încetarea contractului... (Ariadna Camariano-Cioran...).

Tumultoasa sa activitate directorială pentru reorganizarea și

ordonarea activității cursurilor prin tot felul de examene și controale personale, fapt pentru care intrase în conflict cu eforii dar și cu Gheorghe Asachi (reclamat Postelniciei în 20 august 1819), se întrerupea de revoluția Eteriei cînd se retrăgea în Rusia, Polonia și în Germania, revenind apoi la Iași abia prin 1830 unde murea în mare sărăcie (1831). Bunurile i se risipiseră ca și lucrările de filosofie, matematică, morală, economie și literatură scrise în vreo 15 ani și depozitate la biserica Sf Atanasie, în ziua plecării precipitate din cauza luptelor.

Altă figură remarcabilă a fost și Iacob Rizu (Rizos) Nerulos, născut la Constantinopol (unde a studiat greaca, franceza, filosofia și matematica). Adus la 20 ani în Moldova de Constantin Ipsilanti (1799), unde a rămas dascăl, a ajuns postelnic (ministru prim) la Mihail Șuțu, a participat la Eterie, s-a retras în Basarabia și de acolo la Geneva unde s-a angajat profesor de filologie greacă și a publicat lucrarea Cours de literature greque moderne. La fel s-a remarcat poetul Athanasios Hristopoulos, profesorul copiilor lui Alex. Moruzi (și ale cărui versuri se pot citi la Golia), luptător la Drăgășani și plecat în 1828, în Rusia cît și pictorul Eustație Altini care a condus o clasă de pictură la Academie și a lăsat splendide lucrări inspirate din pictura occidentală la Biserica Banu, Sf. Spiridon, 40 de Sfinți cît și la Palatul Mitroplitan, imortalizînd figurile mitropoliților Veniamin Costache și Iacob Stamate.

"Cu asemenea profesori și alții nu este de mirare că Școala Domneasca din lași s-a bucurat de mare reputație în lume, mai ales în Orient. Din toate părțile Europei orientale numeroși tineri veneau să învețe în Școala Domnească din Iași" (C. Andreescu și M. Sadoveanu - prefațator De la Academia Mihăileană...).

Potrivit unei publicații grecești din Viena (Loghios Eermis) care prezenta examenul din 16 martie 1818 al clasei lui Govdelas, la Algebră și Logică, erau prezenți 39 de elevi din care 10 români, iar restul tineri din regiunile cele mai diverse: "Constantinopol, Ianina, Smirna, Peloponez, Zagora, Agrafa "(Ariadna Camariano-Cioran, Les Academies princieres...).

Mulți dintre ei, astăzi uitați, și-au lăsat numele ca autori pe cărți tipărite la Leipzig, Viena, Paris și Iași, unele rămase peste veacuri cu ștampila sau mențiunea în grecește sau latinește că aparțin școlii

ieșene; "Exlibris Bibliothecae Scholae Iasssiensis "(C. Cîhodaru). Mare parte se află pe rafturile Bibliotecii Academiei din București sau Mihai Eminescu din Iași. Vreo 290 de titluri sunt cuprinse în Catalogul cărților grecești din Biblioteca Centrală Universitară M. Eminescu, alcătuit cu migală de pasionatul bibliotecar ieșean Nikos Gaidagis, retras apoi în patria mamă.

Numele absolvenților greci și moldoveni alcătuiesc liste lungi.

Deși, poate, nu toți profesorii academiilor din București și Iași erau eruditi ori savanți - unii provenind din rîndul călugărilor mai puțin instruiți de la mănăstiri -, fiind adepții "învățămîntul sec și al scolasticei pedante", cu gramatică greoaie și aridă, ironizat de Costache Negruzzi în evocarea Cum am învățat românește, școala, mereu modernizată, schimba radical starea de spirit a țării.

Profesorii academiilor fiind consecvenți patrioți "activitatea desfășurată de dînșii pentru eliberarea Heladei a inspirat pe reprezentanții înaintați ai societății locale Ideile lor "au pregătit generația revoluționară care s-a manifestat în anul 1821 și mai ales la 1848" (C. Cihodaru, istoria Orașului Iași). “Academia domnească din Iași ca și aceea din București a fost un focar de cultură nu numai pentru țara noastră ci pentru întreg Orientul Ortodox și mai ales pentru popoarele din Peninsula balcanică subjugate. Ambele instituții au influențat întreaga cultură a Orientului” (C.C., Istoria orașului Iași).

Deși exista deosebit interes din partea înalților clerici greci și chiar a Patriarhiei din Constantinopol, pentru preluarea conducerii bisericilor moldovenești, ca la București, lașul fiind plin de călugări greci locatari ai mănăstirilor închinate, (preoții moldoveni fiind mai ales în bisericile de mir în ținuturi și la sate), Mitropolia rămînea pe seama ierarhilor băștinași. Aceștia fiind și efori ai școalelor se interesau de mersul Academiei. Domnii deși erau fanarioți respectau această ierarhie susținută discret și de înalta Poartă care încuviința un oarecare echilibru între puterile Moldovei.

Mitropolia patrona și școlile în limba română existente în bisericile ieșene și din ținuturi, ca aceea de la Sfîntul Neculai cu caracter de școală duhovnicească - Școala de Catihesie - care la 1803 se muta în mănăstirea Socola, devenind Seminaria Socolei - puternică școală

românească de rang superior.

Mitropoliții susțineau învățământul românesc din Academie prin Eforia Școalelor la care aveau cuvînt greu de spus precum Veniamin Costache. Mitropolitul Iacob Putneanu scria că “omul neînvațat e un copac uscat" iar Iacob Stamate că o "Academie fără epistimuri e ca o casă fără ferestre”, matematica fiind "o știință dumnezeiască" (Grecii din România).

Cu tot învelișul său într-o limbă străină de limba română, cultura europeană reprezenta izvorul de educație națională a tinerilor români. Studiind în limba greacă și latină, prin reacția firească a celor supuși șimțeau nevoia să ridice și limba neamului, atît de oropsită pe aunci. Academia greacă pregătea astfel generații de moldoveni culți și patrioți ce simțeau nevoia introducerii învățământului în limba țării, aprig susținător fiind mitropolitul Veniamin Costache și tînărul inginer Gheorghe Asachi.

De aceia - spuneau bătrînii înțelepți - la Iași simțământul național se înălța tot mai puternic și avea să devină radical, tinerii intelectuali moldoveni susținuți de ierarhii bisericii dorind înălțarea țării prin înființarea școlilor românești, ca Seminaria și pledînd pentru Dreptate, Egalitate, Fraternitate și Unire, în cuget și simțiri.

La Academie, pe Ulița Mare, se năștea...

o “Facultate de Construcții” cu învățături în limba română

Luînd avînt cerințele naționale și crescînd nevoile de ingineri hotărnici pentru măsurarea moșiilor, dar care să înțeleagă și vechile hrisoave de proprietăți - scrise în românește și slavonește - dificile pentru acei aduși pînă atunci din străinătate, fapt pentru care apăreau pricini de procese, se simțea nevoia unor specialiști în acest domeniu, însuflețit de idealuri naționale și justificînd cu nevoile apărute tînărul inginer Gheorghe Asachi, absolvent al Universității din Lemberg, propunea domnitorului Scarlat Calimach să aprobe deschiderea la Academia din Ulița Mare a unui "clas" de inginerie și hotărnicie, cu predare in limba română. Studiase Filosofia la Lemberg în limbile polonă, latină și germană, dar

urmase si cursurile de Construcții civile și hotărnicie, obținînd diploma de inginer și arhitect (1804). La Viena învățase Matematica și Pictura (1808) și la Roma Filologia și Arheologia (1808-1812). Astfel înarmat, era cel mai pregătit intelectual al Moldovei de atunci. Încurajat de Eforia școlară în care se aflau Veniamin Costache la 15 noiembrie 1813, domnitorul Scarlat Calimachi aproba propunerea și chiar numea pe Gh. Asachi la Academie profesor "de geometrie practică și desen ” și diriguitorul cursului - care se considera mai tîrziu ca începutul unei Facultăți de Construcții - ce se deschidea în ianuarie 1814. La curs se înscriau mai mulți fii de mari boieri (doi Cantacuzini, trei Sturzești, doi Greceni), între care și Alexandru Calimachi fiul domnitorului - viitorul ambasador al Porții la Viena - și tînărul Teodor Balș - caimacanul Moldovei din 1856, cît și Petre Asachi fratele profesorului.

Încheind studiile la 18 iunie - 12 iulie 1818, după 5 ani de pregătire, clasa lui Asachi organiza și o expoziție cu planuri topografice și de fortificații - lucrări reușite executate de cei vreo 29 sau 30 de cursanți, dintre care 5 s-au străduit și au obținut titlul de inginer.

Momentul era epocal pentru cultura națională. Limba română se dovedise aptă pentru știință și inginerie și nu era o limbă “proastă” cum socoteau unii boieri bolnavi de străinomanie. Marcînd evenimentul Emmanoil Vernardors corespondentul unei gazete grecești, vieneze, nota că la Academie încheiaseră studiile cu brio prima clasă de studenți politehniști români, ce învățaseră în limba română, după cărți de specialitate românești, scrise de un profesor român (Gheorghe Asachi).

Întocmind cursul Gh. Asachi găsise echivalent românesc termenilor tehnici din manuale franceze folosite sau formase alții noi, îmbogățind astfel vocabularul. în cele patru clase repartizate lui Asachi la etajul școlii se auzeau prima oara în românește prelegeri tehnice și termeni puțini hazlii la început dar de formație neaoșă;..

În sala de examen pe lîngă intrumenele de fizică și matematică ale cursului trona la vedere, înconjurat cu ramuri de stejar, tabloul luminos al lui Grigore Ghica, domnitorul grec- erou, ucis în Beilic, pictat și donat școlii de Gheorghe Asachi "în semn de recunoștință

națională" pentru acel care înființase Academia științelor și zidise localul Academiei din Ulița Mare în fericitul an 1766. De față se aflau profesorii și eforii în frunte cu mitropolitul Veniamin Costache - a cărui nepot Alexandru Costachi era unul dintre absolvenți -, boierii Divanului, consulii puterilor străine, părinții absolvenților și public numeros.

Drumul n-a fost ușor căci nefiind alți profesori politehniști profesorul Asachi trebuia să predea cursul de bază, teoretic și practic cu ajutorul noilor aparate aduse de la Paris și Viena cît și lecțiile de geodezie, geometrie aritmetică, algebră, trigonometrie, arhitectură pentru care nu erau cursuri și a trebuit în primul an (1813) să folosească limba franceză, pînă le-a scris în românește Pentru treaba aceasta și alte motive de conflict, directorul școlii Demetrie Panaiotis Govdelas profesor erudit și doctor al Universității din Paris și el autor de cărți școlare (aritmetică, algebră, geometrie, cosmografie și economie rurală), nu prea agrea pe tînărul rival și tribuna națională deschisă în sălile Academiei - unde școlarii săi, fii de boieri vorbeau mai mult românește. Ca director avea atribuții de verificare trimestrială și chiar de două ori pe săptămînă a cunoștințelor elevilor. Totodată preda și el grecește, în clasele sale, cunoștințe asemănătoare de matematică.

Sau cum avea să scrie Eugen Lovinescu "Lucrurile n-au mers firește fără ciocniri: era fatal ca școala românească să se lovească de școala grecească de sub același acoperiș. ” (Gh. Asachi, Viața și opera sa).

Ca orice om concurat, sau director - din toate timpurile - energic și

Mitropolitul Veniamin Costache

românească (Seminarul); Asachi nu e un profesor public ci particular

numai pentru elevii săi, fii de mari boieri ca la un pensionat, primind și

Eforul

Mihail Sturza

poliglotul profesor Govdelas acoperit de multe diplome și titluri academice, nu agrea nici faptul că noul “clas"românesc îi ieșise de sub mînă, ocupa vreo 4 odăi, i se adusese instrumente costisitoare (pe care le dorea și el pentru celelalte clase), iar tînărul profesor Asachi intens sprijinit de Epitropia Școlilor, în care se afla mitropolitul Veniamin Costache și tînărul boer Mihalache Sturza cu educație rațională (viitorul domnitor), a fost pus și bibliotecarul Academiei cu leafă. Motive pentru care directorul, într-un memoriu adresat marelui postelnic în august 1819, îl reclama. Scria că școala inginerului Asachi ar fi trebuit mutată la Socola unde era Școala subvenții în mari sume de bani; inginerul obținuse 4 camere și biblioteca pentru care nu era pregătit căci majoritatea cărților erau în limba greacă pe care Asachi nu o știa; Elevii lui Asachi “protejat de Mihail Grigore Sturza ” fac dezordini și nu ascultă decît de inginer; Asachi era incompetent căci Studiase desenul (aluzie la faptul că în schema școlii fusese încadrat ca profesor de geometrie practică și desen) și preda Matematica cu

toate disciplinele sale; limba română era săracă în termeni științifici și Asachi necunoscînd suficient filosofia nu avea calitatatea să creeze termeni noi etc. Memoriul nu a avut nici o consecință căci inginerul Gh. Asachi

avea toate titlurile academice, știa și greaca, limba oficială a timpului, se bucura de simpatia eforilor (și in special a lui Mihalache Sturza al cărui tată Grigore Sturza era mare vistiernic), iar simțământul național se ridica vertiginos. Tinerii intelectuali animați de cugete patriotice doreau învățământ în graiul țării.

Peste drum de Mitropolie se prezenta primul spectacol în limba română

Dînd aripi limbii românești, pînă atunci tratată de marii boieri doar ca un “dialect” a țăranilor la vacanța Sărbătorilor Crăciunului, în ziua de 27 decembrie 1816, tot profesorul Gheorghe Asachi organiza primul spectacol în limba română pe scena improvizată din casele hatmanului Costachi Ghica "de peste drum de MITROPOLIE" care deveniră mai tîrziu proprietatea lui Negroponte și Paltișanschi, cum scria Teodor T. Burada (Istoria teatrului în Moldova).

Scenă din Mirtil și Hloe - desenată de Gh. Asachi

Evenimentul era deosebit pentru “epoha bîntuită de străinomanie” (Gh. Asachi), aratîndu-se spectatorilor boieri, între care se afla și Mitroplitul Veniamin Costache, cît de plăcut și gingaș răsunau cuvintele păstorilor Mirtil și Hloe îmbracați în

frumoase straie moldovenești. Efectul a fost teribil mai ales ca eroii principali erau nepoții hatmanului ‘‘boier generos si iubitor de cultură Elena (păstorița) si Grigore Ghica (viitorul domnitor, păstorul Mirtil), fiind copiii lui Alexandru Ghica. Ca să nu fie discuții potrivnice piesa se adaptase după Gessner și Florian, iar cortina a fost zugrăvită ‘‘după un model de la Roma, înfățișînd pe Apolon (adus de vis-a-vis) cu muzele, care întinde mîna Moldovei spre a o ridica". Prezența Mitropolitului la spectacolul lui Asachi avea importanță extraordinară căci unele canoane interziceau celor din ‘‘ierarhicească tagmă sau din monahi" să participe la alergare cu

caii sau " să privească scenicile jocuri"... "dacă vreunul

s-ar prinde întru aceasta sau să înceteze sau să se caterisească "(Pidalion, T. T. Burada Istoria Teatrului în Moldova), Din acest motiv și boierii religioși se țineau departe de asemenea manifestații.

Recunoscător, Gheorghe Asachi le închina tinerilor actori versuri prevestitoare:

“În un timp de ovelire, pe cînd limba cea română,

Din palaturi fugărită, se vorbea numai la stînă

Nobili voi de neam și cuget, sfărmînd a sale fiare,

Vorbit-ați întîi c-aciia ce ne dau pîine și miere,

... Pîrga scenei naționale cu drept vouă se cuvine.

Suvenir ca să vă fie a junețelor senine.

Picătura, deși mică, ce-o pe stîncă picurează,

Face rîului o cale, care după ea urmează...”

Tinerii academiști organizau pînă atunci spectacole în limba greacă sau franceză, dar existau unele rețineri din cauza canoanelor religioase.

Mici spectacole de ghiosboiagialîcuri (scamatorii) mai avuseseră loc pe Ulița Mare în Cafeneaua Grecească, lîngă fostul Han Turcesc (1802) prezentate de ghiduși (artiști în terminologia timpului) greci sau turci ce scoteau coți de cordele din gură, sfredeleau palmele, înfingeau cuțite în frunte, aninau lacăte de gură și făceau felurite drăcii uimitoare. Alții jucau păpușile într-o ladă cu parvan. (Teodor T. Burada). Prăvăliile din Ulița Mare, ca în orice oraș european, începînd a vinde și cărți, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea - negustorii lor fiind îndemnați să depună cîte un exemplar la Academie -, prin 1829 existau la Iași vreo 4 prăvălii cu cărți dintre care una chiar în poarta Mitropoliei, cu tipărituri bisericești (Gh Sibechi, Librari și librării în Iașii de odinioară), un Grigore Anton Avramios fiind cunoscut ca negustor de cărți. Tot pe atunci Gheorghe Asachi scotea gazeta "Albina Românească". în 1812 zece negustori greci și români puseseră la cale o tipografie unde sub conducerea lui Emmanoil Vernardos din Creta corespondent al unei reviste grecești din Viena se tipăreau cărți laice nu numai religioase: Codul Callimach, Colecția de cîntece patriotice între care a lui Rigas.

Instruiți se ridicau tinerii profesori Gheorghe Săulescu, Anton Velini, Grigore Cobălcescu, Gavriil Muzicescu și mulți alții dumeriți că ocupația Didactică reprezenta o meserie de aur deși veniturile îi erau sărăcăcioase.

“Parnassul” din Ulița Mare sau Grădina cu oratori din ograda Mitropoliei

Pe Ulița Mare foiau tinerii academiști mergînd călări sau în trăsuri - unii venind la școală pe cai de rasă însoțiți de valeții lor cum fac acum fiii bogătașilor deplasîndu-se cu mașini de ultimul tip - și se încrucișau cu profesorii,

unii călugări modești dar, majoritate cu studii și doctorate, devotați studiului și locatari prin chiliile de la Trei Ierarhi, Sfîntul Sava, Bărboi, Golia.

Evocînd școlile vremii un cercetător (G. Papadopol), scria că "în România a existat și un ateneu elenic în care se forma o dulce și plăcută frazeologie, ceia ce lipsea în alte părți ale Greciei". Prezentînd școala din Ulița Mare în duioasele sale conferințe, prin Iașii anilor 1960 - 70, profesorul George Băileanu, doctor în drept și

licențiat în litere, - unul dintre pasionații cercetători ai vechiului Iași, ce ridicase din ruini Casa Universitarilor, ocupîndu-se de repararea și organizarea ei și se lupta pentru a înființa și Casa memorială Mihail Kogălniceau, pe domeniul căreia locuia - descria vechea Academie de parcă o avea în fața ochilor. Era îndrăgostit de bunica Universității ieșene ieșene, la care studiau tineri de toate națiile și-i căutase mărturiile prin fel de fel de reviste românești, franțuzești și grecești, în evocările lui V.A.Urechia, Papadopol, N. Iorga, Ștefan Bîrsănescu, înviind-o și descriind-o prin asimilări cu acele din alte țări. Doctor în drept și licențiat în litere, făcuse studii la Grenoble, la Paris și la Roma. II impresiona faptul că Academia secolului al XVIII-lea avea caracter liber, studiile fiind gratuite, elevii sărăci beneficiind si de burse de întreținere, încă din timpul lui Antioh Cantemir, Nicolae Mavrocordat hotărând prin hrisovul din 1714 că poate urma Școala Domnească "oricine voiește fără nici o plată”- fapt pentru care este de neînțeles dorința unor rectori actuali de transformare a universităților de stat în școli cu plată, intangibile pentru copiii lucrătorilor și țăranilor săraci.

Răsfoise cu nesaț un caiet cu însemnări din familia fostului student și apoi caimacan Teodor Balș, auzise sumedenie de amintiri de la nepoții și strănepoții uitaților academiști și "bădia Jorjică” le povestea cu șarm, captivînd auditorul ce-i urmărea aprinsele sale conferințe despre Iași, într-o sală a Casei Universitarilor sau a Bibliotecii Centrale.

Retorica fiind obiectul cel mai căutat și plăcut al vremii, mulți dintre studenții Academiei o exersau cu sîrg în amfiteatrele pline de ascultători și chiar în grădina școlii.

Toți doreau sucesul lui Demosthene și Cicero marii oratori antichității greco-Iatine.

Caimacamul Teodor Balș Plimbîndu-se ca adepții Școlii

peripateticilor (filosofii plimbăreți), înființată de Aristotel, în Dumbrava lui Apollo, obișnuit să-și prezinte gîndirea mergînd dimineața, discutînd mari probleme filosofice iar după amiaza teme accesibile audienței largi (anul 334) candidații la treburi publice, dregătorii înalte, diplomație și dragomanie (reprezentanți ai domnitorilor pe lingă Serai) doritori de elocință,

rosteau cu voce tare discursuri, argumentînd și combătînd pasionați felurite teme propuse de ascultători. Erau îmbrăcați ca preoții în mantii negre (anterie sau robe avocățești) ca
studenții universităților străine. Spre a îndepărta timiditatea unii ieșeau în grădină lîngă Ulița Mare și, urcați pe un pietroi anume așezat în grădină drept piedestal, ca și marele Sofocle ce cuvînta în agoră, se adresau trecătorilor recitind fragmente din învățăturile sale ori din scrierile lui Platon și Aristotel (filosofii anilor 400 - 300 înainte de Hristos), rostindu-se în

greacă, latină ori românește, spre adînca plăcere a sutelor de trecători sau negustori ambulanți ce rătăceau prin fața Mitropoliei și-i ascultau

cu gura căscată.

Atena, zeița protectoare a cetății Atena

Localul era sub protecția zeiței înțepciunii Pallas Athena - Minerva

(la romani), ce păzea orașul Atena înarmata pîna în dinți și care și-a păstrat comorile culturii sale chiar sub cucerirea romană și turcă, nobilii stăpînitorilor trimițîndu-și acolo copiii pentru instruire. Deși zeița era departe, efigia ei apăra cu vrednicie și micul altar de la Iași, plin de tablouri și busturi cu eroii Eladei. Potrivit legendei, dînsa cu Neptunus, zeul mărilor, au făcut întrecere să dovedească locuitorilor capitalei grecești care zeu este mai folositor. Primul a scos din pămînt un cal și un izvor - semn al destoinicii războinice și al navigării grecilor. Atena a făcut să răsară doar un măslin - semn că numai prin muncă și răbdare (căci pomul crește si rodește greu), cetatea va fi neînvisă de timp, fapt pentru care supușii sădeau în pămîntul stîncos livezi nesfîrșite de măslini și-i dădeau numele cetății lor.

În amfiteatrul Academiei din Ulița Mare o insoțea Apollo zeul frumuseții (fiul lui Zeus și al Letoniei), înconjurat de celor nouă fiice a lui Zeus, muze protectoare ale științelor și ale artelor: Erato - a poeziei de dragoste; Clio - a istoriei; Polymnia - a retoricii a elocenței; Euterpe - a poeziei lirice și a muzicii; Thalia - a comediei; Urania - a astronomiei; Calliope - a poeziei epice și a vitejiei; Terpsichore - a dansului; Melpomene - a tragediei.

Grădina școlii, cu o parte de la stradă ocupată de niște dughene, era pentru tinerii învățăcei muntele Parnass, al muzelor, iar școala templul înțelepciunii, ca și Templul lui Apollo din marmură albă, despre care le vorbeau inspirați, cu ochii închiși, profesorii Eladei, veniți la Iași din toată Europa. Ca și la universitățile europene lecțiile unora ținute pe aceleași coordonate occidentale, erau urmărite nu numai de academiști ci și de public auditoriu sau elevi neînscriși la cursuri. Astfel era cursul de Logică al eruditului profesor și pedagog Dimitrie Philippide ca și al lui Neofit Dukas, partizan al educației fetelor, viitoare mame și susținător al principiului ca profesorul să fie un părinte apropiat de sufletul elevilor și nu un tiran.

Trecătorii îi ascultau cu simpatie, căci uneori oratorii purtînd în sîn ca pe o icoană chipul lui Venus sau al Aphroditei (zeița iubirii și a frumuseței) și în suflet sumedenie de versuri inspirate de fiorii primelor șoapte de dragoste, luau modelul maeștrilor ale căror busturi se înșirau prin odăile școlii și căutau chiar să-i copieze.

Îmbrăcîndu-se la fel, unși cu praf de cretă, ca să imite marmura, se înșirau nemișcați prin grădină stînd ca modele colegilor ce îi desenau sau sculptau. Pe cînd lumea se oprea să privească pîlcul de statui vii ce apăreau și dispăreau ca din basme pe Ulița Mare, cîte una începea deodată să vorbească sau să recite pasionată versuri, cum învățaseră la cursul de Poetică al profesorului George Therapianos. Spectacolul fiind atrăgător și captivant la el aderau și "hotărnicii" lui Asachi, iubitorii Capitoliului și ai camenelor - nimfelor din mitologia romană - citînd versurile poeților latini. Ca să mai taie din elanul colegilor parnasiști, elevii tînărului profesor Asachi, de arhitectură, desen, pictură, filologie, matematică, hotărnicie, dar și poet, îi recitau cu satisfacție versurile. în timpul studiilor la Roma tînărul arhitect scrisese oda La Italia (1809), unde:

"Mîndre monumente ale domnitoarei ginte/

Inviază mii icoane la aducere aminte".

(Mai tîrziu, la deschiderea școlii de la Trei Ierahi Gheorghe Asachi avea să scrie poezia : La introducerea limbei naționale în publica învățătură în Moldova 1828...)

Ascultînd pe colegii greci - unii fii de mari și impozanți dregători la Curtea Domnească -, interpretînd mîndri și curajoși fragmente din capodoperele marilor tragici (parțial interzise în școlile grecești din secolul XVIII -lea de patriarhat pentru unele idei socotite ateiste): Eschil (Orestia), Sofocle (Antigona sau Aias), Euripide (Medeia, Troienele, Ciclopul), ce reînviau vitejia strămoșilor, tinerii hotărnici moldoveni nu pierdeau prilejul să le amintească cugetările lui Sofocle, cu valabilitate veșnică:

“O zi-i de-ajuns pentru-a-nălța sau nărui

Mărirele omenești. Pe cei ce sunt smeriți

Zeii-i iubesc, darii urăsc pe cei semeți...

Iar brațul mai vînjos de ți-i și-averi

Mai mult ca altul dacă ai, nu fi trufaș!”

...A spus zeița AIAS

Bineînțeles, nu rămîneau fără răspuns de la cei vizați, între academiști iscîndu-se adesea vii polemici, vesele și versuite. Colegii greci le răspundeau și ei tachinîndu-i pe seama strămoșilor, recitîndu-le elegii din Tristele lui Ovidiu, scrise cind era exilat din Roma "pe pămînt străin la Pontul Euxin", în vechea cetatea grecească Tomis (Constanța), cucerită de romani dar bîntuită de geții fioroși, rămași parcă prin satele Moldovei și pe la 1700 sau 1800:

“Vrei tu să afli, poate, și cine-s tomitanii ?

Și ce fel de oameni văd în jurul meu ?

Călări pe cai, puzderii, sarmații și cu geții

Alergă tot pe drumuri :cînd vin cînd iar se întorc!

Nici unul nu-i să n-aibă la dînsul arc și tolbă

Cu venin de șarpe fiind unse-a lor săgeți.

Au glas și chip sălbatec, aidoma lui Marte;

Nici barba nu și-o taie, nici părul de pe cap. ”

La care oponentul moldovean, intervenea pe dată, continuînd aceeași elegie VII:

- N-ai terminat colega!:

“Cu geții în amestec sunt grecii de pe aice,

Dar geții cei războinici îi covîrșesc pe greci.

Și mîna lor vitează te înjunghie pe dat,

De-i ești dușman înverșunat."

Din volumul între barbari, cartea a V-a, completa, încîntat, oprindu-se din recitare și privindu-ne satisfăcut, „bădia Jorjică", aplaudat de ascultători ca la scena deschisă...

Înamorat de toți poeții antici și copleșit de Ovidiu, profesorul Băileanu deși avea peste 60 de ani (născut în 1901), îi recita elegiile cu pasiunea tinerilor academiști. Bolțile palatului Canta în care reușise să înființeze Casa Universitarilor răsunau ca o catedrală, ecoul grav al vocii sale auzindu-se și din strada Copoului.

Autorul Tristelor fiind eroul adulat de Asachi, cu ocazia examenului final din iunie - iulie 1818 unul dintre absolvenții școlii sale de hotărnici prezentase un plan pentru un edificiu "dedie a Ovidie" poetului roman care a "civilizat locul exilului său" dar și o hartă a Palestinei în greacă destinată patriarhului Ierusalimului, o construcție grandioasă în onoarea renașterii Greciei din partea iubitorilor fiicei sale Filosofia, cît și un plan al insulei venerate Chios - materiale ce demonstrau prietenia dintre studenții celor două nații: greacă și română.

Duelurile acestea, probabil uneori mai aprinse, nu scăpau din vedere directorului Govdelas care îi socotea pe hotărnici mai indisciplinați, cum îi descria în raportul din august 1819 trimis Postelnicului Moldovei. "Directorul Govdelas era vexat în amorul propriu de faptul că profesorul român și elevii săi erau independenți și nu-1 ascultau" (Ariadna Camariano-Cioran...)

Trecătorii Uliței Mari se opreau și fără să vrea se instruiau, luînd cunoștință de anticii filosofi, Thales din Milet, Pitagora, Heraclit din Efes, Socrate, Democrit, Platon și Aristotel. Ascultau precepte și rețineau numele marilor înaintași. Aflau despre vitejia Troiei din Asia

Boieri de odinioară

autorul Iliadei și al Odiseei. Căpătau cunoștințe despre orașele state Atena, Sparta, Teba, sau despre Zeus, părintele zeilor din Olimp, despre Icarus

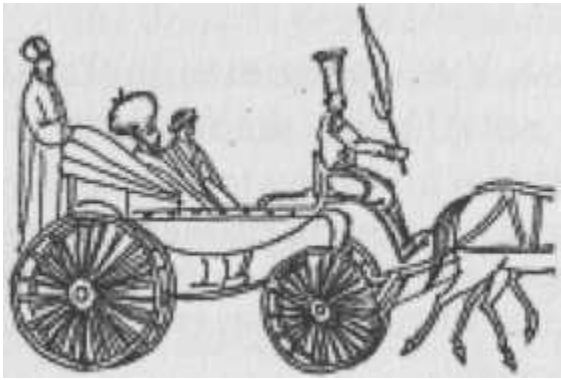

Mica (de la intrarea Dardanelelor), cîntată de Homer - "orbul din Chios" năzuitorul să zboare spre înălțimi neatinse de om - care și-a construit aripi din ceară ce s-au topit la apropierea de soare și

a căzut în marea Egeică.

Neavînd ceva mai bun de făcut după masa, cum spunea un călător, Kosmali, vizitator prin 1822 la Iași, tîrgoveții se plimbau pe Ulița Mare ore întregi adesea cu trăsura roată lîngă roată, "trecînd în pas una lîngă alta", pînă ce praful le acoperea fața. (Xenopol, Istoria Românilor, vol. V). Ulița se umplea de rădvane

Negustori greci

cu cucoane și boieri, dintre care unii încetineau sau chiar se opreau la grădina Academiei, căci academiștii erau fermecători, locul fiind poreclit "micul Parnas" sau "Grădina oratorilor". Cucoanele, mai cu

seamă, pentru care petrecerile, soarelele și amorul erau singurele preocupări, ardeau de dorința să devină muzele Heliconului și își etalau frumusețea, căci așa cum scria Marco Antonio Cazzaiti (Katsaitis), călător la Iași pe la 1742, "toate femeile moldovence sînt tare frumoase, spre deosebire de cele din Valahia... Umblă toate în trăsură și nu trăiesc ferite de relații, după obiceiul grecesc și turcesc, ci frecventează societatea în libertate deplină și sînt dezinvolte ca italiencele..." (Călători străini despre țările române, voi.9).

La școală mulți ieșeni adunați în amfiteatre sau în grădină, cu prilejul cursurilor sau examinărilor semestriale (publice), trimestriale și

chiar bisăptămînale - pe vremea scorțosului director Demetre Govdelas auzeau prima oara de optică, magnetism, electricitate, despre teoria heliocentristă repudiată de inchizitori din 1616 și chiar pînă în 1822 cît și de aceea mai veche geocentristă. Acolo făceau cunoștință cu ideile iluministe lansate de revista Enciclopedia Franceză în 1760 și care doreau dreptate și instaurarea bunătății umane prin transformarea caracterelor oamenilor și educația spiritelor, despre visul înlăturării despotismului clasei privilegiate, despre ideile egalitariste și convețuirea într-o societate umanist - socială, despre Voltaire și Montesquieu, făcîndu-i sensibili la ideile social filosofice ce prindeau rădăcini în sufletul ieșenilor.

Iașii cu dealurile sale înalte ca ale Atenei și Ulița Mare pitorească și gălăgioasă, reprezentau pentru elevi și profesori Mica Grecie,-unii dintre musafirii de peste granițe ai Eteriei, de la 1821, socotind chiar Moldova ca o provincie grecească. Multora dintre academiști veniți din teritoriile grecești (Epir, Tesalia, Macedonia, Peloponez, Tracia, Anatolia), dar și din regiuni mai îndepărtate (Brusa, Smirna, Trebizonda, Antiohia, Caldeea și Rusia), le plăceau lașul și rămîneau aici asemuindu-l cu o Atenă reînviată, localnicii moldoveni fiind ca și strămoșii lor atenienii: ‘‘vioi, cam ușurateci, schimbători, ironici, învîrtăreți, aprigi, dar entuziaști și calzi", spre deosebire de spartani care erau mai" întunecați și mai reci, cu aplecare pentru dedesubturi", ca bucureștenii. Școala lașului era și mai progresistă față de București, la Iași predîndu-se cursuri în pas cu universitățile Apusului precum aritmetică și fizică modernă

încă de prin 1765, fața de 1776 cînd a început la București. Deasemeni la Iași prelegerile în românește au început din 1814, de Gh.Asachi pe cînd la București abia peste un an, prin 1815, de Gh. Lazăr.

Gh. Asachi - de Schiavoni

Moda statuilor antice de la Academie trecea peste drum și în curtea roznovanilor unde apăreau pe clădire la intrare si chiar pe scara marelui palat, iar potrivit bătrînilor atunci cînd mitropolitul Veniamin Costache a propus ridicarea catedralei noi pe locul fostei mitropolii Stratenia, - folosită de academiști - și al clădirii școlii demolată ar fi sugerat arhitectului să-i zidească fațada spre stradă cu coloane și capiteluri antice. îi aminteau anii cei tineri și școala pe care o patronase ca președinte a Eforiei, susținînd cu ardoare clasul tînărului inginer Gheorghe Asachi, de reușitele căruia

se bucura.

Școala superioară ieșeană începută din 1575 sub Despot Vodă și reînviată în 1640, continuată pas cu pas pînă în 1755, cînd prin cursurile de filosofie devenea Facultas Artium, iar din 1766 Academie de științe, era una dintre cele mai vechi și însemnate universități din sud-estul Europei (St. Bârsănescu).

Profesorul Gheorghe Asachi redeschidea apoi școala de la Trei Ierarhi din care se năștea Academia Mihăileană instituție de învățămînt superior, inițiată de fostul efor Mihai Sturza abia numit domnitor al Moldovei (22 martie/ 3 aprile 1834). Înzestrată și organizată cu cursuri de istorie, drept, teologie, fizică, matematică și de arhitectură, asemănătoare universităților europene, se inaugura la 16/28 iunie 1835, în casele lui Petrache Casmir (vizavi de Liceul Național de astăzi). La 26 octombrie 1860, în prezența domnitorului Alexandru Ioan Cuza începea cursurile Universitatea din fosta Curte Domnească de Sus..

Astfel, Moldova intrase în avîntul scolastic al vremii, fiind în pas cu țările apropiate unde existau sau se înființau universități: Atena (din 1837, iar colegiu din 1667), Belgrad (din 1863), Sofia (din 1905), Istanbul (din 1908), Cairo (din 1908), Cracovia (din 1364), Varșovia (din 1816), Buda (din 1389), Kiev (din 1632 - colegiu), Moscova (1667) Constantinopol (1470 - Academia Patriarhală).

Școala roznovanilor

Prins de dorul învățăturii, tînărul boier Neculai Rosetti Rosnovanu fiul lui Iordache Roznovanu stapînul casei de peste drum de Academie, avea șansa să intre în contact cu intelectualii progresiști din Europa, precupați la începutul veacului 19 de ideile iluministe ale ridicării națiilor prin învățătură. Cu ocazia studiilor din Franța și Germania și a călătoriei efectuată la Paris (1818), asimilase ideile liberale și întîlnise inițiatorii învățămîntului "monitorial, mutual sau lancasterian", la modă pe atunci in Europa Apuseană. Acesta își propunea să ușureze accesul copiilor din popor la știința de carte, prin școli elementare unde învățau practic scrisul și cititul, folosindu-se de tablouri (tabele) cu imagini intuitive și inscripții afișate pe pereți, prin fața cărora elevii, împărțiți în grupe graduale, treceau sub conducerea unui monitor și scriau apoi în lăzile cu nisip. Era un învațămînt popular, puțin costisitor, fără cărți, adresat maselor. Se inventase de englezul Lancaster motiv pentru care prin 1816 era raspîndit în toată Anglia întinzindu-se și în America, Africa, Asia, în Franța existînd peste 1300 de școli în 1820. Prin tablourile afișate elevii învațau mecanic și limbi străine capătînd cunoștințe botanice, geografice, istorice. Tînărul boier ieșean vizitase colegii și saloane culturale, cunoscuse savanți apuseni și pe celebrul Marc Antonie Jullien, fost comisar al Instrucțiuniii Publice în timpul dictaturii iacobine, susținător al emancipării popoarelor pe calea răspîndirii "luminii", și "precursor al ideilor de colaborare și unitate a popoarelor", editorul răspînditei publicații "Revue Encyclopedique". La ea se abona și Neculai, îndemnînd și pe domnitorul Suțu, să-i urmeze exemplul, el devenind corespondent pentru Moldova. Intrase în contact și cu vestiți librari europeni ce aveau să-i îmbogățească marea bibliotecă din Stînca. La Paris cunoscuse pe Jean Denis Bărbie du Bocage, decanul Facultății de Litere, cu care urma apoi să corespondeze, și întîlnise pe viitorul ministru de externe al Rusiei Jean (Ioan) Capodistrias cît și pe fratele său de la Paris (August Capodistrias), pe Adamantios Coray care introdusese metoda in insula Chios, afirmind că incultura favoriza "opresiunea și exploatarea". La Londra cunoscuse pe savantul elenist Guillford căruia îi comunica despre inițiativa de a tipări pe cheltuiala sa, tabelele didactice

necesare introducerii Învățamîntului monitorial în Moldova șiîn Grecia cît și despre încercarea de a institui la Iași o asemenea “școală gratuită". Dornic să pornească civilizarea “grabnică a patriei", aflată în stare de “semibarbarie”, față de țara “luminilor”și convins că numai prin școală aceasta dorință se poate împlini - metoda lancasteriană, ajutînd răspîndirea învățămîntului general, elementar -împreună cu mitropolitul Veniamin Costache și pedagogul grec Cleobulos (Kleobulos Gheorghe Filipopolitis) întruniți în palatul său puneau la cale o școală publică lancastriană, pentru început în limba greacă. Școala se deschidea la 1 martie 1820 cu vreo 30, apoi 50 și imediat 80 ajungînd la vreo sută de elevi, într-un local amenajat de Roznovanu, care mai suporta și tipărirea la Iași a unor tabele de aritmetică si catehism în greacă. Primită cu entuziasm școala devenea neîncapătoare, punîndu-se în plan construirea unui local mare. Experiența fiind făcută, Roznovanu lua măsura traducerii tabelelor din greacă în românește pentru a fi extinse în toată Moldova, traducerea făcînd-o Mitropolitul Veniamin Costache. Metoda aplicată la Iași, după puțin timp trecea și la București.

Interesînd și elevii de la Academie se organiza o clasă pentru pregătirea învățătorilor. La 20 iulie 1820 aceasta avea cel dintîi examen de absolvire, primii 5 învățători, adepți ai metodei plecînd la școlile din Grecia (Creta, Chios, Patmos, Peloponez), cu diploma ieșeană, recomandarea mitropolitului Veniamin Costache si o sumă de bani pentru instalare, dăruiți de Roznovan, fapt pentru care acesta primea recunoștința intelectualilor greci. Profesorul Cleobulos considera că "tinerețea greacă va păstra recunoștință boerului Neculai Roznovanu

Alt examen urma la 28 octombrie cu învățători anume veniți la Iași, din alte provincii grecești, pentru instruire. Cuvîntînd profesorul și îndrumătorul școlii, Gh. Cleobulos spunea: “Gloria Moldovei este mare și va intra în istoria umanității pentru contribuția generoasă la renașterea morală și redresarea tinereții grece ortodoxe.”

Succesul școlii de la Iași era citat de jurnalul “Zeitung fur die elegante Welt din Leipzig (iunie 1821), notînd că parte dintre cei vreo 100 de elevi, după terminarea cursurilor, plecaseră în Sparta, Atena, Smirna, Chios, alții urmînd a pleca în Crimeia unde locuiau,

deasemeni, mulți greci.

Prezentîndu-și opera, într-o scrisoare din 30 septembrie 1820, tînărul Roznovanu arată că o făcuse cunoscută și Societății pentru instrucțiune elementară din Paris, sub egida căreia se desfășura această activitate, în Europa. O parte dintre tablourile școlii fuseseră deja traduse în limba “moldavă” și extinse în toată țara, spre a fi folosite și în alte orașe și sate, iar de la Școala Normală erau “ieșiți mai mulți profesori pentru diferite părți ale Greciei” (Corespondența lui N. Rosetti Roznovanu).

Constatînd rolul lor în formarea intelectualității, după evenimentele din 1821 școlile grecești din Principate (București și Iași) erau desființate printr-un firman al Porții, fiind socotite vinovate pentru "instigare la revoltă", căci în sălile lor tinerii căpătaseră conștiința națională și hrană spirituală pentru lupta de eliberare națională atît a grecilor cît și a românilor (Ariadna Camariano-Cioran...).

Iașii fiind capitala răsculaților Eteriei, Academia, în special, a fost definitiv interzisă de puterea suzerană pe cînd aceia din București a putut continua și după 1821.

Deși mulți criticau aspru perioada fanariotă datorită unor domnitori și dregători harpagoni, punîndu-i în cont și dominația limbii grecești și culturi eliniste,recunoșteau că acestea ofereau tinerilor moldoveni accesul la literatura Europei tradusă și tipărită prin enclavele grecești, scoțindu-i din atmosfera religioasă-dogmatică, dominantă pe atunci, cînd descoperirile științifice ori materialist-evoluționiste erau socotite ateiste, iar vizionarea unui spectacol mare păcat...

În plus, multe cărți ieșite din tiparnițile vremii - după unii majoritatea erau scrise în românește.

Academiile din București și Iași au contribuit la ridicarea culturală a Balcanilor, mulți elevi venind de acolo fiindcă în țările lor regimul Ocupației era mai sever. Principatele romîne erau locul de refugiu al Helenismului, devenind Focarul luminelor (Matei Paranikas), fapt recunoscut de mulți intelectuali greci.

Zile furtunoase pe Ulița Mare din Iașii anilor 1820

Vorbind de revoluția pornită în 1821, pentru eliberarea pământului Greciei, adesea se spune că evenimentul ce-a zdruncinat somnul împăraților Europei și-a schimbat mersul vieții feudale a popoarelor din

acesteia, prințul Alexandru Ipsilanti, dînd prin aceasta semnalul luptelor pentru cauza sfîntă a Libertății Greciei în cadrul mișcărilor de eliberare a popoarelor din Balcani”.

Balcani, "își are începutul în Iași". Așa susținea și contemporanul ei, Costache Negruzzi, în vestita sa scrisoare a VII-a (Calipso) publicată prin 1857 și dau mărturie două plăci de marmură, bătute în pereții Sălii Gotice din ograda Trei Ierarhilor în 26 mai 1993 de societatea ACREMIS (constituită din inițiativa profesorului Gh. Macarie) și Comunitatea Elenă locală (condusă de doamna Pieptu): “Aici la Mănăstirea Trei Ierarhi, la 27 februarie 1821 în prezența eteriștilor și a simpatizanților greci și români, Veniamin Costache, Mitropolit al Moldovei și Sucevei, a sfințit drapelul Eteriei și a binecuvîntat pe șeful

Fiindcă puțini dintre acei care trec prin fața plăcilor știu, cu adevărat,

Principele Mihail Șuțu și principesa Elena Șuțu

ce s-a întîmplat pe aici, se cuvine să facem iar un popas în fața vestitei biserici din Ulița Mare. Și, așezîndu-ne pe o treaptă, să ascultăm glasul pămîntului și al clopotelor, mutite acum pe piedestale lor - pentru veșnică dăinuire -, dar care odinioară se tînguiau înfiorate la vreme de restriște. Sau să parcurgem rîndurile următoare ce vă invită la o întoarcere în timp, pînă acum puțin încercată, prin Iașii acelor zile. Mai ales că “precum în toate revoluțiile, asemene și în aceasta s-au făcut mai multe excesuri, căci totdeauna printre patrioți se vîră oameni de acei care caută a se folosi de orice tulburare. După

stricarea (învingerea) eteriștilor la Drăgășani

și Sculeni, toate căpeteniile ce erau de omenie, fugind care încotro, hăituite,

tarile noastre rămaseră în prada bîrbanților. lașul se pustii. Orășenii bejenăriră în Bucovina și Basarabia, unde găsiră azil” (cum scrie C. Negruzzl),

iar marele ideal al eliberării Eladei, pentru care se jertfiseră mii de tineri, devenise pentru unii o năpastă iar pentru alții o jalnică durere, însîngerată și

pătată de pîngăriri.

Era pe timpul ultimului domnitor trimis de la Poartă dintre trăitorii Fanarului pe scaunul domnesc al Moldovei. Primise firmanul din 12 iunie 1819, se numea Mihail Șuțu Vodă, era luminat și depunea toată silința să se ajute pe tinerii patrioți greci - dintre care mulți academiști - care socoteau că a venit vemea eliberării pămîntului strămoșesc de sub stăpinirea străină, deși vecinul său, Alexandru Șuțu, domnul Munteniei, nehotărît, se ținuse departe și ca să nu păcătuiască, plecase pe cealaltă lume în noaptea de 18/19 ianuarie 1821). (Pe atunci domnitorii țărilor românești erau numiți, prin rotire dintre membrii familiilor alese: Calimachi, Șuțu, Moruzi).

Emigrînd din țara lor, căzută sub stăpînire străină, sumedenie de greci, negustori, profesori, juriști, umpluseră tîrgurile Europei, așezîndu-se la Viena,Veneția, Buda, Sibiu, Brașov, București, Galați, Brăila, Iași, nu puțini ajungînd și pe malul Mării Negre la Odessa și mai departe.

Însă mai toți erau animați de dorul țării strămoșești și adesea fredonau cîntece patriotice între care celebra Marseillaise a lui Rouget de Lisle adaptată pe versurile cunoscutului poet revoluționar Rigas Velestinlis (considerat român

macedonean, grecizat Riga Veleștinul), profesor la Academia din București, autorul unui manual de fizică și ucis la Belgrad, în iunie 1798:

„Haideți copii ai grecilor

Hai copii de greci cu toții

Căci ne cheamă scumpa țară.

Să fim vrednici de părinții

Care început ne dară. ”

Se cînta cu același elan și patos ca și versurile: Allons enfants de la Patrie.

Rigas Velestinlis

Cîntecul devenise popular și “plăcea chiar și oficialităților turcești”, cum nota postelnicul domnitorului Șuțu, faimosul poet Iacovachi Rizos Nerulos, susținătorul Eteriei. Evocînd zilele anilor aceea, scria că la Iași se tipărise o culegere cu cîntecele revoluționare ale lui Rigas prin 1814, în vremea cînd la Odessa se înființa Societatea Prietenilor- Eteria.

Versurile lui Rigas ca și ale lui Athanasios Hristopulos și ale lui Nerulos însufleţeau cercurile de tineri greci patrioți și erau prefăcute în cîntece, melodiate de arhidiaconul Nichifor din insula Hios, cu studii la Școala de muzică a Patriarhiei din Constantinopol, profesor de "musichie” stabilit la Iași, în Mănăstirea Golia. (Nikos Gaidagis, Un manuscris și o variantă necunoscută ale Marseillaise-i grecești). Diaconul le adunase, transpunîndu-le pe note muzicale folosite în "psaltichii" (1813).

Animați de dorul țării strămoșești, în anul 1814, mai mulți intelectuali greci alcătuiseră la Odessa Societatea Amicală, a Prietenilor, numită pe grecește Philike / Hetairia - Eteria și susținută de luptători formați în mediul ideilor avansate ale Europei și doritori să se întoarcă sub cupolele vechilor temple ateniene. Aderarea se făcea simplu, pe baza unui jurământ subscriind că "între noi și tiranii patriei noastre singurile mijloace de împăcare sînt focul și fierul și nimic altceva Ideile Eteriei discutate intens prin 1819 și susținute financiar de marii negustori Nicolae Scufas, Athanasie Tzakalov și Emanoil Xanthos se împrăștiaseră în Rusia, Principate, Grecia, Bulgaria și în celelalte țări din Balcani, formîndu-se pretutindeni filiale numite eforii. Printre primele au fost acele din Galați și din Iași urmate de altele în Rusia, Grecia, Bulgaria, Academia fiind socotită "calul troian din care au ieșit eroii de la Drăgașani" (Grecii din România). La Eterie aderaseră și români considerînd că odată cu Grecia se vor elibera și țările lor. Spațiul Principatelor bucurîndu-se de oarecare autonomie și puțină supraveghere din partea puterii suverane "profesorii și elevii greci de la Academia Domnească din București și Iași vor forma Batalionul Sfînt"(Grecii din România).

Conducător sau epitrop general (generalisim) al mișcării, ales în 1820, devenise Alexandru Ipsilanti, fiul lui Constantin Ipsilant fost domnitor la Iași (1799 - 1801 și la București (1802 - 1806) și retras apoi în Rusia. Alexandru era general în regimentul de gardă, ca și frații săi Dimitrie, Nicolae si Gheorghe. Participase la războiul Rusiei de apărare împotriva lui Napoleon din anul 1813 pierzindu-și un braț. Se bucura de trecere în Basarabia, sora lui fiind casătorită cu guvernatorul civil al Basarabiei. Acolo aveau și moșiile (Gh. Bezviconi, Călători ruși in Moldova...). Faptul că domnitorii din Principate proveneau din cartierul grecesc Fanar al Istanbulului, mișcarea avea trecere, intrînd în ea și unii dintre grecii dregători munteni și moldoveni (Iordache Olimpiotu, Ioan Farmache, Căminarul Sava, Vasile Caravia) și chiar dragomanul lui Pizani consulul rus de la Iași (Gheorghe Leventis). Armatolii, locuitorii români din munți (macedoneni), sprijineau cu însuflețire cauza. Riga(s) Veleștinul, secretarul domnitorului Al. Ipsilante dăduse semnalul încă din 1780, înființînd la București Societatea Amicilor (A.D.Xenopol). Marseillaise grecească, ca și aceea franceză era pe toate buzele tinerilor de la Academia Domnească, din ulița

Mare cîntîndu-se odată cu aceea franceză:

Alexandru Ipsilanti

„Sculați copii ai Elenilor.

Vremea gloriei a sosit....

Allons enfants de la Patrie, Le jour de gloire est arrivee...."

Activînd intens la Chișinău și în marele port Odessa - cu legături internaționale - inițiatorii sperau să atragă de partea lor toată creștinătatea, mai ales ortodoxă, într-o strașnică revoltă pentru care adunau fonduri, arme, cai și luptători. Năzuiau să înceapă lupta din Peloponez sau din Principate, dar rămîneau la ultima soluție, dorind să miște și pe vecinii bulgari, sîrbi, muntenegreni, aflați, deasemeni, sub domnia sultanului. Aveau de partea lor și pe Cara-Gheorghe conducătorul răscoalei sîrbilor din anii 1804-1813, retras în Rusia, pe Miloș Obrenovici celălalt cîrmaci al sîrbilor (Documente IV, nr. 32) și doreau să-l atragă și pe Tudor Vladimirescu, fostul comandant de panduri. Acesta începuse o răscoală în Oltenia, împotriva ocupației străine, dar și a opresiunii

marilor boieri autohtoni - balaurii "care ne înghit de vii ”,

> cum se scria în proclamația de la Padeș, dată la 2 3 ianuarie 1821 (S. Gîrleanu, Răscoala condusă de Tudor Vladimirescu). Ridicînd în picioare toată Oltenia, alunga stăpînitorii pămînturilor și reprezentanții domniei năimite, iar la 21 martie intra în capitala Țării Românești.

22 februarie 1821 - zi însemnată în calendarul grecesc. La Iași se strînge Eteria, iar la Trei Ierarhi se întrunește statul ei major

Socotind momentul potrivit și pregătirile terminate în Basarabia, unde sosise de mai multă vreme, la 21 februarie 1821 Alexandru Ipsilanti anunța printr-o scrisoare, trimisă din Chișinău: “Eu împreună cu frații

> și rudele mele pornesc deseară spre Iași, unde, cu ajutorul lui Dumnezeu vom începe". Conformîndu-se, în noaptea de 22 februarie 1921, însoțit de doi frați (Gheorghe și Nicolaie), trecuse Prutul pe la vama Sculeni și înconjurat de vreo 200 de arnăuți - ce veniseră să-l întâmpine, ca pe un crai-, sosea la Iași. (Documente privind istoria României. Răscoala din l821. vol IV, nr 67). Îl urma cneazul Gheorghe Matveevici Cantacuzino - Deleanu, (după unii cumnatul său), colonel în retragere (care mai avea un frate Alexandru) și era feciorul vestitului boier ieșean Matveevici Cantacuzino, stăpînul caselor din fața Mitropoliei - unde-i acum Primăria (Palatul Roznovanu) și al domniței Ralu Callimachi - fiica domnitorului Grigore Callimachi dintre anii 1761 și 1769.

Casa Cantacuzino

Trăgeau la "casa principesei Cantacuzino", cum raporta superiorilor săi, la 5 martie, generalul rus Ivan Inzov, notînd că sosirea a fost in 22 februarie seara. (Documente, I. nr 205). Casa cantacuzinească rămasă mamei cneazului era pe strada Golia vizavi de palatul lui Dumitrache Sturza (unde-i acum Poșta). în zilele lui martie 1848 trăia și ea pătimirile caselor boierilor de la revoluție. In noaptea de 29 martie, după arestarea protestatarilor, potrivit lui Vasile Alrcsandri “Casa cneazului Gheorghe Cantacuzin este călcată noaptea deși stăpînul casei este sudit rusesc Armele cneazului, ceasornice de preț și alte, tot ce se găsește sub mîinile arnăuților este prădat..."

Casa, cumpărată de Camera de Comerț ieșeană, a fost înlocuită prin 1925 de un nou imobil, existent și acum, pe care s-ar cuveni o placă de amintire a zilelor anului 1821.

Momentul fiind de mare însemnătate căci tulbura și schimba mersul liniștit al țării și cursul domniei, la gazdă venea, imediat, și domnitorul Mihail Șuțu, cu postelnicul Iacovachi Rizos Nerulos (Iakovos Rizos Neroulos, 1778 - 1849).

A doua zi generalul chema egumenul grec de la Trei - Sfetite și i dădea să tipărească proclamațiile mișcării ce vesteau strîngerea trupelor de volintiri, din toate straturile sociale, dispuși să lupte sub steagul Eteriei, statul Major instalîndu-se chiar la Mănăstirea Trei Ierarhi, unde se făceau și înscrierile și se depuneau contribuțiile și banii.

Acțiunea recrutării pornind în iureș, fără nici o discreție și ordine, militarii profesioniști ai vremii, arnăuții - de origine albaneză, greacă, sîrbă, muntenegreană, caucaziană și alte neamuri, mînuitori de arme -, aduși să apere scaunul domniilor și casele boierești, părăseau slujbele trecîndu-se cu plată pe listele Eteriei. Prin arnăuți adesea se înțelegea soldat lefegiu, luptător cu brîul plin de pistoale, pumnale și iatagane, adesea îmbrăcat în fustanelă. Vînzolelala în jurul Mănăstirii fiind mare, ca să nu tulbure liniștea capitalei și să existe loc destul pentru adăpostire în chilii și corturi, cît și teren de instruire, Generalul muta Statul Major al Revoluției la Mănăstirea Galata, - închinată Sfintului Mormînt -unde cartiruia și el. Pentru început, la 23 februarie, publica o proclamație către "norodul țării Moldovei", garantînd "siguranța persoanelor și a averilor", deși unii dintre aderenții săi, arnăuții, căzînd în păcatul tovarășilor din Galați, au pornit prigonirea negustorilor turci din Iași.

Peste o zi, în 24 februarie mai dădea și încă alte trei proclamații: "Către grecii de pretutindeni (La arme prieteni (Patria vă cheamă!)"; Către frații din Eterie" și "Către grecii din Moldova și din Țara Românească". Proclamația din 24 ianuarie vestea: "Iată după atîtea secole de suferințe își întinde iarăși Fenixul Eladei aripile sale cu mîndrie și cheamă sub umbra sa pe adevărații și ascultătorii ei fii. " Acei ce nu luau armele pentru eliberarea Greciei urmau a fi priviți" ca bastarzi nedemni de numele elen "

Fără zăbavă, la 25 februarie, în cartierul General de la Galata semna și ordinul de organizare al Armatei Revoluției, pornită cu două corpuri: primul sub comanda strategului Gheorghe Ipsilanti, iar al doilea sub mina polemarhului Nicolae Ipsilanti (ambii, frații săi). Cu acest prilej, spre bucuria unora și invidia altora, făcea și avansări în grade numind comandanți, tagmatarhi (maiori) și hiliarhi (căpitani, dînd a înțelege și că "o mare putere" îi susține

(Rusia). Afirmația se considera credibilă deoarece 93

Un arnăut

secretarul Ministerului de Externe din cabinetul împăratului de la Petesburg era Ioan Capodistria (l816 - 1822), grec de origine, pe ajutorul căruia se conta.

Tot de la Trei Ierarhi se lansau cererile pentru arme, praf de pușcă și gloanțe (de care duceau mare lipsă) și galbeni pentru plata și întreținerea armatei, "cei bogați "fiind chemați "să jărtfească o parte din averea lor", cum spusese la 24 februarie. Unul dintre aceștia, marele bancher Andreiu Pavli încercînd să se opună, s-a retras într-o bașcă la Golia, dar n-a rezistat decît un timp, pînă la urmă fiind silit să deschidă punga și să dea vreo 600000 de lei, contribuind astfel cu aproape jumătate din fondul de vreo 1500000 cît reușise să adune mișcarea. Multe ajutoare, entuziaste, soseau din Chișinău, Ismail și Odessa, de acolo venind la Iași și mulțime de tineri voluntari (volintiri) dar și arnăuți și alți cutreierători de lume.

Strașnica Întîmplare din Ulița Mare: la Trei Ierarhi pornea războiul pentru Independența Greciei (1821-1833). Începerea Revoluției se proclama în ziua de 27 februarie 1821, în fața bisericii Trei Ierarhi cînd întrega armată eteristă în uniforme

Ipsilanti în uniformă de mavrofor

strălucitoare și mulțime de privitori, ascultau cuvintele generalului ce anunțau începutul luptei de eliberare a Greciei, iar Mitropolitul Moldovei Veniamin Costache după sfințirea steagurilor, îi încingea sabia la brîu, deși la Iași erau mai mulți arhimandriți greci.

Prin gestul său, de unii boieri neîmpărtășit, întîiul stătător în scaunul sfînt al bisericii Moldovei lega Țara de soarta Revoluției, chiar dacă înaltul ierarh fusese invitat la slujbă printr-o misivă nu prea politicoasă din ziua precedentă semnată de un aprig susținător

al generalului: ”26 februarie. Mă închin prea plecat, prea sfinției tale și sărut sfînta dreaptă. După strălucita poruncă a înălțimii sale de Dumnezeu păzită, scriu prea sfinției tale să poftești mîine la biserica Trei Ierarhi, pentru a săvîrși slujbele propuse. Sfinția ta să nu pretexteze că așteaptă și țidulă, căci atunci va merge vrînd nevrînd. Acestea după poruncă. Al prea sfinției tale fiu duhovnicesc și rob prea supus Gheorghe Barlas (Documente IV, nr 79).

Probabil că mitropolitul, cu sufletul copleșit de îndoieli căci domnitorul, “trup și suflet" cu mișcarea, mai prudent, nu se grăbea să participe la sfeștanie -, ar fi ezitat, gîndindu-se la “trăsnetele" ce aveu să (oboare asupra țării din cerul înaltei Porți. Mai ales că în jur se găseau destui boieri intrigați de faptul că musafirii de peste granițe “invadaseră înarmați o țară lipsită de orice apărare" (A.D. Xenopoi).

Despre acest însemnat eveniment dădea mărturie același general Inzov, bine informat scriind: “Prințul Șuțu a obligat încă din seara zilei de 26 februarie pe mitropolitul Moldovei, Veniamin să oficieze a doua zi, adică duminică, Liturghia și Tedeumul în biserica Trei Ierarhi și să sfințească deasemenea steagurile armatei grecești. Pentru aceasta armata a fost adunată la ora fixata și prințul Ipsilanti cu cei doi frați ai săi, precum și prințul Cantacuzino, colonel în retragere și alți funcționari au intrat înarmați în biserică. în timpul liturghiei ei s-au împărtășit cu sfintele taine; steagurile lor sunt de culoare albastră închisă avînd pe o parte o cruce de aur, iar pe cealaltă o flacără care se ridică din Cenușă și din care zboară Fenixul cu inscripția - «Mă ridic din cenușă!»”

Sfințirea steagurilor Eteriei la Trei Ierarhi

“După sfințirea steagurilor acestea au fost împărțite trupelor”, pe Ulița Mare, în fața intrării la Mănăstire, petrecîndu-se cea dinții mare defilare a trupelor Revoluției Eteriei în frunte cu Batalionul Sacru format din mavrofori, “tineri greci plini de entuziasm ca să se jerfească pe altarul Patriei” (Xenopol V). Erau îmbrăcați înr-o uniformă specială, neagră, cu capul de mort la chiveră și la braț, semn că se înfrățiseră cu moartea pentru eliberarea patriei și nu aveau decît un gînd: “victorie sau moarte

Urmau exemplul Iphygeniei, fiica lui Agamemnon, caruia înaintea luptei cu Troia i s-a cerut de profetul Calchus să-și sacrifice fata zeiței Diana, ca jertfă pentru victorie. Ascultător dar zdrobit de durere a convins-o să se urce pe rug unde ea a strigat înlăcrimată: “Mor pentru fericirea Greciei”.

Imnul Revoluției și Marseillesa răsuna din toate piepturile, iar fanfara dădea elan miilor de participanți și tinerilor ce mărșăluiau pe Ulița Mare călcînd apăsat gata de luptă în iureșul cîntecului devenit crez de îmbărbătare.

Primăvara anului 1821 la Iași

Fiindcă acțiunea Eteriei a fost socotită de unii boieri, plină de riscuri și grave consecințe pentru Moldova,“la 27 prințul Șuțu a chemat la el pe boierii Roznovanu și logofătul Sturza poruncindu-le să ia măsuri eficace ca să nu se stîrnească nici un fel de neliniște în rîndurile populației. I-a prevenit că în caz contrar ei vor fi răspunzători de aceasta Avea și motive căci “din 28 februarie arnăuții și grecii care nu aveau cai proprii au început să-i ia din oraș, chiar și de la casele boierilor”(Documente\, nr.205). Iscîndu-se dezordini și producîndu-se multe supărări, mai ales boierilor cu grajdurile pline de cai de rasă, bătrînul Iordache Roznovanu s-a dus pușcă la postelnicul Iacovachi Rizos Nerulos, corespondentul și susținătorul lui Ipsilanti, spunindu-i: "Boier postelnic ce este cu cele ce se întîmplă ?" Neprimind un răspuns satisfăcător a mers și la domnitor. în cabinetul său găsind și pe Mitroplit si consulul rus, Pisani le-a zis și lor ce fac arnăuții. Avînd o altercație cu Șuțu și simțindu-se amenințat, n-a pregetat să se recomande că este și consilier activ rus. Impresionat, domnitorul i-a fi răspuns: ”Eu sunt grec și a venit momentul ca Grecia să fie eliberată de sclavia și jugul turcesc”, dar apoi a informat pe Ipsilanti care a adunat armata la Galata si a ordonat înapoierea cailor sau plata lor.

În rînd cu lumea, după sfințire, Mitropolitul Venamin Costache dăruia și el Eteriei un soldat echipat pe seama sa și patru “ telegari "pentru care Ipsilante își arăta recunoștința prin o scrisoare la 28 februarie (“Sărut cu respect sfînta dreaptă a sfinției tale”), iar la 12 martie îi mulțumea conducerea “Eforiei amicilor din Iași”in frunte cu Serafim Treierarhitul

(starețul Treierarhilor), pentru ajutorul de 10000 de ducați "oferit de bună voie pentru eliberarea Greciei...".

Alte amănunte despre întîmplările zilelor acelea le nota colonelul rus Ivan Petrovici Liprandi - șeful Serviciului de Informații și Contra Informații la Divizia 16 rusă din Chișinău- scriind, într-o mare lucrarea despre Revoluție, că Ipsilanti a sosit cu fratele său Gheorghe în seara de 22 februarie, la ora 6, purtînd uniforma de general rus “și s-a oprit în casa prințesei Cantacuzino". Pe drum îl

întîmpinaseră cete de arnăuți, iar alții se aflau pe străzile lașilor. “Postelnicul I. Rizo a venit imediat la prințul Ipsilanti și după o scurtă întrevedere s-a dus la domnitor și s-a întors îndată împreună, cu acesta. Ajutat de Rizo, Ipsilanti a folosit toate mijloacele pentru a convinge pe domn că tot ce au întreprins se face cu știrea împăratului Alexandru și că după aceasta un corp de 30000 de oameni va ocupa Moldova", domnitorul urmînd a rămîne nesmintit pe tronul țării.

" În aceeași noapte parte din turcii care se aflau în Iași au fost uciși fără milă de arnăuți. Baș-Beșleaga a reușit să se salveze la boierul Rosetti Răducanu, care l-a ascuns și a putut în cele din urmă să-și salveze viața. Gheorghe Roznovanu și alți cîțiva au procedat la fel. La biserica Trei Ierarhi mitropolitul Veniamin după ce a sfințit steagul Răscoalei, a încins pe prinț cu sabia... Prinții Ipsilante și după exemplul lor și alții și-au lăsat să le crească bărbile, făgăduind că nu se vor rade decît la Constantinopole... Adunarea eteriștilor a avut loc in apropierea bisericii Galata, la doua verste de Iași. Prințul Ipsilanti s-a mutat de asemenea în aceasta mănăstire. Aici au apărut pentru prima oară caftanele scurte negre și căciulele la fel, cu cap de mort brodat în lire de argint precum și drapele tricolore cu crucea fenixul și inscripție, cocardele și eșarfele în culori cu roșu, negru și alb... toți grecii tinerii aflați în Principate se grăbeau să vină în acest lagăr... Mulți au sosit din Basarabia și Odessa... Preoții greci se distingeau printr-o însuflețire deosebită: călări, înarmați și cu crucea în mîini, ei galopau neîncetat în toate părțile și însuflețiți de un nemărginit patriotism, asemănător mai mult cu fanatismul, îndemnau poporul la arme. Dar nici unul dintre comandanți nu s-a gândit să introducă vreun fel de organizare sau disciplină printre oamenii care soseau neîncetat în lagăr... între timp Moldova întreagă a fost lăsată pradă tuturor cruzimilor comise de arnăuți... Pretutindeni unde se aflau în Moldova turci, indiferent cu ce treburi și care aveau nenorocirea să cadă în mîinile arnăuților au fost omorîți cu cruzime. Pretutindeni le jefuiau casele, luau lucrurile, caii, În scurt timp acești creștini au întrecut atunci în grozăvie chiar și pe turci... rămîneau peste tot doar urme de sînge și foc" (Documente V, I. P. Liprandi, caietul C). Adminstrația domnitorului slăbise și Moldova a fost lăsată la voia întîmplării, "nemulțumind boierii și populația", căci unii dintre arnăuți, cruzi de felul lor și hrăpăreți, învățați cu jafurile

și simțindu-se stăpîni întinau idealurile revoluției.

compunea dintr-o venghercă

- veston de croială ungurească

- din postav negru, găitane de șnur negru, pantaloni negri de călărie, centura neagră, căciulă neagră de arnăut cu cocardă tricoloră, eșarfă de mătase roșie și două pistoale la brîu. Era uniforma tinerilor mavrofori. "A doua zi după sfințirea drapelelor, adică de 28 februarie, arnăuții au început să ia din oraș caii de care aveau nevoie". Intervenindu-se la domnitor

Eteriști

Evenimentul de la Iași fiind foarte important și crucial pentru viața Balcanilor, observatorii armatei ruse erau cu ochii pe el. așa că și colonelul rus I. Pestei, raporta generalului Pavel. D. Kisseleff cele petrecute (8 martie). Căpătase informațiile de la consilierul de stat Rosetti Roznovanu "unul dintre boierii cei mai bogați și de seamă din Principatul Moldovei", care i-a fost prezentat prin

Krupenschi, viceguvernatorul Basarabiei, unde acesta găzduise. Amintea și el faptul extraordinar că la 2 7 februarie mitropolitul a săvîrșit sfințirea steagurilor "din porunca prințului Șuțu", implicînd astfel țara în evenimentul pe care și Rusia îl privea de departe. în plus mai arăta că la cocarda grecească se foloseau culorile steagului rusesc: albastru, roș și alb, iar uniforma generalului și a întregii sale suite se cea mai mare parte dintre cai a fost plătită (Documente I, nr.210).

După organizarea trupelor adunate la Galata, în ziua de 1 martie, generalul Ipsilanti și cumnatul sau Cantacuzino, împreună cu vreo 3000 de luptători greci, bulgari, sîrbi, albanezi, porneau spre București, trimițînd un corp de armată prin Birlad, iar ei cu altul, mergînd prin Tirgu Frumos unde se opreau în 2 martie. Ajungînd la Roman generalul cerea Divanului Țării Românești hrană și conace pentru ostașii săi (5 martie). După alte vreo 8 zile de trecere prin tîrguri și sate cu spaimă și neliniști, ajungeau la Focșani, mergînd mai departe.

Pentru sprijinul acordat Eteriei, Veniamin Costache, Mitroplitul Moldovei, primește carte de afurisenie patriarhicească...

În toiul acțiunilor venea însă și decepția. Pe 28 februarie/ 12 martie la Iași se afla, fără tăgadă, că țarul nu accepta ca Rusia să fie antrenată în mișcare, așa cum dăduse a înțelege Ipsilanti și-i cerea acestuia să se întoarcă în Rusia. Astfel Moldova se vedea rămasă singură de izbeliște și învinovățită pentru încurajarea și susținerea răzmeriței, faptă gravă ce urma să aducă pedeapsă înfricoșătoare. Neamestecul Rusiei era cerința marilor imperii europene întrunite în Sfinta Alianță religioasa înființată la Paris in 1815 de împărății Austriei, Rusiei si Prusiei cu scop așa zis de apărare religioasă. Fiindcă avuseseră de a face cu revoluțiile din Franța, Italia, Spania și Portugalia nu sprijineau revolta lui Ipsilante și nici pe a lui Tudor Vladimirescu din Muntenia. Rusiei i se impunea să păstreze pacea abia încheiată cu Poarta.

Încercînd să rezolve problema, Ipsilanti răspunsese misivei împărătești, propunînd ca teritoriul Greciei să fie autonom, el retregîndu-se în regiunea muntoasă a Țării Românești, fără a mai porni “nici un fel de mișcare contra turcilor, afară de cazul cînd ei vor porni contra mea" (14 martie).

Rămas descoperit pentru fapta sa, la sfirșitul lui martie, Mitropolitul Veniamin primea prin consulul rus și boerul Roznovanu o felicitare: “Cartea de afurisenie și blestem”, slobozită în 11 martie de patriarhul Grigore al Constantinopolui și episcopii sinodului (vreo 21), împotriva celor care porniseră răzmerița. Conținutul era neîndurător și totodată se cerea “a fi publicată și cetită tuturor locuitorilor din Moldova prin biserici, ceia ce a și făcut mitroplitul Veniamin" (C. Erbiceanu, Istoria Mitropliei Moldovei...). Cartea - considerată “la poruncă" - numea revolta “anticreștinească", fapt pentru care slujitorii tuturor bisericilor ortodoxe, inclusiv Veniamin, mitropolitul Moldovei trebuiau s-o condamne și s-o blesteme pentru a stîrni oprobiul întregului popor împotriva răsculaților. Pe cele două pagini, scrise grecește, “Grigore cu mila lui Dumnezeu Arhiepiscop Constantinocetății și a toată lumea patriarh"arăta că Eteria, prin domnitorul Mihail Șuțu “mic și prostu, pe care împărăția l-au înălțat la trepte, l-au îmbogățit, l-au ocrotit”, împreuna cu Alexandru Ipsilanti, făcuseră mare rău împotriva creștinității și a celor de Dumnezeu rînduite...

"Și dar scriind, poruncim și închijășuim Sfinției tale, ca unul ce te afli locului Arhiereu și însuși fără mijlocire și prin supușii igumeni, ieromonarhi, și duhovnicești părinți să propăvăduiți înșelăciunea pomeniților cu rău scopos omenii și să-i dovediți obștești pierdători și deșert cugetători... căci și biserica și neamul îi are urîți și aruncă asupra lor cele mai osîndite blăstămuri... Ca pe niște mădulari putrede îi are desbinați despre toata intregimea creștinească curată și sănătoasa, ca pe niște călcători dumnezeiești legi și apostolești orinduiri... afurisiți sint, și blestemați și neiertați și nedeslegați după moarte și supuși vecinicei anatemi, pietrele, lemnile și fierul fie deslegate, iar ei nici de cum, desfăcîndu-se pămîntul să-i înghită pre ei ca pre Datan și pre Aviron... să-i bată Domnul pre ei cu răceli, cu lungoare, cu stricare de văzduh și îngălbenire. Facă-se ceriul cel deasupra lor de aramă și pămîntul cel de supt picioarele lor de fier. Tae-se fără de vreme din viața aceasta și pe lîngă aceste păgubindu-se și de cea fiitoare, cază preste capetele lor fulgerile dumnezeiești urgii și fie averile lor spre de istov peire și pierdare. Facă-se fiii lor sîrmani și femeile lor văduve, într-un neam șteargă-se numele lor cu sunet și să nu rămînă lor piatra pe piatră, îngerul domnului să-i gonească pre ei cu sabie de foc..."

După felurite și tot mai îngrozitoare blesteme - care pentru trăitorii de atunci erau cutremurătoare - Cartea se termina cu amenințarea directă, adresată mitropolitului, că dacă nu va face întocmai: "nu veți arăta cu lucrul, sîrguința și silința spre întoarcerea celor rătăciți", va fi oprit de la slujbă rămînînd demn de focul Gheenei.

Pe lîngă cartea sfîntă primea și o scrisoare personală în care "numai nu-i zicea eterist"(C. Erbiceanu Istoria Mitropoliei Moldovei...) și-i cerea să se lupte să-și dovedească nevinovăția și să elibereze pe acei trecuți la Eterie prin "jurămîntul satanic", altfel așteptîndu-l caterisirea și greaua pedeapsă: "dacă nu te vei grăbi te vei vedea căzut din gradul ierarhic". Păcatul sfințirii steagurilor, talerii, telegarii și ostașul înarmat dăruit Eteriei nu se puteau trece cu vederea...

...iar Patriarhul Constantinopolului și membrii Sinodului sunt spînzurați...

Îngrozit, mitropolitul răspundea la 1 aprilie raportînd executarea ordinului, traducerea anatemei, împrăștierea ei și citirea prin biserici. Deasemeni amintea că în trupele eteriste “nu-s români” ci mai ales greci, mare parte dintr-acei care "n-au nici casă nici masă’. Erbiceanu, Istoria Mitropoliei).

Așteptând îngrijorat urmările, peste cîteva zile afla, cu groază, că la Istanbul se iscaseră mari tulburări între populația locală și grecii intervenind și soldații. A doua zi după ce a fost numit un nou vizir cu misiunea să facă ordine (10/22 aprilie), după liturghie, locuitorii Istanbulului vedeau patriarhul cu arhereii din sinod atîrnînd, spînzurați, ca niște tîlhari, la ușa catedralei (Istoria Mitropoliei. Epistolie din Constantinopol...). Patriarul Grigore, născut în Moreea (1739), se afla la a IlI-a alegere fiind uns din 1818 și era acuzat de sprijinire fățișă a răsculaților eteriști, între care și acei din locul nașterii sale. Au urmat alte dezordini, cu morți și violuri, așa cum scria un martor la 13/25 aprilie: “orașul a devenit un înfricoșat iad”. După principate grecii din Moreea începuseră și ei lupta, faptă ce a contribuit la executarea patriarhului (Enciclopedia Britanică).

Uciderera fiind considerată o gravă insultă adusă bisericii ortodoxe, în Rusia a început susținerea fățișă a grecilor, răcindu-se relațiile cu Poarta. Drept consecință la Odessa se organizau funeralii pentru patriarh (Lukia Droulia, Philhellenisme, Atena 1974 - Bibliografie ce cuprinde vreo 2085 titluri și lucrări inspirate de Războiul Independenței Greciei, 1821-1833).

Mai tîrziu ministrul de Externe al Rusiei, Ioan Capodistria avea să se și ridice de la masa tratativelor cu turcii, retregîndu-se prin Iași, spre țara lui.

Ca să scape de așteptatele represiuni, unii dintre foștii dregători greci din Istanbul se refugiaseră, plecînd cu vapoarele la Odessa, precum membrii familiilor domnitorilor Hangerli, Caragea, Șuțu, fratele domnitorului de la Iași și mulți alții.

Speriați și ei de consecințele așteptate, boierii ieșeniîșî strîngeau în pripă catrafusele și plecau către zonele de carantină înființate la Sculeni pe malul rusesc al Prutului, pentru adăpostirea refugiaților înainte de a li se acorda intrarea în țară. Acolo se refugiase și consulul Rusiei de la Iași: Andrei Pisani (Pizane) ca și Pini de la București, transmițînd ieșenilor pricazurile Curții imperiale.

În aprile Iașii trăiau zile grele. Înspăimîntați de pedepsele ce se bănuiau din partea Porții, care trimitea armata peste Dunăre, dregătorii Curții domnești fugeau aproape toți în Bucovina sau peste Prut. Din martie 29, părăsise Iașii chiar și domnitorul Mihail Șuțu, care la începutul revoltei se visase domnitor și peste Țara Romînească unde colegul său nehotărît, domnitorul Alexandru Șuțu, își dăduse duhul muncit de gînduri negre.

Plecînd M. Șuțu lăsase țara pe seama unei căimăcănii de boieri, condusă de mitropolitul Veniamin. Acesta încerca să șteargă păcatul săvîrșit la Trei Ierarhi față de Poartă, semnînd cîteva ofise ca acel din 30 aprile prin care chema locuitorii Dorohoiului să se liniștească și să nu piardă “vremea cea bună a lucrării pămîntului ca să nu fiți singuri pricinuitori a cei de istov sărăcii” și apoi îngrijorat, cu sufletul plin de mîhnire, pleca și el peste Prut, de unde nu se dădea plecat nici în 11 iulie 1821, cînd răspundea de la moșia Mitropoliei din Colincăuți invitației de întoarcere acasă trimise de Ștefan Vogoride, numit caimacan la Iași

(Documente II, nr. 152).

Aproape întreaga cîrmuire a Moldovei se adăpostise dincolo de Prut, bucurîndu-se "căci s-au milostivit pravoslavnicul împărat al Rusiei asupra binelui creștinesc și i-au primit cu dragoste pre toți cîți au năzuit supt scutul său și încă le-au orînduit și leafă pînă ce s-au mai alinat turburările prin țara Moldovei". Mitropolitul cu unii dintre boieri ceruseră sprijin și ocrotire țarului, printr-o scrisoare, încă din 4 aprilie

(Documente II, nr.13).

Mergînd pe altă cale, ca să iasă din nenorocire, la 5 aprilie boierii refugiați în Bucovina cereau turcilor înlocuirea domnitorului trădător și mila înaltului Devlet.

Din partea lui Ipsilanti, la Iași se instalase căpitanul Constantin Pendedeca (Pendideca), comandantul corpului elen de la marele cartier, trimis de Ipsilanti cu misiunea să adune și să formeze alte unități. Era sprijinit de arhimandritului grec de la Trei Ierarhi și Filosoful Ștefan, profesor de la Școala domnească (Academie), aga orașului fiind numit dascălul Hrisochefal.

Unul arnăut în atac

Datorită dezordinilor și jafului provocate de aceiași arnăuți nedisciplinați, puși pe căpătuială, prin tîrguri și prin sate, se iscaseră multe tulburări și pricini, populația devenind ostilă mișcării. Pentru siguranță negustorii, mai ales acei turci scăpați de năpasta din februarie, își găsiseră adăpost în curtea consulului austriac Iosef Raab care pretindea domniei protecție pentru supușii chezaro crăiești (18 aprilie). Boierii rămași în Divan încercau să-i apere pe turcii scăpați cu viață trimițîndu-i păziți peste Prut tot în carantina de la Sculeni.

Spre a preîntîmpina jafurile în unele localități din ținuturi se organizau gărzi de apărare împotriva arnăuților.

Înfricoșat de cele ce se petreceau în jur, ispravnicul Ținutului Neamț, spătarul

Sturza, chema locuitorii printr-o proclamație la apărare.

Ajungînd zvonul “neorinduielelor” ce se petreceau in Moldova la urechile lui Ipsilante - in tabăra de la Tîrgoviște - acesta a trimis îndată la Iași cu sarcina de comandant suprem al trupelor pe generalul Gheorghe Cantacuzino ajutat de căpitanul Athanasie cu o trupa de luptători destoinici, să restabilească ordinea (6 mai 1821). Sosind iii capitală, unde Pendedeca nu ar fi dorit să vină, dar l - a primit cu parada (în 23 mai), Cantacuzino da ordin acestuia și arnăuților să înpoieze bunurile luate, afară de arme și pîine, interzicînd asemenea fapte. Publica și o proclamație prin care cerea ca în "viitor nici unul dintre soldați să nu îndrăznească să ia cel mai mic lucru de la cineva, din orice clasă socială". Principala bază a mișcării rămînea: “credința și Patria "Dacă unii dintre boieri ni s-au arătat dușmani prin acțiunile lor, sfînta pronie are să-i pedepsească pe aceștia ca pe niște persecutori ai creștinismului.

Dacă locuitorii săraci înșelați de aceștia au urmat pilda lor, aceștia sunt vrednici de milă și nu de pedeapsă... Să ștergem din inimile lor teama nemărginită ce i-a cuprins... ” Drept consecință ordona soldaților să nu provoace neorînduieli și să nu se amestice în adminstrația locală.

Fiindcă trupele turce se apropiau de oraș, la 1 iunie 1821 cneazul Gheorghe Cantacuzino, retras “în stratopedul (tabăra) de la Copou” dădea altă proclamație către locuitorii moldoveni prin care îi îndemna să se ridice din robie și-i anunța că se retrage din Iași, pentru a nu periclita așezarea și înzestrările sale. “Eu, însă pururea din suflet dorind binele și fericirea patriei noastre, am găsit de cuviință și de mare trebuință tragerea mea și a oștilor din oraș, ca prin acest mijloc să vă puteți păzi întru nevătămare cathedra și averile voastre despre cumplita calcare a vrăjmașilor, de care nu ați putea scăpa, dacă războiul s-ar urma împregiurul acestui oraș și în lăuntru". Nu voia să aducă Iașilor "înfricoșata pildă a Galaților și a Focșanilor” orașe nimicite și incendiate în timpul luptelor dintre trupele turce și eteriste (Documente II, nr, 133). Mai tîrziu unii dintre camarazii de arme aveau să-l considere trădător al cauzei, socotind retragerea drept fugă aproape de Prut. Generalul mergea în tabăra elenică înființată la castelul de la Stînca Roznovanu, construind o întăritură lîngă malul Prutului, în

așteptarea armatelor turce ce veneau pe la Scînteia și Bordea și apoi decepționat de Ipsilanti cu care avusese unele neînțelegeri (iar pe 8 iunie acesta se retrăsese în Austria), trecea și el Prutul, ca și Pendedeca.

Nu puține ecouri avea și Revoluția lui Tudor

La București cei doi conducători: Tudor cu vreo 6000 de susținători și Ipsilanti cu vreo 7000 se întîlniseră, plini de supiciuni reciproce și nu ajunseseră la colaborarea dorită de comandantul grec (30 martie). Tudor i-ar fi zis musafirui său: "Prințe scopul D-vstră este cu totul opus scopului meu. D-vstră ați ridicat armele pentru eliberarea Greciei, iar eu pentru a elibera pe compatrioții mei de jugul unor boeri de clasa intîi. Duceți-va, treceți Dunărea și luptați cu turcii.... Eu intenționez să lupt cu abuzurile care sfîșie patria mea ”(Documente V).

Așteptîndu-se rezultatele tratativelor ruso-turce, Alexandru Ipsilanti

se retrăgea la Tîrgoviște, Tudor Vladimirescu rămînînd o vreme la București. Amîndoi stăpîneau cîte o parte din Țara Românească, pentru înteținerea trupelor, aceea dinspre munți revenind lui Ipsilanti. Ambele răscoale stîrniseră ecouri și în Serbia, Bulgaria, și multă simpatie în Rusia unde intelectualii progresiști le priveau cu înțelegere. în Rusia se făceau apeluri pentru ajutorarea miilor de refugiati greci aflați pe teritoriul ei (cneazul Al Galițin).

Deși se aștepta un oarecare sprijin din partea marilor împărății, cărora Tudor li se adresase cerînd protecția poporului, împotriva opresiunii, acestea întrunite în Sfînta Alianță de păzire a orînduielilor imperiilor, avînd și ele de a face cu revoluțiile din Italia și Spania erau refractare. Auzind despre revoluția lui Tudor conducătorii lor întruniți la Laybach (februarie 1821) o dezaprobau, silind și pe Țarul Rusiei, aflat la întrunire, să retragă lui Tudor decorația primită în războiul precednt și să dezavueze Eteria. Socotind-o, înțelegător, rod al "spiritului neliniștit ce bîntuie vremea noastră" țarul îl scotea și pe Ipsilanti din rîndul ofițerilor Rusiei, dar cerea și Turciei să nu trimită trupe în Principate. în acest sens intervenea reprezentatul său la Istanbul, dorind ca Poarta să ducă tratative cu răsculații.

Cu toate acestea la 1/13, mai prin Brăila intrau în Moldova 8000 de ostași turci, prin Silistra 7000 și prin Vidin alți vreo 7500 în Muntenia.

Retras de la Cotroceni spre Pitești, la Golești, Tudor era bănuit de înțelegere cu turcii. La fel, el nu avea încredere în condamnații eteriști presupuși că voiau sa-i atragă 104

pandurii ca lefegii. Cele două armate nu colaborau. Apăruseră neînțelegeri și între căpeteniile lui Tudor din lipsa banilor pentru plată. Tudor pedepsea fără reținere pe acei care jefuiau nedorind ca trupele sale să devină bande de hoți. Executînd pe un căpitan socotit complotist, stîrnea proteste între susținători și drept consecință, acuzat de trădare, l-au predat lui Iordache Olimpiotul și Farmache (Golești, 21 mai). Dus la Tîrgoviște unde urma să-l judece un Divan format în Cîmpulung, la 27 mai era executat fiind lăsat lui Vasile Caravia, căpitanul nemilos, implicat în execuțiile turcilor de la Galați, "care l-a închis în Mitropolie și l-a supus interogatorului și torturii, urmărind scopul de a scoate de la el banii pe care credea

că-i are" (S.I.Gîrleanu, Răscoala...). Apoi a fost împușcat și probabil aruncat într-o fîntînă sau într-un iaz cum auzea colonel rus Ivan Petrovici Liprandi, povestitorul evenimentelor, socotind că dacă ar fi avut vreo vină “Tudor trebuia judecat public la lumina zilei” (Documente V). Spre a se liniști pandurii se lansase zvonul că a fost trecut în Rusia.

Studenții Academiei din Ulița Mare -Eroii de la Drăgășani.

"Reacțiunea Sfintei Alianțe, față de mișcarea eteristă, anatema Patriarhiei din Constantinopol, dar mai ales dezavuarea ei de către împăratul Alexandru I, a produs în sinul luptătorilor răsturnări psihologice catastrofale. Unitatea de luptă a popoarelor balcanice pentru eliberarea lor a fost pusă sub semnul întrebării. începuse neîncrederea în victorie și fiecare din conducătorii mișcării căuta să rezolve într-un fel avantajos pentru sine problema, ajungîndu-se uneori pînă la trădarea cauzei, în mod deschis. începuseră dezordini în principate, dezertări". (Nicos Gaidagis, Sfîrșitul acțiunii eteriste în principate).

Atacați de armatele turce, eteriștii erau bătuți la Nucet, o parte dintre luptători, cu Ducas trecînd în Austria, iar alții cu Sava s-au predat. La Drăgășani, tîrgușor în județul Vîlcea dîndu-se lupta finală, în 7 iunie (st.n), trupele Revoluției erau învinse. Rămas aproape singur, în fața numeroaselor forțe turcești, Batalionul Sacru, detașamentul de frunte al Eteriei - format din vreo 600 de tineri infanteriști mavrofori sau ierolohiți (cei cu haine negre), voluntari idealiști, majoritatea tineri cu excepționale studii la Academiile din Iași, București și vestite școli din Europa -, a luptat plin de abnegație pînă ce a fost nimicit. Turcii luaseră puțini prizonieri și doar muzicanții din fanfara condusă de Dinicu Golescu. Se considera vinovat de această tragedie Vasile Caravia care nu i-a sprijinit cu artileria și nici arnăuții nu au intervenit. Armata Eteriei se descompunea, luptătorii și mai ales arnăuții năimiți fugeau în toate părțile, spre granițe, cei călări prădîndu-i pe cei rămași pe jos. Acțiunea din Țara Românească, avea astfel un sfîrșit dureros sau "lamentabil" (cum avea să scrie contemporanul ei, colonelul rus Liprandi).

Lupta cu armia turcească fiind pierdută comandantul suprem generalul Alexandru Ipsilanti cu cei doi frați se retrăgea la Mănăstirea Cozia și apoi trecea în Austria, pe la Turnu Roșu, învinuit și el că a stat departe de bătălie la vreo 3 mile (A.D. Xenopol). Decepționat semnase Proclamația din 8 iunie prin prin

care considera pe colaboratorii săi fricoși și bicisnici. Se despărțea spunîndu-le îndurerat: "lașilor, fricoșilor, turme de norod... ați trădat și pe Dumnezeu și Patria, în momentul în care speram sau să birui sau să mor glorios împreună cu voi... Alergați de cumpărați sclavia cu viața voastră, cu cinstea femeilor ori a copiilor voștri.

Voi, umbre ale adevăraților elini din Batalionul Sacru, fiind trădați, ați căzut jerfe pentru fericirea Patriei voastre, primiți prin mine elogiile celor de neam cu voi." Blestema căpiteniile trădătoare care au lăsat să lupte fără sprijin, Batalionul tinerilor idealiști. Lupta de la Drăgășani însemnase pentru ei bătălia de eliberare a Greciei.

Dar nu găsea iertare nici el căci pe teritoriul austriac era închis la cetatea Muncaci, de unde a fost eliberat abia în anul 1826 după intervenția țarului Nicoale I. Retras la Viena a murit în 1828, trăind în neajunsuri durerea unui vis înăbușit în sînge și a unui crez de libertate, strivit de împărații Europei.

Drumul salvării Drăgășani-Iași-Sculeni

De la Drăgășani o parte dintre luptătorii eteriști porneau spre Moldova unii îndreptîndu-se către munții Nemțului, iar alții vreo 700 către Iași purtîndu-se o luptă grea la Galați cu trupele turce intrate în țară la 1/13 mai. Despărțite și ele, o parte condusă de pașa Iusuf Bercofceali pornise spre Iași iar alta cu Cioban Oglu spre munți prin Focșani, Bacău, Roman, Piatra. Pentru început, veneau vreo 3000 pedeștri, 4000 călări, 6 tunuri, urmați și de alții.

Ultimele ceasuri ale mișcării eteriste de la Iași le povestea un martor aflat la Sculeni (în 6/18 iunie 1821). Trimiși de la Stînca unde se oprise generalul Cantacuzino, o parte dintre luptători au săpat șanțuri pe malul drept al Prutului așezînd și cîteva tunuri. Pendedeca cu oamenii săi a făcut o incursiune spre Vaslui, dar s-a întors la Sculeni in noaptea de 2/ 14 iunie, fiindcă oștirea turcă ajunsese la Scînteia, avangardele de cercetare atingînd Iașii chiar de pe 14 iunie. Erau vreo 200 care au luat sub pază Palatul domnesc și mănăstirea Trei Ierarhi, trupele principale urmînd a trece spre tabăra de la Copou pe lîngă oraș (Documente II, Nr. 174).

Pământul nemuririi: Sculeni

În ziua de 3/15 iunie dimineața martorul s-a întors de la Stînca la Iași, să ia niște lucruri. Pe la ora 11 niște arnăuți i-au spus la poartă că vin turcii. S-a suit pe casa și a văzut că "o mulțime cobora despre Galata Încălecînd a plecat iute spre Sculeni. Prin oraș începuse jaful refugiului. Unii arnăuți, ca la urmă, prădau bogata biserică Sf. Sava, alții fugeau spre granița Rusiei: "Vă puteți închipui ce era în Iași și pe drumul Sculenilor. Era așa o învălmășeală la pod (mobil, tras cu odgonul), încît am trecut Prutul abia a doua zi, adica in 16; in acea zi au venit dincoace Cantacuzino, Pendedeca, domnul conte Capodistria (Capo d'Istria) și alții. " Seara s-au auzit dinspre Stînca focuri de arme și după un ceas a început să ardă la curtea lui Roznovanu "grajduri, șuri, conacul rămînînd încă în picioare... La 5/17 iunie, pe la 7 dimineața, turcii au venit gloată dinspre Stînca, precum și din amîndouă părțile pe Prut, apoi a inceput bătălia. Turcii erau 5000 iar grecii 400; aceștia din urmă aveau tunuri, iar cei din tîi nu aveau; turcii i-au în conjurat din toate părțile; grecii erau chiar lingă pod, iar turcii în dreptul carantinei nr. 4 pînă în dreptul carantinei nr. 2, și lupta a durat astfel 8 ore. Turcii se retrăgeau și iarăși înaintau pînă ce le-au sosit tunurile; atunci a început un foc puternic care a ținut doar jumătate de ceas. După aceasta turcii au atacat, i-au copleșit pe greci și i-au nimicit cu totul; mulți s-au aruncat în apă, 30 sau 40 au scăpat cu viața; ceilalți au pierit de sabie turcească." Cînd lupta se sfârșise a ajuns dinspre Roman unde fusese trimis, voievodul sîrb Mladen Milovanovici cu 700 din cei mai buni luptători. Dar nu au mai putut răzbi armata turcă și bătîndu-se unii s-au aruncat în ape, în dreptul carantinei nr 2, "dar puțini au scăpat cu viață căci spre nenorocul lor apele erau mari.... Prutul era plin de oameni, de cai, de arme, de haine etc...".

Voievodul sîrb, întărit pe o peninsulă a Prutului cu un căpitan Ghica și 50-60 de oameni, s-au apărat înverșunați pînă noptea tîrziu cînd turcii s-au retras, iar voievodul a plecat și el spre munți unde avea a se întîlni cu Iordache Olimpiotul retras la Dorna. în bătălia sa pieriseră peste 200 de greci restul de vreo 300 trecînd malul.

Manuscrisul unui Patriot, aflat în muzeul britanic și publicat la

Atena în anul 1926 prezenta și alte aspecte ale luptei de la Prut Cei abia 400 de greci, văzînd că dușmanii se apropie au ieșit din tranșeie și i-au atacat ca niște lei... războinici de neînvins, tineri între 15 și 18 ani, au respins pe turci cu mari pierderi; chehaia văzînd vitejia nepilduită a grecilor și

pierzind speranța că va obține victoria dorită, se hotărî să atace pe greci cu artileria."(Documente IV, pag.271). Au spart întăriturile și au trecut la atac general. “Tinerii au luptat cu o deosebită vitejie si lupta va ramîne in analele istoriei fiindcă 200 de greci au căzut victime luptînd cu sabia împotriva a 8000 de turci. "(Au murit 900 de turci și au scăpat doar 100 de greci, prin foc și apă). Generalul Mladen retras pe o peninsulă a rezistat pînă noaptea cînd niște corăbii rusești au luat soldații. El refuzînd să emigreze peste Prut, a plecat la Iordache Olimpiotul și Ioan Farmache.

Se remarcase că Turcii foloseau tunurile cu prudență, mai ales de-a lungul rîului, trăgînd din orășelul Sculeni în spatele apărării grecești pentru a nu lovi teritoriul rusesc și declanșa ostilități cu marea putere neliniștită de cursul întîmplărilor, dar cu mîinile legate de hotărîrea marilor puteri apusene. Bătălia era urmărită de 6-7000 de privitori aflați vizavi în carantinele de pe malul rusesc. Potrivit căpitanului rus de gardă Burțov, la 23 iunie Pașa a cerut generalului rus Inzov predarea capilor revoluției (Cantacuzino, Pendedeca, Tufecci bașa Vasile, Căpitanul Spiro), dar acesta a refuzat, mutînd pe cei vreo 600 eteriști în carantină de la Orhei, pentru a nu fi luați prin surprindere de turci (Documente II, nr.174).

Un alt manuscris al lui Atanasie Xodilos negustor din Reni ce și-a cheltuit averea susținînd Eteria, povestește că membrii săi aveau parola: "cum te simți" și se recunoșteau frecînd fruntea cu mîna stingă. La Stînca a luptat căpitanul Apostolachi cu 150 de oameni, după care s-a retras la rîu. Tinerii luptători văzînd că întăritura de pe malul Prutului era slabă l-au socotit pe Cantacuzino trădător si i-au spus părerea peste rîu. Apoi "au jurat să moară onorabil pentru patrie și s-au sărutat între ei”. (Documente IV, pag.309). Momentul îl înregistra și Ivan Petrovici Liprandi, autorul unei lucrări despre Revoluția din 1821, arătînd că sosind de la Stînca în tranșeiele de pe malul apei, în dimineața de 17 iunie, colonelul Athanasie, a spus

celor care îl sfătuiau să treacă Prutul (ca și Cantacuzino, Pendedeca și alții): “Știu că vom m uri aici, în aceasta constă și datoria noastră, este vorba de onoarea întregului nostru popor... ”

"Athanasie a rămas ultimul pe mal. El s-a năpustit prin ceata de turci care îl înconjurau, a căpătat cîteva răni grave și în cele din urmă, lovit de o lance a căzut mort... ” (Documente II, nr.174).

Turcii sub comanda lui Caragia au dus tragica luptă. Apărătorii greci terminînd obuzele "au fost nevoiți să întrebuințeze pietre mărunte și cuie "si au trecut la lupta corp la corp. Colonelul Athanasie rănit, lepădînd pușca și pistoalele în rîu " s-a aruncat cu sabia în mîna în mulțimea dușmanilor și, doborît la pămînt, a continuat în genunchi să dea lovituri de moarte inamicului pînă a căzut istovit sub loviturile turcilor. Cu 108

moartea lui Athanasie totul era sfîrșit și peste două ore toate capetele eteriștilor erau despărțite de trupurile lor.” (Documente V, caietul L). Cum avea să scrie și Iordache Roznovanu, privitor de pe celălalt mal, lupta a ținut de la ”2 ceasuri din zi pînă la 11 ceasurie îndeseară". Era desnădăjudit că la frumoasa lui proprietate de la Stinca mai intîi pierduse doar atenansele, iar la urmă “totul". S-a distrus pînă și "catapiteasma de la biserică" și "n-a mai rămas nimic” (C. Erbiceanu Mitroplia...).

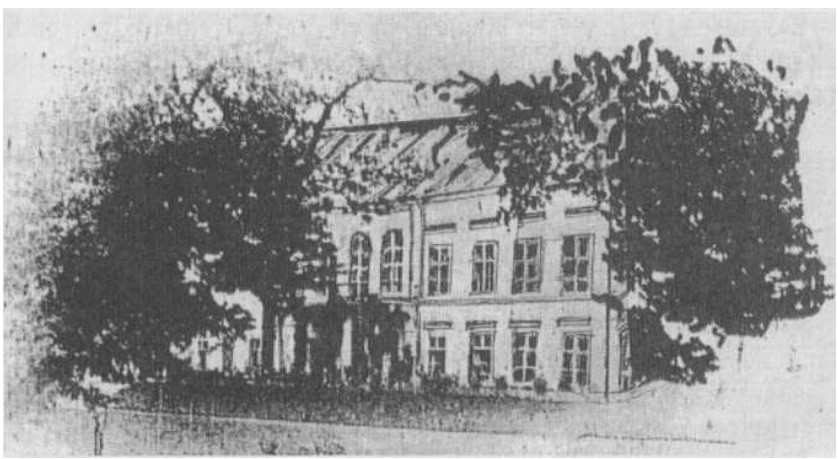

Palatul de la Stînca-Roznovanu

Mulți dintre tinerii eteriști mureau strigînd Eleutheria - slobozenie și libertate - îngînați de clopotul din clopotnița bisericii castelului Stînca, distrusă. “Zito i Elefteria - Trăiască Libertatea - era ultimul lor cuvînt și apoi deveneau: “Cocala andriomena / Is ton Pruton xaplomena”- oase sfinte cufundate în Prut (Tînguirea Moldovei, versuri - Documente V). Ca pe O rugăciune le murmurau și privitorii de pe malul opus.

Castelul de la Stînca fusese ruinat căci Iordache Roznovanu cu cei doi feciori Neculai și Alecu erau considerați eteriști dăruind mișcării 10000 de ducați și 300 de cai. Dar văzînd dezordinea bătrînul a trecut Prutul, în ziua de 28 aprilie 1821 cerînd guvernatorului Basarabiei pentru el și feciorul său dreptul de exil (Documente II-78). În carantină se aflau și eforii Eteriei din Iași (Serafim de la Trei Ierarhi, Lucas de la Florești, Dioghenidis și alții), trecuțiîncă din 31 martie 1821 odată cu domnitorul.

încrezători în victoria Eteriei adunau bani pentru muniții. Ei făcuseră pregătirea momentului la Iași încă din decembrie 1820, înscriind voluntari și adunînd donații (Documente IV, nr. 45). Prin ianuarie, formațiile din Iași erau deja alcătuite, domnitorul cerînd lui Ipsilanti traseul lor (Documente IV, nr.55).

Dincolo pe malul Prutului se afla și postelnicul lacovachi Rizos, care a stat mereu lingă sufletul lui Ipsilante scriind la 2 5 ianuarie generalului că moldovenii sunt neliniștiți de numărul mare de arnăuți adunați la Iași. Mulți arnăuți veniți de aiurea, fără conducere, locuiau în hanurile Iașilor. Batrînul Roznovanu a reclamat domnitorului că "lucrurile de aici n-au nici o ordine" - Postelnicul Iacovachi ceruse, grijuliu, lui Ipsilante să facă ordine căci se va ajunge la anarhie și să ia măsuri “ ca să nu fie vătămate in teresele Patriei comune de o rea întrebuințare" (Documente iv, nr. 56).

Revenise și la finele lui ianuarie cu altă scrisoare către Epitropul general Al. Ipsilante, căruia eteriștii îi jurau credință, fără a se supune ordinei (31 ianuarie, Documente IV, nr. 58).

Disperat, postelnicul Rizos, trecut cu tot sufletul de partea cauzei, arătase că în Iași este "foarte mare dezordine" din cauza "purtării rele și proaste a celor de aici". "Lucrurile merg foarte prost". Cerea

generalului să ordone încetarea dezordinelor și a adunărilor arnăuților și să ia conducerea de la Gatzos comandantul lor: "în numele lui Dumnezeu, preîntîmpinați și îndreptați lucrurile ” (Documente IV, nr.60).

Prin altă scrisoare din martie 1821 trimisă din Chișinău, unde se retrăsese dăduse și unele indicații strategice pentru apărarea Galaților.

Așa cum bănuise dezordinea afectase puternic cauza revoluției din principate și aflat pe malul rusesc privea disperat sfîrșitul ei tragic.

La bătălie asistau neputincioși, de pe celălalt mal, ca la un spectacol de tragedie și generalii ruși Insov și Kisseleff. Mai înainte le propuseseră tinerilor luptători să treacă în Carantină unde se găseau mii de refugiați, încercînd și noaptea să-i salveze cu bărcile. Atenționaseră și pe comandanții turci, să nu tragă cu tunurile, căci dacă vor cădea proiectilele pe teritoriul rus ei vor fi nevoiți să răspundă. Lîngă ei profesorul-postelnic Iacovachi Rizos plîngea. Sub ochii săi tinerii elevi și academiști luptau pînă la ultima suflare. Căzînd decapitați de paloșurile neiertătoare unii murmurau ca pe o rugăciune cuvintele Marseillezei grecești cîntată de atîtea ori în clase, în grădină și la serbările sfârșitului de an. Rămas credincios crezului lor avea să ceară prin ziarele europene sprijinul pentru eliberarea Greciei (Atanasie Xodilos, Societatea prietenilor in revoluție, Documente IV). În calitate de martor publică și o evocare dureroasă a anului 1821 și a bătăliei de la Sculeni (C. Erbiceanu, Istoria Mitropoliei).

Despre Eterie și lupta ei scria prin 1828 și Gh. Cantacuzino, probozind puterile Sfintei alianțe creștine care au lăsat pe frații lor creștini sa fie măcelăriți (Documente, IV). Efectul acestor scrieri și intervenții nu a fost de neglijat căci s-a creat opinie de sprijin în toată Europa.

Ultimele clipe ale Eteriei din Moldova

Momentul a stricat și relațiile Rusiei cu Turcia, ambasadorul Stroganov cerînd retragerea armatelor turce din Principate și încetarea represiunilor. Pe teritoriul Basarabiei începînd a se aduna mari unități ruse, la ele participau cu însuflețire și tineri greci.

În august era înăbușită și rezistența pandurilor lui Tudor retrași dincolo de Olt, iar arnăuții din Principate vînați ca niște lupi.

Boierii începeau a reveni acasă. Astfel a procedat bătrînul Teodor Balș, care la 3 octombrie scria că s-a întors și va înștiința Pașa care "ieste minunat, om bun și milostiv" (Documente II, nr. 204). în oraș turcii puseseră steagul roșu-alb și albastru pe casele consulilor rus și austriac, iar Balaban Oglu trimis cu 2500 de oameni și 20 mortiere s-a așezat la Galata, în casa lui Ipsilanti (Documente II, nr. 169).

Cealaltă grupare a eteriștilor cu Iordache Olimpiotul și Ioan Farmache, se aflau în munții Neamțului și nu încetaseră lupta cu toate că la începutul lui august 1821 noua conducere a Patriarhiei Constantinopolului "Evghenie, cu mila lui Dumnezeu, arhiepiscopul Țarigradului Romii cei Nouă și ecumenicescul patriarh ", cu alți episcopi, cereau insistent grecilor "apostați și haini" să se "trezească, pentru Dumnezeu", să renunțe la răsvrătire și să dea ascultare Înaltei Porți (Documente IV, nr.142).

Aceștia se retrăseseră la Secu făcînd din mănăstire o redută unde se afla mulțime de "norod" și umpluseră mănăstirea "de tot felul de calabalîcuri... Au venit la poarta mănăstirii Secu unde cu toate că starețul le-a spus că vîră mănăstirea în primejdie au intrat vreo 500. în mănăstire mai erau vreo 100 de călugări si 100 de mireni. Nu era nici hrană pentru cai și atîția oameni" (13 iulie).

Începînd lupta cu turcii care au înconjurat zidurile mănăstirii "călugări, călugărițe și mireni cu soțiile lor, toți în toate părțile ca cei turbați, alerga și se gramădie unii peste alții ca să nu ardă și numai prin beciuri scăpa. Așișderea și caii alerga prin toate părțile nechezînd și căutînd loc unde să scape de foc, căci cădе tăciunii peste dînșii și-i arde."

După mai multe zile de luptă Iordache a murit, aruncîndu-se în aer cu pulberăria de la mănăstirea Secu, iar Farmache cu vreo 20 de luptători și trei călugărițe a fost luat prizonier, legat în lanțuri, dus pe jos la Iași și apoi trimis la Istanbul și executat la Pera (Documente III).

Pătimirile Ieșilor și ale Moldovei după evenimentul de la Trei Ierarhi

Cum se așteptau moldovenii, ostașii din trupele turcești răspunzînd silniciilor arnăuților, care omorîseră negustorii și funcționarii Porții, loveau fără milă, căutînd pe cei vinovați, aprinzînd curțile boierilor hainiți față de Poartă și împrăștiind spaima în jur, ca la toate războaiele vremii, CÎnd se lupta pentru pradă. (De exemplu, ucigașii feciorilor lui Ibrahim, Aga de la Roman, erau urmăriți și prin septembrie 1823, (Documente IV, 150).

Dorind să evite jafurile ienicerilor- ostași războinici și sîngeroși ca și arnăuții și greu de stăpînit - care considerau orașul în pradă, aparținînd 111

dușmanilor greci Chihaia Bei cantonase trupele în corturi pe dealul Copoului. Venind însă ploi mari și inundîndu-se corturile, a acceptat propunerea comandanților pentru cantonarea trupelor în casele libere din tîrg, unde au fost dispersați și aproape imposibil de urmărit.

Comportamentul comandantului față de localnici, considerați supușii Porții, a fost amical cum scria arhimandritul Isaia, vechilul Mitropoliei din Iași către mitropolitul Veniamin Costache la 3 iulie 1821;

"Măria sa Chihaia Bei cu toată partea ce era așezată în lagărul de la Copou s-a tras în oraș, așezîndu-se Măria Sa în curtea Domnească și agatele prin curțile boierești, iar parte prin mahalale ;umblă pre uliță creștinii și nimănui nimica nu face, dar încă îi și încungiură avînd pe toți la toți la dragoste... Eu în toate zilele merg la Curte la Măria sa Chihaia Bey și la ceilalți Pași și toți mă întreabă de mi-au venit răspuns de la Sfinția Voastră". Potrivit ordinelor de la Poartă, ca să nu strice Țara, comandanții doreau întoarcerea mitropolitului și a boierilor cît și restabilirea rapidă a ordinii în oraș.

Beciurile Iașilor și Moldovei fiind pline de butoaie cu licorile viței de vie, soldații turci ca și arnăuții Eteriei ca și acei de la Tîrgoviște "nu se trezeau din urmările abundenței vinului" (cum constata

ofițerul rus Liprandi), toții soldații ajungînd de nestăpînit. Treaba aceasta avea să se întîmple și în zilele războiului din iunie 1941 cînd soldații unui regiment român cazat la castelul Stînca secau vinoteca, făcînd pe străpînul său să reclame Conducătorului Statului.

"Ienicerii nu se supun șefilor lor. Sunt mai totdeauna beți și fac cele mai mari neorăînduieli... în oștirile turcești din această provincie nu există nici o disciplină. Silniciile și jafurile ca și altele asemănătoare continuă și probabil în cîteva luni Moldova va ramîne cu totul pustie" (Documente II, nr. 166).

0 mărturie din iulie 1821 scria:

"Oștile turcești, aflate în Iași, erau alcătuite din opt mii de oameni. Acum au venit și alți patru mii de asiatici, care nu au altă îmbrăcăminte decît pături de cai. Seraschierul îi scrie pașei din Iași că trimite de la malurile Dunării pe acești nenorociți ca să se folosească de împrejurări și să cîștige ceva în Moldova. De aceea, împrăștiindu-se ei în sate, răpesc tot ce găsesc... și multe sate s-au pustiit" (Documente, II, nr. 166}.

Un manuscris de pe atunci lăsa și el însemnarea:

"Capitala Iași, rămăsese mai de tot pustie, pentru că puținii creștini cari mai rămaseră, și aceia foarte mult rău patimea. Căci pre cîte fete și băieți și muieri tinere au găsit turcii, rar care au scăpat de spurcăciuni. Și bisericile și mănăstirele au prădat și au ars și pre oameni i-au muncit ca să spuie averile cele îngropate" (Documente iiinr.72).

“La Iași se continuă vînzarea publică a călugărițelor, iar la spitalul orașului se află pete 200 de băieți și fete mai mici de 12 ani victime ale bestialității ocupanților."

Scriind unui demnitar din preajma țarului "iubitorul de oameni și apărătoriul pravoslaviei”, Veniamin Costache arăta și el tragedia Moldovei în care domnea "Foc, sabie, dezbrăcare, răpiri, dărmarea bisericilor, omorîrea slujitorilor, silnicia feciorilor, răpirea femeilor de lîngă bărbați și a fiilor de lîngă părinți, prada caselor, ridicările vitelor... și după toate acestea silnicia schimbării legii...”

(Istoria Mitropoliei).

Trupele turcești așezate în oraș, întărite prin octombrie cu încă vreo șase mii, aveau să fie retrase abia după instalarea caimacanului Ștefan Vogoride (toamna 1821 -iulie 1822).înacestscop se trimitea din Istanbul un emisar special, Kociuc (Kuciuc) Amed, pașă cu două tuiuri (general), care vorbea bulgărește, românește și a dus tratative cu Ivan Petrovici Liprandi la Sculeni pentru problemele frontierei, fumînd împreună și gustînd șerbet cu rom și apă.

Acesta a reușit să scoată din țară ienicerii indisciplinați, după mai multă trudă, pe Ulița Mare, la "Cioc meidan" purtîndu-se un adevărat război. Ca să-l curme comandantul lor Cioban - Oglu au tras cu tunurile în ei (spune N. A. Bogdan).

Unii ostași pașnici se făcuseră paznici și rostuiau ceva bani apărind casele boierilor plecați și cerînd plata pentru servicii, cum i se întîmpla vistiernicului Alecu Balș, fugit la Cernăuți, unde primea o scrisoare de la Moșia Dumbrăveni, scrisă la 4 decembrie 1821, cu propunerea să dea agalelor vreo 1000 de lei, altfel putîndu-i-se aprinde curțile (Documente III).

O carte uitată despre Iașii anului 1821: Jalnica Tragedie

Cu mai multe amănunte "Pătimirile Eșilor" aveau să fie descrise în vreo 4000 de versuri de vornicul Alecu Beldiman în cuprinzătoarea sa poemă istorică “Tragodiea sau mai bine a zice Jalnica Moldovei întîmplare după răzvrătirea grecilor - 1821" (Tragedia Moldovei). Manuscrisul copiat a circulat multă vreme, pînă la tipărirea din 1861 la Tipografia "Buciumul Român", fapt pentru care are multe variante (una intitulată "Jalnica întîmplare a Moldovei după răzvrătirea grecilor), consemnate de cercetători, precum Emil Vîrtosu, autorul unor

comentarii pe această temă: "Poema era o pledoarie pentru demnitatea Moldovei, iar domniile pământene - rod fericit și neprevăzut al răzvrătirii grecești -înfăptuiau pragmatic această ridicare a moralului unei națiuni... Întîmplările petrecute atunci devin mai apoi cruciale în istoria Moldovei, tocmai prin rezultatele naționale, rezultate indirecte și nebănuite nici chiar de scornitorii răscoalei, cari propuneau, în cazul cel mai fericit (ne gîndim la Alexandru Ipsilanti), întemeierea unui imperiu bizantin, cu Moldova și Muntenia drept provincii integrate" (Despre "Tragedia" vornicului Alecu Beldiman). Se cunoșteau vreo 23 de manuscrise (multe scrise intre anii 1830 -1840).

Coperta cărții Jalnica Tragedie Unele manuscrise au și mici note ce completează informațiile, pe unul cineva scriind :“în Mănăstirea Tresfetitelor să adună toți eteriștii: acolo să sfătuesc și numesc pe postelnicul Rizu (Iacovachi) ministru a toată Eteria, iar efori pe vlădica Irinopoliosu de la Golâia, pe Tresfeteanu (Trisfetiteanul, starețul Serafim de la Trei ierarhi/ pe Luca Florești starețul de la Florești, pe Deoghenide (un lipscanu negustătoriu) și pe Panaitachi Panu). Toată Curtea Domnilor s-au arătat. După a ei pildă, începură a să scrie la Eterie băeții de prin dughene tot ce era grec. Eforii dau proclamație că primesc ostași cu leafă, care proclamație s-au lipit pe toate ulițile orașelor; cu această urmare s-au curățat tîrgul de toți răii. Și pentru ca să poată da arme la cei ce nu avea, au publicat că orișicine ar avea arme, să

le ducă în Mănăstirea Tre Sfetitelor, spre a-și primi plata pe ele, căci la dimpotrivă urmare să vor lua cu sila. Totodată au cerut și 2000 de cai din țară. La care toate acestea, boierii cu mitropolitul s-au împotrivit. Atunci au început arnăuții a prăda hanurile, dughenile și toate casele, fără cruțare sub cuvînt că se caută arme și cai."

Lucrarea vornicului scrisă într-o proză versificată, cu litere chirilice mai greu de citit de publicul zilelor noastre, deși are iz antieterist, spirit critic tendențios și aprecieri ciudoase, ca ale unui boier afectat de urmările răzvrătirii, pe lîngă întîmplările mai înainte prezentate cuprinde și alte amănunte interesante despre viața Iașilor fapt pentru care merită a fi parcursă, măcar parțial:

“Marți în două-deci și două, în luna lui Fevruariu,

Începu osînda țării și necazul celu amaru.

Ș-așa la unu ceasu de noapte, după ce au înoptat,

Feldmareșaul Eteriei cu convoiu s-au arătatu.

Îndată ce au mers la gazdă, îndată ce au sositu,

Vai mie! ce crudă faptă, ce lucru s-au săvîrșitu.

Arnăuții lasă-n voie pe toți turcii a prăda,

De vor sta cu împotrivire, de moarte în ei a da.

La hanuri, în medul nopții, acei mai mulți năvălescu,

Alții a lovi Beilicu în cîtu potu se sîrguiescu.

Cine să se împotrivească căci, sărăcii, amețiți,

Fiind toți in așternuturi și întru somn adînciți

Stau zăluzi într-o uimire. Amanu cu toți striga.

Dau averile loru toate și începu a se ruga...

Mitropolitu, boierii și consulii se unescu,

La Curte făcu arătare și cu toții mijlocescu,

Principilui Ipsilanti îi dicu, îi arată toți:

Că este nelegiuire a face atîția morți;

De ce atîta osîndă la nisce nevinovați,

Cînd ei nu ridică arme și cu toții suntu plecați;...

La urmă, cîțiva dintr-nșii în Curte i-au adunatu,

Și fără întîrdiere la Galata i-au mutatu

Și de acolo cu pază, în carantină i-au dusu.

Unde au scăpat din grijă, din osîndă și presupusu...

Trei-sfetitele în urmă casa Eteriei făcu,

Se orînduiesc și efori, după a principelui plăcu...

Cîrma Eteriei toată, ce mai sus amu pomenitu,

Era postelnicul Rizul, ministrul acelu vestitu,

Cu vlădica d-împreună toate la cale punea.

Acolo cum și la Curte, pururea mergea, venea;

Acolo dau hotărîre, acolo alcătuiescu

Eteriștii ca să se scrie, îndată orînduiescu.... ”

Spre mai mare a sa fală, fiul său întîiu s-au scrisu,

Se arăta-n uniformă și cu sabie încinsu;

Îngînfatu de a sa slavă, ades la Curte mergea,

Iar maică-sa după dînsul, în gura mare plîngea;...

Toți la brîu aveau pistoale, alții cu săbii încinși,

Cu toții de a Eteriei rîvnă, se vedeau aprinși....

Eforii dau proclamații, prin răspîntii le lipescu

Că oameni vrednici de oaste, cu leafă bună primescu;

Le dau leafă, le dau arme, și la cei ce nu au, cai;

Eată vreme curioasă pentru cei din Iași crai, începu prea mulți a se înscrie și cîțiva ciocoi din curți, Haidării de pe la vite, bozagii, plăcintari mulți, Ucenicii de pe la școală, mai mari și mai mici băieți, Nu sunt goniți nici țiganii zicîndu că sunt îndrăzneți... Camara orînduiesce, toți jidovii croitori,

A straeloru Eterie, ei să fie lucrători.

Silă le făcu foarte mare, di și noapte a lucra,

Cîte se găteu din strae, îndată le îmbrăca... ”

Nefiind sulițe:

"Dă poruncă armășiea, herarii a aduna,

Și isprăvniciea Curții, lemnele a le lucra.

Șurile cele din Curte, îți părea că-su unu vulcanu, Ilăile gemu toate sub cel mai vrednic ciocanu. Unii sulițe lucrează, alții caii potcovescu, Alții tunurile Curții a găti se îngrijescu.

Două tunuri ce-avea Curtea, din care unul smintitu,

Așa îlu legase bine cît nu credeai că-i cîrpitu." Trebuind bani pentru ostași: “Atunce, toți d-impreună, greci, boieri-negucitori, Luînd cu ei din călugări, pentru că-s buni cerșitori. Se pornescu în totu orașul, toți începu a îndemna” Cereau ajutoare pentru Eterie: "Grecii toți cu mare fală, alergau, dau agitoriu, Vrîndu a se numi ori care, patriei mîntuitoriu. ” Celu mai sar acu dintre dînșii, făcea ori ce aru fi făcutu, În condica Eteriei, să se vadă că-i trecutu. ” După molifta de la Trei Ierarhi: "La Galata întindu masa, acolo benchetuiescu, Isprăvile, biruința, le păru că le privescu..."

Plăcîndu-le părăzile făceau defilări spre Copou. Autorul lucrării - avînd locuința cam pe locul din coasta Casei Tineretului de astăzi, unde a fost Jockey Club, - vedea prin fereastre cetele de eteriști mărșăluind cu doi preoți înainte:

“Unul dintre doi cocardu avea și purta la capu,

Iar altul de firu o cruce o puse la potcapu. ”

Urma un arhiereu cu mulțime de ostași arnăuți și comandanții după care venea o muzică italiană.

Entuziasmul scădea atunci cînd de la Patriarhie....

" Unu plicu în Mitropolie, din Țarigradu s-au primitu. Întru elu cărți de blăstămiuri, cîtu te-ngrozeai s-asculți,

Casa vornicului Beldiman

Patriarchu iscălise și din Sinod cei mai mulți,

Blestemuri neaudite pe toți eteriștii greci,

Îi făcea părtași Gheenei și muncei celei de veci.

Blăstămau pe toți aceia ce nu se voru redica,

Să-i gonească, să-i ucidă, și-n picioare a-i călca

Copiile împărțite prin înadinși trimeși.,

Tulbura toți eteriștii din afară și din Iași.

Ură, vrajbă, goană mare, între moldoveni și greci,

Nu puteai, nesimțindu ura, pe lîngă dînșii să treci... “

Căpitanii Pendedeca și Spiru, puși de Ipsilanti să facă ordine în oraș, se ceartă cu boierii, acuzîndu-se reciproc că nu-s creștini adevărați. Boierii le cer să părăsească orașul căci din cauza lor țara va fi distrusă de ieniceri,

“În Trei-sfetitele oastea ce aveau au adunatu,

Cîtă era mai aleasă și putea intra în sfatu.

Întrebă: nu-mi șade bine ți mie să stăpînescu ?"

Aflîndu-se că vor veni turcii a început panica. Boierii și chiar poporenii fugind spre granițe, unii dintre ei fiind prinși de eteriști erau închiși la Trei Ierarhi, precum boierul Grigoraș Sturza.

Lipsind poliția și orașul rămînînd în pradă, nemții - cetățenii supuși Austriei - au organizat gărzi de apărare...

“Nemții se-ngrijescu cu toții, meșteri, dascăli, negustori,

Din rîvna loru ceru să fie lașului apărători,

Căci cei mai mulți aveau casa, dughene, femei, copii,

Bărbăția loru nu ertă a vedea toate pustii...

Între timp mitropolitul a trimis și el pe ascuns, la seraschieriul din Brăila pe Ghenadie de la Mitropolie cu daruri, să-l asigure că dînsul, boierii și țara sunt supuși Porții. Mitropolia, apărată de paznici nemți, rămăsese un loc de rezistență împotriva exceselor arnăuților.

La întoarcere, Ghenadie este prins de eteriști aproape de Iași, iar vornicul Teodor Balș cu banul Ionică Tăutu, trimișii boierilor, la Ceplenița, în drum spre conacul de la Flămînzi, reședința Balșilor. Sunt aduși la Iași între spăngi.

"Se oprescu la Trei-sfetite, unde-ndată i-au închisu,

Cu o vrăjmășie mare le punu pază înadinsu, ”

Au stat închiși sub amenințarea uciderii în chinuri. Apropiindu-se turcii de oraș eteriștii s-au retras la Copou, iar un cavaler Cariani, le-a dat drumul să fugă. S-au refugiat la Mitropolie, arnăuții mutîndu-se la Stînca...

"Căci era de Prutu aproape și locu îndemînatu,

Vinu prea bunu la Roznovanul, miei îndestul de mîncatu”

Orașul rămînînd pustiu mitropolitul, lăsat aproape singur, fără “turmă":

“Mîhnitu, scărbitu, pîn-la sufletu, plîngînd foarte cu amaru.

Lasă scaunul și fuge împrostitu, peste hotaru.

Într-o brișcă jidovească a țărei Mitropolitu,

Au intrat în carantină, galbenu și multu ovilitu.

În cîmpu în nisce bordeie, carantină au făcutu,

Cuvîntu n-amu s-arat necazul în care au petrecutu"

Fiindcă armata turcă încă nu sosise, de Sf. Constantin și Elena Pendedeca își sărbătorea onomastica la Curtea Domnească cu mare zaiafet, dar îi sosea vestea că venea prin Roman cneazul Gh. Cantacuzino, trimis de Ipsilanti să facă ordine în capitală. Deși vestea nu-1 bucura, îi făcea o primire fastuoasă aproape de Iași, întîmpinîndu-1 cu cavaleria căci pedestrimea era goală, rău îmbrăcată. Ajungînd la Curte, după ce s-a terminat ceremonia primirii, cneazul...

“În casele maicei sale (Ralu Callimachi), cu suita s-au trasu.

Acolo i-au fost ședederea și pîn-n sfîrșitu locașu.

Dă îndată proclamații face la toți cunoscutu,

Cum că patria sa este locul unde s-au născutu.

D-această multă sfîntă rîvnă cu totul fiind aprinsu

Lasă toate și aleargă vine aicea întinsu,

își dă nume de Deleanul, acelu din vechi strămoșescu

Depărtează de la sine cu totul pe celu ruse seu;”

Intrînd în conflict cu Pendedeca se retrăgea aproape de Prut unde punea un inginer prusian să facă o redută lîngă podul umblător, ajutat și de Pomer fostul ispravnic de la Iași.

“Tunuri fiind numai două, era lipsă și necazu;

A lui Pomer isteține au făcu tu la toți obrazu.

Au pusu cofe-n loc de tunuri, cu pămînt le-au coperitu

Cofele erau spre spaimă, iar pămîntul de-ntăritu. ”

Sub mare presiune se aștepta confruntarea cu turcii:

“La Stîncă la Răznovanul, acolo au tăbărîtu,

Case mari, odăi frumoase, nu putea a fi urîtu;

Maică-sa Ralu Domnița, în cit putea îlu ruga,

Și soția sa Kneaghina, cu toții copiii striga,

Să-i fie milă de dînșii, să treacă iarăși la ei:

- Intră dicu în Carantină, dacă să murimu nu vrei

Intră c-atîta-i scaparea, viața să-ți mîntuesci

Moșii case și țiganii, de vrei să nu-i prăpădesci... ”

Cu sufletul muncit de datoria față de ostașii săi și față de familie, căci "Mila, frica și mîndria cumplitu îl necăjea”, sfătuindu-se cu Pendedeca a trecut Prutul la cei 8 copii și soția Elena Gorciacov. Înfrînt și cu durerea idealului sfărmat a asistat la bătălia finală, privind din Carantină. Rămînea apoi în Rusia unde murea în anul 1857.

Din urmă sosea armata celor vreo 20000 de turci formată din:

“Cinci de ianiceri ortale, cei mai aprigi și delii,

Din anadoleni o parte și manahi, dar nu prea mulți, Îmbrăcați în straie rele, mulți în opinci și desculți, Dar făcuți toți ca să prade, toți spre aceasta gătiți;”...

Cu greu puteau fi stăpîniți, deși erau date porunci strașnice “țara a nu supăra”, “Căci saraschierul scrisese și tare au încredințatu Că e credincioasă Moldova și vrednică de cruțatu...

Mergerea la Brăila a vornicului Toaderu Balș,

Au fost mîntuirea țării căci cenușă aru fi rămasu... ”

Șeful urdiei Iusufu Kihaia-bei ajutat de Salih Pașa și Ianiceru aga Osmanu se luptau să-i domolească. Pentru a se face ordine vinovății erau pedepsiți cu tăierea nasului, a urechilor sau chiar a capului.

Ajungînd trupele la Stînca purtau primele lupte cu eteriștii retrași in castel...

“Și-n odăi și prin beciuri, stîrvuri cîte socotesci

Jertfa cei d-intîi mînie ș-a vitejiei turcesci

A trece pe lîngă curte, de putoare nu puteai,

Căci n-avea cine să-i scoată, sau a se îngriji de ei. ”

Bătălia de la Prut în care Athanasie Tuffeciul conducea apărarea, a durat peste 5 ore, eteriștii apărîndu-se eroic pînă ce atacatorii au

adus turnurile puse să nimicească întăritura:

"N-oiu tăinui bărbăție a celoru ce amu vădutu,

Căci amu privitu îndrăzneala cît nu era de credutu."

Dintre acei care la urmă au încercat salvarea aruncîndu-se în apă, puțini au avut noroc...

"Din nenorocire Preutul vine groaznicu, spumegîndu,

Se împotrivea cu totul scăpării ce-avea în gîndu... "

Fiindcă unii încercau a trece peste apă atîrnîndu-se de odgonul podului mișcător turcii l-au tăiat, vrînd pe toți a-i îneca...

"Înnegri Prutul îndată de căciule și de morți

Ce cumplită grozăvie și ce geamătu între toți. "

După lupta de la Sculeni turcii s-au retras în tabăra înființată pe Copou unde avangărzile ajunseseră din 13 iunie... Pașa cerea întoarcerea boierilor fugiți. Fiindcă veniseră ploi mari și nu se mai putea sta în corturi, unii ostași s-au cartiruit in case și dugheni.

Toamna a sosit caimacanul Ștefan Vogoride cunoscător al țării fiindcă mai fusese hataman și pîrcălab la Galați. Era mieros, dar socotit de Beldiman intrigant, căci asmuțea între ei pe turci. Pîrînd la Poartă pe Chihaia Bei, acesta a fost înlocuit de Mehmet Pașa Muhafisul Silistrei. Întorcîndu-se și unii boieri se alcătuia un divan punîndu-1 în frunte pe Ioniță Sturza, cel mai mai bătrîn logofăt. împreună cu pașa acesta încerca stăvilirea dezordinii și a abuzurilor:

"Un ou sau pui de găină, luatu cu chipu răpitoru,

Se va pedepsi de moarte silnicul asupritoru."

Lipsind alimentele din oraș, populația și turcii se hrăneau cu mălai în loc de pîine. De aceea ca să scape de foame unii ieniceri fugeau lăsînd în părăsire "cazanuri, topcii, ustale".

La Iași au venit și trupele care cuceriseră mănăstirile Slatina și Secu, Ienicerii făcuseră mare prăpăd prin mănăstirile de acolo.

“Pre femei le-au luat roabe, din mînă-n mină mergeau,

Care le erau stăpînul săracele nu știau"...

Ocupaseră și Agapia a cărei călugărițe, în mare parte, reușiseră să se salveze, ascunzîndu-se înspăimîntate prin pădurea apropiată. Cîteva fuseseră luate roabe între care una foarte frumoasă, fiica unui boier mazil din Herța, pe care tatăl cu toate intervențiile n-a mai putut-o salva, fiind trimisă, pe ascuns, în Turcia.

La Văratec situația fusese mai gravă căci călugărițele s-au pomenit, pe neașteptate, cu ienicerii la ușa bisericii tocmai în timpul liturghiei la care participau toate. Spre norocul lor un comandant milos, văzîndu-le îngrozite, le-a spus: "Fugiți!”

“Preotu, tinere, bătrîne, a fugi se grămădescu,

Că mai au ceva în urmă, cît de pucinu nu gîndescu

Se-mprăștie, împlu munții, zile întregi rătăcescu,

Că-su desculțe, că suntu goale, nici de cum se îngrijescu

Foamea le dărma cu totul, aceasta le prăpădea.... ”

Ambele mănăstiri fiind socotite domenii grecești au fost jefuite. Cum unii ieniceri voiau să prade și Mănăstirea Neamțului comandantul Salih Pașa, sosit îngrijorat acolo, a pus pază la porți.

Întorcîndu-se la Iași:

“Enicerii, de mîndrie, îngînfați cât nu s-au datu,

Vînd cu o fală mare cele ce au pradatu;

Blane, strae și odoară, cît vedendu te minunai,

Iar aere, antimisuri, erau harșele pe cai;

în stihare și-n feloane, mulți se plimbau îmbrăcați,

Cu alte multe odăjdii, spre vendare încărcați;...

Evanghelii de preciu mare, sfinte potire cum vrei,

Care de care se vendă, se gîlcevea între ei,.."

De nestăpînit, mulți dintre ieniceri beau prin cîrciumi, trăgeau cu pistoalele și atacau comandanții lor, făcîndu-i să se ascundă, iar noaptea puneau foc la case, ca să le poată pradă...

“Cerescule împărate, tare ai fost mîniosu,

De-ai lăsatu astă zidire, în halul acestu, duiosu."

Beșlegii (administratorii militari turci puși în localități) pe la ținuturi erau la fel hrăpăreți, punînd biruri, luînd din gospodăriile sătenilor oi, lucruri, fete și femei...

"Fete și femei răpite, alții fățiș le țineau,

Priveau bărbații, părinții și-a grăi nu îndrăzneau;

Unul fără ții t o are nu se putea, nu era...

Băeți mulți luați cu sila și alții ademeniți,

De fugea de ei vre unul vai și amar de părinți...

Țipa țara și norodul subt un giugu așa de feru,

Cum au mai pututu să ție, stau uimitu și multu mă mieru. ”

Spre mîntuirea țării, la 2 iulie 1822, a venit firman de la sultanul Mahmud cu porunca să se retragă ienicerii cu Osman Pașa, rămînînd pentru pază Kuciuc-Ahmed. Firmanul a fost un timp dosit pînă ce Osman a putut strînge ienicerii, să nu prade țara la plecare, cerînd comandanților să fie atenți că "nu-i lucru de glumit" și de-or greși ceva "sunteți pieriți". Ienicerii nu se dădeau plecați, trăind bine în Moldova.

La despărțire unii dintre ei au cerut bani de la gazde, iar femeile rămase "burduhoase" și-au găsit sfîrșitul în Bahlui, în fîntîni și

puțuri unde s-au aruncat, ca să nu nască bastarzi (vreo 14)...

“În opt dile a lui Iuli, sîmbătă s-au ridicatu,

Au scăpat săraca țară de osîndă și pacatu;

Din Iași în josu, prin conace, țipete vaete și amaru.

Pînă ce-au ajuns cu toții și-au trecut peste hotaru."

Unii dorind să rămînă prin sate, ascunzîndu-se, erau căutați și-i pedepsea Kuciuc-Ahmed, foarte strașnic: "dacă îndrăznea vre unul sub topuzul lui perea După plecarea ienicerilor a fost ridicat și caimacanul Vogoride, de o agă din Silistra, și dus la Istanbul.

Ziua de 12 a lunii aducea ștafeta de la Țarigrad cu vestea numirii ca domnitor, a logofătului Ioniță Sturza (din 9 iulie 1822), pînă la sosire fiind numit caimacan Toader Balș cu Petrachi Sturza.

Înceta domnia fanarioților... Dar la Iași nenorocirile nu se opreau căci la 28 iulie 1822 a fost "vai și amar în oraș", izbucnind un

“Focu, încîta treia parte, să mă credi că n-au rămasu,

Etna -îți părea totu orașul, limbi de foc se arunca,

Din ziduri pară, văpaie pînă la ceru se urca...

Oameni arși, pîrliți la față, foarte mulți prin case morți,

Osînda, nenorocirea să arăți în scrisu nu poți,

O stare mai de nimică, care din prăzi au scăpatu,

In sînurile văpăiei de istovu s-au îngropatu.

O parte vapaia arde, alta turcii o răpescu,

De stare nu căta nime, de viață se-ngrijescu...

Căci în ulițile toate și podul (pavajul din lemn) ardea cu focu,

Nu aflai fără jaratecu măcar o palmă de locu.

Monăstiri mari au arsu dece, din ulițe mai mari trii,

Case boierești, și proaste, hanuri, crîșme, la trii- mii;.

Jelanie, tînguire încît te înhiorai,

În norodu n-auzeai altă decît ah! și decît vai!.." Încheind tînguirea durerilor Moldovei, autorul socotea că " nenorocirea țării încă nu s-au isprăvit...", mai avînd multe de "pătimit".

Vornicul fusese martor al evenimentelor și unul dintre boierii care impreună cu Ioniță Sturza (viitorul domn), cu Ionică Tăutul, Iordache Rîșcanu și Gheorghe Cuza au alcătuit cîrmuirea înființată de Ștefan Vogoride pentru adminstrarea țării și orașului.

Recunoscîndu-i- se meritele de participant în cîrmuirea țării, poet și traducător de lucrări străine, fusese înmormîntat cu cinste
în biserica Sfîntul Neculai (cel Sarac aflată pînă prin 1912 pe locul ocupat acum, de Casa Tineretului).

El cumpărase prin noiembrie 1812, cînd era numai ban, casele construite de tînărul inginer Gh. Asachi (1804)în capătul străzii Sîrbești (Lăpușneanu), pentru familia Balș. Le lăsa apoi fiului său Vasile Beldiman, la urmă ajungînd la Sculi și la Jockey - Club.

Ecoul faptei de la Trei Ierarhi: viață nouă în Pricipate

Fiindcă mănăstirea Trei Ierarhi fusese locul de pornire al răsculaților și intre zidurile sale își găsiseră adăpost mulțime de popor, a trăit zile Sfintei Sofia din Constantinopol. Baricadați în biserică asediații se rugau Cerului să-i salveze de ienicerii ce băteau la porți și cereau înverșunați deschiderea lor, căutînd răsculații.

Trecînd pe lîngă mănăstire, mai tîrziu, bătrînii tîrgoveți își aminteau ziua de 27 februarie 1821 cînd priveau cu emoție miile de cavaleriști și infanteriști greci defilînd pe Ulița Mare și pe sub zidurile bisericii, cuprinși de elanul eliberării Patriei strămoșești. în frunte pășea Batalionul Sacru al tinerilor intelectuali, profesori și studenți, pentru care viața avea doar două sensuri: Libertate sau Moarte. Jertfile lor de la Drăgășani și mai ales de la Sculeni unde ar fi putut să treacă Prutul, cum erau îndemnați, dar au preferat să moară eroic - pentru ca popoarele Europei să-și întoarcă privirile spre Elada -, nu fuseseră în zadar.

Duhul schimbărilor și libertății se cuibărise în toate țările dunărene și în sufletul unor tineri boieri moldoveni ce și le doreau și în țara lor. Prin februarie 1822, vreo 37 dintre ei alcătuiau o societate “revoluționară" a cărvunarilor (Andronache Donici, Gh. Cuza - postelnic, Vasile Miclescu, Iancu Cananău, Petrache Surza și alții, precum Teodor Balș care scria unui spătar la 23 februarie 1822 - Documente III, nr 26). Cărvunarii întocmiseră un proiect de constituție în 77 de puncte năzuind eliberarea țării pe cale pașnică și accesul la conducere pentru toți cetățenii Moldovei. Unii dintre participanți erau acei din a II-a și a III-a stare, chemați la viață politică de cneazul Gh Cantacuzino în ultimile zile ale revoluției (24 și 2 5 mai 1821). Îi îndemnase să participe la lupta comună și să nu urmeze calea marilor boieri care au alergat la curțile străine cu pîra ” cerînd intervenția trupelor dușmane neamului creștinesc." Printr-un ordin emis de la Stînca, în 3 iunie cneazul Cantacuzino interzisese eteriștilor să se amestece în administrația țării (Documente II, nr. 130 și nr 135). Era însă prea tîrziu.

Simțindu-se vizați, un grup de boieri i-au arătat, printr-o scrisoare, cît de mult au greșit conducătorii mișcării față de țară: "au pătat nevinovăția Moldovei cu sîngele a cîțiva musulmani pre care răul norod i-a împins spre jărtfelnicul cruzimii... Galații și Focșanii n-au simțit dărmare pînă cînd Eteria n-au dat pricină...

Contenește dar, cneazule, contenește de niște invitațuri fără folos. Lasă pămîntul acesta ca să-și plîngă în tihnă rana ce i-au făcut creștinii, rană care va rămînela îngrijire veacurilor să o tămăduiască. Mărfuri sunt silniciile, asupririle, jafurile... care de la fevruar și pîn-acum... au ținut loc de faptă bună...

Eteria pășască din pămîntul acista... pentru ca nu din lacrimi să simtă străpezime strănepoții grecilor acestui loc...!" (Documente II, nr. 144).

Ecoul acțiunii eteriste, prin lupta eroică a batalionul sacru de la Drăgășani și Sculeni și bătăliile din teritoriile grecești s-a împrăștiat în întreaga Europă. Urmărindu-și politica, Rusia a început pregătiri ce aveau să schimbe soarta Balcanilor.

Cele două revoluții aveau ca efect sfârșitul epocii fanariote și readucerea pe tronul

Domnitorul Ioniță Sturza

principatelor a domnilor pământeni, urmând înțelegeri între marile puteri cu privire la Grecia și Principate: Convenția ruso-turcă de la Akkerman (septembrie 1826) prin care Poarta și Rusia tratau împreună soarta principatelor.

Într-o zi de la sfîrșitul lui aprilie (25 aprilie /7 mai 1828), trupele ruse trecură Prutul și în sala tronului Curții Domnești din Ulița Mare, unde se afla domnitorul Ioniță Sturza cu boierii, intra colonelul I. P. Liprandi (autorul memoriilor de spre revoluția din 1821), sosit cu un detașament rus. El era șeful Serviciului de Informații și Contra informații al Diviziei 16 Chișinău. Cunoștea bine Iașii, căci încă din anul precedent venise în Moldova pentru a conduce o rețea de infomații pentru Balcani și Austria, fiind șeful ei pînă în 1832. Cu acest prilej și-a scris și notele despre revoluție.

(La 14/26 aprile l828 începuse războiul ruso-turc, la Dunăre,în Balcani și în Transcaucazia.)

Prezentîndu-se amabil, deși cu un an mai înainte fusese expulzat din Moldova, pentru activitatea “de spionaj", s-a adresat domnitorului Ioniță Sturza, pe franțuzește, cu întrebarea: “Prințul meu cîți oameni de strajă doriți să vă las ?

La care întrebare Sturza i-ar fi răspuns, prin tălmăci (cu toate că musafirul știa bine românește): Spune-i dumisale că de vra să mă păzească din poruncă să-și urmeze datoria cum știe, iar de vra să-mi facă țeremonie îi mulțumec că n-am, nevoie de strajă rusească, fiindecă mă păzește Dumnezeu".

Pus sub escortă, fiind considerat omul turcilor (turcofil), era dus în Carantină la Sculeni și exilat la Tiraspol și apoi trimis la o moșie în Basarabia, unde a stat vreme de 6 ani, avînd în țară mulți dușmani (rusofili) care îl acuzau de tiranie și vedeau salvarea țării doar sub umbrela Rusiei sub care găsiseră scăparea pe vremea Eteriei în cumplitele zile din iunie 1821. Țara era adînc muncită de luptele celor două tabere.

Biserica Bărboi

Fostul domn s-a întors acasă ca simplu muritor abia după urcarea pe tron a vistiernicului Mihalache Sturza (1834). Mărturisise că nu dorise să-și răscumpere libertatea, căci în timpul domniei sale n-a vrut să agonisească averi, el rugîndu-se lui Dumnezeu "să

blagoslovească atît pe fiii mei cît și faptele mele". Trecînd apoi în lumea veșniciei a fost îngropat la mănăstirea Bărboi.

După despotismul unor militari din armata de ocupație, la 7/19 noiembrie 1829 era numit președinte plenipotențiar al divanurilor Țării Românești și Moldovei, generalul Pavel Kiseleff comandant al trupelor ruse din timpul războiului. Rămas în post pînă în 20 martie/1 aprilie 1834, se pornea ridicarea Principatelor. Țării Românești i se înapoiau fostele raiale Brăila, Giurgiu și Turnu, iar lacul Brateș Moldovei. Comerțul pe Dunăre se liberaliza, vapoarele celor două țări putînd naviga sub pavilion național. Mai înainte apăruseră primile publicații în limba română, precum ziarul “Albina Românească”, scoasă de Gh. Asachi (1/13 iunie 1829) cu consimțămîntul guvernului rusesc în acest scop, la 20 februarie 1829 a cerut autorizația, care i-a venit în 7 aprilie. Imediat, la 17 aprilie și apoi la l0, 15 și 17 mai apăreau foile de probă, tipărirea regulată începînd din 1 iunie. De la 10 aprilie începuse să apară și “ Curierul românesc” din București. Nu peste mult timp se înființa Societatea de Medici și Naturaliști din Iași la inaugurare participînd chiar

Contele Kiseleff generalul, în 18/30 martie 1833, înzestrînd-o cu o

subvenție. Se îngrădea dreptul de intervenție în administrația Principatelor; se elabora prima Constituție comună în ambele Principate (Regulamentul Organic), prin care puterea se separa, domnul cu miniștrii avînd puterea executivă, iar Adunarea Obștească pe aceea legislativă și se introducea o legiuirea comună celor două țări, chiar dacă era imperfectă, prefigurîndu-se Unirea. în timpul său se înființau Arhivele de stat la București și Iași, se executau lucrări edilitare, piețe fixe pentru vînzarea civilizată a alimentelor.

La 22 martie/3 aprilie 1834 se numeau de către Poartă (puterea suzerană) cu acordul Rusiei (devenită puterea protectoare), noii domnitori Alexandru Ghica in Muntenia și Mihail Sturza in Moldova, începîndu-se marile prefaceri. Sub domnia lui Mihail Sturza se deschidea Academia Mihăileană cu rang de Universitate, Școala de arte si meserii, Teatrul modern pe Copou și se construiau șosele pietruite, plantate cu stejari. Fire autoritară și avară, după revoluția tinerilor intelectuali din 1848, peste un an era înlocuit de blîndul domnitor Grigore Ghica - susținătorul Unirii ce avea să se înfăptuiască în 1859.

Un ieșean, cel dintîi ministru de externe al Greciei Independente

Adesea slujitorii ctitoriei lui Vasile Lupu prezentînd vizitatorilor mănăstirea, arătau rolul școlilor grecești care au contribuit la dezvoltarea 126

culturii în Principate și au pregătit marele eveniment european: "Declanșarea Luptei pentru Eliberarea și Independența Greciei (1821-1833)", urmată de ridicarea și a celorlalte popoare. Începută cu răscoala din februarie 1821, binecuvîntată la Trei Ierarhi, avea drept consecință proclamarea Independenței in 1822, acceptată parțial din 14 aprilie 1827, cînd grecul Ioan (Ioannis) Kapodistrias, fostul ministru de externe la Petrograd și adesea musafir al Iașilor, a fost chemat de compatrioți și ales de Adunarea Națională primul președinte al al Greciei eliberate. Nu pentru mult timp căci la 9 octombrie 1831 avea să fie ucis de un complot.

Pentru meritele sale la susținerea Eteriei, ministru de externe al guvernului grec era numit Iacovache Rizos Nerulos, poetul și postelniciul Curții Domnești, dînd ieșenilor prilejul să fie mîndri că un concetățean de al lor ajuns în cel mai important post al guvernului de atunci, a contribuit la renașterea Greciei, el ducînd tratative grele cu emisarii puterii ocupante și ai țărilor protectoare ținînd seama și de interesele lor, dar mai presus de ale Patriei sale.

Prin tratatul de la Adrianopole din 14 septembrie 1829 Greciei i se recunoaștea autonomia, iar din 3 februarie 1830 independența totală, sub protecția marilor puteri: Rusia, Franța și Anglia.

De aceea vorbind despre virtuosul patriot și mitropolit Veniamin Costache, bătrînii slujitori ai bisericii din Ulița Mare socoteau că n-a greșit deloc sfințind steagul tinerilor eteriști - cum considerau unii boieri turcofili, datorită uraganului abătut apoi asupra Moldovei. Adesea bătrînii spuneau că: Prin sacrificiul eteriștilor și al pandurilor lui Tudor Vladimirescu - deși aceștia nu au luptat alături - și prin suferințele lașului și Bucureștiului, Moldovei și Munteniei, s-a ridicat steagul libertății deasupra Balcanilor.

Marile enciclopedii ale Europei (Britanică, Italiană, Franceză, Rusă) scriind despre independența Greciei notează momentul trecerii Prutului, evenimentelele din capitala Moldovei, luptele de la Dragășani și Sculeni, numele Iașilor find însemnat între locurile legate de istoria țării milenare.

Toate trecînd, moldovenii, participanți direcți, unii fără voie, la dureroasele evenimente, așa ca și altă dată în furtunoasa lor istorie, aveau să spună iertători: Domnul a dat, Domnul, a luat, fie numele Domnului Binecuvîntat! Și ca totdeauna s-au apucat să refacă gospodăriile arse, să are ogoarele părăsite, să samene, să culeagă roadele, iar toamna pe vremea cîșlegelor, să facă praznice și pomeniri la mormintele răspîndite pe toate cîmpurile și drumurile, indiferent de religia și neamul celor din ele: moldoveni, greci, munteni, ruși, sîrbi, turci, albanezi, georgieni. Pentru toți aveau o singură rostire: Dumnezeu să-i ierte! împrăștiați în toate părțile, urmașii foștilor dregători greci, fugăriți de evenimente prin țările vecine, reveneau acasă, devenind moldoveni, deși purtau mai departe numele lor uneori simandicoase provenite din stirpea foștilor domnitori și dregători (unii socotindu-se prinți ori beizadele- fii de bei): Șuțu, Kantacuzino, Mavrocordat, Moruzzi, Hangerli, Mavrogheni, Ghica etc. Erau cetățeni de onoare ai orașului, implicați în viața economică, culturală și științifică precum profesorii: Orest Tafrali, A.D. Xenopol, AL Filippide... Pe lîngă ei mai soseau și alții, cu treburi comerciale, iar în anii 1948-1949, un mare număr de copii, trimiși de acasă din cauza războiului civil. Unii s-au întors în Grecia, iar alții rămîneau aici, în străvechea Comunitatea Elenă ce numără în prezent peste 500 de membri și simpatizanți, condusă de doamna chimist Marica Pieptu și vizitată în noiembrie 1995 de Președintele Republicii Elene, Constantinos Stefanopoluos. Orașul “înfrățirii neamurilor”, cum îi spunea un cronicar, păstrează multe edificii ce amintesc vechile nume, astăzi tot mai rare, precum cele ale fraților Cantacuzino, cu strămoșii de demult pe aceste meleaguri:

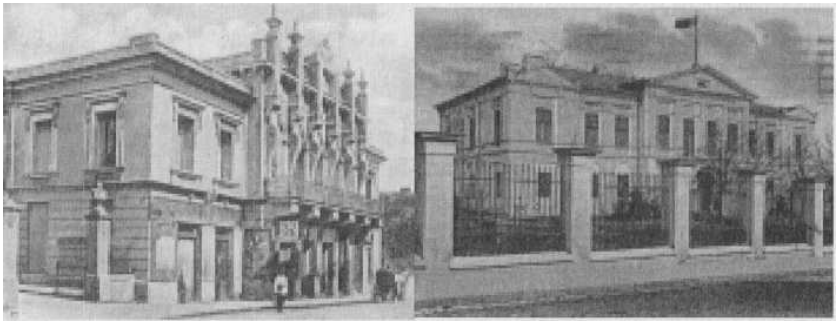

Muzeul Unirii - fosta casa Mihalache Cantacuzino

Palatul Copiilor - fosta casă Dumitrache Cantacuzino

Oficiul Stării Civile - fosta casă Constantin Cantacuzino

Capitolul 4

La Trei Ierarhi s-a născut și Societatea Junimea

Mai întîi aflăm cînd s-a petrecut evenimentul

Vorbind despre începutul societății care a pornit modernizarea limbii române, a pus bazele literaturii clasice, și a dat țării revista “ Convorbiri literare" - în care și-au publicat operele Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale -, membrii ei aveau obiceiul să spună că începutul i "se pierde în noaptea timpurilor". Așa zicea chiar secretarul, Iacob Negruzzi. Totuși, considerînd că acei care îi fixau începutul prin anul 1863 greșeau, tot el ii combătea mărturisind că sosise în Iași la 25 octombrie 1863, înapoindu-se din Berlin unde studiase Dreptul, iar cu o zi mai înainte plecase la Berlin Titu Maiorescu pentru documentare în privința Institutului Pedagogic pus sub direcția sa. Cei doi se încrucișau la Botoșani.

Drept consecință Societatea nu se putea înființa în anul 1863, ei fiind întemeietori. Se întîlneau abia în anul următor, 1864, după întoarcerea lui Maiorescu din Germania cînd se cunoșteau și se împrieteneau, iar într-o seară avocatul Negruzzi a fost invitat să participe la o lectură literară, comună. Petre P. Carp și el întors de la studii, se oferise să citească traducerea tragediei Macbeth. Participanții erau toți tineri: Titu Maiorescu de 24 ani, P. Carp de 25 ani, N. Burghele de 33 ani și Teodor Rosetti de 27 ani, Negruzzi fiind mezinul doar de 22 ani. Ar fi trebuit să vină și Vasile Pogor, alt amic de 31 ani.

“Oricum ar fi în seara aceea se poate zice că a fost întîia ședință a Junimii, fără ca cei prezenți să se fi gîndit încă la înființarea unei societăți literare" scria mai tîrziu Iacob Negruzzi în bogatele sale Amintiri din Junimea. Cînd a fost acea seară nu se știa sigur. Chiar autorul amintirilor încurcase socotelile scriind în albumul Societății Junimea din aprile 1878 "epoca fondării Junimea octombrie 1863", iar Th. Cerchez administratorul Tipografiei Junimea comunica Ministrului Instrucției Publice, prin 1868 că “societatea Junimea este fondată în octombrie 1863.” Ca treaba să fie și mai încîlcită, tot secretarul Societății, Iacob Negruzzi, prezentînd Prelecțiunile Junimii în primul număr al revistei “Convorbiri Literare" (martie

1867) scria că în intervalul acestor prelecțiuni (începute din 9 februarie 1864), s-a constituit și societatea, fapt confirmat și în Dicționarul Junimii, unde scria că botezul s-a petrecut într-o duminică din primăvara anului 1864. Enigma nu încerca s-o deslege nici Z. Ornea în voluminoasa lucrare de 742 de pagini: Junimea și Junimismul, cît și alții, cu aceeași dorință. Un fapt este sigur că acțiunea se petrecuse la Trei Ierarhi, în cabinetul de lucru al directorului Maiorescu, dotat cu o masă lungă "plină de cărți și manuscripte" din apartamentul ce-1 ocupa "într-o casă astăzi dărmată de la intrarea bisericii Trei Ierarhi" - după Iacob Negruzzi. Momentul, precis, era totuși consemnat în istorie. Se amintea în anul 1990 în evocarea autorului; Cu Mihai Eminescu și Ion Creangă prin tîrgul Ieșilor, apărută la Editura pentru Turism, București. Cum mai sunt unii care încă fac presupuneri, îl mai amintim...

La Trei Ierarhi se instalase urmașul școlii lui Vasile Lupu: Institutul Vasilian. Bătrîna școală sub formă de “ghimnazie” reînviase la îndemnul lui Gh. Asachi, sub oblăduirea domnitorului Ioniță Surza din voința căruia i s-au dat în folosință casele domnești dinspre miază-zi, cu sala gotică și alte zidiri, ce rămîneau multă vreme dedicate pentru învățătură. Cursul gimnazial avea să țină patru ani, învățîndu-se “cu deplinătate limba latinească, maica limbii noastre", religia, filologia, logica, retorica, poezia, istoria, matematica, "moralul, iconomia pămîntească și politicească", toate predîndu-se în limba română. Școala se deschidea la 1 ianuarie 1828, spre necazul egumenului grec al mănăstirii, care potrivit lui Gh. Asachi s-ar fi supărat pentru luarea cu anasîna a clădirilor și blestemînd, furios, ar fi fost lovit de apoplexie.

În semn de recunoștință ctitorului școlii inițiale, pe o placă la intrarea clădirii scria “Gimnazia Vasiliană a învățăturilor afierosită de fericitul domn Vasile Voievod la 1644. Epitropia Școlilor naționale la 1828". Instituția cuprinzînd un ciclu elementar și un gimnaziu, pentru acesta s-a construit - tot în curte - o clădire la intrarea căreia s-a pus placa cu titlul Institutul Vasilian hărăzitu junimei române (1831).

Școala elementară utiliza învățamîntul lancastrian (după metoda lui Lancaster), folosindu-se faimoasele tablouri cu litere și texte, atîrnate pe pereți și avînd în față cîte un cerc în care intra un școlar

ce arăta celorlalți semnele. Acestea se scriau mai întîi pe tablă, de învățător și se repetau de elevi scriindu-le în lăzile cu nisip, după care școlarul trecea la scrierea pe placă.

De la 1 ianuarie 1851, în timpul domnitorului Grigore Ghica, școala de la Trei Ierarhi devenise Școala Preparandală sau Institutul Pedagogic de pregătire a institutorilor și învățătorilor. Reorganizat în 1863 și redeschis la 8 ianuarie 1864, Institutul trecea sub conducerea tînărului profesor Titu Maiorescu, numit Director și implicit, potrivit uzanțelor vremii, ocupant al locuinței școlii, unde se muta la jumătatea lui ianuarie 1864 (potrivit scrisorii din 20 ianuarie 1864, trimisă lui Teodor Rosetti).

Inițialii fusese aprobată, de minister casa egumeniei din fundul ogrăzii, (cum nota la 3/15 decembrie 1863). La Trei Ierarhi avea sediul și Comitetul de Inspecțiune școlară, al cărui membru fusese numit, deasemeni.

Odată instalat, primea vizitele prietenilor, așa că în seara zilei de luni 10/ 22 februarie 1864, cînd îi invitase la lectura tragediei Macbeth, și socotită prima lucrare a societății Junimea. Evenimentul era consemnat în scrisoarea directorului Maiorescu, adresată profesoarei de Pedagogie și limba Franceză Claudine Rickert căreia îi scria în seara zilei de marți 11/23 februarie 1864:

“Domnișoară,

Ieri, întorcîndu-mă acasă, i-am găsit pe Carp, Negruzzi și Rosetti și am citit împreună traducerea (magnifică) a Iui Macbeth. Acest prilej a dat naștere unei idei pentru realizarea căreia ați fost propusă, ca importantă. Îmi revine sarcina

Titu Maiorescu

- nu m-am putut apăra - să vă vorbesc în legătură cu aceasta... Program exclusiv de zece minute. Macbeth... Vă rog să primiți, d-ră. asigurarea distinsei mele considerațiuni". (T. Maiorescu, Jurnal și Epistolar, voi IV).

Piesa o tradusese P. P. Carp, întîlnirea fiind considerată de Negruzzi ca “întîia ședință a Junimii, fără ca cei prezenți să se fi gîndit încă la înființarea unei societăți literare

La 9 februarie începuseră și prelegerile Junimii ținute în sala Universității vechi. Ideea lor îi venise lui Maiorescu încă din 1862, odată cu sosirea la Iași, iar duminică în 10 februarie 1863 avusese loc prima sa conferință publică anunțată de "Lumina din Moldova",

tomul II a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, tipărit la Tipografia Bermann - Pilecki. Într-un scurt articol autorul scria "Prelecțiuni filosofice populare relative la familie și educațiune.

Sub acest titlu se începe Duminică, în 10 februarie 1863, la 12 ore și se va continua în duminicile viitoare de la 12 - 1 amiază în sala de la Bancă un curs public unde se vor desvolta în mod popular un șir de idei asupra educațiunei în familie, luminate prin principii filosofice și mai ales estetice." Se prezenta titlul a 10 conferințe despre familie educație, memorie, fantezie, voință, caracter, talent, geniu, frumos, sublim și se trasa drumul pe care trebuia să meargă, în viitor, orașul Iași:

Dacă Eșii nu mai sunt acum centrul administrațiunei, trebuie să devie centru unei alte activități, centrul mișcării literare și științifice".

O mică parte a unei asemene mișcări sunt și cursurile publice. Însă pentru ca ele să aibă un efect în societate, trebuie susținute prin dame, adevăratul element social în timpul modern. Către Dame mă adresez în specie și mai ales către mamele de familie, rugîndu-le să asiste la această încercare. Eu din parte-mi mă voi sili ca ora pe saptămînă, în care mă vor încuraja cu prezența lor, să nu fie o oră pierdută. Tit. Livie Maiorescu."

Susținînd acțiunea într-o mică notă, cu data de 6 februarie 1863 redactorul foii scria că "Amicul și colegul nostru e unul din acei doi, trei juni români care n-au adus din străinătate numai cîte un lustru de studiu, o știință jumătățită. Noi am avut plăcerea de a asista la cîteva din prelegerile d-sale de istorie universală la facultatea de Litere și dacă nu ne-am putut învoi cu toate ideile tînărului profesor, am ramas încîntați de elocința și limpeditatea de espunere, cu ajutorul căror d-lui știe a se furișa, așa zicînd, în inimile ascultătorilor. înzestrat fiind cu unele atari daruri, D. Maiorescu e chiar menit a fi profesorul damelor".

Aluzia un pic răutăcioasă avea efect căci peste un an "Fulgerul Diaru, Literaru, Umoristicu și Teatralu" redactat de I. Ademollo, numărul de luni 17 februarie 1864 scriind despre seria cea nouă a prelecțiunilor constata că "în dumninica trecută profesorele T. L. Maiorescu începu cursulu său publicu de Filosofie Populară, în una

din sălile Museului de Pictură, în Palatul Universității. Un auditoriu alesu și numerosu asista la acea lecțiune populară. Tocmai din anulu trecutu D. Maiorescu introduse în Iași acest nou genu de învățătură și obținu succesul celu mai plăcutu, fiindcă în fiecare duminică sala gemea de auditori, între care vediamu cu mare plăcere unu număru însemnatu de dame amabile și gentile.... ”

Sîmbătă 29 februarie 1864, societatea nou născută, dar încă nebotezată avea și primul leagăn, pe strada Podul Vechi (C. Negri) la Tipografia lui Adolf Berman. Atunci directorul Școlii Trei Ierarhi îi comunica tipografului Pilecki trimiterea sumei de 42 lei pentru imprimarea unui anunț și-l informa că pentru tipărirea lucrării Moartea lui Wallenstein “m-am înțeles cu tipografia Berman care primește societatea ce D-vstră n-ați vrut să o primiți și care lasă și afară de aceasta coala tipărită cu un 1 galben mai eftin decît D-vstră. Lege veche cu străinii te înțelegi mai bine decît cu cunoscuții... ’)

Tipografia lui Adolf Berman din ulița Podul Vechi tipărea felurite cărți literarte si medicale precum Doctorul și economul casei (rețeti pentru tot soiul de boali omenești), apărut cu litere chirilice prin 1859 (colecția D. Grumăzescu). Tipograful își manifestase prezența la Iași de prin 1858.

Peste cîteva zile (la 20 martie) îl poftea din Solești-Vaslui și pe Teodor Rosetti - "boier de țară să vină urgent la Iași "din cauza societății noastre" (societatea literar - culturală Junimea)

Joi 26 martie 1864 trata cu sora sa Emilia, din București, să accepte tipărirea tragediei Moartea lui Wallenstein de Schiller ca "Publicațiune a Societății «n» (încă n-am botezat-o). Pentru că am izbutit, în fine, să adun în jurul meu, într-o unitate,.cele mai viabile elemente din Iași:Rosetti, Carp, Pogor, acum și Negruzzi în curînd Boian ș.a.m.d, alcătuim o societate bazată pe principii de încetățenit împreună. în legătură cu ea, am intenții de largă perspectivă. Deocamdată ținem conferințe și vrem să luăm sub banniere-a noastră lucrări echilibrate. Astfel, Carp a făcut acum o bună traducere a lui Macbeth; aceasta apare peste cinci săptămîni. O tipărește tot pe cheltuiala lui proprie, ca și mine, însă traducerea va apărea ca Publicațiune a Societății N.N. ”.

Propunerile se materializau și la 11/23 mai Titu Maiorescu îi trimitea Emiliei un exemplar" abia terminat" din lucrarea "Moartea lui Wallenstein, tragedie de Schiller, tradusă de E. M. Iași 1864 Imprimeria Adolf Berman, Publicațiune a Societăței Junimea". Astfel apărea în lume pentru întîia oară numele Junimea.

Urma "Macbeth, Tragedie în cinci acturi, de Shakespeare tradusă din englezește de P.P. Carp, Iași, 1864". Lucrarea o tipărea modestul tipograf evreu Adolf Berman la care inițiatorul găsise înțelegerea dorită. Numele Junimea îl dăduse Teodor Rosetti, botezul fiind săvîrșit de același zeflemist Vasile Pogor întrebînd popește asistența "de trei ori": -"S-a lepădat pruncul de satana pedantismului?? -S-a lepădat," i s-a răspuns în cor. Izbînda se sărbătorea cu un ospăț dat de profesor, care se repeta apoi în fiecare an, devenind o tradiție. Se petrecea între 20 octombrie -20 noiembrie, mai întîi în locuința lui Maiorescu și apoi la restaurante alese. Potrivit lui Iacob Negruzzi, primul a fost organizat în anul 1864 spre a cinsti noii profesori universitari (Culianu și Negruzzi) iar ultimul, în 24 octombrie 1868, ținut în noua locuință a profesorului așezată în casele doctorului Mandel, foste Catargiu, aflate cam peste drum de vechea Primărie (în strada de azi Gh. I. Brătianu, cam pe la numărul de azi 26). Profesorul se mutase acolo de la Sfintul Gheorghe 1868 și dăduse un bogat banchet. Aniversarea următoare, a VI-a, se ținea la Cafe de Paris.

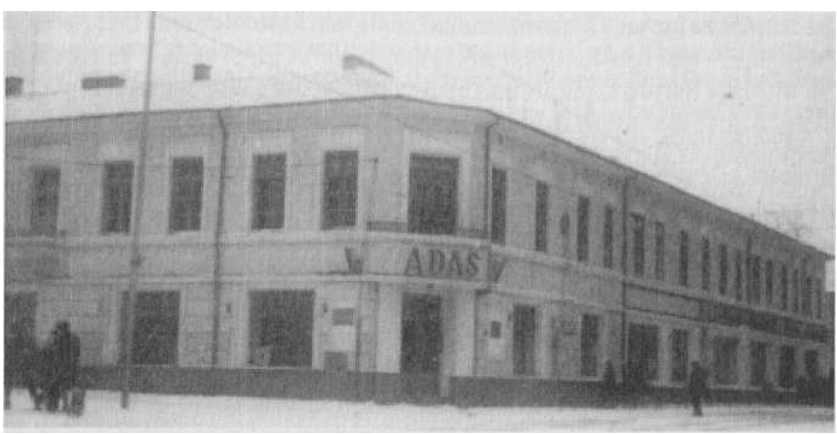

Casele Băncii prin 1988

Activă, noua societate înființa o tipografie (1865), în casele Băncii

Moldovei din colțul străzii Golia și Sfîntul Ilie (Vasile Alecsandri), unde peste trei ani, la 26 octombrie 1868 anunța și deschiderea unei elegante librării, alături de care se organiza și un Cabinet de Lectură. Oferea cititorilor cărți, reviste și dicționare, unele aduse de la faimoasa librărie parisiană Hachette, altele scoase de

Tipografia Junimea, înlocuită în l872 cu Tipografia Națională. Aici avea să apară revista “ Convorbiri literare" timp de vreo 18 ani, pînă în 1885. Primul număr se tipărise la 1 martie 1867. Mai tîrziu publica poveștile lui Ion Creangă și nemuritoarele poezii semnate: Mihai Eminescu

Îl însoțim pe diaconul Ion Creangă pe sub turla Trisfetitelor

Între elevii profesorului Titu Maiorescu, recrutați din districte (județe) pe baza concursului, organizat la finele lunii decembrie 1863, era și diaconul Ion Creangă. Absolvise în vara anului 1858 cursul inferior (clasele I-IV) de la Seminarul Veniamin Costache (clasa I socotindu-i-se aceea de la școala Catiheților din Fălticeni).

A doua zi de Crăciun 1859 (26 decembrie), fusese miruit diacon în biserica Sfînta Paraschiva din Tîrgul Frumos, găsind slujbă la biserica Sfînta Treime din Nicolina (mai 1860), de unde trecuse la Bărboi (mai 1863) și apoi s-a mutat la Golia.

Socotind că avea înclinații spre profesorat s-a înscris la școala cea nouă începută la 8 ianuarie 1864 și vreme de doi ani diaconul, preparând extern, în antireu de șiac și cu potcapul pe o ureche, avea să măsore lungimea Uliței Mari. Trecea voios prin poarta de sub marele turn cu ceas ce păzea așezarea mănăstirii Trei Ierarhi cu alură de cetate și schimba blagoslovenii și plecăciuni cu preacuvioșii întîlniți în cale. Era bărbat "înalt, spătos, voinic cu fața rotundă și balană, ochii mari și albaștri cu privirea limpede și isteață, fruntea boltită,

Diaconul Ion Creangă

barba blondă deschisă, alburie ca matasea porumbului cînd dă în spic" părea un adevărat “urson Mișcînd iute ciubotele intra în căsoaia Școlii Primare - fostul palat cu sala gotică a lui Vasile Lupu pe frontispiciul căreia stătea inscripția Institutului Vasilian hărăzit Junimei române” Amintea vechea școală înființată de ctitorul Vasile Lupu și reînoită la 1828 de Ioniță Sandul Sturza prin susținerea lui Gheorghe Asachi.

Alteori intra vizavi, în clădirea cu etaj a Institutului Pedagogic, de la dreapta porții - mai tîrziu demolată de meșterii arhitectului franțuz Lecomte de Nouy, cu ocazia reparațiilor mănăstirii după 1884. Acolo dimineața între orele 7,3o și 8,30 preparanzii învățau Pedagogia în zilele de post și Gramatica română plus Metodica, în acele de frupt, cu profesorul Titu Maiorescu. Joia după masă de la 2 la 3 dădeau compuneri pentru deprinderea ortografiei și a

“reflecțiunei libere" și scriau după “dictando", recitau fabule în vederea “citirei logice și estetice". La acestea se adăugau și alte obiecte cît și Muzica Vocală: lunea, miercurea și vinerea după ora 5,30.

Împărțiți cîte trei în cele șase clase primare (din care trei de a I-a), deschise în școala vecină de aplicații, preparanzii (vreo 18) făceau practică ținînd disciplina și ascultînd lecțiile învățătorilor dintre orele 9-12 și 2-4.

Școala Primară se adăpostea în clădirea sălii gotice unde funcționa clasa I secțiunea a II-a, într-o încăpere lipită de ea spre stradă aflîndu-se clasa a IV-a. Intrarea în cele doua săli se făcea pe un cerdac croit de-a

lungul lor către nord. Lipită tot de sala gotică spre apus, era clădirea cu etaj, adăugită prin 1861 care avea la parter clasa I secțiunea I și clasa a Il-a și a III-a. La etajul lor se găsea clasa I secțiunea a III-a și cancelaria.

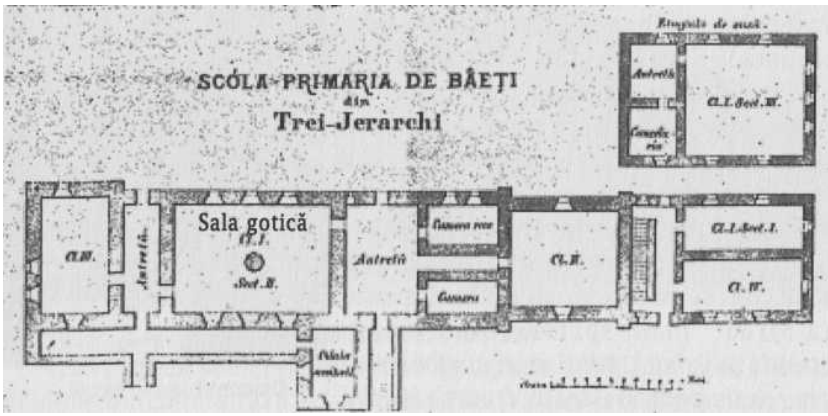

Trei dintre clase erau amfiteatre, toate fiind dotate cu catedre și bănci vechi, table negre la pereți pe lîngă alte citeva mici, numite telegrafe, pereții find acoperiți cu planșe de animale, arbori și imagini industriale.

Tînărul școlar premiant în anul întîi îl absolvea și pe al doilea cu nota eminente (pedagogie, gramatică, religie, artimetică, cosmografie, fizică, caligrafie, muzică). Devenise institutor la Școala

Primară chiar din anul întîi fiind numit la propunerea lui Titu Maiorescu (1864). Decretul îl semnase domnitorul AL I. Cuza în noiembrie 1864, diaconul institutor fiind prezent în condica școlii încă din mai. Vesel și șugubăț luase în primire clasa I secțiunea a II-a din sala gotică. între școlarii săi vreo 60, de toată mîna de la 7 la 15 ani, fiind și istoricul N. A. Bogdan acesta lăsa o evocare a clasei dotată cu ” table lancasteriene linii, pătrate și carouri pe podele, boite cu negru”.

Clasa sa devenea o atracție a școlii, sumedenie de elevi fiind dornici să ia loc în băncile ei. Astfel, în semestrul I din anul 1866-1867 avusese 71 de elevi, iar în al doilea 93. Motivul ? Preda după o metodă proprie, împreună cu invățătorii C. Grigorescu dascăl mai vechi la școală, Gh. Ienăchescu prieten de la seminar, V. Răceanu institutor la secțiunea a III-a și cu A. Simionescu și A. Climescu, de la aceeași școală, puneau la cale editarea unui abecedar practic ce avea să elimine învățămîntul lancastrian, propunînd scrierea directă. Astfel scoteau în august 1868 Metoda nouă de scriere și cetire pentru usul clasei I primară, ce avea să devină cartea de căpătîi a școlii românești pentru aproape un sfert de secol (pînă prin 1893), înnoindu-se în vreo 23 de ediții.

Fiindcă școlița din Sărărie unde lucra Ghiță Ienăchescu avea și locuință, din toamna anului 1870 schimbau locurile și se muta acolo, dar venea adesea la Trei Ierarhi și mai ales dumineca după amiază cînd elevii Institutului Pedagocic se întîlneau cu profesorii lor. Discutînd cu ei le vorbea despre menirea învățătorului, îndemnîndu-i să fie muncitori și blînzi cu școlarii, zicîndu-le :”Unde nu-i dragoste de breaslă și menire și tragere de inimă nu-i Doamne Ajută, măi băieți. ”

Prelugite discuțiile acelea continuau pe Ulița Mare, pe Ulița De Sus, pe ulița Română, pînă aproape de casă: "Noi îl petreceam pînă în oraș departe șine despărțeam de el, dînd mîna ca la un frate mai mare. Adesea cînd veneam de la lecțiile lui ne duceam pe lîngă el, vorbind și discutînd ne trezeam în Sărărie", scria unul dintre ei, M. Lupescu (Ion Creangă și normaliștii, în revista "Ion Creangă", decembrie 1919).

La Trei Ierarhi se țineau și întrunirile Societății pentru învățătura Poporului Român (înființată în 1867), la care vorba lui Ion

Creangă, membru marcant de la început se auzea adesea. Susținea elevii săraci propuși pentru ajutoare, pe acei trimiși la studii superioare sau cărțile școlare. Cum Societatea înființase la Trei Ierarhi o școala gratuită pentru adulți, la 10 februarie 1874 începînd cursurile, avea în fruntea listei de învățători pe “d-1 Creangă". Preda "scrierea și cetirea la secțiunea I ("Curierul de Iassi", 6 februarie 1874). La secțiunea a II-a și a III-a erau înscriși profesorii Ștefan Micle, (Fizică), A.Vizanti (Română), I. P. Florantin (Morală). Cursurile se țineau dumineca după-amiaza.

Povestitorul avea drumuri și pe la Societatea de Economii de la care și-a retras depunerea în anul 1872, cînd rămînea fără post, îndepărtat din școală fiindcă fusese scos din diaconie. Păcătuise mergînd la teatru, tunzîndu-și coada diaconicească și trăgînd cu pușca după ciorile din curtea bisericii Golia, unde slujea.

Peste drum de mănăstirea Trei Ierarhi, în bolțile scunde din piatră mucezită ce alcătuiau pe atunci colțul străzii Costache Negri aflîndu-se Cazinul Român La Bogdan, cu cabinet de citire a jurnalelor, potrivit martorilor, uneori o vizita. Condusă cu pricepere de tatăl lui N.A. Bogdan,

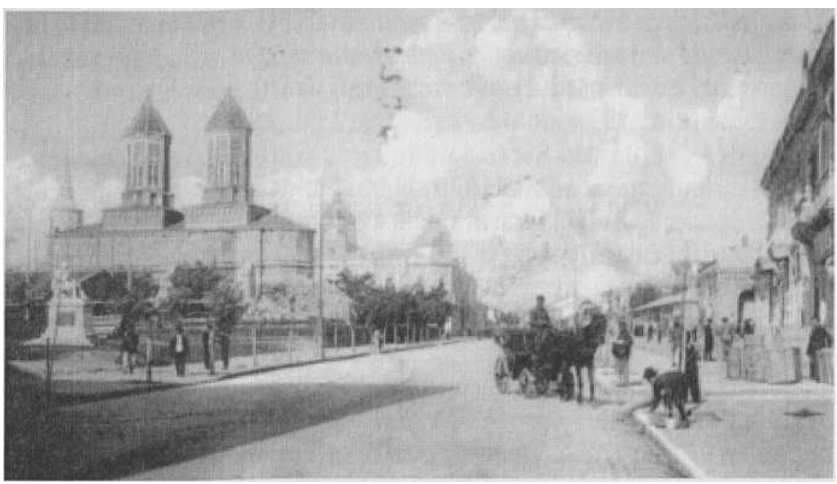

Peste drum de Trei Ierarhi

locanta găzduia întîlnirile îndrăgostiților de condei, precum Zaharia Dârzeu (directorul Școlii Trei Ierarhi), Scipione Bădescu (de la

"Curierul de Jassy"),Teodor Balasan (editorul "Curierului"), M. Negruzzi (editorul publicației ‘‘Perdaful’’) și alți amatori de discuții și snoave gazetărești, printre ei, probabil, nimerind și poetul Mihai Eminescu, sosit în toamna anului 1874 la Iași. Tot acolo, într-o dugheană a clădirii avea și un prieten: pe Neculai Ioan negustorul de brașovenii și papetării, dar și de puști, revolvere, cartușe, harnașamente vînătorești, ce-1 smonise probabil cu pușcoiul trosnitor sau măcar cu niște plumbi de alice pentru spîrcuirea cîrdurilor de cioroi ce înegreau zidurile mănăstirii Golia - unde locuia -, învăluiau cerul și cîrîiau pizmași trecătorii, văitîndu-se toată ziua. Negustorul se mutase aici din ulița Sfînta Vineri (1868).

În curtea mănăstirii locuind și junimistul Samson Bodnăreascu, cît a fost directorul Institutului Pedagogic, Creangă îl vizita, deasemeni.

La fel, nu lipsea nici din biroul revizorului școlar Mihai Eminescu, așezat tot în curtea școlii (1875- 1876).

Și ne plimbăm cu Mihai Eminescu pe Ulița Mare

Venind la Iași tînărul doctorand al facultății de filosofie din Berlin, Mihai Eminescu, avea ocazia să cunoască Trei Ierarhii fiind găzduit în locuința lui Samson Bodnărescu, din vechile chilii. Se mai afla acolo și profesorul Miron Pompiliu, angajat secretar la Universitate, iar prin

octombrie sosea și Ion Slavici căruia poetul îi cedase postul de gazetar la gazeta “Curierul" și-i arăta frumusețele fostei capitale plimbîndu-1 printre vechile zidiri arse, afumate, ruinate dar înobilate de amintirile și înzestrările celor 400 ani de istorie.

Evocînd zilele acelea Slavici avea să scrie că îl purta “pe la Copou și mai la deal pînă la grădina lui Pester, pe la Socola, printre vii prin valea Bahluiului”, locuri pline de pitoresc ale fostului Iași, înconjurat de mahalale, ca niște sate.

Întorcîndu-se de la Galata, Cetățuia, Frumoasa, poetul trecea pe lingă

palatul ghiculesc de pe colțul Uliții Mari, trăind tragedia sosirii în Moldova al fostului stăpîn, domnitorul Petru Șchiopu. Se întîmpla după

sîngeroasa bătălie de la Roșcani, unde strănepotul lui Ștefan cel Mare,

neînfricatul Ion Vodă cel Cumplit, trădat de boierul Iremia Cernăuțeanu,

conducătorul cavaleriei trecută de partea armiei turcești, a luptat pînă

ce a fost doborît de dușmani și drept pedeapsă a fost legat de patru cămile minate să-i sfîrtece trupul în bucăți.

Nu numai puțin groaznică fusese moartea celuilalt stăpîn, Grigore Ghica, chemat în Beilic să-l vadă pe Ahmed, trimisul Porții, dar la un semn al acestuia ienicerii i-au tăiat capul pentru a fi trimis de mărturie vizirului.

Bătrînul palat nu arăta deloc bine fiind coșcovit și așezat de-a hoarța

în stradă.

Cercetînd zidirile istorice existente la fiecare pas, vizitau adesea și biserica Sfînta Vineri cu hramul Cuvioasa Paraschiva, zidită de logofătul Nestor Ureche (veacul al 16-lea). Fusese stăpînită de călugări din muntele Sinai, fapt pentru care la intrarea avea pictată întîlnirea lui Moise cu Creatorul în acel loc, unde a primit tablele legii. Crăpată la cutremurul din 1803, arsă prin 1874 datorită unui pîrjol iscat prin vecini aștepta descoperită și în ruină, reparațiile care nu au mai venit niciodată (în 1879-80 urmînd a fi demolată). Într-o stare de cumplită degradare se găsea și catedrala încoronării voievodale, biserica lui Ștefan cel Mare: Sfintul Neculai.

Înainte de ajunge la ele întîlnise fosta reședință domnească din "Podu Roș" (strada Palat), rînduită în palatul logofetesei Catinca

Ghica,din partea de jos a Palatului Ocîrmuirii și din fața iazului domnesc (Ștrandul de azi), unde s-a așezat Grigore Ghica în primele zile ale domniei (august 1849 - ianuarie 1850), pînă i s-a amenajat o locuință la fosta Curte Domnească transformată de Mihalache Sturza în Palat Adminstrativ.

Vechile clădiri din fața Palatului Administrativ

Vechile căzărmi și zidiri medievale cu bolți din fața Palatului erau prefăcute în dugheni. Istoricului han turcesc, gata să se năruie, de lîngă biserica Trei Ierarhi, i se cerea demolarea.

Strada cea mai comercială, Podul vechi, era și ea plină de vechi bolți zdrelite, ținîndu-se mai bine doar fosta spițărie a Lochmanilor, de pe colț, zidită din pietre fețuite și neclintite de veacuri...

În pripă refăcute după desele incendii, în fața bisericii catolice se ațineau, deasemeni, un lanț de dugheni mărunte (cum aveau să rămînă pînă în zilele noastre acelea de pe colțul străzii Langa.

Mai vechile zidiri boierești între care și una a lui Ion Neculce fuseseră cumpărate și dărmate de Mitroplie pentru a mări locul catedralei ce se ridicase, dar i se prăbușise acoperișul și rămăsese "ca o masă cu picioarele în sus", sau "zidirea cu patru fesuri" cum o descria un gazetar. Vechia biserică Sf. Gheorghe, ce slujea de locaș mitropolitan, se găsea în stare gravă gata să cadă.

În zilele acelea Iașii - "un adevărat muzeu în aer liber", al măreției sale străvechi -, mai păstra încă neatinse bătrînele zidiri din ulițile

Tîrgul de Jos (C. A. Rosetti), Trapezănească (Gr. Ghica), Sfinta Vineri (A. Panu), Podul Vechi (C. Negri), Ulița Mare, Burghele (Talpalari), Podul Verde(Copou) încărcate de istorie, dar rămase de izbeliștedupă Unire, din care urmașii bătrînilor anteregii cărau la anticăriile din Tîrgu Cucului și din Ulița Golia maldăre de hrisoave, ipistoace, ceasloave.

"Cu zăngănit de săbii și strigăte războinice în urechi, înconjurat de fantasmele nopților întoarse la curtea lui Alexandru Lăpușneanu, el număra din pași lanțul bolților hanului turcesc, scufundat în pământ de vechime. Privind cu coada ochilor obloanele înțepenite aștepta parcă să-i iasă înainte «Ienicerul zorilor», pe care îl întîlniseră mahalagii, căutîndu-și comorile ascunse în bezna bolților prăbușite. Condus de viteji, panțîri, darabani, achingii și arnăuți, se strecura copleșit de emoții pe sub bolțile turlei Trei Sfetitelor afumate de luminările și făcliile a patru secole, intrînd vrăjit în ograda adormită după zidurile zdrelite de berbecii nenumăratelor asedii și înegrite de pîrjoluri."

Biserica era crăpată de cutremure, arsă și șubrezită, fapt pentru care din anul 1882 începeau reparațiile radicale cu desfacerea și refacerea zidurilor sub conducerea arhitectului Lecomte de Nouy.

“Ascunzînd spărturile acoperișului și crăpăturile pereților, ctitoria lui Vasile Lupu, îmbrăcată în borangic de raze palide veghea taina cîtorva cruci și pietre roase de vreme din vechiul cimitir, peste care zbura vaietul surd al unui clopot, clătinat de unda nopții sau de aripa prea cucernicelor bufnițe".

Imaginea era parcă aidoma versurilor purtate mai de mult în minte, dar rînduite, după vizitele la mănăstirile Cetățuia și Galata, la Sf. Vineri și Sf. Neculai înconjurate de cruci povidite, cuprinse și ele de ruine, ca și ctitoria strălucitorului locaș din Ulița Mare. Apăreau în revista "Convorbiri Literare" la 1 septembrie 1876 (Melancolie):

“Văzduhul scânteiază și ca unse cu var

Lucesc zidiți, ruine și timpul solitar.

Și țintirimul singur cu strîmbe cruci veghează,

O cucuvaie sură pe una se așează,

Clopotnița trosnește, în stîlpi izbește toaca,

Și străveziul demon prin aer tind să treacă,

Atinge-ncet arama cu zimții-aripei sale

De-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.

Biserica-n ruină,

Stă cuvioasă, tristă, pustie și bătrînă, Și prin feresre sparte prin uși țiuie vîntul -Se pare că vrăjește și că-i auzi cuvîntul -Năuntrul ei pe stîlpii-i, pereți, iconostas, Abia conture triste și umbre au rămas; Drept preot toarce-un greier un gînd fin și obscur, Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur..."

Pășind pisicește, pe scările unei odăi dintre zidurile mănăstirești, adoratorul plimbărilor nocturne dispărea, într-o chilie din locuința directorială. "Cînd ne întorceam de obicei tîrziu după miezul nopții, eu eram frînt de oboseală și cădeam răpus de somn, iar el se așeza la masă și începea să scrie ori să-și revadă și să-și corecteze cele scrise "(Ion Slavici La Balamuc).

"Cu sufletul vibrînd de emoție și cuprins de fiorii inspirației își aprindea tiptil luminarea și, așezîndu-se la masă, cu o foaie albă dinainte, se scufunda în lumea lui de vise și uitare, lăsînd mîna să înșire, febril, unul după altul, versurile purtate în suflet, clituite în ascunzișurile minții, înfierbîntate la dogoarea inimii fericite. ”

..."Ceilalți dormeau munciți de vise. Bodnărescu, mai ales, chinuit de lipsurile școlii, se dondănea necontenit prin somn cu furnizorii sau cu vr-un normalist, sîcîitor, strigînd cîteodată așa tare încît se trezea și deschidea ochii. Privind nedumerit umbrele pîlpîîind pe bolta văruită, se dumerea că Mihai scrie și, mîrîind printre dinți;”Măi băiete, dar tu nu te mai hodinești ?”se întorcea oftînd,pe partea cealaltă. Scriind, ștergînd și șlefuind ca bijutierul pietrele prețioase, Mihai plutea printre stele, departe de graiul pămîntenilor. Uneori, furat de ritm și rime, începea să recite cu voce tare, cîte un capăt de strofă, dar se oprea iute cînd auzea pe vreunul dintre

somnoroși mormăind.””. (I.M. Cu Mihai Eminescu și Ion Creangă prin Tîrgul Ieșilor).

Străvechile ziduri ale mănăstirii îl impresionau și peste ani, atunci cînd avea să scrie Scrisoarea I, publicată în februarie 1881. Cîteva versuri reflectau amintirea lor, cum observa Garabet Ibrăileanu, în gazeta "Mișcarea" din 20 iulie 1928:

"Între ziduri printre arbori ce se scutură de floare,/

Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare... ”

Dimineața pleca conștiincios la Biblioteca Centrală, unde fusese numit director. în unele seri, împreună cu cei trei colegi, ferchezuiți și îmbrăcați cu frac, mănuși "glace "batistă la butonieră și joben, după moda timpului, mergeau la ceaiurile literare de la poeta Matilda Burlă sau la Veronica Micle soția rectorului Ștefan Micle. Chipul Veronicăi îi rămăsese în suflet după vizita acesteia la Viena, în primăvara anului 1872, și o iubea romantic. Venise pentru un tratament medical, iar poetul - student pe atunci - îi fusese recomandat s-o conducă prin oraș.

Nu lipsea nici de la întilnirele Junimii, prezentîndu-și producțiile și animînd "caracuda" - ceata de tineri ce foia cu voiciune, printre corifeii Junimii, "asemănîndu-se întrucîtva cirdurilor de peștișori jucăuși din iazurile însorite. ” 142

“Nopțile, cînd îi prindea vremea acasă (la Trei Ierarhi) și erau în toane bune, își citeau însuflețiți operele, se sfădeau pe seama îndreptărilor și apoi le refăceau bosumflați sau cu recunoștință, precum proceda autorul nuvelei Popa Tanda și al comediei Toane sau Vorbe de clacă" amîndouă lucrate la Trei Ierarhi, după mărturia lui Ion Slavici, dar “sub înrîurirea discretă dar hotărîtoare" a lui Eminescu.

De la Trei Ierarhi nu lipsea nici Veronica Micle

Găzduit între zidurile seculare poetul avea ocazia să trăiască marea sărbătoare din 14 octombrie 1874 cînd lumea satelor din Moldova de Sus și aceea de Jos, venea, după vechiul obicei, să se roage la Sfînta Paraschiva scoasă pe un catalfac afară. încă din ajun pe Ulița Mare curgea un puhoi de lume. Îmbrăcată în straiele albe de sărbătoare și cu brațele încărcate de busuioc și traistele pline de colaci și roadele pămîntului, tălăzuia în fața porții de sub turnul afumat al mănăstirii, înzidită de jur împrejur. Unele dintre femei purtau pe umeri pînzeturi ghilite, mai albe decît neaua, altele covoare țesute în șapte ițe, bucăți de pichere înflorată, fote și teancuri de ii pline de altițe și fluturași aurii, migălite cu dragoste toată iarna, pentru a împodobi pieptul gingaș al codanelor ce abia ieșeau la joc.

“Deși încercarea de intrare în ogradă cerea mare cutezanță din partea unei femei, putînd fi strivită - motiv pentru care tîrgoveții își amînau rugăciunea pentru a doua zi seara, cînd talazurile se retrăgeau spre gară și bariere - Veronica Micle înfrunta și ea riscurile pătrunzîd în curtea strîmtorată de chilii și ticsită de lume. A participat la slujbă cu ochii ațintiți pe ferestrele locuinței directorului Școlii Normale, unde vețuiau toți cei trei becheri

Samson, Miron, Mihai și cu noul Veronica Micle în anii cei tineri venit Slavici, patru. Dar nu i-a văzut. Nici a doua zi seara, cînd potrivit tradiției a venit la Sfîntă, cu fetele, cu mama și cu Ștefan. Geamurile nu erau nici acum luminate. Pe unde or fi umblînd! A aflat de la Ștefan că Mihai trăia mai mult la Bibliotecă (unde era director), de dimineță pînă tîrziu noaptea, cercetînd cu aviditate rafturile de cărți și manuscrise. Deloc nu bănuia că pentru el era suficient s-o știe în apropiere și se mulțumea să-i zărească, în puterea nopții, casa, umbra în ferestrele luminate, biserica Buna Vestire unde auzea că merge dumineca, școala Reuniunii Femeilor

de care se ocupa și urmele pașilor pe ulicioară." (Prin

Iași cu Veronica Micle).

Îndrăgostit de loc și ajutat de ministrul Titu Maiorescu, într-o odaie de la Trei Ierarhi își instalase biroul de revizor școlar (iulie 1875 - iunie 1876), adesea vizitat și de prietenul Ion Creangă. Mai înainte Ștefan Micle îl numise delegat universitar la examenele Institutului Normal din curtea Trei Ierarhilor (decembrie 1874), iar la 7 iulie 1875, prin decret domnesc, fusese numit în Comisia pentru examinarea cărților școlare, împreună cu profesorii N. Culianu și Ștefan Vîrgolici.

Trecător de multe ori pe Ulița Mare, poetul se împrietenise cu negustorii ei, aceștia ajutîndu-1 să-și rezolve unele probleme administrative ale locului de muncă. Unul fusese Neculai Ioan, prietenul lui Ion Creangă, mutat din fața Trei Ierarhilor peste drum de Ulița Princiară (Lozonschi). Cu ajutorul acestuia tăiase lemnele Bibliotecii în iarna anului 1875, cum se vede din chitanța trimisă Ministerului. în iarna precedentă (decembrie 1874), îl ajutase librarul Daniel din dughenile Hanului Pîrlita, care i-a dat, deasemeni, chitanța existentă în Arhive.

Librăria lui Daniel, cu rafturile pline de cărți literare-științifice a recomandat-o poetul ca depozit legal pentru manuale școlare, în zilele cînd era revizor (21 ianuarie 1876). Vis-a-vis, în casele Hanului Ghimici era tipografia lui Balassan, care-i oferise un post de redactor la sosire (1874), dar îl cedase lui Slavici.

În anii aceia fusese numit și jurat la Curtea cu Jurați (1 martie 1875), participînd la procesele ce se judecau în clădirea Palatului Administrativ.

loc de 400, cît avusese la revizorat. Căzuse guvernul conservator și în

Tot pe Ulița Mare a trăit și marea durere a procesului deschis la Tribunal de fostul prieten bucovinean, Dimitrie Petrino, numit în locul poetului la Bibliotecă (1 iulie 1875). Manevrat de interese politice, acesta îi imputa fostului bibliotecar cît și înaintașului Samson Bodnărescu, lipsa unor cărți rătăcite pe rafturile Bibliotecii. La 22 iunie 1876 Dimitrie Petrino raportase noului ministru Gh. Chițu lipsa a vreo 9 3 de volume și faptul că poetul numit apoi revizor, s-a servit, de mobila Bibliotecii. Acesta era al treilea raport după acel din 12 mai 1876.
Dispunînd cercetarea, ministrul a trimis raportul Parchetului de la Iași, care a deschis procesul. Poetul și așa era necăjit, căci între timp i se desființase și postul de revizor școlar și trăia zile întunecate pline de lipsuri, făcînd gazetărie la "Curieul de Iassi", unde primea salar doar vreo 100 de lei pe luna în loc venise altul liberal care

restucturase mai multe posturi - între care și al poetului - pentru economii.

Deși parte dintre cărțile reclamate se găsiseră, rătăcite pe rafturi datorită "sistemului vicios de evidență", iar mobilierul (două scaune, o masă și două dulapuri vechi fără trebuință în Bibliotecă, luate la Revizoratul organizat la Trei Ierarhi, cu știința ministrului Maiorescu, pentru depozitarea arhivei, fusese înapoiat, în ziua de marți 12 septembrie 1876 dinsul și Samson Bodnărescu erau chemați pentru cercetări, trimițîndu-i-se citație :”Mih. Eminescu dom. Iași, desp III-a. casa adv. Chiriță."

Clădirea pe adresa căreia fusese trimisă citația se afla la răspîntia Uliței Mari cu Ulița Lozonschi (fostă Cloșca), lîngă depozitul de petrol aflat odinioară cam pe locul unde este acum impunătoarea Casă de Mode. Aparținea familiei Const Chiriță, licențiat în drept, prietenul lui Creangă și înlocuitorul poetului la Revizorat după 1 martie 1877. Acolo găsise probabil adăpost și asistență juridică.

Interogat de procuror (13 septembrie), de judecătorul de instrucție (9 noiembrie) i se închidea dosarul abia la 17 decembrie 1876 cînd instructorul Tribunalului, P. Stoica hotăra că "că nu este loc de urmărire contra pîrîtului pentru faptul cei se impută”. Astfel se punea punct dramei trăite de poet pe sălile tribunalelor din vechiul Palat Administrativ înlocuit apoi de Palatul Culturii. Nemulțumit D. Petrino și el poet, invidios pe talentul lui Eminescu, revenea și prin 1877. Viața plătea apoi calomniatorilor, căci baronul D. Petrino, primit cu brațele întinse de junimiști la sosirea din Cernăuți, se pierdea decedînd în 1878, iar protectorul său profesorul A.Vizanti fugea din țară, căzînd în josnicia delapidării.

În partea de jos a străzii Lozonschi, pe dreapta în fundac la numărul 2, locuia alt prieten: profesorul de Franceză Amadeus Weitzsecher, pe care

Casa Weitzsecher

îl vizita și a cărui fiică, Luiza se ocupa în septembrie 1887 de adunarea fondurilor necesare trimiterii poetului la Hali în Austria pentru tratament. Poetul revenise la Iași, din aprilie 1884, pentru consolidarea tratamentului făcut la spitalul de boli nervoase din Ober Dobling. Trăise cumplitul accident din iunie 1883, după dezvelirea statuei lui Ștefan cel Mare cînd s-a îmbolnăvit. întors din Sanatoriu fusese trimis la Iași unde erau vechii amici și puteau avea grijă de el. Chemat la redacția ziarului "Timpul" din București, în toamna anului 1877, poetul părăsea lașul, dar îi ținea trează amintirea Veronica Micle, cu care coresponda și îl informa despre noutățile tîrgului. Ea făcea zilnic o plimbare de la Copou la Palat, ca să-i treacă urîtul. în dimineața zilei de 15 ianuarie 1880, vedea astfel Palatul aprins și arzînd. Întoarsă acasă, scria poetului: "Mițicule, să fi văzut tu ce spectacol trist înfățișa un edificiu în flăcări... Mobilierul aruncat pe ferestre, dosarele de zeci de ani aruncate la voia soartei... (17 ianuarie 1880)"

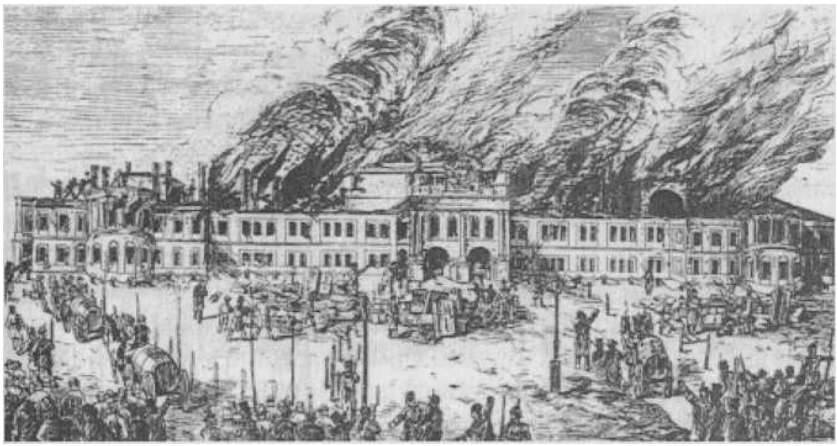

Palatul Administrativ în flăcări

Amintirea celor dintîi zile ieșene ale poetului petrecute pe Ulița Mare se marca pentru Eternitate la 7 octombrie 1968 dezvelindu-se o placă de marmură pe un perete al fostei clădiri școlare. Poartă inscripția: "Aici în curtea Bisericii Trei Ierarhi, unde funcționa Școala Normală Vasiliană, a locuit în 1874 Mihai Eminescu ” (Dezvelirea unei plăci comemorative, "Flacăra lașului" 8 octombrie 1968). Mai înainte revista "Cronica” publicase articolul de sensibilizare: “ Casa din curtea Bisericii Trei Ierarhi unde a locuit Eminescu (18 mai 1968).

Aflăm și despre o întîmplare a Sfintei Paraschiva, petrecută sub turla Trisfetitelor.

După anul 1882 începînd reparațiile bisericii Trei Ierarhi, ajunsă în mare ruinare moaștele Cuvioasei Paraschiva s-au mutat în Sala Gotică. Pentru aceasta s-a evacuat atelierul de tîmplărie al Școlii Normale instalat în sală și s-a aranjat un mic paraclis. Așezate pe un catafalc, Moaștele s-au păstrat neatinse pînă în dimineața zilei de marți 27 decembrie 1888, a treia zi de Crăciun, cînd elevii Școlii Normale Vasile Lupu - adăpostită de clădirile bisericii - s-au trezit în mare zarvă și strigăte disperate de Fooc!.. Sala Gotică ardea.. Deschizîndu-se ușa, prin fumul înecăcios s-a văzut că “a ars parte din podeaua paraclisului, a ars catafalcul enorm și racla, topindu-se argintăriile ce o înfrumusețau, au ars parte din veșmintele din lăuntre, dar s-au găsit neatinse, pe jăratecul dogoritor moaștele Sfintei.” Faptul era socotit o mare minune.

Au urmat anchetele de rigoare ale conducerii mănăstirii, a comisarului de poliție dispărțitura a II-a și a Mitropoliei, toate concluzionate cu părerea că incendiul a pornit de la candela care ardea permanent sau de la o luminare lăsată nestinsă. Simțind fumul în zorii zilei, dintr-o încăpere vecină unde locuia, un servitor a dat alarma chemînd ajutoare. S-au aruncat găleți cu apă și zăpadă pe ferestrele sparte anume. După o oră focul era stins și moaștele puse pe capacul raclei duse în altar. Din cenușă s-a recuperat 2795 grame argint topit. Mai tîrziu moaștele s-au așezat într-o veche raclă ce se mai păstra. Potrivit hotărîrii mitropolitului Iosif Naniescu în ziua de 9 ianuarie 1889 racla aceasta se ducea la Mitropolie, cu o ceremonie religioasă la care participau numeroși credincioși și un grup de preoți purtînd-o pe umeri. Se așezau în locul special destinat la partea dreaptă a catedralei noi.

Fiind necesară refacerea, se comanda o raclă nouă, din “tiparos" (chiparos), la un meșter "creștin”, care aducea lemnul de la Constantinopol. în acest scop, o credincioasă din Fălticeni, Ana Botez, se oferise să suporte cheltuiala refacerii și acoperirea cu tablă de argint, socotind că lucrarea s-ar putea executa în Rusia, unde

existau ateliere renumite. Mitropolia dorind să se facă la lași, pentru supravegherea lucrului, la 30 aprilie 1890 mitropolitul Iosif Naniescu încheia contract cu argintaul Gh. Ropala căruia i se preda vreo 6800 grame argint recuperat, rămînînd la Mitropolie "cinci bucăți în greutate de 423 grane ca amintire despre tăria focului". Meșterul mai punea 11443 grame argint nou, pe lîngă acele 6000 grame vechi, cerînd pentru întreaga lucrare, inclusiv execuția inscripției și a stemei principatelor, suma de 17570 lei. Întrega îmbrăcăminte " drămăluind" în total " 17443 grame de proba 12". Terminînd racla la 29 august 1891, Ropală a depus-o la Mitropolie în 6 septembrie dorind achitarea sumei contractate. La așezarea moaștelor în ea, fixată pentru 8 octombrie 1891, era invitată și susținătoarea cheltuielilor, Ana Botez ca să fie de față" pentru satisfacerea dorințelor sale morale". Cetățeanul George Carpus și soția sa Ecaterina, ofereau "scufa Sfintei Paraschiva", pentru a fi așezată în raclă. O aveau ca "moștenire veche" din "familia sa" (G. T. Kirileanu, Contribuție la istoricul raclei Sfintei Paraschiva din Iași, Anuarul Liceului Național, 1942 -1946). Astfel s-a petrecut nefericitul eveniment, astăzi puțin știut, al ardereii Sălii Gotice cu moaștele sfinte.

După veacuri de zbucium, cutremure și dese pîrjoluri, biserica se restaura

Aflată în ochii năvalelor străine ce jefuiau adesea capitala Moldovei, iar la plecare scăpăraru amnarul și cremenea aprinzînd clădirele însemnate, dar și-n drumul pălălăilor pojarurilor ce porneau odinioară și de la o scînteie, frumoasa ctitorie a lui lui Vasile Lupu a suferit multe și grave stricăciuni. Un prim foc o arsese chiar după terminare, prin 1650, la trecerea prin Moldova a tătarilor. Nu o lăsau neatinsă nici trupele regelui polon Ioan Sobieschi, vizitator al capitalei cu sabia în mînă, prin 1686 - 87. Nici ai sultanului, trimiși să nimicească Eteria în 1821 - și ar fi ras poleiala - și nici marele pîrjol din iulie 1827, ce a potopit Ulița Mare, din capătul de sus și pînă la Palat, pogorîndu-se pînă la Bahlui.

Ajunsă în gravă ruină, din anul 1882 biserica Trei Sfetitelor intra în reparații sub mîna arhitectului Andre Lecomte de Nouy angajat și la restaurarea bisericii Curtea de Argeș. Acesta pornea lucrările demolînd mare parte dintre zidirile curții dar și ale bisericii, cum avea să scrie N. A. Bogdan.

Aceeași soartă o avea și clădirea cu trapeza mănăstirii, - capodoperă a vechii arte moldovenești - cu bolți de influiență gotică (ogive și nervuri), ca la marile palate din Praga, Varșovia și alte orașe vechi apusene și considerată "Curtea domnească a lui Vasile Lupu" (N. A. Bogdan. Regele

Biserica Trei Ierarhi în 1845 (I. Rey și P. Muller)

Carol...). în vederea refacerii a fost demolată prin anul 1893. Rămăsese doar subsolul de sub ea cu bolți semicilindrice. Era parțial afectată de incendiul produs în noaptea de 26/27 decembrie 1888.

Cu ocazia restaurării bisericii, mult comentată și aspru criticată, se pierduse și turnul ce purtase pisania domnitorului în limba slavă: "Io Vasile Voievod cu mila lui Dumnezeu domnul țării Moldovii și cu doamna lui Tudosca, cu iubitul lor fiu Io Ioan voievod au început a zidi această clopotniță în anul 7146 (1638) luna aprilie 20."

Turnul dintre zidurile crenelate de cetate, construite odată cu mănăstirea, prin 1638, avea o înfățișare dominantă. "Acoperișul inițial era din țigle. La partea superioară avea instala t un orologiu, iar sub el se afla încăperea care adăpostea cele opt clopote ale bisericii. Pentru a ajunge în această cameră trebuia urcată o scară în spirală, cu 280 trepte ” (Sorin Iftimi, Vechi turnuri ale Iașilor). Vizitîndu-l celebrul călător Evlia Celebi scria că în vîrful acestuia "este un clopot mare cît cupola unui feredeu turcesc".

Realizîndu-se alinierea și lărgirea străzii rămăsese pe bordura

trotuarului. Dorindu-i salvarea, gazetele timpului cereau să fie păstrat, eventual cu o trecere boltită pe sub el sau să se rezidească pe locul noii intrări. Se preconiza și refacerea în curte, dîndu-se și amplasamentul, dar lipsa de bani îl sorocea uitării mai ales că o comisie de istorici ce avea în frunte pe ieșeanul D. A. Sturza stabiliseră la 29 iunie 1890 că turnul nu era acel originar ci unul construit de călugării greci pe amplasament deviat, fiind probabil schimbat și ceasul lui Vasile Lupu, așa că în ianuarie 1893 se spulbera.

Marele turn servise pînă în ultimul moment drept observator al Pojărniciei, de pe vîrful său priveghind tîrgul caraulele postate să urmărească ivirea incendiilor ca să se poată interveni iute. în acest scop turnul inițial mai fusese înălțat sau rezidit de meșterii puși de egumenul grec al mănăstirii, pe la 1806 și probabil i-au schimbat și înfățișarea în stil neoclasic, cum apare în litografiile făcute de Raffet și Rey, călători prin Iașii anilor 1840. Avea alură oarecum asemănătoare turnului mănăstirii Frumoasa construită de domnitorul grec Grigore Al. Ghica.

Mai înainte, pentru a lăsa liberă vederea bisericii, se demolaseră clădirile cu etaj ce însoțeau turnul din ambele părți și intraseră in istorie prin vestitele lor dugheni. Gazeta "Fulgerul" din 4 august 1888 anunța evenimentul dînd prilej ziaristului să propună că ar trebui demolat și

turnul rămas ca un “uriaș ursuz" în mijlocul străzii. Mănăstirea fiind închinată călugărilor greci chiar după zidire, la secularizarea bunurilor mănăstirelor de către domnitorul Cuza și ministrul său Mihail Kogălniceanu dughenile trecuseră in proprietatea statului ca și acareturile din curte - lăsate Eforiei învățământului public, pentru Școala de învățători.

În final avea și turnul soarta bisericii învecinate, Sfînta Vineri (din Hală), de mai multă vreme ruinată, dar pentru care, ca și acum, lipseau banii necesari reparațiilor și se desființase.

...iar Sfințirea prilejuia o Serbare de pomină...

După vreo 20 de ani de lucru terminîndu-se restaurarea monumentului, pornită de prin 1882, în toamna anului 1904, biserica Trei Ierarhi se resfințea odată cu Sfintul Neculai Domnesc. Ambele fiind socotite deosebit de importante, cu prilejul evenimentului, propus în zilele de 1 și 2 octombrie 1904, se organiza o Serbare Națională la care urma să participe și familia regală: regele Carol I, regina Elisabeta și principile moștenitor Ferdinand cu soția, principesa Maria.

Întîmpinarea și găzduirea înalților oaspeți punea însă Primăria în mare durdur, urmînd să facă pregătiri costisitoare. Numai pentru împodobirea străzilor, prin care urmau a păși inalții oaspeți, trebuiau vreo 30 vagoane cu crengi de brad. Cum administratorul pădurii Bîrnova - Poeni, aflată în proprietatea suveranului, refuza să taie crengile, ca să nu strice arborii, primarul intervenea la Ministerul de interne, pentru a le lua din pădurea Rîșca, proprietatea statului. De acolo urmau a fi cărate în gara Fălticeni și apoi aduse cu trenul la Iași, plătindu-se tăiatul, întreg transportul și toate manipulările, căci cei implicați în acțiune pretindeau parale.

La gară, în Piața Unirii, la Teatrul Național și la cele două monumente prevăzîndu-se mari arcuri de triumf, se comandau sute de metri de lemnărie (grinzi, piloți, scînduri). Se angajau iluminații feerice, tablouri regale uriașe și sute mai mici - pentru pus în vitrine -, zeci de transparente pentru înșirat de-a latul străzilor, sute de steaguri și... strigători de slogane, împăcați cu ziua, ca să anime trotuarele și răspîntiile.

Spre imortalizarea momentului Librăria si Anticăria Moldova (a lui R. Șaraga), din strada Ștefan cel Mare nr. l, edita medalii rombice de 35x35 mm, bătute in străinătate, dintre care 6 de aur pentru familia regală, 20 de argint pentru delegații oficiali - facturate Primăriei (vreo 1275 lei) - și un lot fără număr din tombak aurit, ce urmau a fi vîndute, 151 poporului privitor, cu un leu bucata. Pe o parte aveau imaginea celor două biserici - la stînga Sf. Neculai

(1493) și la dreapta Trei Ierarhi (1639) - cu mențiunea: "restaurate sub glorioasa domnie a regelui Carol I", iar pe verso deasupra: efigia regelui Carol I în mare ținută și dedesupt: Ștefan cel Mare (la stînga) și Vasile Lupu (la dreapta). Printr-un act al Primăriei, toate instituțiile erau îndemnate să le cumpere și ele.

Nu mai prejos librăria La autorii români, a lui Elias Șaraga, condusă de Fani Șaraga, bătea si ea o medalie cu al patrulea centenar de la moartea lui Ștefan cel Mare (1504). Ambii librari cereau autorizație să pună chioșcuri sau mese de desfacere, in Piața Unirii, pe Uița Mare și la monumente.

Trebuind un mare număr de steaguri se cereau și dela alte primării precum aceea din Botoșani și chiar de la Craiova, ultima reclamînd apoi faptul că i s -au înapoiat "50 cu pînza și cozile rupte

Centrala electrică, proprietatea unei societăți din Nurnberg, instala peste o mie de becuri incandescente, plus transparente și 4 lămpi cu arc de 16 amperi (care luminau ca și lămpile cu vapori de mercur actuale) O firmă de covoare furniza materialul de îmbrăcare a străzilor, înzestrare a

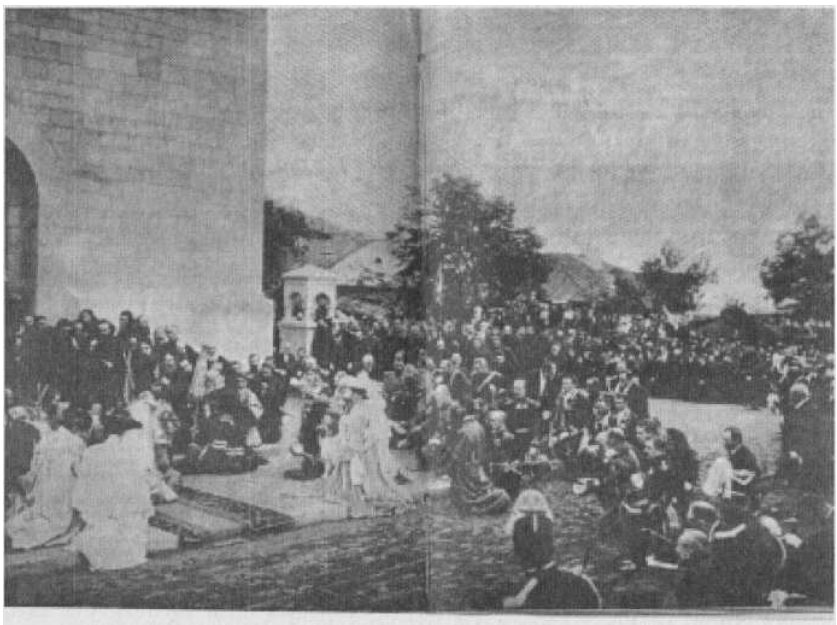

Sfințirea Bisericii Sf. Neculai în prezența familiei regale, îngenunchiată

salonului regal și a lojei regale de la teatru, iar alta mii de cocarde cu chipul suveranului, pentru pus în piept. Prin afișe mari, cît două pagini de jurnal, populația orașului era chemată să participe “ cu bucurie și însuflețire", la primirea familiei domnitoare, pe tot timpul zilelor de sărbătoare. încercau să fructifice evenimentul și firmele din București, precum una de flori artificiale, care amintea edililor, printr-o ofertă, că ea îmbrăcase cu flori palatul Roznovanu în timpul vizitei din anul 1894, dar nu reușea căci s-ar fi supărat acele ieșene.

Negăsindu-se la Iași "cai negri și frumoși" nici pînă aproape de zilele sosirii, disperat, la 2 3 septembrie, primarul se adresa ministrului de Interne rugîndu-1 să intervină la colegul dela ministerul de Război, ca Regimentul de Artilerie din Roman să împrumute 12 cai negri pentru trăsurile oficiale.

Toate săvîrșindu-se ca la carte, sîmbătă 2 octombrie 1904 s-a sfințit biserica Sfîntul Neculai, duminică 3 octombrie, biserica Trei Ierarhi, iar luni 4 octombrie s-a sărbătorit centenarul Seminarului Veniamin Costache, organizîndu-se și vizite în școlile și instituțiile ieșene, după care musafirii s-au întors încîntați la Sinaia

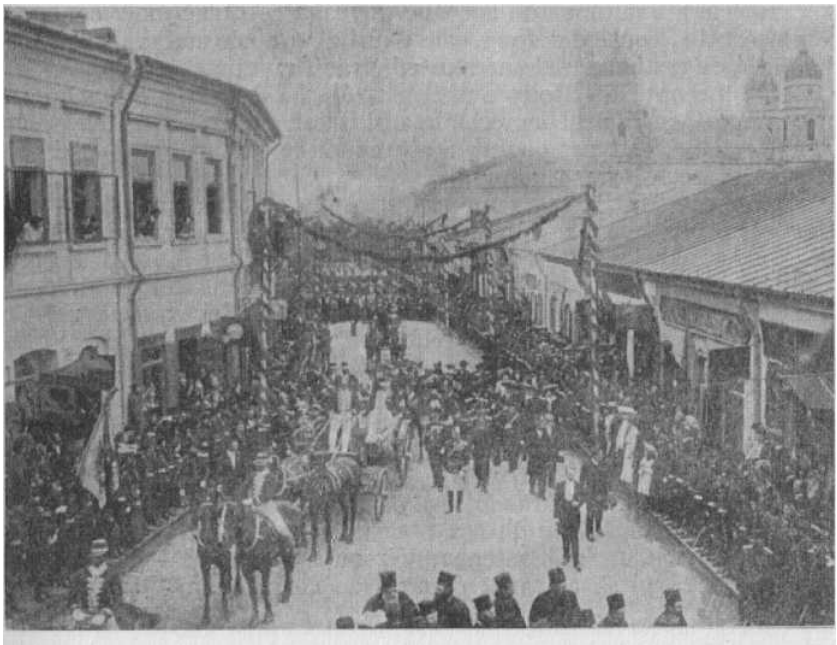

Cortegiul regal pe strada Ștefan cel Mare, în dreptul dughenelor Ghimici

Pe strada Ștefan cel Mare, în drum spre Seminarul Veniamin

Terminîndu-se serbările, urmînd plata cheltuielilor pentru curentul electric, lămpi, scînduri, lemnărie, tablouri, medalii, cocarde,

covoare, steaguri, flori, crengi de brad și chiar mese servite de restaurante pentru lucrătorii angajați la pavoazare și animație etc primarului C. B. Penescu îi venea să-și ia lumea în cap. Paralele din pușculița Primăriei, la capitolul Extraordinare, erau puține și cererile veneau buluc. Ca să iasă din încurcătură multora le răspundea că vor primi bani din bugetul anului 1905/1906, precum președintelui Cercului Militar, care cerea și el vreo 464 lei, pentru găzduirea oaspeților, în clădirea Corpului de Armată din Copou (unde a fost pînă decembrie 1989 frumosul Palat al Pionerilor și zace acum ruinat, Palatul Copiilor, așteptînd terminarea reparațiilor începute și lăsate fără sfîrșit).

O problemă grea devenise aceea a lemnăriei tribunelor și arcurilor, în parte dispărută, pentru care nimeni nu semnase de primire, iar furnizorii cereau mii de lei. Fotograful care imortalizase festivitățiile dorea și el plata serviciilor.

Și ca și cum cheltuielile arătate n-ar fi fost destule trebuiau a se mai tipări și încă vreo 400 afișe mari, de pus pe ziduri, pentru ca întreg poporul să ia cunoștință de mulțumirile musafirilor, trimise primarului, pentru fastuoasa primire.

În schimb vizita dintre 1 - 6 octombrie se încheiase cu o bună activitate pentru negoțul ieșean - chiar dacă unele note de plată se amînaseră pentru anul următor -, cu mulțumirea musafirilor încîntați de dragostea ieșenilor și cu două dosare pline de adrese, intervenții, comenzi și facturi ce rămîneau de mărturie peste veac și se află acum la Depozitul Arhivelor Naționale - Filiala Iași: unul cu medaliile (317/1904) și altul cu pregătirile (319/1904).

Emoționat, primarul se ruga la Cuvioasa, să-l țină în scaun pînă plătea toate daravelile ce i s-ar fi atîrnat de gît dacă veneau la putere adversarii politici doritori, ca toți opozanții, de o răfuială publică “cu învîrtiții de la guvernare", care au dat “ciolanele”numai celor din "bandă" sau ”clienților partinici”, cum scriau gazetele. Citind articolele, unii mici "furnizori", alde Rifca puncte ... puncte, din strada 40 de Sfinți nr.

40 și Bethi alte puncte, din strada Gării nr 6... implicate și ele la primire căci dăduseră mîncare de cîte 50 de lei oamenilor ” ce au lucrat la venirea Măriei Sale", se lăsau păgubașe de parale, ca să nu

zică lumea că sunt din "bandă" și astfel primarul mai scăpa de unele plăți. Metoda era clasică și se folosea și de alți datornici, anume autoterfelindu-se prin articole plătite gazetelor, cînd aveau încurcături financiare și doreau să scape ușor de pretendenți. Bugetul Primăriei cu cheltuieli extraordinare de numai 23000, în anii 1903 și 1904, pentru anul 1905/1906 prevedea de zece ori mai mult, adică 251000 lei ca să acopere cererile. Visul primarului nu se împlinea, căci prin decembrie Consiliul local demisiona, iar la 24 decembrie 1905 o Comisie interimară numea președinte pe Gh. Lascăr ales apoi primar la alegerile din martie 1905.

După sfințire veneau și criticile...

Ieșenii, ca de obicei cîrtitori, tunau si fulgerau pentru marea cheltuială, făcută - ziceau ei: ca să-și asigure guvernanții simpatia suveranului. Mai ales că nu agreau fapta demolării celor două biserici și refacerea lor după “placul franțuzului".

Puseseră gaz pe foc o mulțime de "specialiști", scriind prin jurnale, în cei vreo 20 de ani ai lucrărilor, multe articole despre pîngărirea mormintelor și jefuirea lor de obiecte prețioase - un inel domnesc găsindu-se aruncat prin moluz la Trei Ierarhi, un costum de copil lucrat cu fire de aur, luat de la sfîntul Neculai, mii de oseminte, “tivde, femururi, brațe și antebrațe" ale strămoșilor împrăștiate prin moluz și un cîrd de alte “pacate" de care arhitectul “papistaș" nu se sfia.

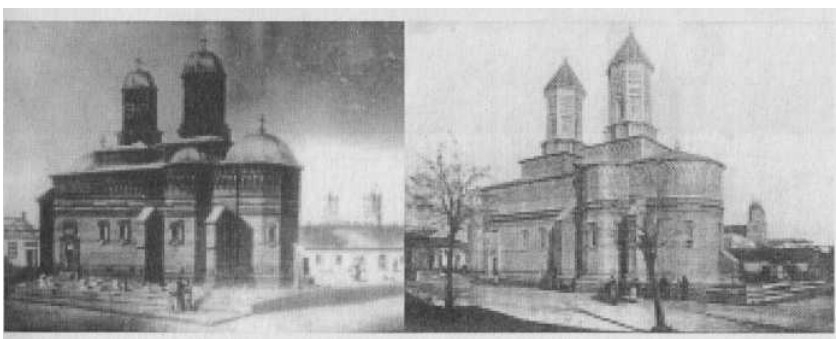

Biserica veche și aceea nouă

Arhitectul Nicolae Gabrielescu acel care îl secondase o vreme pe Lecomte, la restaurările bisericii Curtea de Argeș cît și la Trei Ierarhi -socotit de gazete “adevăratul restaurator și salvator" de la despuiere a frumoasei biserici ieșene -, căci francezul venea rar la lucrări, publicase două cărți fulminante, în care denunța pîngăririle (Privire generală asupra monumentelor naționale ... și Restaurarea monumentelor istorice- Răspuns la Raportul Domnului Revoil dat la Sinaia la 20 iulie 1890). Susținînd că frumoasele monumente ale țării ce necesitau doar lucrări de consolidare pentru conservare, prin restaurarea cu demolare au fost "schilodite și spoite", demonstra că nu mai semănau cu acele originale, ștergîndu-se “

urmele artei naționale". Picturile s-au distrus, pietrele s-au recioplit, vechile sculpturi nefiind "racordate” ci "se întrerupeau la fiecare piatră".

Nu mai aveau deasemeni și turnurile bulboase, înlocuite cu acele străine, tip săgeată și se stricase frumosa firidă a Cuvioasei Paraschiva de la Trei Ierarhi, executată pe timpul ctitorului sub influiența artei poloneze (rococo), de meșteri italieni. Biserica mai suferise și la reparațiile din 1832, efectuate după cutremurul din 1803 și incendiul din 1827. Gabrielescu nu era de acord nici cu afirmația restauratorului că poleiala a fost rasă de soldații turci în 1821, căci foiile care se puneau pe pietre la poleire, erau așa de subțiri încît la radere s-ar fi amestecat cu praful de piatră.

Turnul se demolase, iar trapeza rămăsese ca o ruină din lipsa fondurilor. Se refăcea mult mai tîrziu, începîndu-se în anul 1958 și terminîndu-se în anul 1960 într-o formă elegantă.

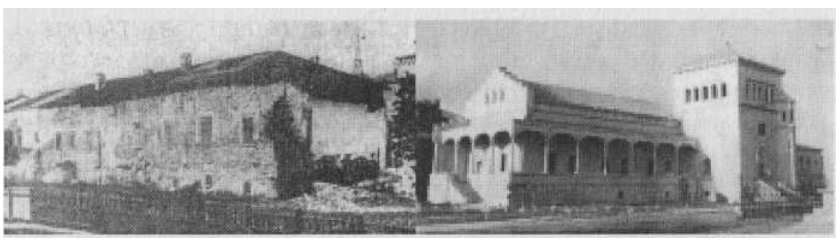

Clădirea Sălii Gotice, veche și nouă

Nu era iertat nici faptul că la demolarea turnului se pierduse și marele său ceasornic, mașinărie prețioasă, dusă de arhitect pentru reparații la Paris ca și alte obiecte valoroase, de unde nu s-au mai întors...

Mormintele fuseseră profante de restauratori sau de amatori de comori, ce umblaseră fără discernămînt sub vechile plăci funerare, luînd obiectele și resturile din îmbrăcămintea cu fir aurit și scumpe podoabe, de pe urma lor rămînînd puține mărturii (doar inelele lui Ioan și al Doamnei Tudosca existente la Academia Română).

Despre aceste fapte și Mihail Kogălniceanu fusese revoltat, spunînd: "Cînd s-a săpat la temelie, s-au descoperit acolo morminte

de Domni, Doamne și Domnițe în costumul lor și păstrate în așa bună stare ca și cum ar fi fost descoperite de ieri. Ce s-a făcut cu acestea ?... "(N.A.Bogdan, Regele Carol și a Il-a sa capitală...)

Cît despre Sfintul Neculai, nu mai avea nici o legătură cu ctitoria lui Ștefan cel Mare, fiind rezidită în stil modern și prefăcută cu cărămidă aparenta și teracote zmălțuite.

Intriganți, gazetarii, veșnic în goană după subiecte tari, lăsau a se înțelege că nu era departe de păcat nici familia domnitoare, care ar fi susținut arhitectul prieten de familie... cu cine știe ce interese... și de aceea apoi s-a adus un expert francez (Renoir) să facă o cercetare a lucrărilor și să apere pe restaurator printr-un raport depus la Sinaia. Scriind monografia Orașului Iași, N. A. Bogdan, contemporanul lucrărilor, arăta și el că la Trei Ierarhi sub conducerea arhitectului Andre Lecomte du Nouy“ se începu dărîmarea pînă la temelie și se refăcu aproape în același stil", aceeași operație suferind-o și biserica Sfintul Neculai.

Astfel mare parte din zidăria lui Vasile Lupu se demolase, refăcîndu-se după modelul inițial cu modificări pronunțate mai ales la turnuri, pentru a se pune în evidență mai bine baza pătrată, stelară, acoperișul lor luînd o forma țuguiată, deosebindu-se de acel orginal, asemănător cu al Cetățuiei. Placajul fiind în parte stricat de intemperii și incendii, se refăcuse de meșteri italieni și elevii Școlii de Arte, conduși de profesorul Tronescu, plătit cu bucata. înfățișarea, pictura și majoritatea obiectelor ca și mobilierul erau executate între anii 1900-1904, folosindu-se bronzul, fildeșul, mozaicul pentru Cuvioasa Paraschiva și unele icoane cît și marmura de Carrara și zmalțul la catapiteasmă.

Văzînd marile prefaceri și citind gazetele mulți târgoveți “plîngeau" pierderea ireparabilă a elementelor și a vechilor obiecte de cult.

Zdruncinata de cutremure și trecerea timpului neîndurător, Biserica este acum în consolidări, înconjurată cu schele. Lucrările sunt conduse de arhitectul D. Alexievici.

Se considera că la restaurare se pierduse

“cel mai interesant locaș al lașului: Biserica cu Trei Altare”

Tot Mihail Kogălniceanu arăta în Camera Deputaților marea pierdere suferită de Iași cu prilejul restaurării celor două biserici și în special a reconstruirii bisericii Sfintul Neculai, în viziunea arhitectului.

“Eu nu mă plîng atît de abatere, dărmare cît de sistemul greșit care e vorba să se adopte pentru a se restaura biserica Sf. Neculai atît de cunoscută de toată lumea ortodoxă prin următorul fapt: la aceeaș oră, dinaintea acelorași ochi se oficia Sfînta Liturghie a ortodoxiei în trei limbi; în trei capele la rînd: în mijloc se serba în limba veche grecească, de o parte în limba slavonă, de altă parte în limba română; cele trei limbi principale ale ortodoxiei vorbeau deodată în lauda Domnului.

Ei bine, eu susțin că nu trebuie să ridicăm acelei biserici caracterul acesta principal, partea aceasta frumoasă, interesantă și de care poate fiecare român ortodox să se bucure.

Eu în tinerețele mele am asistat la liturghie și am văzut pe tus-trei preoții ridicînd sfîntul potir și binecuvîntînd poporul în trei limbi. Hotărîrea de a se face serviciul într-o singură limbă e o mare durere și e despuierea pentru orașul Iași de o tradițiune unică în felul său..."

Biserica fusese construită din voința lui Ștefan cel Mare între 1 iunie 1491 și 10 august 1492, fiind considerată cea mai veche menționată în documentele istorice. Datorită vechimii sale a înfruntat o mulțime de incendii, cutremure și vicisitudini care au adus-o într-o gravă stare de ruinare. Printre altele în timpul trecerii sultanului Mahomed al IV-lea prin Iași, în drum spre Polonia (20-28 iulie 1672), hogea care însoțea armata turcă s-a urcat în clopotniță și așa cum ne spune Ion Neculce” a strigat", rostind chemarea la rugăciuni, faptă pe care bigoții au considerat-o pîngărire închizînd biserica. Descoperită și ruinată rămînea astfel pînă la domnia lui Antonie Ruset care prin 1676 începea repararea ei.

Cu acest prilej prefăcea artexul mai mare decît biserica - făcut din timpul domnitorului Alexandru Lăpușneanu - adăugind la intrare "dinaintea bisericii clădite de Ștefan cel Mare o altă biserică mult mai mare, în care se înființa încă două deosebite altare, unul la dreapta altul la stînga vechiului monument” (N.A.Bogdan) pentru

a-i da înfățișare mai impunătoare, demnă de catedrală mitropolitană drept care slujea după mutarea capitalei la Iași. (Istoricii contestă afirmația căci nu găsesc lucrarea în nici un document.) Altarul din dreapta (spre sud), fusese închinat Sfintei mucenițe Varvara - în care se slujea în limba greacă - iar cel din nord sfîntului Arhidiacon Ștefan cu slujbe în limba slavonă și mai tîrziu rusă, În timp locul slujbelor se mai schimba. Limbile română, rusă și greacă reprezentau cele trei mari biserici ortodoxe. Mare atracție provoca în lumea credincioșilor icoana Sfîntului Mina făcătoare de minuni la care se închinau mii de credincioși pentru vindecare de boli. Cu prilejul restaurării se muta la biserica Sf. Constantin și apoi la Sf. Andrei unde rămînea și acum. Datorită celor trei altare cît și icoanei, biserica lui Ștefan cel Mare

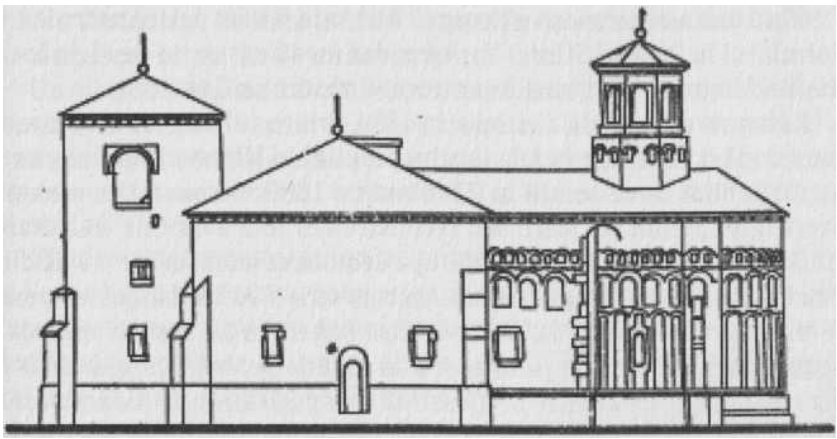

Biserica Sf. Nicolae, elevație înainte de restaurare

sărbătorea, ca puține alte locașuri, vreo cinci hramuri: Sf. Neculai, Sf. Varvara, Sf. Ștefan, Sf. Minah și Sf. Ecaterina.

Antonie Ruset venea de la Constantinopol oraș dominat de Sfînta Sofia și dorea ca și în cetatea Moldovei să aibă o catedrală măreață. în zidul mănăstirii făcuse și o cișmea, pentru îndestularea credincioșilor cu apă, ca la moscheile turcești. Biserica și acareturile din curte între care se consideră și clădirea numită acum Casa lui Dosoftei erau înconjurate de un zid protector ale căror resturi se observă în fața hotelului Moldova și în peretele casei destinată Muzeului Literaturii Vechi, după refacerea din 1970. Se presupune

a fi fost locuită de mitropolitul Dosoftei (1671 - 1686), imortalizat prin statuia realizată de Iftimie Bîrleanu și a fi adăpostit a doua tipografie adusă la Iași în 1679. Alte clădiri se foloseau de călugării mănăstirii și pentru școlile ce s-au perindat pe aici. Presupunerea este contestată de arheologi, care, făcînd săpături, au stabilit că pe loc era cimitirul și clădirea ar fi fost construită mai tîrziu, pentru comerț (Dan Bădărău, Ioan Caproșu, Iașii vechilor zidiri).

Gîndindu-se la viața viitoare, Antonie Ruset își construise și

mormîntul în locașul Sfintei Varvara, dar nu a avut parte de el, în locul său fiind îngropat o vreme domnitorul Constantin Cantemir,

Restaurarea radicală a început în 1884, arhitectul francez Lecomte de Nouy după o verificare la fața locului propunînd Ministerului Cultelor și Instrucțiunilor două soluții în 23 februarie 1885: reconstruirea numai a bisericii lui Ștefan cel Mare sau reconstruirea totală cu cele trei altare. Ministerul accepta prima soluție. După demolarea adausurilor și a clădirii principale în 1888 se începea zidirea. Așa cum scria N. A. Bogdan contemporan cu restaurarea: "Cînd s-a dărîmat vechea biserică s-au deschis mai toate mormintele ce erau prin jurul ei și s-au luat de personalul însărcinat cu lucrarea o sumă de obiecte prețioase ce s-au găsit atît prin ziduri cît și în pămînt. Pînă astăzi nu se știe ce au devenit toate acele obiecte între care erau chiar juvaieruri antice și scumpe." Lespedele funerare au fost sparte, aruncate și mormintele "scotocite", operație socotită de istoricul V. A. Urechia "vandalism", locul celor două altare fiind marcat cu cîte o troiță.

Biserica a slujit pentru ungerea cu sfîntul mir a noilor domnitori între Despot Vodă (1561-563) și Alexandru Ioan Cuza(l 859 -!866), locașul numindu-se Biserica Domnească.

Rezidită cu cărămizi aparente și ocnițe, lua forma construcțiilor vechi moldovenești, iar tabloul votiv al familiei domnitorului Antonie Ruset și al familiei domnitorului Gh. Duca, ce terminase lucrările precedentului, se înlocuiau cu ale familei regale.

Biserica o pictase Boris Bernard, Emilie Mempiot și P. Mauretal, aduși de restaurator (Viorel Erhan, Mănăstiri și biserici din orașul Iași și din împrejurimi).

În clădirile bisericii au funcționat școlile des pomenite între care aceea pusă la cale de Constantin Mavrocordat pentru învățătura preoților, apoi școala fiilor de preoți mazili si alți doritori, statornicită de mitropolitul Nechifor din 1749 și apoi micul Seminariu și alte școli românești "tupilate" sub zidul ei. între anii 1989 și 1993 făcîndu-se mai multe mici reparații și spălarea picturilor, sfințirea s-a săvîrșit în 16 octombrie 1994 de I.P.S Daniel Mitropolitul Moldovei si Sucevei în prezența patriarhului Ecumenic Bartolomeu de la Constantinopol (Viorel Erehan...) Biserica fiind

cea mai însemnată din dricul tîrgului, breasla făclierilor (producătorii de lumînări, cei mai căutați odinioară), avea sediul aici. în coasta ei se și instala o fabrică de lumînări. Sf. Nicolae, fiind patronul negustorilor, de ziua lui locașul era plin de comercianți care-și prezentau în jur novitalele aduse de peste mări și țări în prăvăliile lor. Curtea se transforma astfel într-o mare expoziție de bunătăți și mărfuri.

Ne amintim si alte zidiri legendare care nu mai sînt: dughenile de la Trei Ierarhi

Un șir de bolți simandicoase, cu un cat deasupra, astupau vederea Mănăstirii Trisfetitelor și Bisericii catolice, ținîndu-se una de alta, pînă aproape la colțul uliței lui Dracache Baston, trecută apoi pe numele colonelului Constantin Langa, a tribunului Max Wexler (după 1950) și din nou colonelului (din 1991).

Fiindcă zgîrcenia stareților, pe mîinele cărora încăpuse mănăstirea lui Vasile Lupu, nu se încurca cu orice dughengiu, în prăvăliile de la Ulița Mare făceau purici mai cu seamă negustorii groși la chimir și cu nume vestite, precum bacalii armeni și greci de smirnă, tămîie și mirodenii orientale. Printre ele a slujit des pomenitul Costache Stamatopol, urmat de Iancu Bacalul, renumit fiindcă își aștepta musteriii, așezat turcește, pe un scaun în fața dughenii. Cu ciubucul strîns în gură, sorbea pătimaș și plin de mulțumire, miroznele mirodeniilor Bazarului Egiptean din Istanbul, aduse cu multă cazană la Iești de lungile caravane turcești și grecești. Adiau printre lanțurile de mărgele colorate și clopoței argintii, atîrnate la intrarea încăperii bucșită de bogăția ulcioarelor cu untdelemn grecesc,

Iancu Bacalu

chiupuri de măsline, strachinoaie de stafide

și felurite panere și lădițe învîrfonate de cafea, ienibahar, piper, scorțișoară, migdale, curmale, roșcove, chitre, alămîii și alte băcălii, deasupra cărora spînzurau coloanele de smochine și șiragurile căpățînilor de zahar.

Păstrîndu-le tradiția, băcălia Zimbru, din anii Junimii (1873), nu se lăsa nici ea mai prejos, mai ales că avea la picioare trenul și prin el întreaga lume cu Mediterana, Asia Mică, Tropicele și Ecuatorul.

Cum dintre bolțile îmbelșugatelor băcălii din clădirele ce se ridicau odinioară în zidul din fața bisericii nu lipseau nici marșandele cu zorzoane și marafeturi femeiești, una dintre ele, Magazia de

capele și bonete a modistei Cati, stîrnea mare zarvă prin 1845 și-n comedia Iașii în carnaval a lui Vasile Alecsandri, jucată pe scena Teatrului Național la

22 decembrie 1845 cu mare succes, subiectul fiind de mare actualitate petrecîndu-se pe vremea Crăciunului.

În actul II "Teatrul reprezenta partea Uliței Mari despre Trei Ierarhi, în dreapta magazia modistei Cati, avînd pe la ferestre bonete și capele, în stînga, în față, casa comisarului Săbiuță. Ulița este pustie și întunecoasă; numai un culucciu se zărește la stînga, la colțul casei comisarului. La ridicarea cortinei un orologiu depărtat bate șăpte ore, și după ce încetează, culucciul strigă: Raita!”. Un amorez, Leonil tocmai

Ulița Mare și dughenele de la Trei Ierarhi, în 1845 (I. Rey și P. Miiller) se despărțea de modistă, iar comisarul Săbiuță pleaca la rond despărțindu-se de Marghiolița, fiica sa. Rămase singure cele două vecine găsesc prilejul să tăifăsuiască pe tema amorului, strigîndu-se peste stradă, de unde se vede că aceasta era îngustă de tot. Pe sub ferestrele Marghioliței apare cu o ghitară Alecu, iar pe sub ale modistei, tîrmocea înghețat postelnicul Tachi Lunătescu - apărătorul moralei publice -,venit cu patru lăutari să-i ceară inima. Ferindu-se să nu fie zăpsit de mascații și irozii bonjuriști ce foiau pe Ulița Mare ca la orice ajun de Sărbători, Alecu încerca să-i cînte Marghioliței serenada "Să te strîng la piept" dar îl acopereau lăutarii cîntînd în gura mare "Ah, noroc, noroace!". Alecu, cerîndu-i lui Lunătescu să urle ceva mai departe, primea răspunsul negativ al postelnicului înamorat: "Ulița cît a mea, cît a dumitale". Necăzînd la învoială cîntă cu toții "Că de frig și de-al tău dor/Eu îngheț și mor." Noaptea se lăsase cu frig de 17 grade. Amorezii sunt alungați de Leonil, îmbrăcat ca Irod impărat...

Capitolul 5

Răscolind cenușa amintirilor între Treisfetite si Mitropolie

Dăm peste “burgul” vechiului tîrg

În vecinătatea Treisfetitelor se înălța din vechime - unii zic că din vremea domnitorului Lațcu Vodă (1365-1375), biserica închinătorilor Papei de la Roma, a credincioșilor catolici. Domnitorul Lațcu fiu al lui Bogdan I aflat în mare prietești cu regii Poloniei trecuse la catolicism, fapt pentru care potrivit unor documente păstrate în mănăstirea franciscanilor din Lemberg el a construit prima biserică la Iași dîndu-i "posesiuni și privilegii" (Viorel Erhan, Biserici și mănăstiri din orașul Iași și împrejurimi). Părerea este susținută și de un hrisov al Divanului țării din 18 septembrie 1753 în care se pomenea existența bisericii catolicilor "încă din descălecătoarea țării". Există și mărturia că in delegația moldovenilor la Conciliul ținut la Constanța (Baden) în anul 1415 au participat și locuitori din Iassimarkt, iar la Universitatea Catolică din Cracovia erau înscriși studenții Michael Tome de Iasso (prin 1494) și Petrus Iohannis de Iasso (prin 1502). Fapt extraordinar ce demonstrează dorința de învățătură a ieșenilor.

Biserica și-o construiseră negustorii și meșteșugarii polonezi, sași, unguri așezați cu dughene și felurite ateliere în preajma Curții pe care domnitorii Moldovei o zidiseră pe malul Bahluiului. Exercitînd diferite meserii (caretășii, fierării, potcovării) aveau dever la Șleaul (drumul) cel Mare ce venea din Asia pe la Constantinopol și trecea prin Iași - unde era și Vamă- și mergea spre nordul Europei prin Lemberg, Cracovia. Ulița se afla pe atunci în afara dricului tîrgului, întins la vremea aceea spre partea de est a Curții Domnești.

Casele lor, zidite după modelul acelora din țările de unde veniseră, împreună cu atelierele, alcătuiau un fel de ”burg" cu viață și organizare proprie în jurul bisericii construită la început din piatră, dar după arderea ei refăcută din lemn, scînduri sau nuiele, potrivit vremii și învoirilor acordate de domnitori, adesea restrictivi cu celelalte culte din capitală. Sau care priveau cu banat comunitatea din jurul bisericii numită ungurească sau a papistașilor, slujită de clerici străini, mulți trimiși din Polonia, țară cu care Moldova se afla uneori pe picior de război și aceștia erau bănuiți a fi înclinați altor intereselor. Așa se întîmpla pe vremea domnitorului Ioan Vodă cel Cumplit cînd se dărîmau temeliile bisericii din piatră începută

de catolici (1572). Pe vremea lui Dimitrie Cantemir și evreii puteau avea sinagoge doar "din lemn nu de piatră" (Descrierea Moldovei). Din acest motiv biserica numită și ungurească cădea adesea pradă flăcărilor ce reînoiau mereu înfățișarea Ieșilor. Astfel se întîmpla și pe la 1763 cînd “papistașii” își făceau o biserică din lemn: "cea mau frumoasă din Moldova" dar peste trei ani, prin octombrie 1766, ardea. Ulița meseriașilor devenind arteră principală, - așa numita Uliță Mare -odată cu mutarea capitalei la Iași, pe ea începînd a se așeza și boierii, dregătorii Curții Domnești, foștii meșteșugari se retrăgeau în alte părți, păstrînd doar locul bisericii cu locuința preoților, sediul episcopului, un han pentru găzduirea musafirilor cu o locantă (circiumă) și unele dugheni la uliță (aducătoare de venituri), zidiri pomenite de călători străini veniți în țară și adesea oaspeți ai Comunității catolice. Deși credincioșii trăiau împrăștiați prin tîrg, biserica rămînea locul căutat unde se adunau pentru ceremoniile religioase, pentru consfătuiri, pentru acțiuni sociale, fapt pentru care, în timpul zaverei din 1821, cînd oamenii de ordine erau dispăruți, ei formînd corpuri de pază în oraș. Unii dintre credincioși se instalau în Păcurari, unde exista și cimitirul.

Precum mai multe biserici ortodoxe, între anii 1623-1818 a fost mănăstire - sediul misiunii franciscane -, în prezent fiind centrul episcopal încetul cu încetul meseriașii se retrăgeau către Păcurari unde mutau și cimitirul și se ridica și o biserică a protestanților. La cererea enoriașilor, în octombrie 1766, domnitorul luminat Grigore Ghica al III-lea ca și urmașul său Constantin Mavrocordat dădeau învoire pentru ridicarea unei biserici din piatră, ce se începea abia prin 1782 și se sfințea la 15 august 1789, prin silința preoților Anton Mauro care a început-o și Fidelis Rocchi care a terminat-o. Este biserica existentă și astăzi ce servește de catedrală episcopală romano- catolică. Are hramul Adormirea Maicii Domnului - icoana principala reprezentînd înălțarea la cer a Sfintei Fecioare Maria, încoronată ca regină a Cerului. Păstrează stilul baroc și a fost reparată de mai multe ori, după cutremure și incendii și mărită în 1869. A pictat-o călugărul franciscan Giuseppe Carta di Palermo. Are un ceasornic solar pe peretele sudic (din 1813) și o orgă cu 21 registre adusă din Austria. Păstrînd vie amintirea marilor înaintași în incinta ei sunt îngropați episcopi și preoți, între care ctitorul Fidelis Rochhi (Viorel Erhan, Mănăstiri și biserici...). De menționat faptul că pe vremuri biserica Trei Ierarhi și catolică se

aflau aproape una de alta, separarea lor printr-o uliță cerută fiind de locuitori începînd prin 1781 și realizată. Arsă la incendiul din 19 și 20 iulie 1827, se refăcea prin 1869 interiorul căpătînd aspectul actual. Venind marea sistematizare a străzii Ștefan cel Mare, în octombrie 1905 se vota de Consiliul Comunal expropierea unei părți din șirul dughenilor de la stradă. Astfel se pierdea clădirea cu boltă de intrare care apărea în gravura lui Rey. Se înlocuia prin clădirea cu etaj realizată de arhitectul Școlari (1906). Fosta locantă din colțul străzii Langa suferea o retragere de zid, micile clădiri dintre ele ridicîndu-se după 1907.

Bolta de intrare la Biserica Catolică

Cu diferite ocazii biserica se mai repara de cîteva ori dar crescînd numărul enoriașilor, din 1990 începea construcția noii catedrale circulare proiectată de arhitectul Gheorghe Hereș și dotată cu subsol și balcoane. Are diametrul exterior de 38 metri, 24 ferestre cu vitralii spațiu pentru vreo 1500 locuri dintre care 500 la balcoane. S-a terminat în anul 2003.

Pe lingă aceasta, episcopia catolică deține și capela din cimitirul Eternitate și capela Sfintul Iosif din Institutul Teologic romano-catolic (strada Teodor Văscăuțeanu, nr 6) înființat în 1886 ca

seminar. Vechea clădire fiind afectată la cutremurul din 1977 a fost înlocuită cu o zidire modernă și elegantă, inaugurată la 15 octombrie 1980.

Nu mai puțin modernă este biserica Sfintul Anton de Padova din strada Tabacului nr.2 construită între anii 1991-1995 pentru enoriașii din Păcurari, Canta și Alexandru cel Bun.

La intersecția străzii Tudor Neculai (ce duce către biserica Galata) și Șoseaua Nicolina, la numărul 6 se înalță ca o rachetă spre cer biserica Sfînta Tereza a Pruncului Isus. Are formă de arcă și este începută din mai 1991 și sfințită la 27 noiembrie 1994.

Biserica Catolică de odinioară

Impunătoare atinge înălțimea de 31 metri la vîrful crucii și se bucură de înzestrarea papei Ioan Paul al Il-lea cu un Sfint Potir.

Într-o campanie susținută de dotări cu sprijin internațional, al diferitelor congregații, după 1990 comunitatea catolică ieșeană a fost înzestrată cu mai multe instituții și capele construite prin diferite locuri.

Astfel este un sediu al congregației catolice Notre Dame de Sion-înființată la Iași din 1866 și așezată pe Ulița Golia în casele vistiernicului Alecu Balș unde și-a construit o adevărată cetate cu ziduri înalte capelă și școli. Desființată după reforma învățământului din 1947 s-a reînființat în anul 1990, iar din 1993 și-a reluat activitatea într-o clădire pe Aleea Grigore Ghica

Vodă nr 19, unde se pregătesc viitoarele călugărițe. Ulterior,în 1995, și-a mai construit o clădire pe strada Tudor Neculai nr. 4 ca sediu al Congregației din România.

Providențe, din strada Plopii fără soț nr.7, construită din 1995 și aparținînd unui institut catolic italian înființat prin 1800 pentru educația tinerilor catolici. Tot acolo, peste drum, este un cămin pentru adăpostul confortabil a 50 de bătrîni.

Mai la vale pe Șoseaua Bîrnova nr. 2, lîngă hanul Trei Sarmale și-a construit un sediu între 1994-1998, Congregația Surorile Providenței. Are o grădiniță pentru 50 de

Există și sediile cu capele ale Congregației Surorile Sfintei Maria a Divinei copii, dotări moderne, pardoseli din marmură și mobilier adus din Italia.

Congregația Xaverianum patronată de sfîntul Francisc Xaveriu al ordinului iezuiților are și ea un sediu modern și capelă în Copou pe strada Sf. Frederic nr. 18, din octombrie 2000. Educă tinerii iezuiți recrutați dintre absolvenții de liceu, inițiați la Cluj și pregătiți aici în școală cu rang de colegiu, după care continuă studiile în străinătate.

Pe șoseaua Rediu Tatar nr. 23 este complexul mănăstiresc Don Luigi Orione cu seminar. Altă mănăstire se numește La Salle și are sediul în strada Aeroportului nr. 1 într-o clădire construită între anii 2000-2003. Aparține Congregației Fraților Școlilor Creștine, de bărbați, ce se ocupă deasemeni cu educația tinerilor. Un cămin de bătrîni se numește Casa Sf. Iosif și are sediul pe strada Ștefan Octavian Iosif. Deține capelă și îngrijește bătrîni bolnavi. Toate Instituțiile posedă capele în care se închină credincioși creștini catolici și ortodocși din zone. Mai multe amănunte despre aceste instituții se află în excelenta lucrare a profesorului Viorel Erhan: Mănăstiri și biserici din orașul

Înșirate de o parte și de alta a intrării la "biserica unguresc㔠” din Ulița Mare nici dughenile acesteia, bolți pitorești nu erau mai puțin vestite. închiriate de negustori greci, umblați prin toată lumea, își înfățișau, la vederea străzii, butoaiele cu icre, sardele de Lissa, lacherdă, mastică de Kios, halva de Adrianopol și multe scumpătăți pe care mai tîrziu, scriitorul D. C. Moruzzi avea să le amintească, înghițind în sec (De la Curtea domnească la...).

Pentru ca tîrgoveții să știe unde-s băcăliile cele mai proaspete, firmele lor înfățișau corăbii cu două-trei catarge sau chiar cu cîte un coș fumegînd, semn că în dugheană mărfurile soseau mai iute decît acele aduse prin corăbiile cu pînze. Altele aveau pe firmă o ancoră, arătînd că vaporul cu prospături s-a oprit la dugheana respectivă.

Vechile dugheni de la Biserica Catolică (aripa nordică)

Casa înaltă cu etaj - dintre puținele existente pe atunci, adăpostea un timp și o mare noutate în părțile de sud-est ale Europei: Tipografia pentru timbre domnești (fiscale). Deschisă la începutul anului 1855, din porunca domnitorului Grigore Ghica, Atelia Timbrului (condusă de Julien Sachetti), avea să tipărească și faimoasele mărci poștale moldovenești Cap de bour ce au dus numele țării în toată lumea, fiind astăzi cotate la sume fabuloase de colecționarii filateliști.

Popas la hanul Ilie Armanu (Armeanu), gazda poetului Mihai Eminescu

Mergînd înainte pe bulevardul de azi Ștefan cel Mare, la colțul său cu strada Langa, fostă Baston, se întîlnește o clădire joasă în care a funcționat pînă nu demult un Artizanat, iar acum adăpostește un magazin general cu de toate și numele Fluierul secondat de o pizzerie și un fast food.

Hanul Ilie Armanul (Hotel Moldavia) - foto I. Mitican

Pe vremuri era locanta fostului han Ilie Armanu, a cărui clădire a existat pînă prin anul 1998 în spatele ei, pe strada Baston la numărul 1 și s-a demolat cu ușurință pentru parcarea noii catedrale catolice. Hanul, faimos pe vremuri, ocupa toată răspîntia cu ospătăria și un cîrd de dughene, numite tot altfel, după cum și el se chema ba Otel Moldavia (1868), ba Hotel Splendid (1926-1932), ba Hotel Europa (1939)... Clădirea acestuia avea mare vechime și se observa în zilele demolării construcția sa deosebită, cu un șirag de odăi ce dădeau direct în ogradă. Întunecoase, aveau cîte o fereastră și o ușă îngustă, mai luminoase fiind acele de la etaj mărginite

inițial de un cerdac, înlocuit apoi cu o terasă largă și încăpătoare.

La acest han găsea adăpost Mihai Eminescu în zilele nefericitului an 1886, cînd venise la Iași în covalescență, după întoarcerea de la Ober Dobling unde fusese trimis pentru tratament. Găzduit într-o odaie cu

alură de celulă, poetul bolnav petrecea vremea așteptînd pe careva dintre cei cîțiva prieteni, ce nu-1 uitaseră. Evocînd neodihna sa lingă Mitropolie, în căsoaia înaltă a Hanului cu ziduri pietruite străpunse “ de uși și ferestre strimte ca niște crenele", un “băiețaș" (Gr. Trancu Iași), rătăcit prin ograda năpădită de cuhnii, șuri și felurite odăi, scria mai tîrziu că Eminescu suferea căci ”nu era în stare normală". "Stătea la Hotel Moldavia vis-a-vis de Mitropolie, în strada Baston". Aveau grijă de el "cîțiva prieteni între care Humpel, profesor la Conservator, cumnatul lui Maiorescu".

Fosta ospeție a Hanului Ilie Armanu

(Almanahul lașilor pe 1937).

Foamea și-o potolea în vechea și larga locantă de pe colțul Uliței Mari și Baston, în clădirea scundă doar cu parter, unde a fost Artizanatul (și trebuie păzită căci este ultima relicvă din Ulița Mare). Uneori trimitea băiețașul să-i cumpere "plăcintă din strada Sfînta Vineri, căci lui Eminescu

îi plăcea mult plăcinta cu carne și brînză”.

Seara își alunga urîtul plimbîndu-și singurătatea prin preajma hanului, patrulînd ulița numită pe atunci Baston și "umbrită de arbori pletoși și răcorită de undele izvoarelor lăcrimînd dintre pietre și rădăcinile arborilor.” Mai jos, după intrarea în ograda bisericii, era clădirea în care locuise Carol Cugler, tatăl lui Anton și Matilda Cugler, gingașa poetă, căsătorită apoi cu Vasile Burlă. De undeva de departe, prin fața ochilor îi apărea o scenă petrecută într-o zi luminoasă din toamna anului 1871, cînd după terminarea Sărbătorilor Putnei, cîțiva tineri bucovineni au fost invitați la Iași, fiind așteptați de Scipione 169

Bădescu - redactorul "Curierului de Jassy" - care-i întîmpinase și îi prezenta ieșenilor. Așa s-a făcut că au vizitat și familia Cugler. Îi primise Matilda (poetă), roșie ca focul de emoție. Aflîndu-se acolo și o doamnă Peretz, fostă actriță la Paris, i s-a adresat în franceză: "- Domnule Eminescu, am auzit că mata faci poezii frumoase. N-ai vrea să ne spui una ?" Transfigurat, a recitat "Epigonii", dar doamnei nu i-a plăcut interpretarea, spunîndu-i că poezia este admirabilă, dar să n-o declame singur. Au rîs cu toții, iar el și-a dat seama că trebuie să facă exerciții de recitare în versuri și să evite lungirea ultimului cuvînt cum se obișnuise la replicile pieselor de teatru. Revenind la Iași, în 1874, a și locuit la Cugler. Vizitînd-o pe Matilda cu prilejul ceaiurilor literare, o dată a venit vorba de moarte. Pictorul Verussi l-a întrebat pe Samson Bodnărescu ce moarte ar prefera să aibă. Cum Samson întîrzia cu răspunsul, a intervenit el spunînd că preferă să moară nebun: "pierzîndu-și personalitatea nu-ți mai dai seama de nimica ”. Replica i-a rămas în suflet amintindu-și-o uneori.

Primul semn al bolii îi apăruse în vara anului 1883, cînd lașul trăia sărbătoarea dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare (5 iunie 1883). Ulița Mare era plină de lume, steaguri și fanfare. Cu două zile mai înainte luase numele nou al gloriosului Ștefan cel Mare. Venise și poetul de la București ca trimis al ziarului "Timpul'. A adus poezia "Doina ”, pe care, în ajun, seara,

Piața Palatului în ziua de 5 iunie 1883

a recitat-o acasă la Iacob Negruzzi, în entuziasmul junimiștilor. Dar se simțea rău și nu-1 mai interesa nimic, rămînînd pe prispă la bojdeucă, muncit de gînduri. Întorcîndu-se la București, după puțin timp, a făcut o criză, fiind internat la Sanatoriul Caritatea.

Pe la jumătatea uliței Baston, la stînga coborîșului îi ieșea în cale vechiul Institut Pedagogic înființat și așezat de Samson Bodnărescu în casele boierului Costache Baston (august 1877), după îndepărtarea de la Școala Vasiliană din ograda Trei Ierarhilor, unde fusese director pe timpul cit Titu Maiorescu a activat în guvernul conservator, înlocuit în martie 1876 de un guvern liberal. Odată cu Samson fuseseră maziliți și alți junimiști între care și poetul, demis din postul de revizor școlar și forțat astfel să plece la București în redacția gazetei “Timpul”.

Clădirea era înaltă cu ferestre mari și scările în stradă (Așa cum rămăsese pînă la demolarea din 1991, adăpostind Comisia Sindicatelor și diferite școli comerciale). Casele aparținuseră lui Ilie Catargiu de la care trecuseră lui Neculai Baston din ramura Rosetteștilor, care le lăsase fiului Drachache Baston, la urmă trecînd colonelului Constantin Langa.

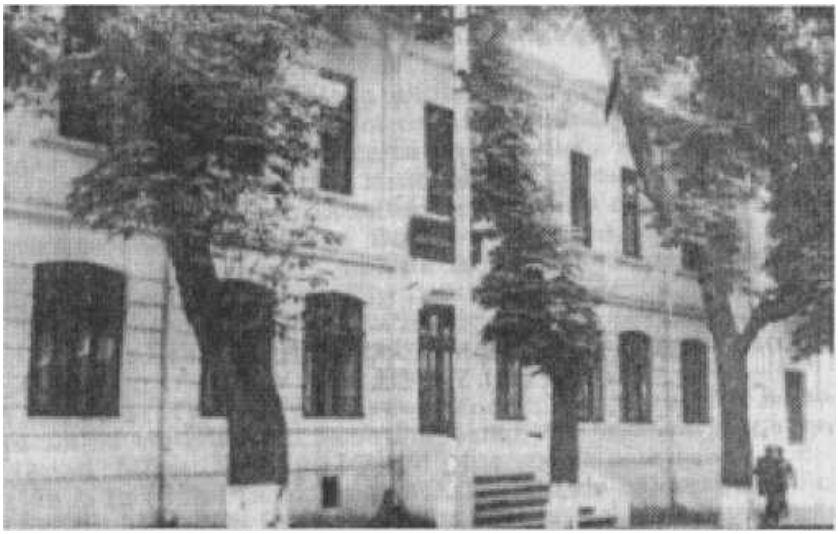

Casele fostei Școli Comerciale

Din cînd în cînd, intra în ograda vecină a Mitropoliei cu chilii peste chilii și cerdacuri lungi și sonore întinse în fundul ogrăzii spre Ulița Feredeului Turcesc (Băii) și mirosind a fum, tămîie și luminări, ca orice chinovie călugărească.

Într-o căsoaie albă "cu zid gros, cerdac de lemn și scară spre catul de sus" din dreapta catedralei, locuia compozitorul Gavriil Muzicescu, dirijorul corului Mitropoliei, tatăl copilelor Sofia și Valența și bunicul de mai tîrziu al lui Ionel și Păstorel Teodoreanu. La el veneau necăjiții din oraș pe care compozitorul îi primea, îi ajuta cu bani, merinde sau sfaturi, și ce mai putea. Cum scria Ionel Teodoreanu, prin cerdacul mănăstiresc pășea și poetul, îmbrăcat sărăcăcios cu ciubote ponosite și pas greu, răsunător, de om bolnav.

Așa se întîmpla într-o seară. "Gavriil Muzicescu, Novleanu și un al treilea jucau preferans în salon. Se vedea că înflorise și liliacul în dulce Tîrgul lașului. Sclipeau stele de bucurie cum știu ele cînd aduc veste că a început acel parfum drag Primăverii. Dar iată că răsună pas și crește umbră pe sub stele. Nu-i nici preot, nici călugăr. Vine spre casa Muzicescu. Cine să fie acel străin la ceas tîrziu de noapte ? Un pas bate toaca ostenită pe scara de lemn. Răsare un obraz la lumina cerdacului. E Eminescu." Intră în salon și se așează pe un scaun privind în gol. "Ceilalți îl știu și îl lasă fără să-l

cerceteze. Dar în odaia de alături surorile Muzicescu deschid pianul și încep la patru mîini valsul Dunării Albastre. Chemat astfel, Eminescu se ridică de pe scaun și intră în odaia valsului în vârful picioarelor. O vreme ascultă (între pian și lumina lunii), stînd în picioare, fără să răsufle cu buzele întredeschise. Apoi se lungește pe o canapea, cu fața în sus și mîinele sub cap, acoperit de valul ritmat al valsului și de parfumul liliacului.....

Surorile Muzicescu au cîntat tot ce au știut cu mînă vitează, pînă foarte tîrziu, fără ca nimeni să cuteze să le oprească. Apoi pianul acelei nopți de primăvară s-a închis, inimoasele pianiste au privit de la ferestrea tinereții lor pe omul care pleca, luîndu-și umbra. Totul era a lui Eminescu :luna, stelele, cerul, noaptea și pămîntul florilor de primăvară.

Și nimic nu era a lui Eminescu.

Astfel într-un an al timpului mort, mama (Sofia) și sora ei au privit umbra singurătății lui Eminescu, pe luminatul pămînt al liliecilor înfloriți pentru alții" (Ionel Teodoreanu, Masa Umbrelor). Poetul se întorcea în odaia pustie din Hanul Moldova. Retrăind momente din anii primei șederi la Iași (1874-1877), își amintea de primele zile petrecute la Trei Ierarhi. Ce fericită fusese aceea din 10 aprilie 1875, în care Samson se căsătorise cu Eugenia Frangolea. Erau de față toți junimiștii, la Primărie, la cununie în biserica Trei Ierarhi și la masa cea mare. El și Veronica se priveau într-una pe sub gene...

Veghile nocturne și plimbările singuratece se curmau uneori în capătul de jos al uliței Baston, pe colț cu ulicioara Mitropoliei (Feredeului Turcesc), unde dăinuia din vechime vestitul han cu cerdacuri peste

cerdacuri numit Vanghelie în Lista cu Ulițele, casele și dughenile capitalei, din 1853. Singur sau luat de un amic - Petre Grigoriu - se pomenea

Hanul Vanghelie cîteodată în bolțile pline de fum, ascultînd clinchetul paharelor, plînsetele viorilor și cîntecele șantezelor. Despre un astfel de moment petrecut în hanul lui Vasile Sion Gherei scria fostul gazetar Rudolf Șuțu (Iașul de odinioară): “într-o odăiță mică din rîndul de jos al vechiului hotel Vanghelie... se auzi, într-o seară, un schimb de voci între niște cintărețe și un om de statură potrivită, cu ochii mari, negri, visători, cu o mustață neagră, cu o pălărie înaltă tot neagră și îmbrăcat cu un palton bătînd în culoare verzuie." Musafirul se certa cu ele. Intervenise și un chelner și au fost chemați sergenții care l-au luat să-l ducă la poliție. "Ajuns împreună cu sergenții care-1 conduceau, în dreptul librăriei Șaraga, care, pe atunci, era instalată în strada Golia, în fața caselor Neuschotz, se opri la vitrină și privi lung la niște cărți, apoi repede se furișă înăuntru. Le luă și începu a le rupe. Băiatul din prăvălie porni a striga. Sergenții de-abia îl liniștiră și-l scoaseră afară. Una din cărți nu i-o putură lua din mîini și, ieșind cu ea, urma a o sfîșia în mii de bucățele, cu durere și niște gemete surde, care produseseră o milă de neînchipuit... Erau foi din volumul său de versuri:

...Cobori în jos Luceafăr blînd,

Alunecînd pe-o rază.

Pătrunde-n casă și în gînd Și viața-mi luminează...

L-au dus la comisie și aici cerea necontenit de la toți să se ducă cineva pînă la Vasile Burlă, profesorul de la Liceul Național, ca să vină la el. Burlă a venit repede, iar după cîteva momente, ieșeau amîndoi, Eminescu povestindu-i ceva foarte hazliu, iar Burlă mustrîndu-1".

Hanul Vanghelie, ruinat, a fost dărîmat în anii ultimului război, Hotelul Moldova rezistînd pe strada colonel Langa pînă în iarna anului 1997 cînd i se punea pata de clădire rău famată și se dădea drumul tîrnăcoapelor să-l nimicească. Fapta o consemna Monitorul", într-o zi urîtă pentru vechiul Iași (4 februarie 1997): „Primăria demolează un fost bordel pentru a construi o parcare."

Din el rămîneau sub asfalt, pentru posteritate fundațiile și catacombele beciurilor înrămurite în toate părțile, dintre care una lungă, curmată de un zaplaz, mergea pe sub strada Ștefan cel Mare spre ograda vecină, cine știe unde, iar altele străpungeau în deal și-n vale, fosta stradă Baston.

Fiindcă sîntem în Ulița Mare, avem prilejul să aflăm unde s-a înființat Teatrul Evreiesc în limba idiș și cîte ceva despre începuturile sale...

Apropiindu-se căldurile verii anului 1875, Simion Marcu (Șimen Mark), antreprenorul cofetăriei de curînd aciuată în ospeția hanului Ilie Armeanul, de la colțul străzii Baston, s-a gîndit că n-ar fi rău să deschidă și el o grădină de vară. Chitise și locul: vizavi, în ograda casei “Baștă", “Băștiței" sau "Băștioaei", ocupat acum de Banca Națională. Acolo se afla un acaret bătrînesc cu un cat, intrare joasă și fațada coșcovită. Aparținea Ruxandei Balș și era închiriat unor prăvălii de coloniale. În spatele căsoaiei se păstra o mică livadă cu arbori bătrîni ca și stăpîna. Socotind că la umbra lor o cană de bere rece ar fi ca un elixir pentru trecătorii străzii învăpăiată de soarele arzător și mărginită de două șiraguri de prăvălii din piatră, sprijinite una în alta, Șimen a început tratative cu stăpîna locului. Clădirile acestea boltite se ridicaseră la porunca domnitorului Mihalache Sturza, pentru a reduce prăpădul 174

incendiilor și o țineau una de la biserica Prapadoamnei (Sfânta

Paraschiva) din Păcurari și pînă aproape de Curtea Domnească. O prăvălie pe Ulița Mare fiind cea mai strașnică investiție a timpului mai toți locatarii străzii făcuseră în fața locuinței cîteva bolți de închiriat, acestea nelipsind nici din fața bisericilor (Sf. Neculai, Trei Ierarhi, Catolică, Balș, Sf. Ilie, Banu) și nici chiar din fața Mitropoliei. Aveau în Ulița Mare dugheni și boierul Dumitrache Cantacuzino și fratele său Constantin (faimoasele dugheni Pașcanu), Vasile Alecsandri, profesorul Anastasie Fătu și mulți alții.

Vara, lumea tînjea după umbra unei grădini fapt pentru care tîrgoveții în puteri se duceau tocmai pe dealul Morilor de vînt la Sprăvale Babă ori la Bosniacu, pe Tătărași la Stejar, în Socola la Rivalet și Trei Sarmale, în Nicolina la Perjoaia iar cei mai bicisnici și bătrînii dădeau năvală în Grădina Primăriei plantată cu mare fală pe locul cimitirului din strada Lăpușneau(1867) sau în micile grădini de vară ale cofetăriilor Madame Alexandre și Passini deschise tot pe acolo. Așa că pe la sfirșitul lui aprilie Șimen Mark a început a-și pune planul în aplicare. N-a fost prea greu să convingă proprietara să închirieze și ea grădina, rămasă in paragină, cum făcuseră și urmașii hatmanului Răducanu Rosetti din Ulița Golia dînd frumoasa lor livadă pentru locanta Chateau aux Fleurs, deschisă de frații Otto și Daniel Max.

Ruxanda Balș ținea imobilul pentru nepoții cantacuzini de la fiica sa (Elena Bașotă) cărora li-l sorocise prin testament (1867), fără a bănui că în marea lor recunoștință aceștia abia așteptau să-l prefacă în napoleoni, cum aveau să și procedeze mai tîrziu vînzîndu-l Băncii Naționale.

Toate pregătite, prin luna mai 1875, iscusitul locantier - ce mai avuse dugheană și în clădirea Circului - vestea lumea despre marea, sa ispravă: "Cofetarul Simion Marck din strada Mare, casele Ilii Armeanul, aduce la cunoștința onor public că din ziua sf Gheorghie a deschis pe locul D-nei Baștă, vis-a-vis de cofetăria sa o grădină, aranjată după sistemul cel mai nou european, cu alei nesipite și plantațiune de cei mai frumoși arbori, unde se găsesc pe lingă toate articolele de cofetărie, mîncări răci și felurite băuturi streine și de loc și pe lingă acestea și un orchestru muzical în fiecare seară. Toate cu prețuri foarte

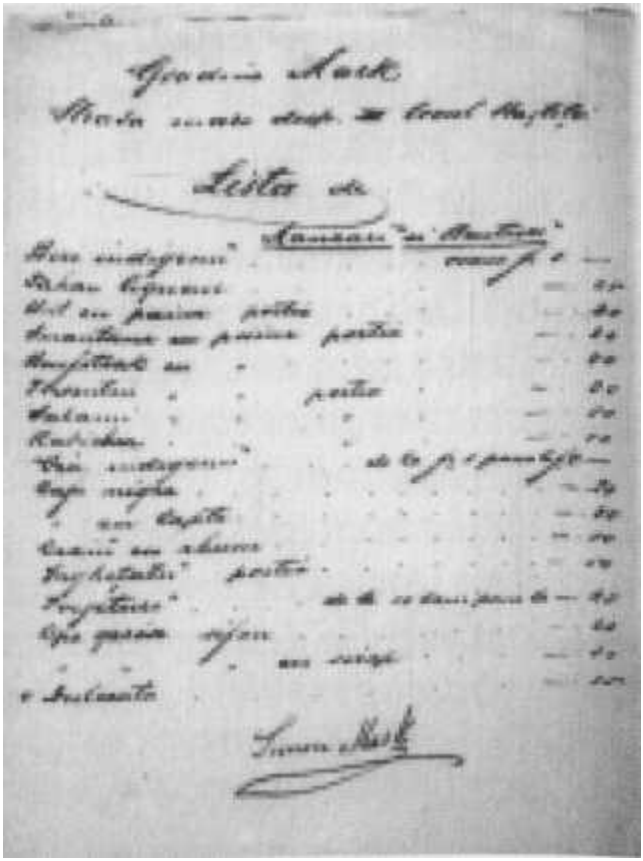

moderate. Roagă pe onor publicu de a-i vizita noua grădină, unde va rămînea pe deplin satisfăcut.” Ca la orice locantă simandicoasă vizitatorii primeau și lista de bucate și prețuri, publicată peste tot.

Treaba mergînd strună, grădina din Ulița Mare urma să funcționeze și în vara următoare (1876) Simon mai anunțînd că “frații Lemisch vor executa mai în fiecare seară cele mai plăcute concerte" vizitatorii urmînd a plăti “intrarea pentru o persoană 35 bani. Fiecare vizitator primesce o consumație echivalentă cu prețul intrării."

Pentru a da mai mult farmec grădinii sale locantierul lăsa în ea și pe talentații cîntăreți din Brod - oraș din Polonia - să-i delecteze clienții. Aciuați prin cafenelele și cîrciumile Iașilor, aceștia interpretau cîntece de inspirație religioasă sau morală, pentru care

la sfirșitul reprezentației își luau plata trecînd cu strachina pe la mese. Cel mai faimos dintre ei fusese Beri Broder (Margulis), decedat în 1868, urmat de Israel Grodner care inițiase o mică trupă și interpreta cîntece hasidice dar și unele în gen dialog - ca acel al credinciosului și necredinciosului -, adesea fără succes căci spectatorii adormeau la strofele serioase trezindu-se doar la replicile cu ceartă și mare ciorovăială pe seama credinței sau întîmplărilor din viață. Printre ele strecura și cîte unul inspirat de moravurile cotidiene precum Fabricantul de tutun ori Femeiușcă din Odessa, ce se bucurau de mare trecere în popor.

“Cronica” primului spectacol

Și ca să pună moț operei sale, la începutul verii, pe lîngă trupa lui Grodner, locantierul aducea în grădină și o trupă de comedianți evrei, venită din Odessa, cu care însă își găsea buclucul căci vineri 15 iulie 1876 un client habotnic i-a făcut caterincă. Scriind despre teatrului său, reclama poliției repertoriul scandalos și dialogurile “decoltate":

“Teatru jidovesc. În grădina numită a lui Marcu de pe strada Mare o companie de comedianți evrei din Rusia, au instalat podiul Thaliei. Acest teatru este un adevărat scandal, o sfruntare neauzită a moralei, căci în fața unui public deși esclusiv jidovesc se țin dialoguri astfeliu de decoltate încîtu ne prinde mirarea cum tolerează poliția astfeliu de neorînduieli. Eri de esemplu s-au reprezentat piesa :Dame de la Odessa, a cărei sujet pare a fi culesu din acele stabilimente care nu suntu de sigur refugiul moralității. Avizăm despre aceasta pe locul competentu. ”

Dorind să se păstreze credința nealterată, mergerea la teatru a credincioșilor mozaici - era împiedicată "din cauza adversității autorităților clericale care interveneau prin denunțuri pe lîngă autorități pentru a se interzice reprezentațiile, iar artiștii să fie alungați din localitate ”. (Israil Bercovici, O sută de ani de teatru evreiesc în România).

Efectul notei răutăcioase - ce înregistra, în premieră, apariția teatrului evreiesc pe Ulița Mare - a fost ca de obicei contrar dorinței autorului. Reclamația, slujind de reclamă, a făcut cunoscută grădina Băștiței printre viețuitorii din ghetourile tîrgului, obișnuiți pînă atunci s-asculte numai psalmii și cîntecile hasidice ale cantorilor din sinagogi ori ale cîntăreților din Brod, prezenți prin cîrciumi.

Pe scena lui Șimen Marc se jucau piese vesele și se intonau cîntece și refrenuri care deveneau populare, producîndu-se schimbarea mentalităților astfel că pe nesimțite "evlavia bunicilor ceda locul boemei nepoților”, cum avea să noteze eruditul publicist S. C. Cristian.

Seara în fața grădinii lui Mark se aduna lumea mai ceva ca la nuntă și se petreceau scene ca în reportajul de mai jos, publicat de autor duminică 16 noiembrie 1986 în "Flacăra lașului":

Cu Mihai Eminescu la Teatrul Evreiesc

"Pustiită încă de fierbințeala tipsiei de foc aninată deasupra tîrgului, joi 19 august, în deseară, Grădina lui Șimen Mark se trezea somnoroasă din toropeala amiezii. Un chelner moleșit de zăpușeală tîrnosia în dorul lelii, hîrșiind scaunele, altul răcorea drumușoarele bălăbănind peste pietre o ciutură bortelită, iar din urma lor al treilea fețuia mesele cu învelitori proaspăt spălate și netezite. Priveghind grijitura, patronul cu pestelca albă dinain te și pălăria pe ceafă, probăluia din ochi locurile, le îmulțea cu prețul biletelor, socotea plata artiștilor și lăutarilor, la care adăoga pe a personalului, plus consumația, lumina, scădea una din alta și scărpinîndu-se după ureche, începea să fluiere a pagubă. Din toată tărășenia asta nu ieșea mai nimic pentru chirii, dăjdii, accize, și lefile chelnerilor, bașca pe deasupra tainul domnilor artiști și cîntăreți cu buzunarele la fel de goale ca și ale domnilor clienți. în schimb avea și el teatru nu numai arțăgosul de Otto Max dela Chateau aux fleurs - Grădina deschisă în grădina casei hatmanului Răducanu Rosetti din strada Golia, frecventată de junimiști, dar al cărui patron, tînărul Otto mai îngîmfat avea să intre în conflict cu gazeta "Curierul de Iassi" care avea să-l sfichiuiască fiindcă a pălmuit un client (8 septembrie 1876).

Înainte de vremea toacăi pregătirele erau gata, căci afară pilcuri de copii și droaie de bărbați de toate vîrstele dădeau tîrcoale intrării glumind, sporovăind și necăjind casierul, care cerea trei lei celor care voiau să intre primii și ocupau locurile de lingă scenă, iar cei mai șugubăți ripostau chicotind, că nu are decit dumnealui să mute scena de lingă primele locuri și să-i lase înăuntru doar cu cinzeci de bani, ca pentru rîndurile din spate, ce se vindeau la urmă. Șotiile și voioșia mulțimii de harabagii, rîndași, cotiugaragii, croitori, cizmari și tot neamul de meseriași ce-și părăsiseră odăile sărăcăcioase din Tirgul Cucului, Podul Vechi, Păcurari și din Frecău-Podu Roș ca să vadă teatrul, înceta doar cînd în fața portiței larg deschisă și sub ochii jinduitori ai privitorilor poposeau trăsurile angrosiștilor, doctorilor și spițerilor, întîmpinate cu plecăciuni și pofteli curtenitoare chiar de proprietar.

La aprinsul luminărilor, în grădină nu mai era loc nici pentru un

chibrit, și acela pus în picioare. Înghesuiți în jurul meselor și pe șiragul băncilor din fund, sute de capete cu gîturile întinse căutau “podiul", pe care cîțiva artiști jucau în mare haz scenete și întîmplări din viață, presărate de cupletele cîntăreților.

Grădina fremăta de veselie și aplauze.

Ascultînd atent replicele, la o masă mai din față, un tînăr nota din cînd în cînd cîte ceva și se distra copios spre bucuria patronului care-1 urmărea, făcîndu-și de lucru prin jur. Plimbîndu-se printre mese cu prosopul pe mînă, lustruia cîte un pahar, sălta capacele cănilor să nu rămînă fără bere, scutura niște firmituri închipuite, iar cînd larma spectatorilor prăpădiți de plăcere și înveseliți la culme întrecea măsura, părîndu-i-se că gazetarul nu mai aude vorbele artiștilor, sau le înțelegea mai puțin, el știind limba germană iar actorii jucînd în jargon (idiș) - provenit din germană cu unele cuvinte slave și ivrit -, se repezea ca un hultan la băncile din fund unde sute de șepci, iarmulci și pălării pletoase se cutremurau în rîsete și chicoteli:

- Măăi, potoliți-vă măăi! În grădină se află și domnu poet de la «Curierul de Iassi» și ce părere o să-și facă despre voi! Vreți să citiți iaar că la teatrul nostru este un adevărat scandaaal."

Urmărind atent jocul actorilor și înțelegînd dialogurile, căci cunoștea limba germană studiind la Cernăuți, Viena și Berlin iar din copilărie la Botoșani era familiarizat cu idișul, poetul Mihai Eminescu, în rol de cronicar dramatic se lămurise, iar la 22 august 1876 publica în gazeta “Curierul de Iassi" o amănunțită cronică dramatică a spectacolului din seara vizitei:

“Teatrul evreiesc. Într-o grădină pe Ulița Mare s-a deschis un mic teatru de vară în care se joacă în limba evreiască (germană stricată). Trupa, venită din Rusia și compusă din 6 inși (toți bărbați) are un repertoriu caracteristic care atinge numai viața casnică și religioasă a evreilor.

Astfel joi în 19 august s-a jucat:

1) "Lumea ca un paradis"(cîntecel satiric), 2) "Filosoful amorezat și hasidul (habotnicul) luminat", dialog, 3) "Socrul și ginerele", 4) "Fișei harabagiul cu rîndașul său Sider", comedie. Despre piese avem puțin de zis, ele nu prezintă vrun mare interes dramatic, dar jocul actorilor a fost excelent. Asfel în piesa a doua actorul ce joacă pe hasid a reprezentat atît de fidel pe evreu, cum îl vedem în toate zilele, apucat, cu vorba repede și măruntă, încrezut, rîzînd iute și clipind din ochi, încît trebuie să-i recunoaștem mult talent. în piesa a treia ginerile a fost jucat de un alt actor, pe care-1 credem cel mai talentat din trupa toată. El a jucat pe evreul uimit. Socrul e unul dintre aceia care vrea să scoată neamul său la lumină, deci a luat ginere pe un fel de stoudious theologiae, om cu totul netrebnic și uimit de învățătura talmudistică. Acest rol a fost jucat în mod foarte caracteristic. Ridicînd sprîncenele adesea în sus și făcînd creți pe frunte, cu barba neagră, tunsă în mod deosebit, lung și slab, vorbind și cîntînd natural, ne-a arătat un adevărat prototip de minte pe dos și netrebnicie. Directorul trupei are un glas simpatic (bariton) și figura plăcută. Ariile sînt evreiești iar publicul, compus în mare parte din coreligionari ai actorilor, petrece bine".

Nota, care avea să devină certificatul de naștere al primului teatru profesionist din lume în limba idiș, nu era singulară. La 4 iulie publicase una despre spectacolele tinerilor actori Manolescu, Ionescu, Arceleanu și Alexandrescu, prezentate în grădina Chateau aux fleurs, iar mai tîrziu avea să publice și cronicile spectacolelor teatrului de vară, înființat de Petre Alexandrescu: Seratele teatrale din Grădina Primăriei (2 5 august) și Teatru în Grădina Primăriei (29 august).

Ideea lui Marcu fiind molipsitoare, nu prea departe de locanta sa într-o "căsuță doar cu un singur etaj", în vadul vechiului Casino de Viena, din strada Primăriei, (numit prin 1872 Casino de Iassi), toamna se deschidea Cazinoul La Pomul Verde. Evenimentul se aducea la cunoștința publicului: " Subsemnatul antrepenor cazinoului comercial, pronumit astăzi "La Pomul Verde", ce am mai ținut odată cu D. Buch, situat în orașul Iași, despărțitura III-a, strada Primăriei, am onoarea a face cunoscut onor public că aranjînd zisul stabilimemt din nou, foarte elegant cu un bun biliard pentru kigel și carambollage și cu cele mai fine băuturi, cu prețuri foarte moderate, precum și seviciul prompt, rog pe onor publicul a ne onora cu vizite

numeroase Deschiderea va avea loc în sara de 30 ale curentei luni octombrie, cu muzică civilă. Cu stimă Uşer Hirsehman ”.

Noua locantă atrăgea şi pe poetul Avram Goldfaden, fost învăţător din Ucraina, care publicase un volum de versuri şi altul de teatru (la Odessa), călătorise la Lemberg, Munchen, Cernăuţi, căutîndu-şi un rost, de unde coborîse la Iaşi. Venise cu dorinţa să înfiinţeze o gazetă evreiască, dar soţia prietenului său Iţhac Librescu i-a zis Monsieur Goldfaden, la Bucureşti există un ziar “Haioeţ” al cărui redactor moare de foame de şapte ori într-o zi. Ce ai de gînd ?Să scoţi şi dumneata un ziar şi să muriţi amîndoi de foame ?Mai bine ascultă ce-ţi spun eu. Lasă-te de nebunia asta! Evreilor le lipseşte un teatru. Apucă-te mai bine de aşa ceva! Mă gîndesc la un teatru evreiesc la fel ca al românilor. ” Plăcîndu-i ideea, la început accepta propunerea lui Şimen Mark de a-şi prezenta singur pe scenă poemele, în stilul cîntăreţilor din Brod, îmbrăcat în frac. încercarea se dovedi însă un eşec, căci la sfîrşit în loc de aplauze primea fluierături. Dîndu-şi seama că lumea dorea altăceva în puţin timp a scris “ comedia ilariantă Şmendrich “ şi a pus pe picioare o trupă din cîteva persoane cu care a interpretat-o obţinînd un formidabil succes, tot în grădina lui Mark din Uliţa Mare. Despre acest spectacol scria la 4 octombrie 1876 unui prieten de la Odessa (Moise Finkel, tot cîntăreţ) invitîndu-1 să-i fie partener: "...la cererea generală m-am hotărît să alcătuiesc o trupă din cei mai buni artişti şi s-o organizez în stil european... Aici la Iaşi se va înfiinţa un teatru evreiesc permanent a cărui direcţie mi-a fost încredinţată. Dispun de cele mai recente creaţii ale mele, precum şi de piese. Voi continua, în acelaşi timp, să scriu lucruri mereu noi pentru acest teatru care va fi unic în lume. Ştiţi, desigur, că în momentul de faţă aproape nu există scriitori care să creeze ceva nou pentru scenă. De fapt, eu sunt singurul... De aceea sper că la primirea scrisorii nu veţi sta mult pe gînduri şi veţi veni îndată aici. Lîngă mine vă va fi mai cald decît în orice altă parte... Am dat o reprezentaţie în grădina lui Şimen Mark. Locurile s-au vîndut de la 3 mărci şi pînă la 50 centime. De cînd există grădina nu s-a mai realizat o asemenea reţetă. V-aşi fi trimis un afiş dar nu vreau să se ştie la Odessa de reprezentaţiile mele din Iaşi... “Aşa cum reiese din scrisoare primul spectacol a fost în grădina lui Marcu, următoarele avînd loc, probabil, în grădina casinoului La Pomul Verde, unde se muta CU trupa (începuturile teatrului evreiesc).

Răcindu-se timpul și negăsind la Iași o încăpere convenabilă pentru spectacole, directorul și mica lui trupă din trei persoane (Goldfaden, Israel Grodner și Suher Goldstein), numărați opt după roluri, au plecat la Botoșani unde li se oferise o sală încăpătoare și apoi la Galați, Brăila, București. Acolo fiind multă populație evreiască piesele sale jucate pe scenele din grădinile Jignița și Pomul verde au avut și mai mare succes deși presa israelită locală le primise cu răceală, din motive religioase. Urmau apoi turnee la Odessa, Harcov, Moscova, Petersburg, Varșovia și, din 1887, în New York unde, întîmpinînd indiferența localnicilor, peste doi ani se retrăgea la Paris și Lemberg, întoarcîndu-se amărît la București în 1892. Prin 1895 venea în turneu la Iași, jucînd pe scena de la Sidoli și Pomul Verde (aprilie- septembrie), pleca în America (1896), apoi la Paris (1903) de unde se întorcea iar în America, dar îndura lipsuri, trăind decepționat greii ani ai bătrîneții (fiind născut în 1840). Solicitat de Asociația tinerilor vorbitori de ebraică, scria o piesă în această limbă, organizînd și o trupă cu care în martie 1906 dădea primul spectacol de acest gen în America, devenind astfel părintele teatrului în limba idiș dar și în limba ebraică (Israil Bercovici). La 9 iulie 1908 părăsea scena pentru totdeauna, lăsînd familia în mare sărăcie încît soția era nevoită să ceară ajutor unui prieten din Polonia scriindu-i că, deși acolo erau teatre evreiești, nu i se da nici o atenție ori sprijin. "într-o țară ca America orice inimă se preface în piatră. Dumnezeul lor e dolarul. De multe ticăloșii a avut parte bărbatul meu în viață, dar mai ales eu, o femeie bătrînă și singură. America știe doar să facă înmormîntări frumoase." Astfel se încheia epopeea vieții creatorului teatrului modern evreiesc.

După plecarea sa la Botoșani, pe scena din grădina ieșeană de la Pomul Verde urcau alte trupe precum a lui Al. Evolschi și Mihai Popovici de la Teatrul Național, jucînd prin 1877 Doisurzi și Hoțul și fanaragiul. Una își anunța spectacolele prin "Noua Revistă" din 24 mai 1887 scriind: "O trupă de curînd sosită în Iași va începe reprezentațiile în grădina Pomul Verde". Locanta lui Șimen Mark dispărea, imobilul fiind vîndut Băncii Naționale care își căuta un sediu.

La Iași gustul de teatru pătrunsese prin toate cartierele creștine și evreiești. Pe Lăpușneanu, în capătul de sus al Uliței Mari se juca teatru cu succes la cofetăriile Madame Alexandre și Passini deși

erau situate cam vizavi una de alta, prima cam pe locul Cofetăriei Amandina, iar a doua cam pe unde-i acum Grădina Corso. Nu lipsea nici din Grădin Primăriei, aflată oleacă mai sus ocupată acum de Cinematograful Tineretului și nici de la grădina Jockey Club ce a existat lîngă Casa Tineretului.

Niște tineri evrei din Podul Roș jucînd piesa Regele Ahașveroș, la sfîrșitul spectacolului acel ce interpreta pe ministrul Uman intrînd așa de bine în rol, încît i-a rămas numele Moișe Uman. O trupă de amatori începuse să joace în grădina Șulim Șeicheolăs (Șaichiolăs) din strada Hotin spre Țicău, unde se amenajase o scenă mare și se jucau operete scrise de profesorii Horovitz și Lateiner. Unul dintre tinerii actori de acolo, anume Iosolă Scherman ajungînd mai tîrziu la Londra, deschidea un teatru propriu. Profesorul Helman înjghebase deasemeni o trupă cu care juca pe scena unui mic teatru de varieteu înființat în strada Bașotă pe locul liber din spatele casei Bașotă ocupată de Liceul Ștefan cel Mare, unde s-au făcut locuințe după 1950. El scria cupletele și scheciurile. Un teatru în toată regula, se înființa de unii actori de la Pomul Verde în strada Banu pe malul Rîpei Galbene, în grădina farmacistului Blumenfeld (Teatrul evreiesc din Iași). Se numea Teatrul Tivoli și era locul preferat de trupele cu limbă germană. Nu rămînea fără teatru nici grădina hanului Pîrlita, rebotezat Dacia, din partea de sus a străzii Ștefan cel Mare și nici Tîrgul Cucului în preajma căruia, la hanul Cucu, se înființase unul foarte original cu scena pe șapte butoaie ce funcționau ca un amplificator repetînd ecoul vocii actorilor, spre distracția spectatorilor așezați în cerdacurile caselor din jur ca în loje. Lumea îl botezase Teatrul cu Cerdacuri și se înjghebase în preajma pieții alimentare, cam peste drum de micul turn răsăritean al Goliei. Aici sosea prin 1909 trupa de varietăți cu mare succes a lui Benjamin Braunștein (Din Tîrgul Cucului în Piața Unirii).

Purtînd legenda găzduirii teatrului lui Avram Goldfaden grădina Pomul Verde intrase în istorie ajungînd vestită în toată lumea. Pe scena ei modestă țineau să debuteze mulți dintre tinerii încercați de dorul Thaliei ajungînd adesea celebrități pe scenele din Europa și America.

Vizavi de intrarea în grădina Pomul Verde, aproape "ușă în ușă“ se

construise și moderna clădire a Teatrului Național, inaugurat la 1 decembrie 1896, dar cu începuturi și tradiții din decembrie 1832 cînd

în spatele său, pe ulița Golia se deschidea Teatrul de Varietăți al fraților Baptiste și Ioseph Fouraux, în casele Talpan (cam peste drum de actualul sediu al Filarmonicii Moldova). Activitatea sa bucurîndu-se de mare interes din partea tîrgoveților, în decembrie 1838 pe scenă se rînduiau două trupe: una cu spectacole în limba franceză iar alta în limba română. La ele se adăuga prin februarie 1842 și a treia cu spectacole în limbă germană, condusă de celebra cîntăreață "madame Frisch", care primea și direcția tetrului ieșean pentru doi ani (septembrie 1841 - mai 1842) Unii dintre artiști, cît și spectatorii, în majoritate, erau evrei.

"Astfel, după zece ani de existență, teatrul ieșean avea trei trupe sau, după spusele unora, căsoaia lui Talpan (proprietarul) avea trei teatre, lașul devenind un recunoscut centru multinațional european." (I. M. Din Tîrgul Cucului în Piața Unirii). Lor, la 4 martie 1844 li se alipea și o trupă italiană sosită din Odessa. Ca efect al acestei vieți artistice intense, la 7 octombrie 1845, pe firmamentul Iașilor apăruse Teatrul Național. I se construise un sediu pe Copou dar care arzînd s-a înlocuit cu acel din strada Căpitan Păun, proiectat de renumiții arhitecți vienezi Felner și

Helmer și inaugurat în 1896.

Prezentarea spectacolelor pe cele două scene din strada Căpitan Păun reprezentînd o mare realizare în palmaresul unor actori din Europa și America, aceștia nu le ocoleau, incluzind în turneele lor și fosta capitală a Moldovei, deși după Unire orașul rămăsese din punct de vedere economic "un biet tîrg de provincie

Astfel nu ocolise lașul nici celebra actriță pariziană Sarah Bernardt (evreică), sosită aici chiar la începutul epopeii lui Goldfaden, cu vreo 30 de însoțitori și celebrul pat cu danteluțe al eroinei din La dame aux camelias de Al. Dumas. Venea dinspre Viena prin Lemberg și mergea la Odessa dar dorise să aducă Iașilor măcar o fărîmă din viața artistică a marelui Paris. Dăduse spectacole pe scena Teatrului Național din Copou (9, 10 și 11 noiembrie 1881), locuise la hotelul Binder din capul străzii Lăpușneau, dar își plimbase pașii și în modesta grădină unde auzise că se juca teatru în limba idiș.

Viața teatrală de la Iași devenise atît de apreciată pe plan european încît un actor ajuns în străinătate cînd voia să se recomande elogios spunea: “Știi colega, eu am jucat teatru la Iași” (Teatrul evreiesc din Iași, biblioteca Saul Leizer).

Fermecați de muzica pianistului Braun și a violonistului Gh. Borteanu, ieșenii, adunați în încăpătoarea odaie dinspre grădină a cabaretului înființat la Pomul Verde de antrepenorul Regenstreich prin anul 1888, bisau șlagărul la modă Alza și fredonau refrenurile împreună cu artistele de pe podium ‘‘franceze, picante, germane blonde, italience brunete”:

“Ce frumoasă melodie/ într-un vals frumos !

Fie polca cît de vie/Nu-i așa duios... ” (Rudolf Șuțu)

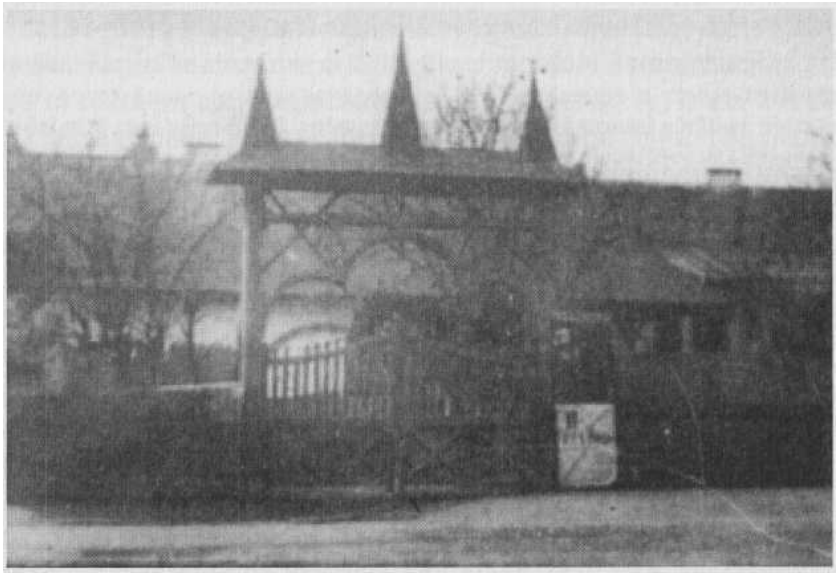

Intrarea la Grădina Pomul Verde

Loc de sărbătorire a înspăimîntătoarelor bacalaureate și examene

universitare din anii străbunicilor sub deviza “ Wein, Veib und Gesang" (Vin, dragoste și cîntec), Pomul Verde devenise pe la finele secolului trecut localul tinereții visătoare, deși nici alți locantieri nu dormeau cu mîinile în sîn. Vestindu-și apariția cu multă ardoare, prin decembrie 1896, pe rînd cu Teatrul Național, în str. Căpitan Păun nr. 18, se deschisese cîrciumioara "La respect General", adresată celor ieșiți de la spectacole: “Un eveniment colosal, senzație care va zgudui Highlife-ul nocturn al urbei noastre. Mîine se inaugurează cu un program splendid noul local al lui Moise Zinger inventatorul fleicii naționale pur sang. ”

Însoțind veacul care se ducea, vechea clădire scundă a cazinoului Pomul Verde, așezată cam de-a hoarța pe strada Primăriei, într-o zi se topea înghițită de un incendiu, iar în vara anului 1899, pe locul căsuței de la numărul 15 se ridica un bloculeț modern și cochet, aliniat după clădirea de la numărul 13 din colțul străzii cu ulicioara Căpitan Păun (numită apoi 9 Mai și acum Aghata Bîrsescu. Strîmtorată de noua zidire, în dosul căreia rămăsese cu poarta prin strada Căpitan Păun numărul 23, în fața Teatrului Național,

faimoasa grădină Pomul Verde pierdea prin 1901 zidul ce-i înconjura așezarea, cît și arcul intrării, năruit de vechime.

Pe scena sa vara se perindau însă mereu trupe de teatru și varietăți românești și evreiești, unele venite și de peste mări, din America. Modernizînd grădina Isidor Aschenazi “comnducătorul trupei israelite din Iași”, prin 1911, o înzestra cu "ecleraj electric”, iar în primăvara următoare îi construia un acoperiș tăbluit pe stîlpi din fier. Sosind din

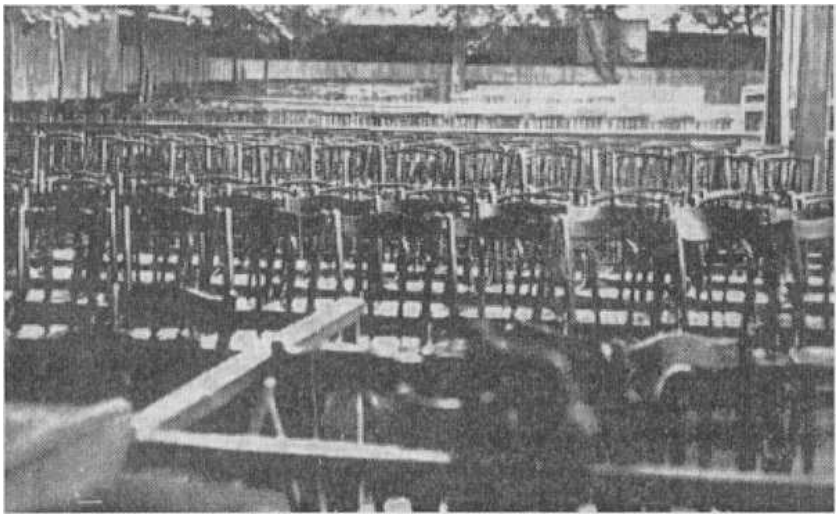

Grădina Pomul Verde

ani de război formaseră

Avram Goldfaden

America într-o vizită în România actorul Boez Yong cu soția sa, renumita actriță Clara Yong, țineau să joace cîteva spectacole la grădina Pomul Verde cu trupa lui Aşchenazi. Entuziasmați de jocul Clarei, după spectacol studenții o întîmpinau cu aclamații și o duceau la hotel într-o trăsură trasă de ei, uimind-o profund.

Revendicată cînd de cafeneaua de pe colț, de la numărul 13, cînd de depozitul de vinuri instalat la numărul 15, bătrîna grădină Pomul Verde ajungea pînă în zilele ultimului război cînd își închidea porțile lipsită de spectatorii îngroziți de vrăjmășiile anilor 1940-1944.

Reînvia la 1 iulie 1945. Trupa Teatrului Național fiind plecată în refugiu pe scena să dădea spectacole o formație de tineri actori evrei ce au reorganizat și grădina Pomul Verde. Doritori să alunge tristețea celor patru o echipă care începuse să prezinte spectacole încă din decembrie 1944 în sala cinematografului Scala

numită de ei Teatrul Evreiesc. I se recunoștea, oficial, existența abia la sfîrșitul anului 1949 prin decizia nr. 419 din 15 noiembrie 1949, semnată de președintele Marii Adunări Naționale, profesorul C. I. Parhon. (C. Ostap.Parfum de Iași) ; La 21 decembrie 1950 Teatrul Evreiesc începea oficial stagiunea, iar din anul 1956 lua numele inițiatorului primului teatru evreiesc, Avram Goldfaden, cu prilejul aniversării a 80 ani de la înființare. Într-o zi dalbă - 27 decembrie 1956 - cu clinchet de clopoței și pregătiri de întîmpinare a noului an, în grădina Teatrului Național din fața Pomului Verde se dezvelea și bustul său acoperit de hlamida fulgilor pufoși de nea. Plutind jucăuși prin aer îi mîngîiau chipul de bronz, brăzdat de încercările aspre ale vieții tumultoase și plină de lipsuri.

Se întorsese în orașul ideilor generoase de care se despărțise în toamna friguroasă a anului 1876, lăcrimînd probabil ca și înaintașul său Beri Broder, la plecarea din viață:

“Orașul în care m-am născut/Nu-1 mai țin minte.

Am uitat drumul/ Care mă adusese aici.

Aici, unde cîntă țiganul,/Aici unde evreii beau vin.

Aici unde se frige carnea pe cărbuni,/Aici vreau să fiu îngropat.

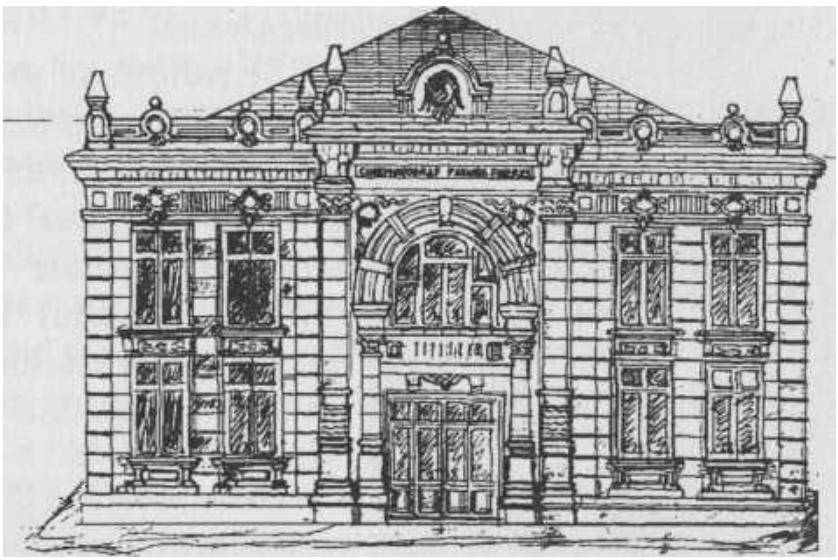

Brody are fruntea încruntată/Iașul are inima veselă.

Spuneți-mi Beri cel din Iași/Pentru evreii urmași... ”

(Ițic Mander în O sută de ani de teatru evreiesc în România, Israel Bercovici)

Fostul cinematograf Phoenix (schiță I. Mitican)

Odată cu decretul de recunoaștere oficială a Teatrului evreiesc i se predase clădirea fostului cinematograf Phoenix din strada Gîndu nr. 2-4 și Grădina Pomul Verde din strada 9 Mai, nr 4 (numită acum strada Aghata Bîrsescu), fostul cinematograf Scala fiind sortit dărmării pentru lărgirea bulevardului Ștefan cel Mare Pe scenea teatrului și a grădinii se jucau în veselia sutelor de spectatori Tevie Lăptarul, Herșele Ostropolier, Bravo mie sunt ieșean, Punctul pe i... și multe spectacole de varietăți cu traducere în limba română prin căștile introduse la bănci. Destinul modernizărilor care pîndea viața vechiului Iași nu le ierta nici pe cele două scene. Scăzînd vertiginos numărul spectatorilor Teatrului Evreiesc ieșean, ce-și schimbau Domiciliul de pe malul Bahluiului pe meleagurile noului Israel și instituția desființîndu-se, prin 1963 frumoasa clădire din strada Gîndu, rămasă fără artiști, cădea în iureșul tîrnăcoapelor și buldozerelor ce nimiciseră fără indurare și

centenara clădire a Academiei Mihăilene de la colțul străzilor Gîndu și Arcu. Cîteva zeci de spectatori din seara zilei de 30 decembrie 1962 trăiau un emoționant spectacol cu Dumbrava minunată a lui Mihail Sadoveanu... Din fostul teatru rămînea ca amintire doar marele depozit de decoruri, construit la spatele său și care s-a transformat într-un modern spațiu comercial, prin 2004, după ce a zăcut părăsit vreo 40 de ani.

Se realizează un plan de peste 80 de ani

Grădina Pomul Verde se pierdea și ea pe altarul jerfelor cerute de esplanada dintre Teatru și Mitropolie, visată de primarul Vasile Pogor și consilierii săi care la 5 octombrie 1892 au aprobat amplasarea clădirii Teatrului Național, după dificile discuții și ezitări, continuate și în mai 1894.

Mult dorită și adesea pomenită de gazete și cerută insistent, printr-un articol, chiar de Nicolae Iorga cît și de Cercul ieșenilor din București, nu avea însă nici o șansă de realizare fiindcă exproprierile presupuneau sume colosale ce nu existau în caseta Primăriei pentru plata despăgubirii clădirilor. Nefiind bani ca să se cumpere teren nici pentru noul Teatru, Primăria cedase localul său (1891), dărmîndu-l și mutîndu-se cu chirie (vidi Romantica Poveste a Palatului Roznovanu).

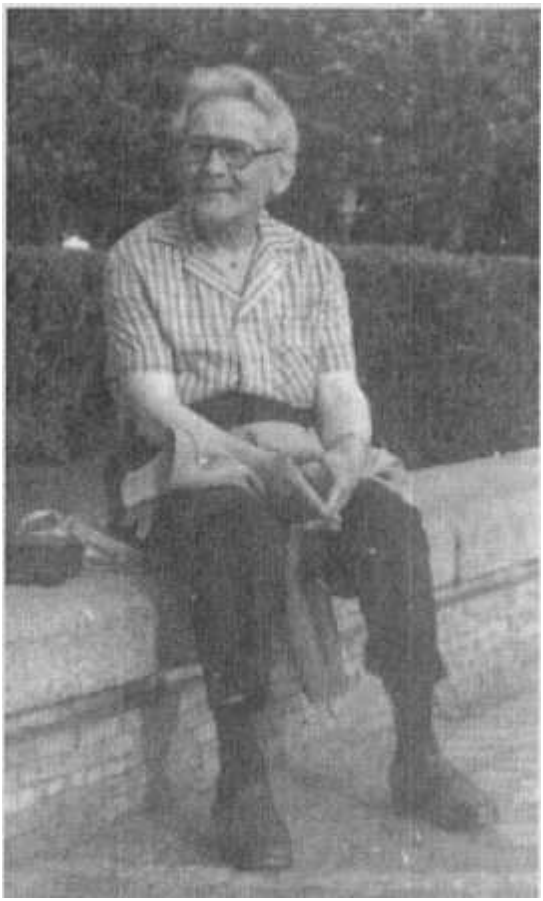

Cu Al. Țerek pe locul tipografiei

Se ridicau și probleme de conștiință culturală în legătură cu vechea tiparniță a lu i Herșcu Goldner, înființată de prin 1865 - unde își tipărise Junimea “ Convorbirile literare” și Ion Creangă operele - cît și cu Grădina Pomul Verde și imobilul familiei domnitorului Hangerli, toate amenințate cu dispariția fiind situate în cuprinsul teritoriului vizat. Deși Herșcu Goldner murise în 1905, tipografia funcționa O preluase tipograful Alexandru Țerek. Nu erau puțini dintre acei care plîngeau și prevăzuta pierdere a Străzii Primăriei (numită pe atunci Gh. Mîrzescu și apoi Dobrogeanu-Gherea), ce unea strada Ștefan cel Mare și Cuza Vodă. De aceea adesea tîrgoveții considerau că Teatrul, fiind proiectat de străini - necunoscători ai Iașilor, ziceau ei - se amplasase greșit cu

fața spre strada Căpitan Păun - numele unui pompieromorît la salvarea cailor din grajdul aprins al Roznovanilor (1885).

Prin martie 1971 toate zidirile fiind proprietate de stat și mulți dintre locatarii vechilor locuințe doritori de apartamente confortabile la bloc cu încălzire centrală, nu a fost greu edililor timpului conduși de primarul Ioan Manciuc să împlinească visul ctitorilor teatrului. După o scurtă ședință de aprobare a planului întocmit de sistematizatorul zonei, intrau în funcție buldozerele. Toamna, peste fundațiile fostelor clădiri creștea iarba noului parc. Justificînd marea prefacere cu multe demolau unii dintre participanții la aprobarea lucrărilor aminteau că și construirea teatrului a cerut sacrificarea unui locaș religios, biserica lui Dancu din timpul lui Petru Rareș, slăbită și dezechilibrată de săpăturile pentru teatru. Ajunsă în gravă stare de ruinare, după inaugurarea teatrului, în presa timpului se încrucișau obișnuitele acuzații și nefiind altă

cale și nici fonduri pentru consolidări se accepta dărmarea ei. Începea prin februarie 1903, continua prin august după unele opriri și se termina prin octombrie, după ce edilii și

inalții ierarhi s-au spălat pe mîini, lăsînd păcatul pe umerii fostului primar Vasile Pogor.

Prin realizarea spațioasei esplanade se încheia astfel povestea legendarei grădine legată de amintirea poetului Avram Goldfaden. Spre neuitarea ei, din inițiativa directorului teatrului ieșean, Ion Holban, între 15-18 octombrie 2002 la Iași a avut loc prima ediție a Festivalului Internațional de Teatru Avram Goldfaden, marți 15 octombrie marcîndu-se locul Grădinii Pomul Verde cu un

obelisc. Au urmat spectacolele trupelor din București, Israel. Drezda și lași, ultima prezentînd piesa Teibele și demonul ei. în anul 2003 urma ediția a II-a, Festivalul intrînd astfel în tradiția acțiunilor culturale ieșene. Din anul 1976 esplanada lua aspectul actual, instalîndu-se chipurile marilor directori ai teatrului, și construindu-se fîntîni arteziene (una, aceea din fața teatrului fiind chiar pe locul tipografiei lui Goldner. Dorind animarea

.....

spațiului, în primăvara anului 1990 primarul Emil Alexandrescu lăsa pictorii amatori să-și expună aici tablourile, deși o gazetă tuna și fulgera socotind lucrările lor kitsch. Ideea o dăduse autorul acestor rînduri scriind despre Grădina Primăriei, din strada Lăpușneanu, unde-și expuneau operele artiștii tîrgului încă de prin anii 1876. Susținînd timidul început amenințat cu dispariția, autorul publica articolele Grădina artelor în ziarul “Opinia” din 19 octombrie 1990 și Grădina Primăriei a reînviat, la 10

Obeliscul de la Pomul Verde august 1991 în aceeasi gazetă.

Și Mitropolia avea dugheni în față

Nestricîndu-i oleacă de frupt negustoresc nici Mitropoliei, se împresurase și ea, asemenea celorlalte biserici, cu un cîrd de prăvălii la strada înșirate din poarta intrării pînă la colțul străzii

Langa. Ultimele vreo nouă și apoi numai șase, se țineau nesmintite pînă prin 1874, în fața locașului Mitropoliei vechi (Sf. Gheorghe). Din acel an cădeau, 189

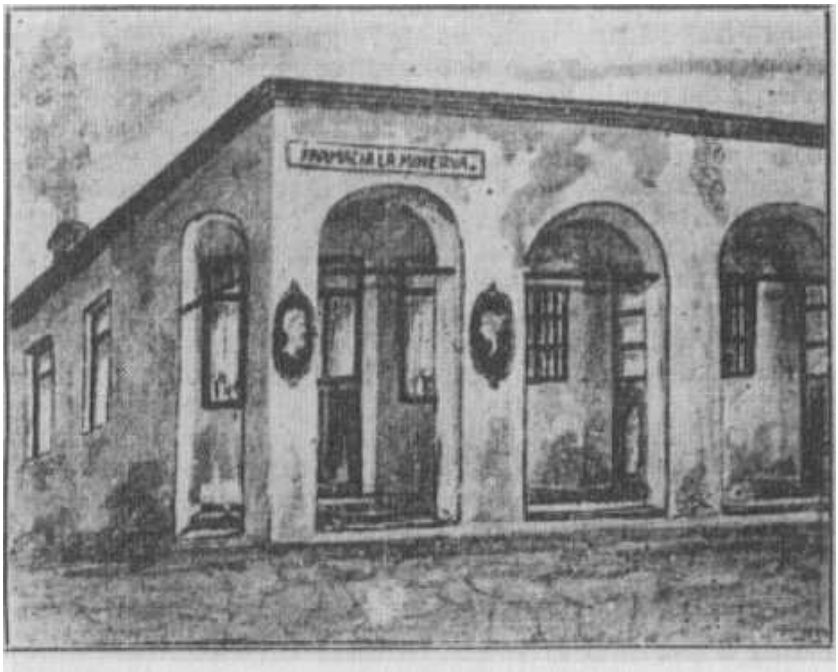

Dughenele Mitropoliei

trăsnite de alinierea străzii. Boltite, cu stîlpi din piatră netezită, săltate pe două trepte și unite prin portic de trecere, adăposteau pe la 1842 magazia ser-darului Nica, luminată seara, mai ceva ca ziua de stolul sfeșnicelor și lămpilor cu hogeag din cristal - faimoasele "privilighete Apollo" ce măreau "împătrit' lumina și atrăgeau, ca pe fluturi, toți junii capitalei. De felul lor bolțile erau întunecoase. Nada era și mare. La prăvălia cu novitale a serdarului atotștiutor - cum îl zeflemeau pizmașii pe știința lui în politicalele vremii - poștalioanele aduceau din toate părțile tăști cu jurnale noi, iar harabalele felurite hîrțoage, tocmai scoase de sub teascurile Institutului "Albina românească" a lui Gheorghe Asachi, căreia serdarul Nica îi ținea depozitul în capitală (1845). Atunci cînd abonații gazetelor, munciți de prefacerile Europei se aprindeau prea tare, în plănuieli, iar pe la scări se iveau cu banat, chipurile crunte ale slujitorilor domnești, serdarul le făcea vînt, printr-o tainiță subterană, în bolta vecină cu "leacuri trupești' de pe colțul uliței Baston, stăpînită o vreme de Gheorghe Pădure și spițăria La Minerva, slobozită printr-un hrisov, în anul 1827, de "Ioan Sandu

Sturza Voevoda, Domn țârei Moldovei".

Alt cupeț, spătarul Ghiță Căliman înobilat de gazete cu numele Gizzo Kaliman, înmuia durerile maiurilor și rărunchilor cu apele minerale “evropienesci", anume aduse din vestitele fintîni franțuzești și nemțești, în "ulcioare mari sau mici”, potrivit cu pofteala onoraților cumpărători și numai după vreo patru-cinci săptămîni de la poruncă.

Mai înainte Librăria Nouă a lui Teodor Codrescu, instalată "vizavi de catedrală în mîna abonamenturile "gazetelor parisiene și vieneze doar după opt zile de la apariție, iar pe acele bucureștene chiar și la două trei zile (anul 1855).

Magazia Teodorini, aflată tot pe partea cealaltă, peste drum de ctitoria catolicilor și-n coasta spițăriei La Curte, a lui Ioan Lochman, din colțul străzii Podul Vechi (Costache Negri), îmbia și ea trecătorii cu

semințe de flori parfumate, oferind și grădinari iscusiți, gata să le semene.

Dărmată, în locul vechii ei clădiri prin 1936 se ridica magazinul modern cu etaj al lui Vartparonian, în care se vindea cea mai strașnică stofă Șerg din Brașov, iar prin 1948 se instala Magazinul Universal “Iașul” -mare noutate a timpului după anii războiului, cînd puținele articole de galanterie, manufactură și încălțăminte din prăvăliile goale se dădeau pe cartele cu puncte.

Bine aprovizionat, după desființarea cartelelor (28 decembrie 1954), "revoluționa" comerțul ieșean cu bogăția sa de mărfuri. Acestea aveau prețuri fixe și mici și uimeau chiar și pe vizitatorii

din țările vecine, ce se aprovizionau cu plăcere, ducînd acasă în Polonia, în

Uniunea Sovietică și în Ungaria îmbrăcăminte și încălțăminte (aceea pentru copii fiind aproape pe jumătate mai ieftină).

“Pe atunci prețurile erau stabilite proporțional cu salariile, reducîndu-se prin HCM-uri astfel incit și cel mai modest lucrător să-și cumpere de mîncare, de îmbrăcat, să-și plătească chiria și întreținerea, să-și Învețe copii la orice școală, vara să-i trimită în tabără, iar el să se așeze adesea la coada ONT-ului din Piața Unirii pentru a lua un bilet de odihmă la Marea Neagră asaltată de milioane de români.". Completa nostalgic un bătrîn vînzător de la “Iașul” întrebat de autor despre fostul magazin.

Demolat, odată cu zidirea farmaciei de pe colț, a Lochmanilor - pentru care istoricii implorau Cerul să fie păstrată datorită bolților și

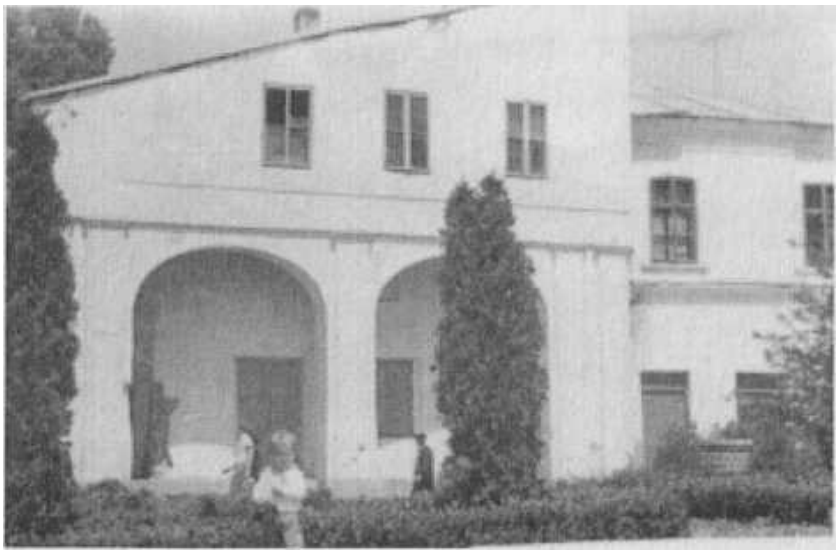

Farmacia Lochman

vechimii, prin anul 1970 se ridica Palatul Cărților - Casa Cărții -cum se numea bogată librărie cu două etaje, plină de publicații

| ieftine ce se vindeau ca

pîinea caldă pînă prin 1990 și se întorceau înapoi umile după 1993. Le aduceau cu valizele foștii cumpărători, bătrîni pensionari pentru

a le vinde Anticariatul din ultimul etaj, adesea stînd la coadă - așa de mare era oferta. Activitatea acestuia, devenind un comerț mănos, făcea prozeliți, înființîndu-se și alte anticării prin Cuza Vodă, Florilor și un pîlc în Piața Unirii, ca prin anii 1900, cînd fosta stradă Brătianu era staniștea anticarilor.

Ultimul adăpost al tezaurul României, înainte de a porni în lungul său voiaj fără întoarcere...

Cumpărate de Banca Națională, acareturile bașotești în grădina cărora fusese locanta de vară a lui Șimen Mark, adaptate cerințelor, aveau să devină prin 1885 sediul sucursalei ieșene al faimoasei instituții, păstrîndu-se pînă în zilele anului 1944 cînd bombele războiului le ruinau. Pe locul lor se ridica noul palat cu fațade de travertin, construit între anii 1946-1947.

Vechiul sediu adăpostea în zilele toamnei anului 1916 Tezaurul României, adus de la București în mare taină, cu 18 vagoane, și ascuns la subsol, pînă în 15 decembrie 1916,cînd împreună cu lăzile depozitate în clădirea Vamei din Gara Iași porneau spre Moscova. Uriașa comoară conținea monede de aur, piese de valută, lingouri în vreo 1738 lăzi, plus faimoasele bijuterii ale reginei Maria în 2 lăzi. Al doilea transport pleca în 27 iulie 1917, pe vremea marilor lupte de la Mărășești. înnebuniți de zvonuri și sfaturile consilierilor străini guvernanții, neîncrezători în tăria ostașilor români, se așteptau la spargerea frontului de ofensiva celebrului general Mackensen. “în gara Iași era mare fierbere. Pe o linie de garaj se aflau 24 de vagoane încărcate cu bijuterii, obiecte de aur ale mănăstirilor, bani și alte valori ale Casei de Depuneri, cu locomotiva sub presiune. Încă nu plecau fiindcă la fiecare ceas veneau ordine și contraordine. Toata lumea îsi pierduse capul, iar la directorul Casei de Depuneri care dormea în vagoane, ca să le păzească, soseau cu intervenții de ultima oră diferite personalități aducînd valize, pachete, lăzi cu bijuterii, blănuri, tablouri, bani și tot ce aveau mai scump fiecare. Nici nu era timp de făcut vr-un inventar sau de dat chitanță. Lucrurile se aruncau pur și simplu în vagoane, fiecare rugind directorul să accepte coletul pe încredere, fără nici o formalitate. Numai să-l ia cu dînsul. Singura condiție care se implora era ca trenul să plece imediat spre a nu fi capturat de nemți" (I.M.Iași, Gara Amintirilor). Cu acest tren se duceau și uriașele comori ale mănăstirilor și bisericilor românești, adunate la Mitropolie: splendide icoane, vechi evanghelii îmbrăcate în aur și argint, mitre, cruci și cîrje de aur, veșminte împodobite cu

diamante, mărgăritare și safire, nenumărate cărți, tablouri, manuscrise și cronici strămoșești.

Stricîndu-se relațiile cu Rusia revoluționară s-a ajuns la pierderea sa. Amănunte despre locul ieșean de unde - ziceau bătrînii - a început răcirea acestora și alte informații sunt prezentate în volumul autorului: Strada Lăpușneanu de altădată. O parte (documente) s-au înapoiat în 1935, iar alta în iunie 1956 cu 1350 tablouri, 36533 de monede și medalii, 150 icoane vechi, 50 candele cruci și pocale de aur și faimoasa Cloșcă cu puii de aur.

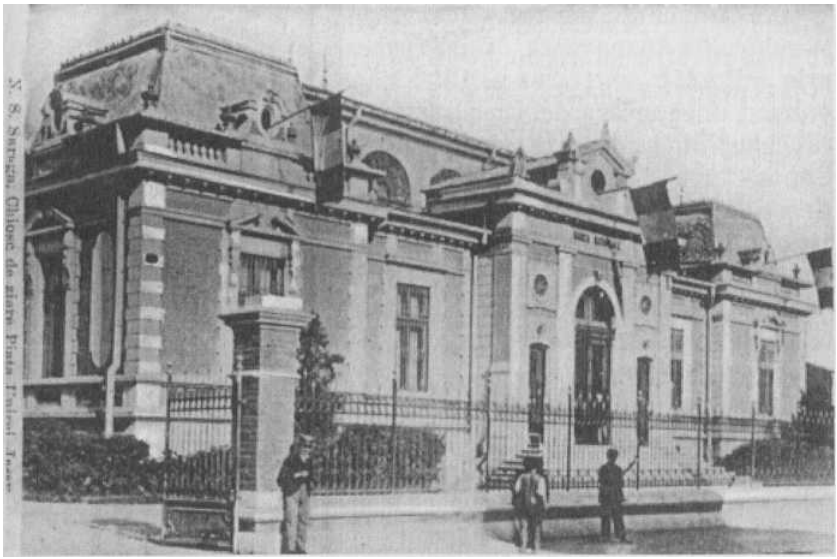

Vechiul sediu al Băncii Naționale

Alături de bancă cam pe locul magaziei de pînzeturi și stofe pentru obraze subțiri și gusturi alese, a lui Lupu Carniot în care strămoșii priveau neîncrezători prețurile fixe, fără chip de tocmeală (1880), cum nu se mai pomenise pe nicăieri (căci erau aceleași pentru toate mărfurile), se muta din casa lui Fotache, Prima Societate de Economie (1933), zidindu-și aici un cuib încăpător cu două rînduri, balcoane și portal, ca orice bancă (nr.49). După 1945 localul devenea sediul pcr ocupat după 1989 de FSN și lăsat urmașelor: PD și PSD.

Capitolul 6

Popas la Roznovanu

Palatul plin de istorii romantice...

Unul dintre puținele imobile care nu a suferit nici un fel de dugheană în față era acel al roznovanilor. înalt și luminos încă de la clădire fusese înconjurat cu ziduri laterale, dar numai cu un simplu lanț de fier - pe stîlpișori din piatră - la față pentru a fi admirat de toți trecătorii. Îl păzeau statui din Olimp așezate la intrare pe vremea construcției pentru a întregi parcă peisajul Parnasului de vizavi.

Din balconul său stăpîna, vestita cucoană Marghiolița Roznovanca, “supraveghea" prin anii 1850 mișcarea pe Ulița Mare, primind, după amiaza, defilarea landourilor cu echipaje strălucitoare ce se

îndreptau spre Copou “la aer"; seara retragerea lor în chicoteli încojurate de tineri înfiorați de amor strunind cai “pur sang", ce conduceau duducuțele la “domițiliu", uneori însoțiți de taraful lui Barbu sau Angheluță, angajați să le cînte dorul în romanțe duioase și-n plînsetele diblelor.

Dimineața, în schimb, cucoana admira parada armatei Moldovei, cartiruită în căzărmile de la Curtea Domnească și șmotruită în piața largă de sub turnurile Mitropoliei, lăsată publică înainte de a fi cuprinsă în incinta locașului, cu înaltul gard metalic, proteguitor.

Croită, cu dărnicie la fixarea înaltei zidiri pentru Mitropolie (1834), piața fusesese împodobită și cu o cișmea artistică, prin 1851, din porunca domnitorului Grigore Ghica. O construise inginerul comis, C. Mihailiuc de Hodocin înălțînd monumentul turnat la o fabrică din Blanska-Moravia, dar care dispărea tăiat în primăvara

anului 2004. Impozant și aurit Cișmeaua domnitorului Grigore Ghica

era o atracție a timpului.

Rîvnind anii cei tineri și dorind să le mai prelungească trăirea, în salonul cuprinzător de la etaj al palatului în care se adună acum consilierii Primăriei orașului, vestita cucoană a Iașilor de odinioară organiza soarele (serate), baluri și concerte la care participau invitați și doritorii de muzică.

Palatul roznovănesc se ținea bine căci stăpînii erau boieri cu stare, avînd vii la Cotnari, moșii și castele la Pașcani și Stînca. Odăile pline de mobile străvechi, pe care nu le mai clintise nimeni din vremea zidirii, ascundeau și o romantică și palpitantă istorie...

...care încep cu aceea a cronicarului Miron Costin, decapitat pentru o vină închipuită

În spatele palatului se ascundea umilă, fosta uliță Strîmbă (astăzi Agatha Bîrsescu), în care spre Podul Vechi, locuise cronicarul Miron Costin ce nu găsise mai plăcută și de folos "zăbavă" decît să aștearnă pe hîrtie frînturi din zbuciumata istorie a neamului său.

Dîrzul boier Miron cu fratele său Velicico Costin îndrăzneau să înfrunte pe domnitorul Constantin Cantemir care dăduse "cheia țării" în mîinile vistierului Iordache Rosetti străbunul stăpînilor palatului din Ulița Mare. Fiindcă domnitorul se lăsa sfătuit de vistier și nu mai contenea cu birurile, cei doi frați îl probozeau, adesea, zicîndu-i: "Mai des cu păhărelile, Măria Ta și mai rar cu orînduielile că birul este iertat de Poartă. Și-i vra să-ți dai Măria Ta samă odată și nu-i pute".

Locuința cronicarului din ulița ca de sat, semăna cu un conac, înconjurată de un larg cerdac în care noaptea bătea lumina unei ferestre pînă tîrziu către zori. Într-o odaie plină de hrisoave, cu sfeșnicul alături, la lumina gălbuie a unei luminări groase de ceară, cronicarul scria aplecat asupra unui pergament.

Iarna de la sfîrșitul anului 1691 îi întrerupea însă toate preocupările. Venise cumplită. După o neiertătoare boală, soția murise la moșia Bărboși și tocmai cînd îi pregătea îngropăciunea, în odaia sa a năvălit un slujitor înfricoșat aproape strigîndu-i să fugă. De la Ieși venea un pîlc de trimiși ai Curții cu porunca să-l ridice, pentru a da socoteală domnitorului despre un presupus păcat. Căzuse la bănuială, împreună cu fratele, hatmanul Velicico și cei trei fii ai săi, că ar fi complotat împotriva domnului. Toți erau năpăstuiți, fără nici o judecată, Velicico fiind tăiat în fața Curții Domnești, după ce chiar domnitorul l-a lovit cu buzduganul în piept, cum povestea Dimitrie Cantemir, băiat de vreo 15 ani, care a scris viața tatălui său (Constantin Cantemir), fiind de față la ancheta domnească și împărțirea poruncilor de pedeapsă.

"Și cînd l-au găsit acolo la Bărboși, atunce îi murise giupîneasa și nici cu gîndu nu gîndia că i-a veni o furtună ca aceea... Zisu-i-au slujitorii să fugă iară el n-a primit, știindu-se drept" (Ion Neculce)

Luîndu-l de lîngă sicriu trimișii domnești l-au închingat iar în drum spre capitală, la Roman, potrivit ultimei porunci i-au tăiat capul Era ajunul Crăciunului din anul 1691. Astfel cei doi soți aveau să fie îngropați odată, uciderea cronicarului fiind apoi regretată de domnitor care" mult s-a căit ce-a făcut și blăstăma pe cine l-au îndemnat", păcatul rămînînd pe sufletul lui Iordache, strămoșului roseteștilor, ce au ridicat mai tîrziu palatul din fața Mitropoliei.

Locul larg și cuprinzător al casei lor aparținuse o vreme tot cronicarului.

Mai înainte pămîntul din părțile acestea "cari azi e ocupat de Palatul Roznovanu pînă în strada Primăriei și în dos pînă la biserica Dancu în dreptul Teatrului, era din vechiu al lui Simeon Moghilă Vodă (domn intre 1606 - 1607) și al cneaghinei sale Marghita" ce l-a dăruit pe la 1620, lui Pană vistiernicul (Surete și lzvoade IV). Acesta a făcut pe el o pivniță. Luat prin silnicie și fără plată de Gheorghe hatmanul, fratele domnitorului Vasile Lupu (1634 - 1653), noul stăpîn și-a făcut peste pivnițe case din piatră, spre colțul străzilor Primăriei (azi Gh.I. Brătianu) și Căpitan Păun (acum Agatha Bărsescu). Reîntors la urmașii lui Pană, după judecata domnitorului Gh. Duca,locul îl cumpăra vornicul Miron Costin (1678), care avea și el casele "ceva mai jos, pe Ulița Strîmbă, spre Podul Vechi" (Gh. Ghibănescui. Îl luase ca amintire din partea Marghitei, - mama socrului său, Ion Movilă cu a cărui fată Ileana, Miron era însurat -, dar după 10 luni de stăpînire îl vindea vistierului Ursache, ginerele hatmanului Gheorghe. Prin aceaste tranzacții mijlocise de fapt împăcarea dintre cei doi foști posesori ajunși, de bună seamă la grave neînțelegeri și mari dușmănii.

Tot îndesîndu-se casele pe Ulița Mare, partea din jos a locului ajungea la familia Cantacuzinilor, cu mare trecere la domniile următoare ce-și construise pe el un palat de reședință. Frumoasa zidire avea însă să fie "risipită din temelii", în timpul războiului Ruso-Turc dintre anii 1786-1788. Vistiernicul ca și alți boieri înfricoșați de veșnicile lupte dintre turci, nemți și ruși, purtate în Moldova, trecuse sub pavăza împărătesei Ecaterina a II-a... La Iași

sosea cneazul Grigore Potemkin care instituia un Divan al Cnejiei Moldovei și aducea o iarnă de liniște și petreceri în capitală. îl urma apoi prințul Suvoroff.

După lungi tratative prin Pacea de la Iași din 29 decembrie 1791 rușii se retrăgeau (septembrie 1792), Moldova rămînînd iar în stăpînirea armiilor otomane, puse pe represalii. Boierii desțărați în Rusia pierdeau astfel toate averile, nevoiți fiind a le vinde pe nimic, la mezaturi ținute prin interpuși (I.M. Romantica poveste a palatului Roznovanu).

Amintindu-și palatul unchiului Matei Cantacuzino, aflat pe locul larg și cuprinzător din fața Mitropoliei, Alexandru Cantacuzino scria lui Edgar Quinet că zidirea era cea mai frumoasă din Moldova “întrecînd în proporții și lux Palatul de la Deleni" Așezarea “ocupa o mahala întreagă a orașului pe Ulița Mare în fața Mitropoliei" și avea "în fundul unei minunate grădini, locuința, mare zidire cu două rînduri”.

Aici se așezau Roznovanii

Așa s-a făcut că așezarea vistiernicului Matei Cantacuzino - mort de dambla în 1817, tatăl cnejilor cantacuzini, susținători ai răscoalei grecești din 1821 (Eteria), - să treacă marelui logofăt Neculai Ruset ori Roset, numit și Roznovanu (Rosnovanu) după reședința de la Roznov, districtul Neamțului, (unde în 1771 a făcut și biserica). Sfetnic în Divanul Cnejiei și însurat cu Smaranda Hrisoscoleu, stăpînea vreo 30 de moșii, herghelii, stupine și multe vii (la Cotnari). Era nepotul vistiernicului Iordache Ruset “adevăratul stăpîn al Moldovei vreme de un sfert de veac"

(Radu Rosetti, Despre originile Roseteștilor...), acel care pînă la moartea din 1718 a învîrtit toate treburile Moldovei și i se punea pe cuget uciderea fraților Miron și Velicico Costin.

Provenea din Țarigrad, bunicul lui fiind Lascaris Rosseto sau

Lascaris Roussaitos (de la care generalul Radu Rosetti începe genealogia neamului său în volumul Familiei Rosetti). După unii grec, după alții de obîrșie genoveză - dintr-un îndepărtat strămoș, Ion Rosetti sau Rossetti - Lascaris avusese doi feciori. Primul, Constantin, a ajuns cupar în Moldova - pe vremea lui Vasile Lupu (1634 - 1653) - iar al doilea, Antonie, domnitor (1675 - 1678), cu numele Antonie (Anton) Ruset, despre care tot Ion Neculce scria că “era grec și străin țărigrădean, dar era mai bun domn decît un pământean, nici un obicei rău în țară în zilele lui n-a făcut... deși i se zicea și Chiriță Draco. "Cu toate acestea avea să fie mazilit, dus în lanțuri la Istanbul și chinuit să înghită tulpane pe care temnicerii le trăgeau înapoi, odată cu mațele, ca să dea banii pe care nu-i avea, căci “lacom nu era “ (Neculai Costin). Așa cum s-a mai arătat în puținii săi ani cît s-a aflat în Moldova a refăcut biserica Sfîntul Neculai - ctitoria lui Ștefan cel Mare - părăsită și ruinată. Nepoții săi, în schimb, cei cinci fii ai fratelui, cupariul Constantin, numiți “cupărești”, aveau să fie pomeniți de mai toate letopisețele, pentru lăcomia lor -

cum scria Radu Rosetti. Fără norocire la Istanbul, unde

Antonie Ruset ...

erau supușii stăpînilor osmanlîi - ocupanții Constantinopolului cu două veacuri în urmă - au venit în Moldova, poftitori de “vază și averi". Crescuți în Fanar, știau prea bine că, pentru a reuși, trebuiau “să se ferească cu strășnicie a-și da gîndul în vileag, ci dimpotrivă, să-l ascundă cu cea mai mare îngrijire... căci numai pe căi piezișe se ajunge cu siguranță, la scop” învățaseră să mînuiască arma “intrigilor” și aveau toate însușirile aventurierilor: "agerimea de minte, îndrăzneala și dibăcia... lăcomia și lipsa de scrupule ” (Radu Rosetti), fapt pentru care stîrneau adesea, ura celor din jur.

Așezat la Iași, unul dintre ei, faimosul Iordache Rosettos, numit de localnici Ruset, ca și pe Antonie, dar supranumit “matca tuturor răutăților” (Ion Neculce), ajuns vistiernic, pusese la Istanbul ”capuchehai” pe frații săi: Lascarache, Mihalache, Scarlatache să-i slujească interesele pe lîngă înalta Poartă, cu pungi de aur și felurite peșcheșuri, trimise din biata Moldovă. De aceea, “Domnii pentru a putea rămîne în scaun erau siliți să se înțeleagă cu dînsul; mulți din ei fiind maziliți, numai prin voința lui și cu ajutorul

fraților rămași la Țarigrad” (Radu Rosetti).

La moartea sa, Iordache lăsa fiilor "cea mai mare avere teritorială ce s-a văzut vreodată în Moldova", înmulțită cu hapca (Radu Rosetti). "După împărțirea ei, toți fiii lui (vreo 5 băieți și 6 fete), au fost foarte bogați", întemeind familiile Roseteștilor din Roznov, Solești, Bălănești,

Ciortești cît și Pribești - unde și acum conacul păstrează inscripția "Această pivniță o au făcut dumnealui Iordache Ruset. În senin și în negură teafăr."

Trăitorii după el își scriau numele în felurite chipuri: Rossettos, Rosseti, Rossetti, Rosăt, Rousset, Rossetus, Rossette, Roset, Rusăt, Ruset... Unul dintre fiii săi, Andrei, întemeia bogata familie a Roseteștilor Roznovanu prin moștenitorul său Neculai Roset (Ruset) Roznovanu (1725-1805), mai întîi paharnic și apoi mare logofăt. (Victor Gervescu, Biserica Roznovanu - Schița neamului Roseteștilor (Ruseteștilor). Boieri foarte înstăriți și adînc implicați în istoria Moldovei, urmașii lui Andrei rămîneau mereu în ochii concetățenilor. Primul, Neculai, purtător al devizei strămoșești “Sereno aut nubilo sospes"/ "În senin și în negură teafăr” (General R. Rosetti, Familia Rosetti), a avut vreo opt sau nouă fete: "les neuf muses" și pe feciorul Iordache numit și Gheorghe. Însurat mai întîi cu Pulcheria (Profira) Balș - fiica lui Constantin Balș -, decedată în noiembrie 1798 și apoi cu Anica Bogdan, pe la 1800, prima îi născuse doi băieți: Neculai (1794-1858) - urmașul său la vistierie - și Alexandru (1798-1853) viitorul hatman.

La moartea celui dintîi Neculai Roset Roznovanu, prin 1805 sau 1806, casa cantacuzinească din Ulița Mare, abia refăcută și “deschisă tuturor oamenilor învățați" rămăsese feciorului Iordache Roset (Ruset) Roznovanu (1764 - 1836), vistiernic încă din 1795 și mare vistiernic în timpul Războiului Ruso-Turc dintre anii 1806 -1812, cît și caimacan (decembrie 1806).

Se ridică un nou palat pe Ulița Mare...

După un surghiun, pe la Tiraspol și în alte locuri din Rusia, întors acasă, marele vistiernic al “Prințipatului Moldovei" și consilier de stat al Rusiei, Iordache (zis și Gheorghe) Roznovanu pornea “zidirea palaturilor" - cum avea să scrie paharnicul Constantin Sion în Arhondologia Moldovei - “peste drum de vechea Mitropolie dărăpănată a Anastasiei, soția lui Duca Vodă”. Îl ridica după planul arhitectului Gustave Freiwald, angajat și la zidirea Mitropoliei. Pristav al lucrării era "Alecu Stere sau Steriade, de obîrșie grec, iar vataf al Curții, aga Vasile Bosie". Frumosul așezământ, fala Uliței Mari, construit în stil neo-clasic, se inaugura cu o bogată petrecere în ziua de Sfintul Gheorghe 1832 -despre care scria gazeta "Albina românească", în numărul din 1 mai. Odăile fuseseră zugrăvite de pictorul Ludovic Stavschi, iar Paraclisul de pictorul Ioan Balomir, ținea hramul Sfintei Treimi, cu prăznuire de Rusalii (a doua zi după Duminica Mare), dar și al Sfântului Gheorghe. Palatul, cel mai arătos pe vremea aceea, avea holuri mari, saloane înalte, lespezi de marmură, balustrade elegante și multe influențe din palatele occidentale văzute de fiul său, Neculai Roznovanu (II), cu prilejul unor voiajuri și instruiri prin apusul Europei: Paris - Londra - Viena (1818 -1820), Berlin (noiembrie 1830) și Viena (1833 - 1834), cînd procurase și o Evanghelie pentru Biserica Sf. Gheorghe (paraclisul din castelul familiei de la Stînca Roznovanu).

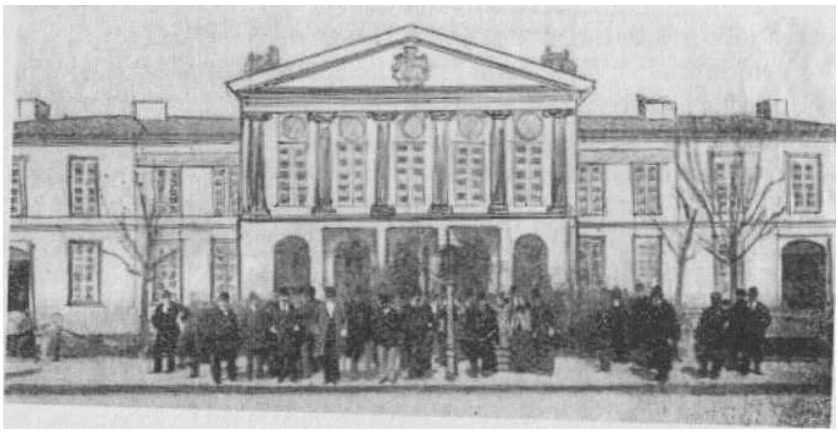

Vechiul Palat Roznovanu

Amintind "Parnasul" de vizavi, distrus în vara anului 1821, pe frontispiciul palatului din Ulița Mare se așezaseră chipurile zeilor Apolo și Diana, alte patru - Hercule, Minerva, Atlanta și Marte -întîmpinînd musafirii de la stradă.

Ambițios, cult, dar și excentric, întîiul născut Neculai, urmașul lui Iordache, își lăsase prima nevastă, pe Catinca Ghica, mama celor trei fete: Pulheria, Maria și Ruxandra. Însurat de tatăl său, în decembrie 1811, cînd avea doar 17 ani, a trăit cu nevasta pînă în anul 1816, după care a început despărțirea. (Mult mai în vîrstă decît dînsul, după unii cu vreo zece ani, Catinca fusese măritată încă o dată, cu Costache Sturza). Divorțul lor, pronunțat în 1819, tărăgăna pînă prin anul 1836-1837, căci Catinca își reclamase soțul la Senatul rusesc din Petersburg, unde dînsa stătea la fetele măritate acolo, iar Neculai plecase în străinătate pentru învățătură. Oprit să se recăsătorească pînă la terminarea procesului, împricinatul se întorlocase cu mătușa sa, Anica Filipescu, nevasta hatmanului Iordache Balș, fratele mamei sale.

Palatul rămînea lui Neculai al II-lea Roznovanu

Rosetti - Bălănescu. Prins în flagrant, la Odessa, înainte de 1834, (probabil

Rămas holtei din cauza lungului proces de divorț și înădit la cucoane, Neculai nu iertase - se zicea - nici pe întîia nevastă a viitorului domnitor Mihalache Sturza, pe Elisabeta, Elisafta sau Săftica, născută prin 1828 - 1829), a fost să-și piardă bărbăția. Potrivit consulului Kuch, soțul ar fi pus slujitorii să-l scopească și a scăpat numai datorită slăbiciunii acestora și țipetelor unei cameriste care a chemat garda.

Neculai Roznovanu

Cucerind mereu malacoafe și dînd iama printre boieroaicele timpului, pînă la urmă, prin 1840, își găsea "nanașa” și se pomenea îndrăgostit lulea, de Maria Sturza preaiubita nevastă a mai vîrstnicului logofăt cu rang de prim ministru, Costache Sturza, în casa căruia - din ulița Podul Verde, unde-i acum Spitalul Militar -, îndrăznea să intre cînd poftea. Fără teamă, o ‘‘vizita" ziua în amiaza mare, deși nu mai era tînăr (dînsul avînd vreo 46 de ani, iar cucoana cam 34, fiind născută prin 1805 sau 1806). Peste cîtva timp, o răpea din castelul Ruginoasa, unde cucoana se retrăsese, spunînd soțului că vrea să scape de oboseala Capitalei. Acolo, fiind păzită de oamenii logofătului, așezați pe meterezele zidurilor ca de cetate, vistiernicul a venit cu o ceată de slujitori și arnăuți fioroși. Luînd cu asalt palatul, a spart poarta și după o luptă sîngeroasă în care a fost ucis Săndulache, feciorul logofătului, sărind în ajutorul mamei vitrege, amorezul a înșfăcat cucoana chipurile leșinată, și a dus-o la castelul său din Stînca Roznovanu. Intervenind soțul, deznădjduit, pe lîngă domnitorul Mihai Sturza, acesta a trimis armata la Stînca, să-i prindă. Ca să-și salveze amorezul, Maria a revenit acasă, candidă și apoi a fugit peste graniță cu iubitul.

Maria Sturza (Ghica)

Ajunși în Bucovina, cei doi fugiți se căsătoreau la moșia Cernauca a familiei Hurmuzachi, potrivit unei anonime primite de soț. Astfel, Maria (Marghiolița) Ghica, fiica marelui logofăt Dumitrachi Ghica (Sulgearoglu), stăpînul moșiei Comănești - de peste 200.000 de fălci - se mai mărita odată. Fusese muza prea iubită a poetului Alexandru Beldiman, - autorul Jalnicei Tragedii - dar l-a ignorat în favoarea principelui Neculai (după unii și Costachi) Sturza -feciorul domnitorului Ioniță Sturza (1822-1828) -, cu care s-a căsătorit, cucerită de gîndul că tînărul va urma părintele la tron. Harnică i-a făcut și trei fete. Locuiau în casele domnitorului, pe ulița Podul Verde - unde s-a instalat apoi Teatrul Național și s-a construit la urmă, Universitatea.

Soțul fiind trimis zălog la Stanbul Marghiolița îl însoțise, cucerind multe inimi din lumea diplomaților de la Poartă. Ba chiar se spunea că ar fi stîrnit și interesul sultanului Mahmud (1805 - 1839), care vrăjit de farmecele moldovencei vasale, a poftit-o, să-i viziteze Haremul (George Sion). Întoarsă în Moldova, nu se mai știa cum, după îndepărtarea din tron a socrului Ioniță Sturza, se recăsătorise cu bogatul și mai bătrînul logofăt, Costache Sturza (în Basarabia, 1834)).

Drept felicitare, tinerii însurăței căpătau o sobornicească osîndă

Ultima aventură nu se termina prea ușor, căci la plîngerile boierului încornorat așa vizibil și dramatic - fiul său, Săndulache Sturza, fiind omorît, în timpul bătăliei de la Ruginoasa - vărul și domnitorul Mihalache Sturza (1834 - 1849), intervenea, implicîndu-se și Mitropolia. Pentru "gradurile îndoitei înrudiri a dumniilor sale", amanta fiind nepoată amorezului -fiica fratelui primei soții, Catinca (Ecaterina) - și fiindcă a lăsat " pe al său al doilea soț fără a fi legiuit despărțită de el, au început nelegiuit a trăi cu moșul său, dumnealui Neculai Roznovanu", Mitropolitul Veniamin Costache cerea Patriarhiei din Constantinopol carte de blestem și osîndă, așa cum primise și el în 1821.

Sosind "cartea sinodicească" (prin 1842), mitropolitul a făcut-o publică - ca și aceea din 1821 poruncind citirea ei în bisericile "capitaliei și adusă spre "știința atîta a dumnisale Roznovanu, cît și a cucoanei Maria Sturza Tălmăcind-o, arăta că: "Am încuviințat să punem asupra lor cuvenita sobornicească osîndă, atît pentru a lor deșteptare, cît și spre pilda altora". Blestemul era neîndurător și condamna pe cei doi la izolare și dispreț, împreună cu casa lor, "găsindu-să supt afurisenia tuturor acelor de veac sfinți prea slăviți și purtători de Hristos părinți, să rămîie afară de Biserica lui Hristos și creștineasca împreunare și nimine să nu-i introducă în biserică și cu aghiazmă să nu-i stropească, nici să-i tămîie și anafură să nu li să deie și masă cu dînșii să nu aibă, nici să-i întîmpine pre dînșii" (închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 ani). Mitropolia a ridicat Atemisul - pînza sfințită și semnată de întîiul slujitor al bisericii, prin care se încuviința ținerea slujbelor - și "a închis Paraclisul" interzicînd "sub caterisire de a se mai săvîrși serviciul dumnezeiesc în el". Efectul a fost cutremurător asupra populației, profund credincioasă și chiar asupra unora dintre foștii prieteni, boieri și cucoane, cu toții tratînd păcătoșii ca și pe slujitorii lui "Antihrist".

Dînd frîu liber imaginației, mahalagiii povesteau despre vîrcolacii ce umblau noaptea prin palat, cu luminări aprinse; despre ceaunul

cu păcură ce ardea în adîncurile beciului; despre împreunările diavolești intre stăpîni și strigoi și alte felurite fantasmagorii ce îndemnau duducuțele să-și facă cruce cînd treceau prin fața palatului și să zică cu voce tare: “Piei, drace!”. “O statuie de pe frontspiciul (caselor), însoțită de un cîine, multă vremea slujit de aluzie publicului ieșean, la însoțirea nelegiuită dintre Neculai Roznovanu și cucoana Maria” ("Paraclisul din palatul Roznovanului”).

Impozanta zidire, cu o mulțime de încăperi, gherghir, tainițe și străvechi hrube adînci, rămasă pustie în mijlocul tîrgului, stăpînii fiind fugiți, iar slujitorii retrași la celălalt castel din Stînca Roznovanu, era noaptea cutreierată de hoți și spărgători ce căutau comori și odoare ascunse. Îmbrăcați ca “stahiile" - în alb - sau ca “dracii" - în negru - o cercetau în crucea nopților, cu luminări aprinse, băgînd în fiori pe țiganii puși de pază sau pe trecătorii întîrziați pe Ulița Mare, ce-i vedeau pe tuuciurii fugind și țipînd înspăimîntați, pe după ziduri. Cumplit speriată de “patriarhicești le și sinodicești le blăstămuri", cucoana Marghiolița purces “cu grăbire la Constantinopol, spre a-și căpăta dezlegare de la Patriarh (Antimios). dar neizbutind îndată și-a schimbat confesiunea ortodoxă în cea protestantă și luîndu-și carte de despărțenie de la pastorul anglican, aflător pe lîngă ambasada de acolo, a venit la Iași în casa cumnatului moș, vistiernicul Neculai Roznovanu ”. Aici afla că mult dorita carte de despărțenie hotărîtă de pastorul anglican, pe care o adusese, victorioasă, nu avea “ validitate pentru legiuirea Moldovei", căci înalții ierarhi ieșeni nu o recunoșteau. Risipise energie, pungi cu galbeni și giuvaiere deschizătoare de cugete și uși, dar fără rezultat. Toate "mijlocirile și grațiile se dovediseră neroditoare. În zadar a părăsit ortodoxia, a încercat catolicismul și a trecut la protestantism.

Cum fostul soț, logofătul Costache Sturza, "nemulțumit numai cu blăstămurile Patriarhiei", stăruia pe lîngă Mihail Sturza și pentru osîndirea pilduitoare, cu temnița, a vinovaților, existînd și omorul dragului său fecior, iar Domnitorul - ziceau unii - avea prilejul să-i plătească împricinatului pentru "întîmplarea "de la Odessa, după care a și dat divorț de cucoana Săftica - prima nevastă - “ păcătoșii" fugeau iarăși, precum tâlharii. Însoțiți de vreo 16 oameni înarmați treceau granița fără pașaport, rămînînd în

Bucovina - ocupată de austrieci -vreo cîțiva ani, rareori apărînd prin căsoaia din Iași, noaptea, ca niște strigoi. Se zbăteau să mijlocească "cu orice jărtvă cununia dumniilor sale, după ritul ortodox". Era și timpul căci din toată aventura aceasta, trăită cu foc, la 7 februarie 1842 - cum scria prietenul lor Eudoxiu Hurmuzachi - se născuseră doi copii gemeni: Neculai al III-lea (Nunuță) și Smaranda (Emma), tratați de cusurgiii tîrgului ca "rod necurat".

Deși aceștia nu aveau nici o vină, păcatul îi urmărea și pe dînșii. Astfel, într-o broșură apărută prin anul 1865, Neculai (Nunuță) - ridicat împotriva reformelor bisericești ale lui Cuza - era pus la zid de un rival, care îl considera "fruct al nelegiuirei și al desfrînării" sau "fruct incestuos" care ar trebui să-și pună "cenușa pe cap" și îmbrăcat într-un "harariu", căzînd la pămînt, să ceară iertare "bisericei și poporului român", pentru viața sa. Tot așa, în timpul bătăliei pentru împărțirea moștenirii rămasă de la fostul "afurisit", mort în 13/25 mai 1858, la Viena - unde a purces pentru operație de "dropică", lovit " de blestemul sobornicesc al logofătului" - și îngropat la Iași în 23 mai, (adus fiind cu vaporul prin Galați), nu-1 iertau nici surorile vitrege - fiicele din prima căsătorie a tatălui cu Catinca Ghica, înainte de aventura cu "Maria
Ghica Comănești eanca" (rămasă văduvă pînă în 1887). Măritate și trăitoare la Sankt Petersburg, grafina Maria Nicolaevna soția contelui Sollohub (Solobug), baroneasa Pulcheria (Pulheria) Rosen și contesa Rucsandra Saburov, "nobile dame"- dornice să-i înlăture de la moștenire pe cei doi "bastarzi" - în 1858, considerau însoțirea tatălui lor "bigamie și amestecare de sînge", într-o căsnicie "dusă fără rușine și în contra conștiinței", iar pe copii: ieșiți din "părinți căzuți supt blestemurile Sinodului și a Patriarhului ecumenic".

Despre Nunuță, care avea o figură deosebită, fiind roșcovan spre negru - mai ieșise și vorbe că era un "bastard" (țigan sau evreu), pus în locul uneia dintre cele două copile gemene, născute de Marghiolița, sau adăugat pe lîngă singura fetiță, născută, căci bărbatul dorea numaidecît, să aibă un fiu (Radu Rosetti, Familia Rosetti). Preluînd legenda, în Istoria pe scurt a Tîrgului Pașcani (1840 - 1890), Mihail Sadoveanu scria că în leagănul aurit de la curte crescuse "un plod țigănesc", schimbat cu fetița, de o moașă țigancă, la cererea cucoanei. "Ș-acela a fost Nunuță Roznovanu."

Plecînd din scaun domnitorului Mihail Sturza (1849), cei doi “afurisiți” se întorceau, spășiți, acasă, revenind la ortodoxie. Înmuind blestemurile cu pungi de aur și cu ajutorul noului domn Grigore Ghica (vărul Măriei - care a intervenit pentru iertare), reintrau în viața lașului primind oaspeți de seamă ai capitalei.

După moartea lui Neculai al II-lea, urmașul său Nunuță, cum era dezmierdat Neculai al III-lea, a intrat și în politică. încurajat de mama sa, cucoana Marghiolița, dornică s-ajungă măcar "Doamnă Senioare" (mamă), dacă nu reușise să fie “Prima Doamnă" (Neculai Roznovanu candidase de mai multe ori la domnie, iar prin 1852 urmărind scaunul lui Grigore Ghica, fusese și exilat la moșie, sub pază), feciorul stîrnea și el un bucluc, ce avea să facă și mai de pomină Palatul din Ulița Mare. Aflînd de abdicarea forțată a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, la 11 februarie 1866, Nunuță, tînăr de vreo 24 de ani, împreună cu alți cîțiva amici, antiunioniști, încingeau atmosfera tulbure provocată de eveniment și puneau la cale "un protest” al populației lașului, prin care să se rupă actul Unirii din 24 ianuarie 1859.

Războiul din fața casei Roznovanu, pe Ulița Mare

Abia trecuse Bobotează anului 1866 și sfînta liniște a Sărbătorilor plecase. Gazete, depeșe și zapiște, sosite de la București, dădeau a înțelege că “acu-acu ”se vor întîmpla furtunoase schimbări la cîrma țării. Așa s-a ajuns pînă la 11 februarie, cînd, dis-de-dimineață, o știre telegrafică aducea vestea cutremurătoare, împrăștiată prin tîrg de vătășei, bătînd darabanele pe la colțul ulițelor: În zori, spre ceasurile 4, domnitorul ales al țării, Alexandru Ioan Cuza abdicase. "Bineînțeles silit", șopteau glasurile atotștiutoare. Locul i-l apucase o Locotenență Domnească alcătuită din generalul Nicolae Golescu, ca reprezentant al Munteniei, Lascăr Catargiu, reprezentantul Moldovei (mai întîi D. A. Sturza, pînă la 12 februarie, cînd sosea în București titularul) și colonelul Nicolae Haralambie. Pe tron fusese poftit să se așeze, tam-nesam, ca principe străin, "Alteța Sa Regală, Filip - Eugeniu - Ferdinand - Maria -Clement - Balduin - Leopold - Georges, Duce de Saxonia, nepotul regelui Belgiei, Filip I". Nume bizar, care nu spunea nimic, nimănui, dar căruia trebuiau să-i jure pe dată credință toți dregătorii și întreaga ostășime, căci avea să aducă liniștea, fericirea și armonia "stricată de reformele lui Cuza

Vestea căzută ca un trăsnet, stîrnise consternare, provocînd uimire și mare vînzoleală, deși în oraș bîntuia holera, în răstimpul de vreo lună și jumătate, pînă la sfirșitul lui martie, cînd Locotenență s-a convins că Domnul propus nu primise înalta onoare căzută pe capul său, antiunioniștii, potoliți prin alegerea din anul 1859, începuseră din nou să lucreze. Susținătorii moldoveni ai unui domn pămîntean, conduși de tinerii boieri Nicu Ceaur Aslan și Teodor Boldur-Lățescu îl găsiseră în persoana confratelui lor: Neculai (Nunuță) Rosetti Roznovanu -. proaspăt judecător la Tribunalul ieșean, bacalaureat (1858) și licențiat în drept la Paris, elev privat la limba română al profesorului Titu Miorescu (1863), autorul unor cărți religioase și de drept apărute la Cernăuți și propietar foarte bogat, răsfățat de mama sa. Îl sprijinea fără ezitare, cumnatul sau Costache Moruzi, soțul Ecaterinei Sturza -fiica din prima căsătorie a Măriei Ghica - moșier la Dănuțeni în Basarabia, priceput în politicale, motiv

pentru care intrase în conflict cu fostul domnitor Grigore Ghica și trecuse Prutul.

Grupările politice chemau la luptă, țineau întruniri și cu toate amenințările prefectului că tulburările vor fi considerate acte de rebeliune, o ciocnire părea inevitabilă. Spre a evita ponoasele, prefectul Vasile Pogor trimisese Locotenenței o telegramă:

“Domnule Ministru de Interne,

Entuziasmul cel mai viu domnesce în Iași, orașul a fost iluminat eri seara și astădi, armata a presentat jurămîntul de fidelitate lui Filip I și guvernului provisoriu. Un Te-Deum s-a celebrat la Mitropolie, de către locotinentul de Mitropolit, în presența tuturor autorităților, cari, după ceremonia sacră au presentat felicitările lor pentru salvarea poporului român și gloriosul viitor ce i se deschide. Mai multe petițiuni sub-scrise de principalii cetățeni, prin care manifestă încrederea și speranțele lor în guvern, au fost depuse în mîinile mele. Prefect, Vasile Pogor".

După ea urmaseră felicitările primarului Th. Tăutu, pentru "mărețele fapte din 11 ale corentei", iar peste o zi, la 19 februarie, se ivea și scrisorica ierarhilor Mitropoliei, sibilinică și în parabole ca să nu supere pe nimeni:

"Înaltei Locotenențe Domnesci,

Vă felicităm ca Dumnezeu să vă ajute a înnoi Sionul și atunci să fim siguri că se vor întări zidurile Ierusalimului și ale Israilului celui nou.

Arhiereul Filaret Scriban și Iosef Bobulescu

Citindu-le potrivnicii, făceau haz de necaz. Unii, hîtri, ziceau că Locotenența s-ar muta la Ierusalim. Alții, din contra, că vine din nou capitala "la Ieși", sprijinindu-se pe faptul, de toți cunoscut, că orașul era poreclit de țărani - "Ierusalim", iar Moldova - “Israil", datorită numărului mare de evrei, scoborîți din Austria, prin cele tîrguri și sate mai acătării. Nu erau puțini nici acei care susțineau că aceștia, sudiți -supuși străini - vor căpăta împămîntenire și de aici altă pricină. Întrebați ce au vrut să spună prin misiva lor, înalții

ierarhi, semnatari, răspundeau uitîndu-se la cer: "Dumnezeu știe și aista-i de-ajuns. Fie numele Domnului binecuvîntat..!"

La 5 martie, apărea și telegrama poporului “iașan”, semnată de "principalii romani”:

“Guvernului provisor al României,

Poporul întreg din orașul Iași, prin organul nostru declară că a vădut cu cea mai vie bucurie căderea guvernului Domnului Cuza care a ruinat țara moralicescu și materialicescu și care a fost deja cădut sub disprețul opiniei publice. El are toată încrederea în persoanele ce compun guvernul provisor, că vor lucra pentru viitor și fericirea poporului român. Să trăiască România!

General M. Mavrocordat, D. Ceaur Aslan, colonel Scheletty, colonel P. Ventura, maior A. Fotino, N. Alcas, N. Drosso, Țigara, B. Grigoriu,

> C. D. Sturza, M. Cerkes, D. Văsescu, G. Suțu, C.I. Ghițescu, colonel
>
> D. H. Theodor, Cihac, A.C. Mavrocordat, D. Beldiman, colonel N. Emandi, Busdugan, C.Gafencu, N. Suțu, Ana Balș, M. Suțu..."

Ceilalți români care săvîrșiseră Unirea - România - și înfăptuiseră marile reforme: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri, puși la stîlpul infamiei, așteptau procesele fluturate de noua putere, deși vocile bătrînilor patrioți, precum a lui Gheorghe Sion, chemau pe toți românii să “se scuture de pasiuni” și să se gîndească la țară (“Românul”, 23 martie 1866).

Schimbînd, ungînd și desungînd prefecți, subprefecți, comisari și feluriți dregători, după ochi frumoși sau urîți, cu formula “La toți de față și viitor sănătate”, chiar din primele zile ale puterii, Locotenența își numea susținătorii în toate posturile cheie.
Prin tîrguri și mai ales prin sate era foamete. Anul fusese secetos, iar multe dintre ogoarele noilor împroprietăriți rămăseseră pîrloage, datorită sărăciei - de vină fiind socotit Cuza care făcuse reforma agrară. Țara se afla în mare cumpănă. Ziarele din Sankt

Petersburg scriau că “Rusia singură are dreptul de a executa influența sa în Moldova, în Valahia, în Serbia, în Bulgaria și în toate provinciile creștine ale Turciei” (“Românul”, 23 martie 1866); acelea de la Budapesta că “Moldova și țara Românească sînt mărgăritele coroanei lui Sfîntul Ștefan” (“Românul”, 31 martie 1866), iar unele din Paris - despre pîrele antiunioniștilor pe la curțile străine. Socotind că i-a sosit vremea, fostul caimacan antiunionist, Ștefan Catargiu intervenise și el la Ali Pașa, “în numele clerului, în numele proprietarilor și al comerciului”, cerînd sprijinul Porții pentru restabilirea Convenției din anul 1858, cu doi domnitori pământeni (“Românul”, 13 martie 1866).

Acțiunile zgomotoase puse la cale de antiunioniști se desfășurau în casa lui Neculai Roznovanu, iscînd ecouri neliniștitoare la București. Tulburat de situație, prefectul Vasile Pogor și-a dat demisia. Locotenența a numit în loc pe Ștefan Golescu (14 martie), fost prim ministru în Muntenia, la conducerea garnizoanei militare Iași fiind tot un muntean: colonelul Cornescu. Mișcările acestea, socotite ca acte punitive față de orașul care-și sacrificase eroic bunăstarea și rangul de capitală pe altarul Unirii, au dat vînt și mai mare partidei lui Roznovanu. Nemulțumiți erau, și așa, în tîrg. Odată cu mutarea ministerelor la București, înghețase toată viața economică, comerțul și meșteșugurile. Negustorii nu mai aveau dever, iar meseriașii clientelă. Vreo 2.000 de foști “amploiați" în birourile ministeriale, cum scria ziarul “Constituțiunea", mureau de foame în căsuțele lor pricăjite din mahalale. Se mutase Școala Militară, “Monitorul Oficial al Moldovei” lăsase în loc, de la 1 martie 1863, o biată “Foaea Publicațiunilor Oficiale”- “Progresul” scoasă de tipograful Herșcu Goldner și se auzea și despre desființarea Universității sau măcar a unor facultăți. Cedînd capitala, lașul coborîse în rîndul tîrgurilor de provincie. Deși făcuse aceasta conștient, pentru binele țării, puțini mai recunoșteau.

După o lună de agitații și zvonuri că Măria Sa Filip I “ba vine, ba nu vine ”, prin Decretul din 30 martie 1866, cîrmuirea vestea că noul suveran este Carol Ludvig de Hohenzolern, pe scurt Carol I și între 2 și 8 aprilie avea să țină plebiscit pentru alegerea sa. Prefecții, subprefecții și toate autoritățile primeau ordin să deschidă, în toate localitățile, cîte două caiete: unul "pentru” și altul "contra”, în care alegătorii aveau să-și scrie opțiunea, trecîndu-și alături numele și

prenumele. Cu acest prilej, gazetele explicau poporului că nu s-a putut găsi principele străin de viță latină, cum doreau unii politicieni ieșeni, căci unul din neamul regilor Italiei ar fi provocat ura vecinei Austria, acel dintr-al Spaniei avea ponoase, iar din al Franței stîrnea spiritele împotriva lui Napoleon. Alesul, în schimb, era din viță regească a “ramurei de sus", care dăduse pe Frederic cel Mare, iar prin două ramuri din "familia însemnată de mila lui Dumnezeu ce dete doi Napoleoni”.

Pentru a preîntîmpina tulburările antiunioniste ce se bănuiau, venise acasă, la Iași, Petre P. Carp, în chip oficial, de secretar al Locotenenței, deschizînd drum și lui Nicolae Golescu și Lascăr Catargiu, porniți prin țară după treburi, cum anunța “Monitorul Oficial” - dar sosiți și ei la Iași în noaptea de 1 spre 2 aprilie. Strînși la secretar, în Păcurari, ca la comenduire, așteptau ceasuri grele, situația țării depinzînd de reacția populației la chemările antiunioniste. Toată săptămîna în casa lui Nunuță, cu mesele pline "de cozonaci, pască și vinuri" se făcuseră planuri pentru “parada" din duminica Tomei (Rudolf Șuțu). Trecînd o noapte ploioasă, duminică, 3 aprilie, cerul se luminase, anunțînd o zi însorită. încă de dimineață, pe lîngă Mitropolie, se adunaseră grupuri de cetățeni (mai ales “lipoveni din Păcurari și ciurchenii din Tatarași, gata ori cînd pentru manifestații "(Rudolf Șuțu). Printre ei, oratori de ocazie țineau cuvîntări împotriva guvernanților. După terminarea slujbei, pe la ceasurile 10, cînd Mitropolitul Calinic Miclescu “ieși cu crucea, cîteva glasuri îi strigară ca el să se puie în fruntea poporului și să meargă la Palatul Administrativ... Acolo, el trebuia, după unii - să revendice drepturile Moldovei apăsate, după alții - el avea să propună de regent provizoriu al Moldovei, pe tînărul Roznovanu. Mitropolitul se puse în mișcare cu voie sau fără voie, în veșminte precum era îmbrăcat, ținînd într-o mînă cîrja și în alta crucea și urmat sau împins de un public nesfîrșit. Ajungînd în mare alai și în sunetul clopotelor în mijlocul Pieței Palatului, poporul dădu de o companie de soldați sub comanda locotenentului colonel N. Schiletti"... Iscîndu-se îmbulzeală, Mitropolitul, împins de ciurchenii “crezînd că într-nsul nimeni nu va trage" (Rudolf Șuțu), a fost rănit, iar lumea începu “a arunca cu pietre în soldați. Aceștia înaintaseră și împinseră mulțimea înapoi pînă înaintea Mitropoliei și a caselor Roznovanului, unde alte gloate cu ciomege și bite - parte ieșind beți din pivnițele lui Roznovanu, parte năvălind

din mahalale - veniră în ajutorul celor daţi înapoi”...

Nevasta lui Nicu Aslan, frumoasa Eugenia, ” cu capul descoperit şi un trandafir roşu în păr", amestecată prin mulţime, mîna susţinătorii soţului la luptă. Susţinînd-o, cucoana Marghiolița din balcon îndemna ariergărzile să scoată pietrele din caldarîm şi să facă baricade. A intervenit apoi şi cavaleria, şarjînd de la Copou în jos, ca să ia mulţimea din două părţi. Ridicîndu-se o barieră în dreptul străzii Primăriei (Gh. Brătianu, de astăzi), caii şi călăreţii cădeau unii peste alţii, sub ciomegele răzvrătiţilor. Făcînd şi cavaleria uz de pistoale, "rănind şi ucigînd în dreapta şi-n stînga", răsculaţii" fugiră în toate părţile; cîţi scăpară fură prinşi cu grămada" şi închişi într-o manejă (sala de antrenament a cailor) militară din scînduri, lîngă Curtea Domnească. Tot acolo, la Palat, fuseseră închingaţi şi capii răzmeriţei, un timp aflîndu-se sub sechestru şi cucoana Marghiolița, fiindcă îndemnase oamenii “să scoată pietrele din stradă pentru a face baricade" (Rudolf Şuţu). Scăpase numai Costache Moruzzi, cumnatul lui Nunuţă, galopînd iute, peste Prut, cît şi Mitropolitul dosit în pivnița crîşmei lui Anghel, din faţa Palatului, (după unii cu ajutorul lui Ion Creangă şi al colegului său Ghiţă Ienăchescu).

La sfîrşitul bătăliei, pe la două după-amiaza, Uliţa era plină de sîngele celor “peste o mie de manifestanţi, culcaţi la pămînt" (Rudolf Şuţu), răniţi şi omorîţi, pe care-i cărau podarii (măturătorii) cu căruţele, la cimitirul din Uliţa Moarei de Vînt. "Chiar un ceas mai tîrziu, se vedea încă sînge curgînd şi creieri împrăştiaţi pe pietrele ulițelor” - povestea Iacob Negruzzi, naratorul celor de mai sus (“Amintiri de la Junimea". Alte amănunte în volumul Romantica poveste a Palatului Roznovanu scris de autor şi apărut la Editura Tehnopress în anul 2002).

Candidatul la domnie Nunuță, zis și “Neculai al III-lea” în loc de tron primea închisoare

Acțiunea separatistă se termina, în final, cu trimiterea "la gross", în celulele "Criminalului" - închisoarea din Păcurari, unde-i acum Centrul de Multiplicare al Universității - a vajnicilor luptători și a candidatului la domnie - Nunuță, destituit și de la Tribunal. Eliberați, printr-un gest de clemență al prințului Carol, chiar după sosire, împricinații rămîneau un timp antiregaliști, fapt pentru care, în timpul festivităților închinate noului

Domnitor - și chiar la votarea printr-o lege urgentă, din 29 iunie 1866, a unui stipendiu lașului, de un milion de lei anual, pentru îmbunătățiri și canalizarea Prutului (vreme de 10 ani) - palatul Roznovanu arbora steagul în doliu.

Retras la Pașcani, unde avea o moșie una din cele mai mari moșii ale Moldovei”- și altă reședință înconjurată de grădini întinse cu "alese flori străine" (M. Sadoveanu), o pădurice de arini, ulmi și brazi și un rîmnic, la poale, Nunuță semna grav: "Neculai N. Rosetti Roznovanu - Pașcani “și se apucase intens de politică, sub dictonul: "Totul pentru Moldova și prin Moldova”. Dorind să ajungă în Adunarea Electivă, organiza întruniri în saloanele de la lași ori din din Curtea veche a Pașcanilor-ridicată ca o cetățuie în mijlocul păduricii de

Candidatul la domnia Moldovei, Neculai (Nunuță) Roznovanu

pe coasta dealului - cerînd participanților să-l voteze ca deputat la Colegiul III, spre a susține cauza Moldovei "pentru a nu mai fi un pașalîc muntenesc” (9 octombrie 1866). Obținea voturile țăranilor și era ales deputat în Colegiul IV. Vrînd să-l aibă mai mult între ei, păşcănenii îl alegeau şi primar. în această postură rămînea de pomină, împărțind premianților școlii cîte doi juncani, cîte o viţică şi cîte patru oiţe, după merit. Extavagant, hîtru ori "ieșit din fire, din cauza învățăturii”- cum îl socoteau localnicii, văzîndu-1, mergînd vara la cîmp, cu trăsura, gol pușcă, învelit “într-o blană uriașă”- "cuconașul" chema într-o zi zece plugari din Vatra și-i punea să are un loc gunoios, lîngă cimitirul evreiesc. Terminîndu-se treaba, le-a dat cîteva săculețe cu gologani, îndemnîndu-i să-i samene, în arătura proaspătă, sub ochii săi... "După aceea s-a uitat cum trec grapele peste sămînță, s-a urcat în trăsură și s-a dus mulțumit la Curte”(M. Sadoveanu, Istoria pe scurta tîrgului Pașcani, 1840 -1890). Bineînțeles, că după așa o semănătură păşcănenii, cu

mic - cu mare, s-au apucat de scurmat, greblat și ciuruit arătura, dezgropînd “sămînța” boierului și punînd în loc păpușoi. Întrebat, mai tîrziu, de ce a făcut această ispravă, el a răspuns, rîzînd, că avrut să milostivească sărăcimea, dîndu-i de lucru și să-i deprindă cu munca la cîmp pe noii locuitori ai tîrgului: negustorași evrei, săraci, veniți de peste granițe.

Pentru a fi mai impunător sau pentru a-1 avea sub ochi, la 19 august 1869, cucoana Marghiolița renunța la averea ei, de lingă Iași, dăruindu-i lui Nunuță marea moșie de 2.300 de fălci - din care 1.300 pentru arătură - cu Tîrgușorul Sculeni și castelul de la Stînca Roznovanu, în schimbul unei rente viagere de 5.000 de galbeni, mutîndu-1 acasă.

Neînvinsă, cucoana Marghiolița nu se dădea bătută și lupta mai departe...

Dar pe alte căi, antrenînd la bătălie bogata sa familie înrămurită cu prilejul celor trei căsnicii vestite. Din primul măritiș cu beizadea Neculachi, fiul domnitorului Ioniță Sturza, avea pe Pulcheria (Profira) Sturza, căsătorită în Basarabia cu colonelul rus Piotr Keșcu, - neam cu Ion Movilă, socrul lui Miron Costin - care i-a făcut miresei o nuntă ca-n povești, întinzînd între conacul moșiei și biserică o pîrtie groasă de zahăr pisat, pentru sania mirilor, trasă de șase cerbi cu coarnele aurite. Spre bucuria țăranilor, buluciți pe margini, după ceremonie, li s-a învoit să-l mănînce. A doua fiică, Ecaterina sau Catinca (ca mărime, prima), era măritată cu prințul Costache Moruzzi, proprietarul moșiei Dănuțeni, de peste Prut. Iar a treia, Zoe Sturza, se căsătorise cu Ion Cantacuzino, din marea familie cantacuzinească prezentă prin multe curți domnești. Toate erau școlite în institute aristocratice din Lemberg și din Petersburg.

Logofătul Costache Sturza îi dăduse și el o fată, Eliza, devenită nevasta vestitului consul grec Sakelaride. A cincea urmașă, născută geamănă cu Nunuță, pe nume Smaranda (Emma) era căutată de pețitori din străinătate - devenind soția contelui Henri de Bouille (Bowille), căpitan în armata franceză (1862). Altă fată, Maria, nerecunoscută de Costache Sturza, urmase pe colonelul Ștefan Rosetti (1856) De la ele avea nepoți și nepoate și nu se putea să nu iasă măcar o regină! Trebuiau însă să treacă mai mulți ani.

Atunci cînd Prințul Carol vizita Iașii, în 17 august 1866 și autoritățile încercau să șteargă amintirea evenimentului din 3 aprilie, aranjîndu-i o primire strălucitoare, cu mii de ieșeni scoși pe străzi și mari manifestații, noaptea, toate casele din Ulița Mare fiind luminate prin lămpi venețiene și ceaune cu păcură aprinsă, singura clădire rămasă în întuneric era Palatul Roznovanu. Prințului i se "explicase că națiunea este indignată din cauza acestei demonstrații a familiei rusofile Roznovanu împotriva domnitorului apusean și vrea să-i spargă ferestrele întunecate, dar poliția o oprește..."

Împăcarea între susținătorii domnului Carol și familia Roznovanu se

petrecea începînd cu a patra venire a prințului la Iași (aprilie 1868). Fusese găzduit în Palatul Mitropoliei, I.P.S.S. fiind grațiat de prinț pentru participarea la revolta din 3 aprilie 1866. Spre a-și arăta recunoștința, mitropolitul dăduse un prînz strălucit pentru 50 de persoane. încă de la prima vizită (în 22 august 1866), grădina Mitropoliei fusese luminată după gustul venețian ”, iar "grilajele din fața Uliței Mari și jurul curții, cu vase de păcură aprinsă". Pe o estradă, afară,cînta muzica militară. Încheind mai multe inspecții în școli, instituții și biserici, duminică, 14 aprilie 1868, suveranul răspundea invitației fostului candidat la tronul Moldovei. Împreună cu primarul Teodor Tăutu (1866 - 1868), ministrul Cultelor, Dimitrie Guști și prefectul lașului, participa la căsătoria lui Nunuță cu Adela, fiica boierului latifundiar Lascăr Cantacuzino Pașcanu. Nunta se anunțase strălucitoare, cu invitați din societatea înaltă, paradă de bijuterii și îmbrăcăminte luxoasă, anume adusă de la Paris, Viena și Berlin. Domnitorului i se pregătise un tron aurit avînd coroana împăraților bizantini deasupra (“Convențiunea", 28 aprilie 1868).

Prințul Carol locuiește la Roznovanu.

Peste trei ani, la 12/24 aprilie 1871, domnitorul sosind din nou în fosta capitală, pentru a șasea vizită, a fost găzduit chiar în Palatul Roznovanu, unde îl așteptau autoritățile, marii proprietari, școlarii, cît și Corpul militarilor, într-un spalier de "ofițeri". Peristilul, galeriile și treptele împodobite cu flori, împrăștiau adieri de parfumuri scumpe, orchestra cînta "Imnul Național", iar un grup de școlărițe îmbujorate întîmpina pe tînăra Doamnă Elisabeta - venită întîia oară la Iași -spunîndu-i: "Măria Ta, cu dulcele raze ale primăverii și cu mirosul plăcut al florilor, sosind în mijlocul nostru, vă zicem Bine ați venit, Măria Voastră! Bine ați venit, o, Doamnă a românilor!" în marele salon de la etaj, așteptau personalitățile lașului, "matroane și tinere dame, magistratura, administrațiunea, Corpul consulilor, profesori, medici, avocați și cetățeni".

Prințul venise emoționat. Vizita ar fi trebuit să se petreacă în anul precedent, însă mișcările politice antidinastice bucureștene o împiedecaseră .Printre altele, drumul de fier Roman-Galați-București, destinat să lege Moldova de capitală, provocase un scandal zgomotos, în care gazetele îl amestecaseră și pe dînsul. I se punea în cont alegerea concesiunii lui Strusberg, căderea Senatului, care se opusese contractului, cît și numirea cetățeanuluiu prusac Ambronn, drept comisar al guvernului român pe lingă societate deși acesta avea relații cu familia sa și cu concesionarul - înlesnindu-i-se astfel, nereguli financiare. Gazetele, mai ales acele liberale - prințul Carol intrînd în conflict și cu I.C. Brătianu, șeful Partidului liberal - îl atacau fără menajamente, încît ajunsese în pragul abdicării. Jurnalul "Augsburger Allgemaine Zeitung" din 15/27 ianuarie 1871 chiar și publicase o scrisoare cu această idee.

Considerînd Unirea, “crescută în leagănul lașului", iarăși amenințată

- ca și în 3 aprilie 1866, cînd s-a produs manifestația din fața Mitropoliei

- un grup de politicieni ieșeni s-au întrunit în casa senatorului Neculai Drossu și au trimis guvernanților o depeșă de condamnare a manifestațiilor din București. Îndemnat de noul

guvern conservator (din 11/23 aprilie 1871), condus de bătrînul moldovean Lascăr Catargi, care auzind de abdicare i-ar fi spus Aiasta nu se poate, Măria Ta" și ținînd cont de chemarea politicienilor ieșeni, doritori să aplaneze conflictul spre a nu se ajunge la dezunire, Domnitorul descurajat împreună cu tînăra sa Doamnă Elisabeta au pornit spre a doua capitală, să găsească “un strop de liniște".

Iașul îi aștepta generos, împodobit cu covoare și drapele la toate balcoanele, flori la ferestre și zîmbete de încurajare pe fețele oamenilor.

Călătorind cu un tren special în ziua de 12/24 aprilie sosiseră în gara Iași unde-i așteptau o mare mulțime, autoritățile, școlile, corpul didactic, al ofițerilor și al consulilor, profesori, fețele bisericești și un mare grup de doamne. Înmînînd principesei un braț uriaș de flori doamna Cerchez, soția primarului, i-a spus în limba franceză: "Acest buchet de flori reprezintă pe copiii noștri, a căror fericire o încredințăm Măriei Tale, căci Măria Ta ai a ne da liniștea și dinastia. Te iubim ca pe viitorul copiilor noștri. Nu dorim iarăși războaie între frați și discordii între moldoveni și munteni. Suntem fericiți a vă vedea în mijlocul nostru," Soții domnești rămîneau în oraș două săptămîni, departe de "viesparul" capitalei, efectuînd vizite la instituții și familii, bucurîndu-se pretutindeni de

o călduroasă primire și avînd în fiecare zi întîlniri cu localnici la masa domnească din Palatul Roznovanu, înconjurat de simpatia grupurilor de ieșeni, veniți să-i aclame.

Seara, în 19 aprilie, către ora 9, "Palatul Doamnei Roznovanu". luminat de “flama multiplelor luminări apolonice", primea musafiri, peste 150 de persoane. De față cu înalții oaspeți, doamnele Elena Nicachi Mavrocordato și domnișoara Maria Cazmir prezentau un concert de Beethoven și Mendelsohn, la "două claviruri, instrumente vaste ale armoniei". Concertul se sfîrșea cu "două mari bucăți, dificultăți artistice: Tanhauser de Wagner și Poloneza de Chopin, executate pe de rost, într-un mod plin de admirare” de domnișoara Aneta Baroți "fragedă copilă", ajunsă “o mîndrie artistică". A urmat apoi "danțul”, pe la ora 11, deschis de Domnitor, valsînd cu doamna Adela Roznovanu - nora "grațioasă" a cucoanei Marghiolița - și continuînd cu "valsul învăluitor, cadrilul cochetător, polca inimoasă și cotilionul mult capricios", pînă după trei ore. La 24 aprilie 1871, sărbătorindu-se ziua Doamnei Elisabeta, Palatul Roznovanu găzduia cel mai strălucitor bal, pe care gazetarul Scipione Bădescu îl descria în cîteva cuvinte:

"Mii de lumine scînteietoare

Din policandre se răspîndesc

Valuri de flăcări strălucitoare În candeli de aur veseli lucesc."

Salonul cel mare fremăta plin de tineri eleganți și frumoase doamne... Personalul Palatului era îmbrăcat cu livrele în culorile familiei: azur și argintiu, la ușă străjuind slujitori în armuri, cu halebarda în mînă. Pretutindeni se observau armele familiei: un scut tăiat (coupe) de argint și alabastru, cu o cupă, trei roze și deviza: Sereno aut nubilo sospes (în senin și în negură, teafăr). Cupa arăta originea neamului din Rosetti Cupariul, care a întemeiat cimotia cupăreștilor, iar rozetele semnificau continuitatea familiei prin ramura Ruseteștilor din Roznov - Neamț. Despre fastul și bogăția ospățului, ieșenii aveau să afle citind versurile:

“Masa e încărcată cu ghirlănzi, cristaluri

Strălucesc mii cupe de aur și porfir;

Vinul curge în spumoase valuri (cotnăresc),

Mințile înneacă într-un lung delir".

Palatul din Ulița Mare al regilor din Belgrad

Cucoana Marghiolița încetase orice luptă politică, deoarece, dacă nu reușise să fie soție sau mamă de domnitor, devenise bunica reginei Serbiei și străbunica viitorului rege. Înrudirea se aranjase la Iași, Maria, fiica lui Costin Catargiu și a surorii Smaranda Balș (Gh.Bezviconi, Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru), fusese căsătorită cu Miloș Obrenovici, fiul lui Efrem, al cărui frate tot Miloș, întemeiase noua dinastie din Serbia. în august 1854 Maria, întoarsă acasă, născuse pe Milan Obrenovici, rămînînd apoi să-l crească aici. Mai tîrziu, trăia în preajma domnitorului Alexandru Ioan Cuza, a cărei doamnă se dorea.

Prin anul 1860, Milan fiind înfiat de vărul său, Mihail Obrenovici - principele Serbiei și fiul domnitorului Miloș - devenea prinț, învățînd la

liceul Louis le Grand, din Paris. După asasinarea protectorului său (iunie 1868), Milan, încă minor, îl urma la tron, rămînînd sub regență pînă în anul 1872, cînd ajungea la majorat, declarîndu-se apoi rege (1882 - 1889). Cunoscînd bine Iașii unde copilărise și vizitase adesea pe mătușa lui “Roznovanca”, în octombrie 1875, se căsătorea cu vara sa de al doilea Natalia Keșcu - dezmierdată Dudu -, frumoasa nepoată, doar de 16 ani, a fostului domnitor Ioniță Sturza și a cucoanei Marghiolița, născută la Florența, în 1859 și educată într-o mănăstire catolică. Era fiica colonelului rus de husari, Piotr Keșcu și a Pulcheriei N. Sturza. Rămasă orfană de părinți, o îngrijise mătușa ei, prințesa Ecaterina (Catinca) Moruzzi - fata cea mai mare a cucoanei Marghiolița, născută la Constantinopol, pe vremea cînd Neculai Sturza era ostatec - și locuise la moșia Dănuțeni, în Basarabia cît și la bunica din Iași. Potrivit sorocului, după căsătorie, peste un an, în august 1876, se năștea prințul Alexandru (Sașa) cu care tînăra mamă venea adesea, acasă. Primită cu fast în gara Iași, înainte de a trece peste

Prut, stătea o vreme la bunica, în “Palatul din Iași, al regilor din Belgrad”, sau "Palatul din Iași al regelui român din Belgrad”, cum îi spuneau pe atunci, tîrgoveții romanțioși și cucoana Marghiolița, Natalia și Sașa la Iași vechiului imobil din Ulița Mare, prin care Sașa alerga vioi... Bunica însă nu era pe deplin mulțumită, căci căsnicia ce se arătase fericită dintr-un început, pornise să scîrțîie cu trecerea timpului. La Curtea regală apăruseră neînțelegeri și intrigi. Natalia, fire ambițioasă și fiică de colonel rus, fiind acuzată că susținea curentul politic rusofil, în timp ce Milan îl susținea pe acel austrofil. Drept consecință se încerca despărțirea lor și îndepărtarea ei de fiu. Alexandru asista adesea la certurile părinților, fapt pentru care rămăsese o fire sensibilă și supusă, mai ales mamei, socotită nedreptățită. Milan fiind afemeiat și nestatornic o parte din opoziția politică se grupase în jurul ei, stîrnind mînia soțului, care o expulza.Ca de obicei, ziarele, curioase, urmăreau toate mișcările și umpleau coloanele cu ” Ultimile știri din Belgrad", publicînd întîmplări pe care cucoana Marghiolița - cît a trăit - și ieșenii le citeau bucuroși, năuciți, revoltați sau cu palma la gură:

Astfel, la 6 martie 1882 scriau că Serbia a devenit regat cu Natalia regină, iar după alte vești tulburătoare, la începutul lunii mai, din anul 1887, anunțau că regina și principele moștenitor, Alexandru, conduși de regele Milan, au părăsit Belgradul, plecînd cu vaporul spre Turnu Severin.

Încotro, preciza "Curieru” ieșean din 3/15 mai 1887: "Orașul Iași are distinsa onoare de a primi în sinul său iluștri oaspeți, M. S. Regina Serbiei, care călătorește incognito sub titlul de Contesa de Tacova, împreună cu succesorul tronului, A. S. Prințul Alexandru, însoțiți de suita regală. M.M.L.L. vor sosi astăzi, duminică, cu trenul de la ora 1 p.m. și vor descinde la Pala tul Doamnei Maria Roznovanu (grande maman a M.S. Reginei), unde li s-au pregătit apartamentele... lașul e mîndru de-a putea găzdui oaspeți așa de iluștri și cu atît mai mîndru, cu cît acești oaspeți se-nrudesc de aproape cu o familie din cele mai însemnate ale Moldovei. M.S. e o regină din cele mai populare, căci se îngrijește cu viu interes de soarta poporului său, din partea căruia se bucură de respect și iubire. Urăm, deci, bună venire M. S. Reginei Natalia a Serbiei, felicităm pe viitorul suveran al Marei Serbii, idealul bravului popor dunărean. Amintim cititorilor noștri că A. S. regală, Prințul

Alexandru, moștenitorul tronului Serbiei este botezat de răposatul întru fericire, împăratul Alexandru al II-lea al Rusiei, eliberatorul și creatorul Bulgariei... ”. Sîmbătă la București se întîlnise cu regele Carol venit special din Sinaia.

‘Numărul următor închina pagina întîi sosirii, arătînd că, pe tot parcursul drumului, în marile gări (Roman, Pașcani), îi întîmpinaseră mulțimi de oameni. La Iași, pe peroane, așteptau reprezentanții autorităților și "lume foarte multă adunată ca să vadă pe frumoasa Suverană a Serbiei". Ajungînd acasă, a urcat scările, a îmbrățișat, veselă, pe bunica și a participat la un Te-Deum, întîmpinată de corul Mitropoliei. După slujbă, și-a prezentat suita "Doamnei Maria Rosetti Roznovanu (grande maman)’’, aducînd fastul Curții din Belgrad, "în mărețul și splendidul salon ”al Palatului ieșean, unde a primit personalitățile urbei, între care și pe înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iosif Naniescu. Împreună vizitau apoi noua Mitropolie, abia inaugurată, în timp ce Alteța Sa, Principele Alexandru, însoțit de principesa Moruzzi și de un profesor, s-au "preumblat cu trăsura în oraș". Prin fața palatului, se perinda lumea, dornică să-i vadă. Seara, a urmat masa "regală " și un concert, la care au obținut un strălucit succes eleva pianistă Sofia Musicescu și corul

condus de profesorul Musicescu, comparat cu vestitul cor Slavianschi. Luni dimineață, regina a mers la biserica Sf. Spiridon pentru a depune o bogată "cunună" pe mormîntul "Doamnei Obrenovici, născută Catargi, soacra M.S. și muma M.S. Regelui Milan ", iar la ora 1, a plecat cu trenul spre Basarabia, salutată de mulți ieșenii aflați pe peroane,cu flori în brațe.

'Toamna, se afla la Florența, împreună cu Sașa, "Cronprințul", unde primea scrisori de la regele rămas singur în palatul "pustiu, "potrivit "Curierului", din 25 noiembrie / 7 decembrie 1887. Apăruseră iar neînțelegeri de familie, cu lacrimi, pe care regina trebuia să le Regina Natalia cu fiul Alexandru ascundă sub" masca unui surîs".

‘Gazeta “Fulgerul” din 3 iulie 1888 avea vestea că regina și-ar fi manifestat intenția de a se stabili la Iași, anunțîndu-se și divorțul de Milan, fapt pentru care acesta i-ar fi trimis în țară vreo 200 de lăzi și cufere cu lucrurile personale. (“Curierul", 16 / 28 noiembrie 1888). Nu era însă de acord mitropolitul Mihail al Serbiei și nici Patriarhul din Constantinopol. Supărat, Milan îl numea “agent rus". Obținînd divorțul de la noul mitropolit Teodosie, trimitea doi emisari la Wiessbaden, unde se afla regina, să-l "smulgă" din brațe, pe Alexandru cu ajutorul poliției locale.

Pe neașteptate, joi 17 noiembrie 1888, la ora 12.40, regina sosea în gară Iași, cu un vagon special și după o revedere cu membrii familiei, în sala de așteptare de clasa I, mergea mai departe peste Prut, nu se mai știa unde.

Reapărea, între 8 și 14 septembrie 1889, la Stînca Roznovanu și apoi la Iași, plecînd apoi spre Belgrad.

Regele din Belgrad, pe trei sferturi ieșean

Forțat de împrejurări, regele Milan abdicase (februarie 1889), lăsînd în loc pe Alexandru, dar sub Regență, căci avea doar 13 ani. Cu toată opunerea fostului soț, care spunea că, prin caracterul ei "iute și vioi" ar putea stîrni neînțelegeri între tînărul rege și Regență, Natalia se înapoia la Belgrad, (29 septembrie). Îi ieșise înainte "o mulțime enormă", dar lipseau oficialitățile. Catedrala unde voia să intre era cu ușile închise, ostentativ, ca și palatul regal. Reușea să-și vadă feciorul - rege, abia în 219

decembrie, Regența stabilind că se pot întîlni doar de două ori pe an, cîte 15 zile, spre a nu-l influența. Mai tîrziu i se acoperea și tronul din catedrală, să nu stea pe el, dar la o cununie ea a aruncat acoperămîntul și s-a așezat ("Curierul Foaia", 6/18 martie 1891).

În mai 1891, fiind expulzată sub escortă militară, la plecare spre portul Semlin lumea o conducea strigînd: "Jivi la Craejica! Trăiască regina !" Mitropolitul, în schimb, o socotea cauza neînțelegerilor. Trecînd către Ialta, duminică 12 mai, la ora 10 sosea iar în Iași. O însoțeau patru doamne de companie și un aghiotant, colonel sîrb. Pe peronul gării Iași așteptau prefectul, consulul rus, doamnele Lucia N. Roznovanu, Zoe Sturza (sora mamei) și doamna Ranet - fiica Măriei Rosetti Roznovanu, căsătorită cu Al. Ranette - la care mergea pentru dejun și apoi pleca spre Ungheni ("Curierul Foaea..." 15/27 mai 1891). Milan, zis Contele de Tacova - după localitatea unde s-a proclamat Independența Serbiei -trăia în Paris, subjugat de pasiunea jocului de cărți. Prin august Natalia vizita pe regele Carol la Sinaia ("Curierul Foaia".9/21 august 1891).

Mergînd către Belgrad, în ziua de 18 aprilie 1893 se oprea iar la Iași, vizîtînd cîteva ceasuri pe doamna Ranet, pînă la trenul de 7,50 seara, cînd pleca cu vagon special ("Curierul Foaea.:' 21 aprilie/3 mai 1893). Se întorcea ca regină mamă. Influența ei ajungea la apogeu și se implica în viața politică, susținînd energic domnia fiului. Se împăcase și cu soțul, prin mijlocirea ambasadorului Rusiei, la Paris. împăcarea fusese duioasă. Milan venise, anume, la Biarritz de Anul Nou (1/13 ianuarie 1893),

cerîndu-și iertare. Anunțînd și fiul îl trimisese o telegramă: "Azi m-am împăcat cu regina mamă! Milan. ” Citind-o de 1000 de ori regele a răspuns: “Doresc să vă revăd în curînd. Acum pot să fiu și eu liniștit Mii de îmbrățișări pentru tine și pentru mama. Alexandru “ (“Curierul Foaea..”, 17/29 ianuarie 1893) Sinodul bisericesc anula divorțul, Milan devenind comandantul armatei. în septembrie 1894 Natalia trecea iar prin Iași, luînd dejunul la familia Ranet.

Intenția lui Alexandru (1876-1903) de a se căsători (prin iulie 1900), cu Draga Maschin sau Mașin, (1866-1903), văduva unui inginer, mult mai vîrstnică, îl aducea în conflict cu părinții, convinși că însoțirea era un act necugetat ce avea să ducă la mari nemulțumiri politice. Expulzată de fiu, la îndemnul soției, Natalia pleca din țară. Draga îi luase locul în viața tînărului rege, căzut sub influența ei dominatoare și tirană. Adorat de Natalia și “Crescut în fustele sale"- potrivit lui Albert Ghica - Draga l-a sedus cu ușurință, la Biarritz (Franța), în salonul mamei, unde dînsa era doamnă de companie (1891 - 1897), pînă ce s-a aflat despre legăturile dintre ei și a fost îndepărtată. Ca să forțeze căsătoria ea a simulat că este însărcinată și bine înțeles după cununie, s-a constatat minciuna, formîndu-se un consiliu medical de verificare, la care a fost chemat și profesorul Cantacuzino, din București. Suspicioasă îl supraveghea de aproape, prin oamenii ei, dictîndu-i compartamentul și ținîndu-l izolat.

Datorită purtărilor ei autocratice și favorizării fraților, dintre care unul îl voia principe moștenitor, la Belgrad se stîrniseră mari nemulțumiri și o conjurație de ofițeri, în frunte cu fostul cumnat al Dragăi, colonelul Maschin - Mașin - lua cu asalt palatul regal (Konacul),în noaptea de 28 /29 mai (10 /11 iunie 1903). Împușcînd garda și pe acei care s-au opus, ucideau soții ascunși într-o cameră secretă, aruncînd apoi pe Draga, prin fereastră, în grădină, peste niște trandafiri (Drama de la Belgrad). A doua zi, trupurile lor mutilate se îngropau la Biserica Sf. Marcu. Tronul eliberat astfel de familia Obrenovicilor, se ocupa de fosta familie domnitoare Karagheorghevici, în care deasemeni exista o moldoveancă: Maria Trohin, măritată cu principele Alexe, fiul domnitorului Kara Gheorghe. Murmurînd îngrozită, "Draga, i-a fost pierirea”, Natalia a cerut voie să-și vadă feciorul, dar a fost refuzată și nu i s-a permis nici să-i ducă trupul alături de tatăl său, la Mănăstirea Cruședol, din

Slavonia. Cînd i-a venit dureroasa veste, se afla la Versailles, în casa surorii sale, unde a rămas mult timp fără glas, răsfoind doar jurnalele. Crima umplea toate ziarele Europei. Gazeta “Universul” din București publica și un roman cu numele "Tragedia Obrenovicilor", de Sofia Nădejde, iar “Evenimentul" din Iași - altul intitulat “Sîngele Obrenovicilor".

“Evenimentul”, din 1 iunie 1903, amintea faptul că Alexandru a fost “singurul român (cu sînge ieșean pe trei sferturi) încoronat rege” și drept prețuire pentru orașul mamei și bunicilor, în anul 1892, alături de consulatele onorifice ale Serbiei din București și Turnu Severin aprobase și unul la Iași ("Curierul Foaia..." 1/13 ianuarie 1892).

Tragedia din Belgrad se prorocise în Ulița Mare din Iași

Distrusă, nefericita regină - mamă rămînea singură cu durerea, retrăgîndu-se într-o căsuță - Solitude, din mănăstirea Notre Dame de Sion, pe strada Assas nr 64 din Paris. Deprimată, părăsise și ortodoxia, trecînd la catolicism. își schimbase și numele, devenind Contesa Rudnik. iar puținile bunuri moștenite de la Alexandru le dăruise Universității din Belgrad. Pierduse totul: “copilul, coroana și soțul "cît și mare parte din avere, odată cu crahul băncii Rotchild.

Întocmai cum scrisese în Memoriile sale publicate prin 1892 și cum i-a prezis țiganca vrăjitoare, adusă dintr-o cuhne, în iatacul bunicii, să-i ghicească.... Era într-o seară, înaintea plecării ‘la vedere" cu Milan. Luîndu-i palma ei tremurîndă, bătrîna a privit-o lung și a tăcut... Într-un tîrziu a vorbit, îmboldită de bunica, dar mai mult pentru dînsa, abia șoptind cuvintele: "Prințeaso! Drumul pe care te mînă soarta s-arată cumpăna vieții matale, Văd numai cruci... Vei prăpădi toate ...La urmă, și pe cel mai scump și drag... odor. Să te zbați... să-l păstrezi.. cit mai mult!!!... "Apoi s-a ridicat și a plecat, ștergîndu-și ochii... Bunica a strigat după ea: “Mincinoaso! Te-au pus la cale sturzeștii, să strici inima fetei fiindcă Milan n-a vrut să se căpătuiască cu odrasla lui Grigore!! Să nu te mai văd în fața ochilor. La cort, de acum, ți-i șezutul”! (Se încercase o căsătorie cu fata lui Grigore Sturza, fiul domnitorului Mihail Sturza, dar Milan o refuzase).

Zîmbind, ca orice copilă, cultă și neîncrezătoare în vrăji, n-a luat în seamă prevestirea, fericită să scape de sîcîiala mătușii Catinca Moruzzi, sora mamei, care-și luase povara să crească cele trei fete ale surorii Pulcheria, decedată în primăvară. Uitîndu-se la marele ceasornic, aflat pe o consolă, cu trenul ieșind fluierînd, din tunel, abia aștepta să se urce într-unul adevărat, să revadă locurile, orașele prin care călătorise în timpul școlii, cu draga ei mamă cît și Florența în care se născuse și trăise mai mult timp.

Sîmbătă, adică 9 octombrie st.n, sosea la Belgrad, urmînd ca duminică 10 octombrie 1875 st.n. să se săvîrșească

ceremonia căsătoriei. Fiindcă trimisul țarului nu putuse ajunge la timp, nunta se amîna pentru 17 octombrie (st.n.). Din cauza tulburărilor politice, a atacurilor otomane și a căderii guvernului, urma să fie simplă, fără fast. Tînăra mireasă îmbrăcată în rochie albă, purta pe cap o coroană mică din mărgăritare. De la Iași o însoțeau familiile Moruzzi și Catargiu, alături de o delegație bucureșteană. Entuziasmată, populația capitalei ovaționa în jurul palatului, socotind căsătoria un semn de încurajare din partea Rusiei, căci țarul trimisese pe unul dintre adjutanții săi apropiați: generalul Sumaracoff. Erau zile grele. Bosnia și Herțegovina se răsculaseră împotriva ocupației turcești. Serbia sărise în apărare și cu tot eroismul soldaților săi, Belgradul era amenințat dacă nu intervenea diplomatic Rusia cu ajutoare (arme, alimente și voluntari, trecute prin Ungaria și prin Principate) cît și direct, Austria. Nevoit să păstreze neutralitatea, căci puterea suzerană - Turcia - veghea, guvernul României simpatiza pe ascuns, cu Serbia, iar populația cu entuziasm. Situația țării nu era deloc ușoară. Vizirul cerea interzicerea trecerii prin principate a oricăror ajutoare ruse. Trăind îngrijorarea și durerea mamelor și soțiilor ostașilor, Natalia încerca să le mîngîie. Trimitea ajutoare văduvelor, invalizilor și lucra în spitale alături de infirmiere și doamne din înalta societate a Belgradului, cît și din Moscova și Petersburg, venite în frunte cu generalul Tocanoff, șeful ambulanțelor ruse, să ajute răniții și pe regina lor, de aceeași religie.

Poporul sîrb o diviniza și o înconjura cu dragoste, văzînd în chipul ei sufletul cald al Moldovei. Au început însă clevetirile, luptele grupărilor politice,simpatizante ale celor două mari puteri rivale: Austria și Rusia, implicarea unor slujbași ai bisericii și susținători ai vechii familii domnitoare (Karagheorghevici). Se țesea un păienjeniș de intrigi, ce duceau țara în prag de război civil între adepții luptei de eliberare și ceilalți, rămași pacifiști.

Regina Natalia

Observînd primejdia din toate părțile, la mijloc fiind feciorul, “dragul ei odor", ca orice mamă, încercase să-l apere, izolîndu-l de toți și muncind-o sinistra proorocire a bătrînei țigănci din Palatul bunicii de la Iași O apăsa tot mai mult, știind sfirșitul tragic al unora dintre conducătorii Serbiei și văzînd că se împlinea... încetul... cu încetul... I-o reînnoise și o prezicătoare din Paris, pe cînd se aflase cu Draga la Biarritz, în vila Sachino - diminutivul sîrbesc al numelui Sacha (Alexandru). Fără nici o reținere i-a spus, direct, că “va vedea căzînd în jurul ei întreaga familie", iar doamnei sale de companie - “că va purta coroana regală, dar va fi o coroană de spini...” ("Universul", 13 iunie 1903). Un semn al nenorocului avusese chiar în timpul cununiei, la catedrala din Belgrad, cînd încurcîndu-i-se trena de la rochie, era gata să cadă... De aceea, devenise mistică, aprigă, iute și chiar nesuferită... își dădea seama. Și n-o putea înțelege nimeni, decît doar bunica, singura care știa fatala prezicere (și a spus-o fiicei sale, Catinca, iar de la dînsa a aflat fiul Dimitrie Moruzzi).

O regină îndoliată se plimbă în taină pe Ulița Mare Înțelegători, ieșenii îi urmăriseră toată osîndă și o așteptau să revină acasă. "Gazeta Moldovei" din 22 iunie 1903 îi și vestise sosirea, în septembrie. Mulți s-au bucurat, dar puțini au văzut-o, nebănuind cine era "Doamna elegantă, complet în negru și cu voaleta trasă peste ochi" ce s-a plimbat cîteva zile pe strada Ștefan cel Mare, privind lung Palatul Roznovanilor. Uneori intra în curtea Catedralei, cu buchete de flori în brațe, îngenunchia la ușa încuiată a Mitropoliei Vechi și apoi se retrăgea în Biserica Catolică, plîngînd cu fruntea plecată pe o strană. Luîndu-i urma, un curios aflase că la hotelul Traian, unde locuia era înscrisă cu numele necunoscut pe atunci: "Contesa Rudnik". Tot timpul o însoțise, mergînd în spate, un bărbat înalt, ce privea atent în toate părțile și ținea mîna în buzunarul redingotei, ca pe un revolver.

Regina Natalia nu mai exista. Rămăsese doar o legendă în "Orașul amintirilor" (Iași), un volum de Memorii și nuvela Mama inspirată din viața unei femei despărțită de feciorul ei. Trăirea ei viforoasă și în neostenită luptă cu viața, ca și a bunicii, se termina într-o zi din primăvara sîngerosului an 1941, pierzîndu-se "ca o stea ce se stingea în depărtări" (G. Bezviconi). Grăbit, Milan căruia "femeile și jocul de cărți îi umpleau sufletul" (Memorii), își găsise veșnica liniște, încă din februarie 1901.

Undeva, într-o căsuță cu cerdac și zorele, din strada Vasile Lupu nr. 74 (la colț cu strada Cuza Vodă nr. 82) o așteptase, răbdător, "cneazul Moruzzi", vărul primar Dimitrie - Titi (fiul Catincăi și al lui Costachi Moruzzi). Sărac și neajutorat, după moartea mamei (1895), îl ajutase Natalia să cumpere căsuța din Tătărași. Acolo își ducea zilele, trăind cu amintirile și scriind pagini duioase (Pribegi în țară străină, înstrăinații...), inspirate din viața Moldovei de odinioară și a sa. Un timp a primit o pensie viageră de la regele Alexandru. L-a și vizitat, odată singur și încă de două ori împreună cu prințul Albert Ghica. Îi chemase regele, dornic să se întîlnească cu rudele sale din Moldova și să-și amintească cu nostalgie de Iași. Ajunși în Belgrad erau cazați la Palatul regal, în odăile lui Milan și ale Nataliei. înaintea întoarcerii acasă, la o discuție discretă, Ghica afla că regele regreta căsnicia și gîndise un plan secret, ca să scoată din țară pe Draga, fără scandal public, fiindu-i teamă de răzbunarea ei. Dorea să plece împreună pentru o cură la Carlsbad și

apoi să-i interzică întoarcerea la Belgrad, cerînd divorțul. Pentru reușită a solicitat ajutorul

principelui Ghica, bărbat cu multă experiență de viață, care trebuia să-i însoțească, ca rudă. În acest scop, la 26 mai 1903, legația sîrbă din București primea o telegramă cifrată cu textul: "Comunicați principelui Albert Ghica, ca urgent să vie la Belgrad, invitat de Majestatea Sa Regele, pentru o lună". Înțelegînd că a sosit timpul eliberării lui Sașa de sub tirania Dragăi, în dimineața zilei de 29 mai se îmbarca pe un vaporaș la Orșova, dar ajungea prea tîrziu. Chiar în acea noapte se înfăptuise planul crîncen, al conjurației ofițerești.

Se despărțea de Ulița Mare și faimoasa cucoană Marghiolița

Sfîrșitul dramatic al căsniciei, pornită din palatul ei neputînd să-l știe bunica, în primăvara anului 1887, pe atunci mai avea doar o singură dorință: să-și găsească veșnica odihnă peste drum, în cavoul familiei, sub zidurile Mitropoliei Vechi (Sf. Gheorghe), spre care privea tot mai des, prin fereastra iatacului. De acolo urmărea și serbarea din 23 aprilie 1887, cînd se sfințea Mitropolia reparată. Frumoasa femeie de altădată, îndrăcită, cultă, dar și aplecată la suferințele celor necăjiți, era atunci grav bolnavă, "gîrbovită și aproape uscată", cum o văzuse contemporanul George Sion.

Începutul iernii aducea o veste tristă prin "Curierul” din 4 / 16 decembrie 1887, care anunța cu "cea mai mare durere, încetarea din viață a Doamnei Maria Rosetti Roznovanu, născută Ghica, din Comănești", joi 3 decembrie, la orele 12, după "o lungă și dureroasă boală”. Cu 10 zile mai înainte, a refuzat "medicamentele lumești", cerînd pe "acele cerești”, spovedindu-se și împărtășindu-se. Joi dimineața, a cerut să fie iar "împărtășită”. Simțind apropierea sfîrșitului, la prînz, le-a mai zis celor din jur: "Rugați-vă lui Dumnezeu să-mi ierte păcatele!” Potrivit dorinței sale, înmormîntarea, făcută duminică, 6 decembrie, la ora 1, a avut loc în Biserica Veche a Mitropoliei, lîngă soțul Neculai Roznovanu, fratele acestuia, Alecu Roznovanu și părintele lor, Iordachi Roznovanu.

Era în ziua de Sfîntul Neculai, așteptată altădată cu mari pregătiri și sărbătorită printr-o bogată petrecere. Palatul luminat toată noaptea, ca ziua, cu policandrele, trichelurile și candelele aprinse, răsuna atunci de muzici și urările sutelor de oaspeți veniți cu trăsurile, troicele, sau cu ușoare săniuțe, sunînd din zurgălăi. Afară, în fața palatului ardeau ceaune cu păcură, proiectînd pe ziduri umbrele uriașe ale vizitiilor ce se încălzeau tropăind în jurul focurilor, cinstind și închinînd ulcelele cu vin roznovănesc carat cu cofele din beciuri pentru ei.

Trista ceremonie de îngropăciune era ultima serbare, pe care vestita

cucoană Marghilița, o mai putea închina soțului, Neculai, în ziua patronului său.

La intrarea defunctei pentru veșnicie în biserică, a întîmpinat-o corul Mitropoliei. Decedata fiind cosiderată "decana vechilor familii boierești din Moldova", la ceremonie au participat mulți prietenii de familie, reprezentanții autorităților, mari personalități, nenumărați tîrgoveți, iar prin scrisori și coroane, familiile regale din București și din Belgrad.

O coroană distinsă purta însemnarea "La reine de Serbie a sa chere grande Mere". Se afla în centrul atenției publicului, căci unii dintre veteranii Războiului Independenței - după ce sărutau icoana de pe pieptul defunctei - îngenuncheau și-n fața coroanei purtată de militari și-i sărutau ferparul. în semn de recunoștință pentru poporul sîrb, care înfruntînd curajos numeroasa oștire otomană, a sărit în ajutorul fraților răsculați, chemînd și pe "Maica Rusia" - protectoarea ortodoxiei -pornindu-se astfel războiul ce avea să aducă eliberarea și Independența Serbiei, a Muntenegrului și a României. Sentimentul de frățească prietenie cu Serbia, cultivat de Alexandru Ioan Cuza se păstra nestins, în sufletul multor ieșeni.

Unii dintre săracii tîrgului plîngeau amintindu-și faptele bune pe care le făcea răposata, trimițind iarna, în mahalale, săniile cu lemne pentru a fi împărțite caselor fără fum în hogege. De Crăciun, sub un brad împodobit în fața palatului, clădea cîte un morman de pachete și pachețele, cu haine, încălțăminte și alimente, pe care seara le dăruia copiilor sărmani, chemați și la mîncare, în cuhnile ogrăzii din dos, unde fierbeau necontenit oloaiele cu borș, iahnii și găluște. Plăcîndu-i obiceiul unor palate din Paris, ce se deschideau în anumite zile pentru public, de Sfîntul Gheorghe și în prima zi de Paște, îl deschidea și pe al ei doritorilor să-l viziteze. Copiii primeau, după caz: roșcove, smochine, portocale, în zilele de post sau cîte un ou roșu, o felie de pască ori de cozonac, în acele de frupt. Cei maturi puteau gusta vinul roznovănesc, din ulcelele înșirate pe lunga masă din sufragerie, ca la praznic..

Palatul aducerilor aminte

Clădirea de pe atunci semăna puțin cu aceea din zilele noastre. în locul grădinei avea - în față - o piață largă pentru ședereа trăsurilor, ce se rînduiau, ca într-o parcare, la vremea cînd își aduceau stăpînii pentru musaferlic. Drept împrejmuire spre stradă, se întindea un șir de stîlpi "de piatră de vreo patru - cinci palme" văruiți, între care atîrna un lanț gros cît mîna unui om. ‘‘Fațada simplă, văruită și cu gratii de fier la ferestrele catului de jos” cuprindea la mijloc intrarea principală, de onoare. Prin gangul din dreapta se ajungea în grădina Palatului, întinsă ca o pajiște, umbrită de arbori bătrîni și stufoși sub care sticlea apa unu i havuz din marmură, adusă de la Golia. Celălalt gang, din stînga, ducea in curtea cu atenanse, bucătării, spălătorii, adăposturi pentru țigani și la grajdul cailor - croit măcar pentru vreo 40 de trăpași - și despărțită de curtea în care se aflau șuri, bordeiul bivolițelor, stogurile de fin, ghețăria și uriașele stive de lemne. Curțile acestea aveau ziduri înconjurătoare iar întreaga clădire, la parter și la etaj, era străbătută de cîte un culoar lung. Holul principal de intrare înfățișa stîlpii groși de susținere a tavanului, deasupra căruia se întindea marele salon de dans, unde puteau juca "pînă la 500 de perechi dănțuitoare” (D. Moruzzi). în camerele parterului locuiau rudele, nepoții și personalul de serviciu al Palatului, aici fiind și cancelaria grămăticului. De jos, urca o scară maiestuoasă despărțită în două părți - spre intrarea salonului de dans, situată cam vizavi de ușa paraclisului. Peristilul (galeria interioară), se susținea prin stîlpi eleganți, imitînd marmura și uniți prin balustrade din lemn de stejar și bronz aurit.

Înzestrat după gusturile timpului cu rips de mătase galbenă, mobile de mahon, în stil “empire” din vremea lui Napoleon, policandre bogate și tricheluri aurite, salonul își mărea adîncimea prin oglinzi uriașe, pînă în tavan, ce înmulțeau numărul dănțuitorilor, cuprinși de iureșul valsurilor. Deschizînd ușa din dreapta, se intra în salonul cucoanei Marghiolița (urmat de un budoar, un iatac și odăile soțului), înzestrat și acesta tot cu mobilă "empire". Pe o consolă între ” ferești", trona un ceasornic ca ‘‘un castel medieval la poalele căruia ieșeau din doua tuneluri, două trenuri care se încrucișau în sunetul unui vals nemțesc". De pe pereți priveau chipul în mărime naturală al marelui vistiernic, Nicolae Roznovanu și al vistiernicesei

- cucoana Marghiolița, "opere scump plătite artistului vienez Winterhalter". în afara vizitelor, salonul ei, ocupat parțial acum de sala ovală, putea adăposti mici serate, de 30-40 de perechi, mai ales că, după Unire, scăzuse considerabil numărul vechilor boieri ieșeni petrecăreți. Din acest motiv, marele salon central găzduia concerte de binefacere și spectacole.

Peste coridor, ușă în ușă cu odăile doamnei, se găsea" marea sufragerie de lingă paraclis" ("Paraclisul din palatul Roznovanu"), întinsă și înzestrată cu o lungă masă extensibilă și un șir de scaune înalte. Aici se sărbătorea noaptea învierii "cînd ușile paraclisului erau deschise și toată boierimea Moldovei umplea perestilul unde se citea evanghelia învierii, tabloul fiind nespus de măreț", iar după slujbă toți participanții se retrăgeau în sufragerie pentru masa tradițională a Paștelui. Ușa stîngă a marelui salon de dans ducea în apartamentul locuit pînă la moarte de Anica Roznovanu, fostă Bogdan, a doua nevastă a lui Iordache și mama vitregă a vistiernicului Neculai, aceea cu care soțul ridicase Palatul, neștiind cîte ponoase avea să-i aducă nora. Avea mobile din toate epocile, ca într-o expoziție: "otomane, divanuri, canapele, berghere, jilțuri Voltaire... scaune vieneze, în care te cufundai pînă pe podele". Fiecare odaie era zugrăvită în altă culoare cu "văpsea de apă": "ba verde cu chenarele roșii (culorile Roznovenești lor), ba liliachiu cu chenare galbene și așa mai departe... " Pictat deosebit, fiecare tavan "înfățișa cîte o scenă mitologică ca de pildă: moartea lui Icar, carul lui Apolon ori Venera- ieșind din fundul mării cu patru cai buziș... Tata Joe prezida Olimpul de pe tavanul cucoanei Anica, avînd atîrnat de buric policandrul aurit". Statuile Diana și Muza vegheau capul scărilor, iar pe frontispiciul clădirii se aflau alte imagini alegorice. Aminteau de fosta Academie de peste drum.

La Roznovanu se instalează Primăria...

Trecînd anii, după mutarea pe cealaltă lume a cucoanei Marghiolița, frumosul ei Palat din Ulița Mare începea să-și piardă farmecul și să intre în uitare, căci nimeni nu dorea să-l locuiască, “afurisenia Patriarhiei de Constantinopol asupra casei Roznovanului" fiind mereu pomenită. Prin anii 1890, venind la ordinea zilei construirea unui teatru în mijlocul tîrgului, pe terenul aceluia de Varietăți - aflat cam în fața Filarmonicii de azi și dărmat prin 1869 - pentru a-l mări, Primăria a propus demolarea propriului sediu, de alături și dăruirea locului mult așteptatei instituții, după care tînjeau ieșenii încă din februarie 1888, cînd a ars Teatrul Național din Copou.

Căutîndu-se alt local pentru conducerea orașului, se găsea potrivit vechiul palat roznovănesc, oferit de proprietar și ipotecat la societatea Creditul Urban. Astfel primarul Vasile Pogor intra în tratative cu Neculai Roznovanu - aflat în mare cumpănă financiară - ajungîndu-se la înțelegerea ca Primăria să preia datoria acestuia de 200.000 lei plus încă una nouă, de 120.000 lei, ce urma s-o angajeze.

Cumpărarea s-a aprobat de către Consiliul Comunal, miercuri, 9 ianuarie 1891, sub primariatul lui Vasile Pogor, de Camera deputaților la 4 iunie 1891 și de Senat la 14 iunie, susținîndu-se că Administrația comunală va avea la dispoziție "pentru solemnități, mai multe saloane splendide" (“Curierul Foaia...” 10/22 iulie 1891). Actul autentic avea să fie semnat de noul primar colonelul Const. Langa. Odată vînzarea reglementată, lucrurile prețioase, cu nenumărate amintiri, se mutau la Castelul Stînca Roznovanu, iubita reședință a lui Nunuță. Policandrul, paraclisul și unele “mobile galbene” rămîneau Primăriei, iar celelalte - fără importanță - se împrăștiau prin dughenile de vechituri ale uliței Podul Vechi (Costache Negri), unde ajungea majoritatea mobilelor și lucrurilor din fostele case boierești, scoase la mezat, după mutarea capitalei la București și cumpărarea imobilelor de negustori sau bancheri. Vinul nobil, cotnăresc,păstrat în cămașa uitării, zeci de ani prin hrubele adînci și întortocheate, se vindea cu hurta crîșmarilor, de la 50 butelci în sus ("Curierul”, 14/20 iunie 1891), prin strada

Primăriei nr 21 sau Căpitan Păun - ce purta și ea numele unui căpitan de pompieri căzut la datorie, luptîndu-se să salveze caii din grajdul aprins al Palatului. Închizîndu-se și Paraclisul, mai tîrziu, unele dintre odoarele de preț luate, se dăruiau Bisericii din Roznov (iulie 1893), de Lucia Rosett Roznovanu (fostă Conachi - Vogoride), a doua soție a lui Nunuță (Victor Gervescu, Biserica Roznovanu).

Pînă în toamna anului 1891, Palatul golit, se încredința noului proprietar, cu dorința păstrării înfățișării încăperilor considerate "splendide" (“Curierul", 9/21 octombrie 1891). Vineri, 18 octombrie 1891, după unele mici reparații, începea mutarea birourilor comunale în fostele saloane despuiate de vechile podoabe, urmînd ca Sf. Dumitru să găsească Primăria la noua reședință. Era primar colonelul Constantin Langa (iunie 1891 - ianuarie 1892). La 12 septembrie 1891 Nunuță semnase actele (Transcrierea nr. 429 și Autentificarea, nr.1990/1891). Datorită marilor sale cheltuieli ipotecase și moșia Pașcani trăind la Paris sau în castelul Stînca lîngă satul de pe șes, numit Cîrpiți.

Acolo și murea, miercuri 18 decembrie 1891, la ora 4 dimineața în etate de 49 de ani, după o scurtă suferință (“Curierul Foaia..." 20 decembrie 1891/ 1 ianuarie 1892), fiind îngropat într-un cavou al bisericii din parc, departe de ceilalți membri ai familiei, înconjurat doar de micile morminte ale foștilor slujitori, între care crescuse.

...Și apoi se pregătește o reședință regală...

Iașul, fiind înnobilat adesea, de regele Carol, cu titlul de "a doua capitală", răspunzînd propunerilor politicienilor locali și ale membrilor Comitetului pentru Apărarea Intereselor Moldovei, ca să locuiască măcar cîtva timp aici, se obiecta că nu există un palat potrivit. Pentru a se curma provizoratul locuințelor regale, amenajate pe la diverși proprietari în timpul vizitelor și a se răspunde obiecțiunii, la începutul lunii mai, din anul 1893, ministrul domeniilor, P.P. Carp propunea Primăriei să-și vîndă sediul statului, în vederea amenajării unei asemenea reședințe. O încercare de împlinire a dorinței se mai făcuse prin septembrie 1875 cînd se discuta cumpărarea casei Cantacuzino- Cozadini (“Progresul”, 28 septembrie 1875). La cererea lui Lascăr Catargiu, Camera aproba suma de 700.000 de lei destinată acestui scop (“Monitorul Oficial", 23 mai 1893), odată cu fondul de un milion necesar unor lucrări la Palatul Cotroceni. Din alocația lașului 350.000 lei se prevăzuseră pentru plata palatului, iar 350.000 lei pentru reparații.

În speranța împlinirii vechilor dorințe și cu credința că măcar prințul moștenitor, Ferdinand, va locui periodic la Iași, spre a se da mai multă atenție Moldovei și fostei capitale, cuprinsă de sărăcie - în timp ce Bucureștii înfloreau, împodobindu-se cu noi palate și sedii bogate -Consiliul Comunal, solicitat de primarul Vasile Pogor, a aprobat propunerea și vînzarea (14 mai 1893). Ba chiar s- a acceptat și prețul oferit, de numai 360.000 de lei, mult mai mic decît valora clădirea (435.000 de lei), după reparațiile și amenajările făcute, stîrnindu-se discuții. Se cumpărase pentru uzul familiei regale și eleganta caleașcă "huit resorts”, cu care cucoana Marghiolița își făcea plimbările la Copou sub privirile invidioase ale rivalelor. Acționînd rapid, în februarie 1894 administrația locală se și muta în casele Școlii de Meserii, instalată de prin 1870 în casele doctorului B. Taussig, situate peste drum de vechiul local. Politicienii socoteau că prințul Ferdinand va fi numit general de brigadă și i se va încredința conducerea Corpului IV de armată, cu sediul la Iași.

După semnarea actelor de vînzare a palatului către stat, la Primărie s-a prezentat un arhitect al ministerului Domeniilor pentru preluare. Trecîndu-se la lucru, arhitectul francez P. Gottereau a fost însărcinat de Ministerul Domeniilor, cu reamenajarea spațiilor, potrivit cerințelor regale, modificarea fațadelor și ridicarea unui etaj - mansardă. I se schimba și numele, unii zicîndu-i "Palatul Princiar" sau "Palatul Ferdinand" (tipărindu-se chiar și ilustrate cu această denumire).

...Pe care o vizitează principii Maria și Ferdinand, dar n-au de gînd s-o locuiască

Palatul Roznovanu fusese văzut de prinții moștenitori încă înainte de preluare. Anunțîndu-se vizita la Iași, între 26 martie și 30 martie 1894, a principelui Ferdinand și a soției sale, principesa Maria (Alexandra -Victoria) autoritățile intrau în durdur, dorind ca aceasta să fie de pomină. Primarul Vasile Pogor umplea zidurile cu apelul mobilizator: “Cetățeni, Altețele Lor Regale, Principele moștenitor și Pricipesa Maria sosesc în orașul nostru, în ziua de 26 a.c., ora 12. Vestindu-ni-se cu bucurie distinsa onoare ce ni se face, sînt sigur că veți profita de ocazie pentru a vă manifesta sentimentele de dragoste și de devotament către Dinastie și Altețele Lor Regale ”.

Principesa, englezoaică,- fiica A S R principele Alfred, duce de Edinburg (al II-lea fiu al M S Reginei Regatului Unit) și a Marei ducese Maria Alexandrovna (fiica MS împăratului Alexandru al II-lea al Rusiei)-venea pentru prima oară la Iași și “pe lingă pavoazarea tuturor caselor și magazinelor din oraș, cu felurite tapiserii și drapeluri tricolore, se fabricară în cel mai scurt timp mai multe mii de drapele cu culorile naționale engleze care se încrucișară pretutindeni cu acele românești". Pentru aceste steaguri, Comuna “cheltuise o sumă mare, de peste 20.000 de lei", ce avea să fie apoi imputată primarului. Reședința stabilindu-se în Palatul lui Dimitrie M. Sturza, din Copou, se organizau două baluri fastuoase în Palatul ce le fusese cumpărat. Primul îl dădea Liga Studenților “Solidaritatea", în 27 martie, seara, iar al doilea - Consiliul Comunal cu toate autoritățile administrative și comerciale.

În cinstea marelui eveniment, edificiul a fost din bogăție decorat și chiar “iluminat cu electricitate” (prin grup propriu, de inginerul “Grand"), deși în oraș nu se instalase curentul electric. Spre stradă, în fața clădirii, se amenajase o grădină cochetă cu flori și brazi, atunci transplantați. Fosta sală de consilii - marele salon - transformată în sală de bal avea tavanul acoperit cu jerbe de flori și “mici lampioane electrice". Deasupra păduricii plantată în cabinetul primarului, lumina “o splendidă lună" aruncînd o dulce lumină

peste băncile de sub arbori, printre ramuri sclipind "stele electrice roșii și galbene".

Încîntați, dregătorii tîrgului așteptau mulțumirile recunoștinței, trăind bucuria părinților atunci cînd fac un dar prețios copiilor. Spre deziluzia lor dureroasă, aflau că A.S.R. Principesei Maria “nu i-ar fi tocmai plăcut Palatul din fața Mitropoliei” (“Ecoul Moldovei", 5 mai 1894). “Principesa și-a exprimat dorința că i-ar plăcea să aibă o casă la Copou, la aer curat regretînd că actualul Palat Roznovanu n-are altă priveliște decît Mitropolia" (Rudolf Șuțu, “Iașii de odinioară"). Pe scurt, nu o încînta Palatul asurzit de dangătul clopotelor chiriarhiei ortodoxe. Mai ales că, după unii, “aflase” și povestea cucoanei Marghiolița, care nu-și găsea liniștea pe lumea cealaltă din cauza “afuriseniei", și umbla noaptea prin odăi cu o făclie în mină, cum îi spusese "careva", în glumă sau din gelozie politică pe opera primarului conservator (Vasile Pogor), știind că în Anglia asemenea legende erau credibile și din cauza lor, unii nobili lăsau în părăsire falnice castele. La această istorie se adăuga și tragedia fraților Velicico și Miron Costin, uciși din porunca domnitorului Constantin Cantemir prin intrigile vistiernicului Iordache Rusett -străbunicul lui Iordachi Rosetti Roznovanu, ctitorul zidirii (cu averea, rămasă de la vistiernic).

Marea speranță a instalării principilor moștenitori la Iași, pentru cîteva luni sau măcar săptămîni, în fiecare an, spre a întoarce privirile guvernaților către Moldova, se spulberase. Reparațiile clădirii înaintau greu și chiar Stagnau (“Ecoul Moldovei”, 15 decembrie 1894).

Bătrînul palat se reînnoiește

În fine, de luni 29 mai 1895, lucrările de amenajare a Palatului Princiar - nu prea dorit de prezumtivii locatari - începeau sub conducerea arhitectului Mandrea, astfel încît, prin iunie zidirea era descoperită, parțial dărîmată. Se pregătea “înălțarea puțin a clădirei, refacerea acoperămîntului, prevăzut cu mansarde bogat împodobite, prefacerea cu totul a fațadei despre Mitropolie deschiderea a încă două fațade și anume una spre clădirea Teatrului de care palatul se va despărți prin o frumoasă grădină... și alta spre noul scuar ce se va deschide către actuala stradă zisă a Primăriei”. “Fisionomia exterioară a palatului" urma să fie “una din cele mai frumoase și mai mărețe, prin forma arhitectonică". Scara de intrare se înlocuia cu una "monumentală’ împărțirile interioare nu se schimbau prea mult, decorațiunile prevăzute fiind “foarte bogate". Presat de ieșeni, la 21 aprilie, Ministerul Domeniilor organizase licitația pentru lucrări. O cîștigase arhitectul Mandrea, lăsînd sub prețul devizului (fără atenanse, grilaj, grădini). Terminarea lucrărilor se prevedea peste doi ani. Participaseră și arhitecții Troli, Școlari și Vălescu. Gardul elegant, cu lanțuri de la stradă se dublase cu un ocol din loazbe. Spre a ușura despărțirea de capitală a principelui și a-i înlesni legătura cu familia, prin 1896, se preconiza și un tren accelerat luxos, cu viteza de 70 km pe oră, care să parcurgă distanța București - Iași, numai în vreo 6 ceasuri față de aproape 12, în mod obișnuit. (“Ecoul Moldovei", 1 august 1896). Cu un an în

Palatul și gardul provizoriu (colecția D. Grumăzescu)

urmă, la 7 martie 1895, se experimentase și legătura telefonică București - Iași, pe circuitul telegrafic existent, vorbindu-se "foarte bine".

Observîndu-se ezitările, se vorbea de reîntoarcerea Palatului către Primărie, urmînd a se construi alt Palat pe Copou,"aceasta fiind și dorința principesei”(“Ecoul Moldovei", 24 iulie 1896). Ultima știre revenea apoi mereu în paginile gazetelor locale.

Aflat la Iași, cu prilejul inaugurării Universității, regele Carol

mergea să vadă și Palatul Princiar (22 octombrie 1897). Îl însoțea arhitectul Steriadi. Se declara "foarte mulțumit” și felicita constructorul pentru "măiestria cu care a executat lucrările de artă din sala coloanelor ”.Sala era de o ”splendoare neîntrecută”, așa cum ceruse P.P. Carp, la întocmirea planurilor, zicînd ca "această sală să întreacă în măreție, în unele privințe, chiar sala coloanelor din Limoges (?) “. Încheind vizita, suveranul cerea ca sufrageria să fie mai mare și cu mai multe ferestre. Vechii ieșeni socoteau însă că la reconstrucție se săvîrșise și un mare păcat, desființîndu-se paraclisul - "dărîmat pînă în temelie”- spre a se reprofila galeria. Unii găseau și pricina, gîndind că principele era catolic, iar principesa protestantă...

Totuși așteptata stabilire a principelui moștenitor la Iași, pentru cîteva luni, se amîna cu toate intervențiile gazetelor, membrii familiei

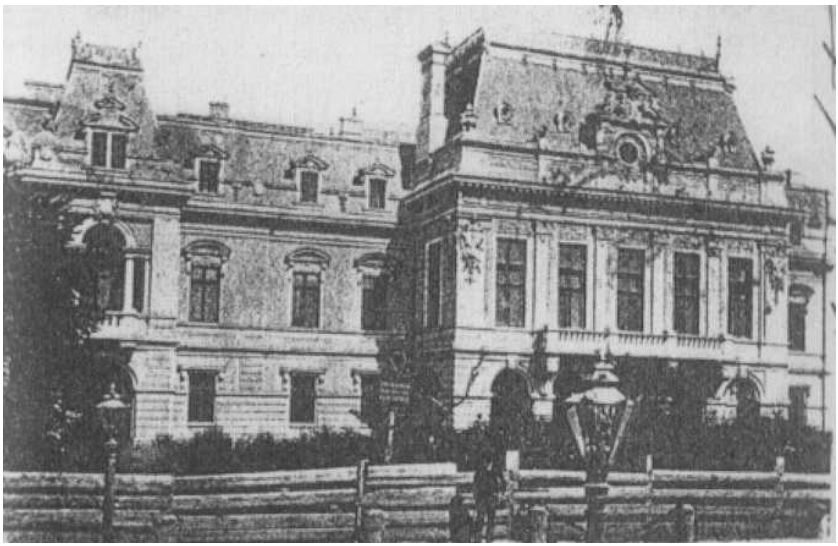

Palatul Principele Ferdinand

regale preferind să locuiască în timpul scurtelor vizite, pe Copou, în Palatul Corpului IV de Armată (casele Cantacuzino - Cozadini, ocupate astăzi de Palatul Copiilor), unde în timpul primului război se va și instala regina Maria pentru doi ani (noiembrie 1916-noiembrie 1918).

În locul regelui se așează tribunalele și armata...

Căutîndu-i un locatar, se găsea tot prin 1906, cînd la insistențele politicienilor ieșeni, se aprobau fonduri pentru repararea și transformarea fostului Palat Domnesc (Administrativ), în Palat de Justiție. Ocupanților acestuia fiindu-le necesar un local provizoriu pentru mutare, li se dădea mult visatul Palat Regal de la Iași.

Gurile rele insinuau că la aprobarea lucrării și la instalarea tribunalului ar fi contribuit în mod deosebit familia principelui, bucuroasă că scăpa de hardughia cu care-o sîcîiau mereu ieșenii.

Elegantele saloane roznovănești- modernizate - se ocupau de Curtea Apelurilor și Tribunalele Secțiilor I și II, cu procesele lor pline de necazuri, dureri și păcatele miilor de împricinați foind pe lungile coridoare și-n jurul clădirii. Pe holuri și prin sălile de judecată puteau fi văzuți marii juriști ai lașului interbelic. Mutate și ele, pentru doi ani, în timpul primului război (1916-1918), localul se ocupa de birouri parlamentare, guvernamentale și comandamente militare, marile saloane găzduind consfătuiri, consilii de război la care participa și regele Ferdinand, locatar al Palatului lui Cuza din strada Lăpușneanu.

Fiind proprietatea statului, după terminarea lucrărilor la fosta Curte Domnească - numită Palat Administrativ și apoi Palatul Justiției - și mutarea tribunalelor acolo, faimosul Palat Princiar ieșean trecea sub stăpînirea Ministerului de Război. Acesta dădea în schimb Palatul Cantacuzino-Cozadini, din bulevardul Copou (potrivit Jurnalului Consiliului de Miniștri din 6 februarie 1919).

Spre disperarea cucoanei Marghiolița, care rămăsese cu un gust amar și tresărea cînd auzea comenzi militare - amintindu-i luarea cu asalt a frumosului ei cuib și năvălirea prin saloane a soldaților, la răzmerița din 1866 - în clădirea iar amenajată și reîmpărțită, se muta Corpul IV de armată. Fostul său sediu din casa lui Dumitrache Cantacuzino Pașcanu, lăsat reginei Maria, în 1916, pentru locuință

se dăruia de înalta doamnă, Fundației Regele Ferdinand, în vederea deschiderii unei școli pentru educația fiicelor de ofițeri. Pe locul liber din față, urma a se clădi localul Fundației (ocupat acum de Biblioteca “Mihai Eminescu").

Luînd pe seamă Palatul Princiar ieșean, noul chiriaș așeza în saloane birourile sale, la etaj locuința comandantului, iar în curtea cu flori, din spate, ustensilele militare, ridicînd apoi acareturi și o nouă zidire (“Opinia", 2 aprilie 1927). Din cînd în cînd, ofițerii puneau la cale cîte un bal strălucitor, transformînd saloanele în sere și pădurici cu bănci, deasupra cărora sclipeau stele albăstrui sau o lună artificială. Covoarele "înăduşeau

paşii", iar vestitele orchestre ale vremii cu Ghiță Borteanu și Ionică Barbu încîntau musafirii. (“Opinia “22 mai 1928)

Ocupat de comandamente române, cît și germane, în timpul ultimului război și apoi de unele servicii ale Armatei Sovietice, după anul 1953 devenea sediul Sfatului Popular Regional - înființat prin legea din 6 septembrie 1950 - (regiunea Iași, întinzîndu-se dincolo de Bîrlad).

Nu peste mult timp răsuna un ecou din vremea Nataliei.

O fantomă roznăvănească apare ziua, în amiaza mare, pe peronul Gării Iași

Era prin iunie 1956, cînd Iosip Broz Tito, conducătorul Iugoslaviei se întorcea dintr-o vizită efectuată la Moscova. Făcînd o scurtă oprire în gara Iași, pînă ce trenul guvernamental se schimba de pe linia largă pe cea normală, răspundea invitației conducerii locale și mergea pe mica estradă înălțată lîngă turnul cu ceas. Piața Gării părea "o mare de capete", cum scria un gazetar. Musafirul devenise simbolul "dezghețului", al mult doritei deschideri spre Europa. Spunînd cîteva cuvinte miilor de privitori ce-i strigau numele, amintea și faptul că este legat de Iași deoarece unul dintre foștii săi tovarăși de partizanat - apărut atunci din mulțime -venise de aici. întors la tren, pe cînd urca în vagon, de el s-a apropiat, ca o fantomă din celălalt veac, un bătrîn octogenar sau nonagenar, uscat și

înalt, purtînd frac și joben, în fața căruia toți privitorii și chiar "păzitorii" se dădeau în lături, neștiindu-i rostul.

Tito în Piața Gării

Sosise dinspre oraș, trecînd prin marea de oameni ca printr-un culoar deschis anume, mulți socotindu-l însoțitor al trenului oficial. Ajungînd la cîțiva metri de musafir, a salutat milităreşte, zicînd în limba sîrbă: "Camarade, sînt ostaș ca și tine. Am fost ofițer in garda regelui Milan și a fiului său, Alexandru, urmașii Obrenovicilor, pentru care «ideea sîrbă» era mai presus de toate. Am fost diplomat și scutul reginei Natalia pînă la ultimul ei ceas de viață, după care m-am retras aici, să-i aduc sufletul acasă, la locul lui de baștină. Am vrut să-ți salut marile tale fapte și să-ți urez Bun venit pe pămîntul sfînt al Moldovei și al reginei noastre, Natalia!”

Vrînd să se înapoieze, Tito l-a prins de braț și l-a îmbrățișat. Întrebîndu-l ce face și cum trăiește, afla că bătrînul viețuise multă vreme schimnic într-o peșteră și trăia într-un fost grajd boieresc. Tăia lemne, pe la oameni, săpa prin grădini și o ducea greu, căci n-avea pe nimeni apropiat. Propunîndu-i să meargă la Belgrad, într-un azil, fără să ezite, bătrînul s-a avîntat în trenul oficial.

Cei de față întrebîndu-se cine era și de unde apăruse, nu găseau nici un răspuns. Unii spuneau că, după grai, părea venit din Basarabia. Cine mai știa în ziua aceea de 23 iunie 1956 despre însoțitorul contesei Rudnik de la începutul secolului? Pe unde trăise - poate, la Dănuțemii Moruzzeștilor, în Basarabia, la Stînca sau în vreo chinovie uitată - și ce făcuse, nu aflase nici chiar povestitorul întîmplării, poetul George Lesnea, strașnic cunoscător al vechiului Iași. Palatul din Stînca nu mai exista fiind distrus în războiul din 1944.

Schimbîndu-i-se și lui destinul, fostul salon de petreceri al palatului roznovănesc trecut Sfatului Popular Regional, era transformat în sală de ședințe unde se făceau planuri și se discuta înzestrarea orașului cu

noi așezăminte și se porneau reparații la vechile monumente istorice căzute în ruine: Cetățuia, Galata, Golia, Sala Gotică de la Trei Ierarhi și altele ce. Sfatul își închinase sediul din Palatul Administrativ, muzeelor, ce aveau să-i aducă noul nume: Palatul Culturii - 1955. Mărind ghinionul orașului care a pierdut o sumedenie de clădiri, pe timpul războiului, într-o noapte din octombrie 1958 era să dispară și sediul Sfatului Regional, aprinzîndu-se etajul superior. .Focul apărut în aripa dinspre Piața Unirii de la un coș - unii ziceau că de la Biroul de Statistică, iar alții presupuneau că de la Cadre, careva dorind să scape de un dosar compromițător - s-a întins rapid în lemnăria acoperișului, dînd iama și prin grinzile "groase cît omul", din tavane. Se stingea prin intervenția rapidă a pompierilor, dar vechile tavane cu picturi, stucaturi și prețioasele policandre cădeau peste covoare, dînd foc și parchetelor. Cunoscîndu-i-se importanța, s-au mobilizat toți constructorii, pentru reparații grabnice. Lipsind planurile inițiale,

Biserica din Roznov-Neamț, refacerea se săvîrșea în unele locuri,

necropola roznovanilor pe baza de amintiri si deductii, cu

sprijinul marilor arhitecți G. Pohrib și Ilie Costinescu. Clădirea se întărea cu betoane și grinzi armate pentru a înfrunta încă mulți ani. Policandrele se aduceau de la Ruginoasa

Prin aceste lucrări clădirea mai suferea un șir de modificări, dintre vechile sale dotări mai păstrîndu-se puține la biserica din satul Roznov-Neamț, ctitorie roznovenească unde se află și cucoana Marghiolița. Merită să fie vizitată, reprezentînd o fărîmă din Iașii veacului romantic.

După multe peripeții și mutări, Primăria se întoarce acasă, pe Ulița Mare - strada Ștefan cel Mare și Sfînt

Istoria, avînd mersul ei nebănuit, în primăvara anului 1970, cînd Sfatul și Județeana se mutau în noul sediu special construit vizavi de Palatul Culturii, după 80 de ani de la prima tentativă, Primăria se așeza definitiv în fostul ei spațiu, cumpărat cu trudă în 1891. Palatul lui Constantin Cantacuzino, în care funcționase pînă atunci, se dăruia presei pentru redacțiile “Cronica” și "Flacăra lașului” devenind Casa Presei.

“La Roznovanu”- cum spuneau bătrînii vechiului Palat - rămînea Primăria și după 1989, în cocheta grădină din față, așezîndu-se de veghe și Vasile Pogor (octombrie 1994), neostenitul și aprigul primar (februarie 1880 - aprilie 1881, iulie 1888 - martie 1891 și mai 1892 - decembrie 1894), sub administrația căruia lașul a fost înzestrat cu acest impozant “Hotel de Ville". Vechiul salon, numit acum Sala Mare, adăpostește ședințele Consiliului municipal și primește adesea oaspeți din toată lumea.

Printre ei se nimereau cîțiva ce aveau să uimească și pe cucoana Marghiolița din Ceruri, care văzuse multe în furtunoasa ei viața, dar

la așa o vizită nici măcar nu îndrăznise să se gîndească.

Aflîndu-se în fosta capitală a Moldovei, cu ocazia Sărbătorilor lașului (inițiate de fostul primar dr. Constantin Simirad, cu sprijinul I.P.S.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, ca o replică a Lunii Iașilor din anii 1936-1937), de ziua Sfintei Paraschiva, în 14 octombrie 1997, la ora 17, îl vizita și Sanctitatea Sa Bartolomeu I, Arhiepiscop de Constantinopol și Patriarh ecumenic, invitat împreună cu Patriarhul Teoctist al României, fostul suveran Mihai I și alte personalități (în total vreo 4oo), pentru cocktail-ul oferit de Primărie. Vizita înalților ierarhi se repeta și sîmbătă 14 octombrie

2000, seara, cu prilejul Sărbătorilor ediția a IX -a. Ce nu reușise dînsa și nici chiar domnitorul Gr. Ghica, săvîrșise zeița Clio aducînd în marele ei salon, în loc de mult dorita izbăvire, chiar pe Patriarhul Constantinopolului în persoană, cu un întreg sobor - ca să nu mai zică nimeni că istoria uită ceva ori nu împlinește toate dorințele.. Alții musafiri și

conducători ai bisericii O fotografie de amintire , ,

ortodoxe din țara și din străinătate participau la recepția de duminică 14 octombrie 2001, ocazionată de a X-a ediție a Sărbătorilor, ca și acelea din 14 octombrie 2002 și 2003. Pe fosta Uliță Mare curgea puhoi de lume, ograda Mitropoliei fiind cuprinsă de valurile mulțimii de credincioși și a grupurilor de turiști români și de peste hotare..

Ascultînd de la ghizi, povestea palatului roznovănesc publicată, parțial in volumul Iașii între adevăr și legendă, mulți își spuneau: Doamne, cîte surprize săvîrșește ISTORIA și cîte locuri legendare, adesea uitate, are Moldova ???

Capitolul 7

Și între Mitropolie și Magazia Miculi erau destule “minunății”

O zidire din Ulița Mare cere îndurare Cerului vreo patruzeci de ani cu turlele ridicate ca niște brațe omenești.

Aceasta era noua catedrala mitropolitană lipsită de acoperiș.

Socotind că țara Moldovei nu era oarecare în lume, Mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache, și-a propus să ridice spre proslăvirea Creatorului și izbăvirea neamului o preafrumoasă catedrală în mijlocul cetății. Așa s-a făcut ca propunerea domnitorului să fie pecetluită de Ioniță Sturza primul domnitor pământean (iunie 1822-aprilie 1828) după suta de ani cu cîrmuitori trimiși dintre aleșii Fanarului (1711-1821) de vizirii înaltei Porți, să semneze la 8 august 1826 hrisovul de înălțare a unei viitoare catedrale mitropolitane. Avea a se ridica, pe locul bisericii Stratenia dărmată cu durerea cucernicilor lor credincioși ce nu-și închipuiau ca un

locaș dumnezeiesc să fie șters de pe fața pământului de mîna omenească și

socoteau că marele Cîrmuitor nu va lăsa împlinită și nepedepsită fărdelegea.

Domnul fiind silit să părăsească tronul după începerea războiului ruso-turc și intrarea lor în Moldova și la Iași la 25 aprilie/7 mai 1828, lucrarea rămasă dorință neîmplinită avea să fie începută abia prin 3 iulie 1833, la insistența Mitropolitului Veniamin Costache și cu bunăvoința generalului Pavel Kiseleff, comandantul armatelor ruse numit președinte plenipotențiar al divanurilor din Țara Românească și Moldova (noiembrie 1829-martie 1834). Conducerea tehnică o avea "arhitectonul" Iohan Freywald din Viena, ajutat mai tîrziu de fiul său Gustav Freywald. Ctitorul dorind ca "maica noastră", a tuturor bisericilor să fie încăpătoare și impunătoare se avea în vedere arhitectura construcțiilor romanice, fără a pierde din atenție nici fosta biserica Stratenia a cărei existență se marca pe o placă așezată în noua ctitorie și nici fosta Academie Domnească ce existase în grădina de la stradă. Lucrarea continuînd după numirea noului domnitor pămîntean Mihalache Sturza (aprilie 1834- iunie 1849) și se aveau în vedere marile catedrale europene.

Atunci cînd era în întregime zidită și acoperită, prin 1839 se constată apariția unor crăpături. Cei doi arhitecți plecaseră încă din 1838. Pentru a se evita dezastrul, arhitectul ieșean Singurov

propunea ca în locul bolții din cărămidă să se construiască una din lemn ce se și ridica prin 1840. Continuînd deteriorarea, iar Mitropolitul Veniamin Costache retrăgîndu-se decepționat din scaun, lucrările sistau. Vineri 23 mai 1857 se producea dezastrul, cupola prăbușindu-se și dărîmînd în cădere și coloanele din interior. Astfel ruinată cu cele patru turle rămase stinghere

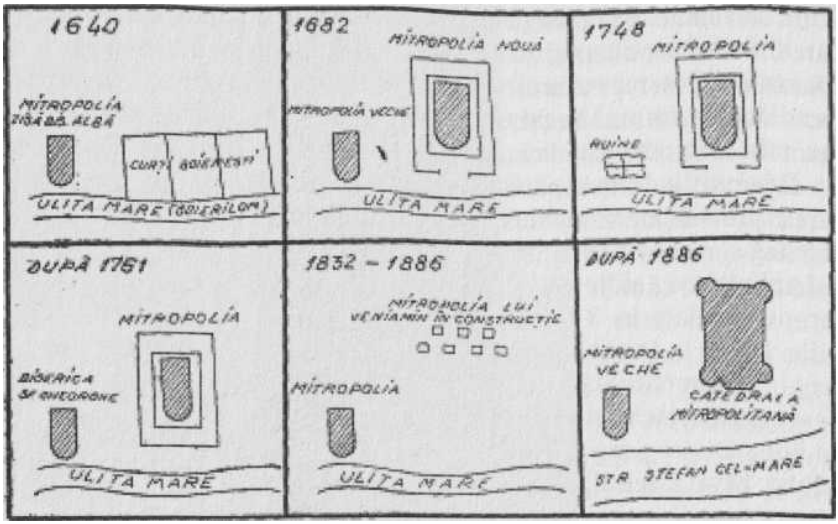

Așezarea locașurilor din curtea Mitropoliei - imagine din volumul

Iașul vechilor zidiri de D. Bădărău și I. Caproșu

stătea părăsită vreo 30 de ani, pînă în anul 1880 cînd se pornea refacerea și se punea a doua piatră de temelie. Conducerea lucrărilor o lua arhitectul Al. Orăscu, iar la 23 aprile/4 mai 1887 se sfințea, lașul trăind

o mare sărbătoare. Epopea monumentului o lăsa istoriei Scarlat Porcescu în bogata

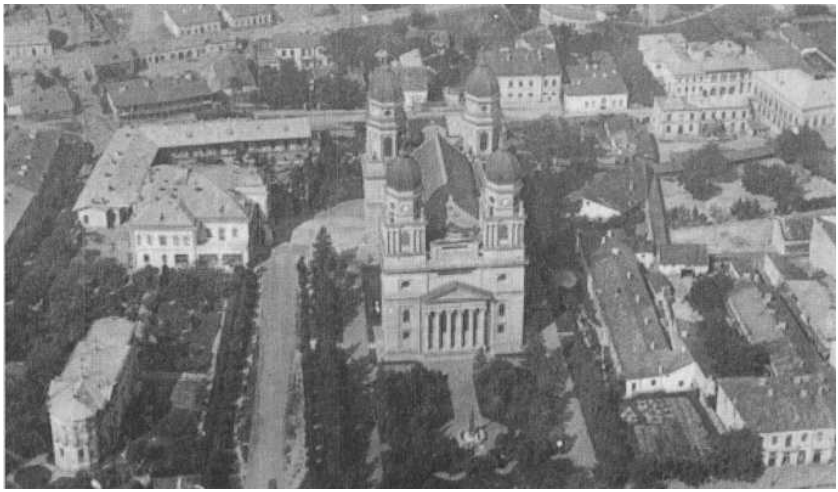

sa lucrare Catedrala mitropolitană din Iași. Pînă la sfințire, slujbele S-au ținut în Mitropolia Veche, ridicată prin anii 1761-1768 de Mitropolitul Gavriil Callimachi. Mai înainte, pe locul ei fusese Biserica Albă. Aceasta a slujit de Mitropolie un timp, dar fiind prea mică, doamna Anastasia a domnitorului Gheorghe Duca, a ridicat Biserica Stratenia (1695), cu același rol de Mitropolie. Aceasta a funcționat pînă în 1766, cînd domnitorul Grigore Ghica a încredințat-o Academiei pentru folosința studenților și profesorilor ei. În ogradă se găsește din vechime Palatul Mitropolitan, în spatele căruia se află două clădiri gemene ridicate după planurile arhitectului Gh. M. Cantacuzino, retras la bătrînețe în incinta Mitropoliei. Acel din stînga adăpostește cancelariatul instituției, iar aceea din dreapta, biblioteca ecumenică D. Stăniloaie.

Ce era odinioară pe locul esplanadei și mai spre centru

Între curtea roznovanilor și ulița Răzoaiei (azi Gh. I. Brătianu), ce-a luat mai întîi numele Primăriei, iar mai tîrziu al fostului primar Gh. Mîrzescu și al criticului Dobrogeanu- Gherea, pe locul actualului parc se păstrau din vechime casele boltite cu un cat și cerdac cocoțat pe șarampoi groși cît stejarul, ca să reziste la zdupăiala tîrgoveților atrași de bogăția obiectelor de artă aduse din toate ungherile lumii. Poposind pe acolo, în iarna anului 1857, un artist, Jean Baldi, oferea iubitorilor de

porțelanuri fine: urne din Pompei, cupe de Herculanum, pocale de alabastru venețian, vase etrusce, dăltuind la comandă și chipurile musafirilor din marmură străvezie.

Pe același rînd, dincolo de stradă, în casele negustorești vîndute prin 1858 de postelnicul Vasile Alecsandri, făcea mare vîlvă după 1880 magazia femeiască Babeta.

Puțin mai sus, își găsise locul la 1846 vestita cafenea a lui Dumitru Karbuzov și magazia opticianului Feldner, cu dulapurile încărcate de ochelari, lunete, monocluri, lornete și mai cu seamă binocluri de

teatru, faimoasele suflături din sticlă, nemțești, după care auzise la Viena că se dau în vînt ieșenii, mari amatori de spectacole, motiv pentru care teatrul cel vechi din Ulița Goliei avea într-o vreme trei trupe: una franceză, alta românească și una germană pentru împlinirea poftei vorbitorilor în această limbă.

Teatrul lui Apollo din Ulița Mare

Schimbînd zidurile unei cafenele din două încăperi boltite își făcea loc prin 1913 și un cinematograf - teatru, numit Apollo, înzestrat ca la carte: cu ventilație, instalație electrică și o fațadă impunătoare de templu antic.

Megieș, chiar la colțul trecătorii spre biserica Sfîntului Dumitru Balș, pe fundacul Pîrlita, cu vreo nouă dughene la Ulița mare și o curte" mare închisă de jur împrejur cu un șir de odăi scunde, avînd cîte un număr pe ușă" se afla vechiul han Pîrlita. Ca toate bisericile

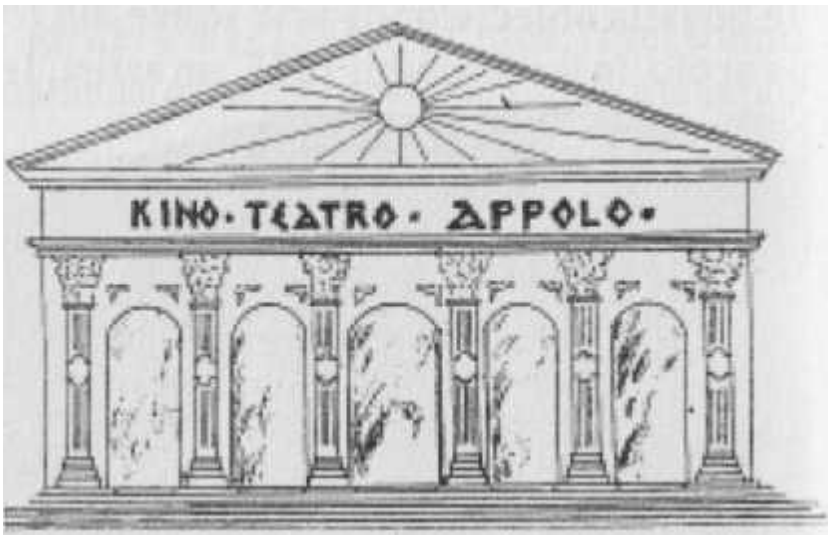

Schiță I. Mitican

strămoșești după zidirea ei prin 1690, urmașii ctitorului-vornicul Ionașcu Balș , cu prilejul reparațiilor după cutremure și incendii devastatoare - ca acel din 1827 - o înzestraseră cu un șir de bolți aducătoare de venituri, zidite la stradă, acareturile mărginașe lăsîndu-le unei ospeții. Memorialistul Vasile Panopol aflase că stăpînul caselor alăturate fusese Toderașcu Balș și le vînduse prin 1797 Consulatului Rus înființat în anul 1782. Un hîtru îi zicea Pîrlita datorită deselor ei potopiri de pălăile iscate prin

vecini sau de la cuhnea cu foc veșnic pe care forfoteau mămăligile și oloaiele cu borșuri și gălușți pentru potolirea foamei oaspeților din toată țara Moldovei.

Mereu prefăcut, pîrlit și iar meremitisit, prin octombrie 1847 localul se recomanda reverențios Ospeția Moldovei, pe limba lată a pămîntenilor și Hotel de Moldavia (cu Leul de aur) pe limba subțire a cuconașilor ce nu citeau din "Albina românească" decît coloanele franțuzite.

Dîndu-și adresa "pe Ulița mare, față în față cu aceea Domnească, pe locul numit din vechime Pîrlita", înștiința toată suflarea călătorilor "pămînteni și străini" despre noile sale înzestrări :sala pentru ospeție, Cabinet de citirea gazetelor cu biliard, slujitori grăitori de limbi europenești și pe deasupra abonamente poftitorilor să li se ducă prînzul și cina direct la domiciliu.("Albina românească" Iași, 9 octombrie 1847).

Strada Ștefan cel Mare - la dreapta dughenele Ghimici (Ghimeș) - 1, iar la stingă dughenele Pîrlita (2) - clădirile mici

În dughenile de la Pîrlita se așeza prin 1868 Librăria modernă "cu nimic mai prejos decît una occidentală" a lui Dimitrie Daniel și Cabinetul său de lectură cu ultimile cărți din cataloagele marilor edituri europene. Prieten al junimiștilor - după cum scria G. Panu -

protector al studenților și susținător al cărturarilor celuilalt veac, pasionatul librar cu sufletul mistuit de dragostea sa nețărmuită pentru cuvîntul scris, închina și ultimul ban cărților mereu reîmprospătate pe rafturile încăperilor de la Pîrlita ori din fața Mitropoliei (1871) sau din Casele Băncii (1888) - în localul fostei Librării Junimea - unde și-a mutat pe rînd nobilul dar păgubosul său comerț. Sărac și flămînd la bătrînețe își încheia viața mijlocitor de interese (misit) pe străzile Iașilor. (Alte amănunte în lucrarea Tradiții ale ospitalității românești - Prin hanurile Iașilor, de C.D. Botez și A. Pricop)

Blocul cu magazinele Romarta de pe locul hanului Pîrlita

Fiindcă în primăvara anului 1869 legendarul nume Pîrlita atrăgea tot atîția mușterii cît și o ceapă uitată în ger, un pezevenchi de hangiu a atîrnat deasupra încăperii ospeției din colțul uliței o firmă cu slovele La drumu de fier, aflate pe buzele tuturor ieșenilor în anul construirii liniei ferate Suceava-Pașcani-Iași. Schimbarea nu părea fără rost căci, peste cîteva zile, fumul lulelelor ieșea pe ferestre și uși mai gros ca la locomotivele ce gîfîiau, abia tîrîind lungile trenuri, zugrăvite cu mare dichis pe zidurile locantei. Cum nici visase hangiul, în vara anului 1870 cafeneaua și "restaurațiunea" La Drumu de feru, din dughenile Pîrlitei gemea de mușterii. Atrași de firmă meșterii străini ai gării ieșene, austrieci și polonezi, se aciuaseră aici, prefăcînd odăile într-un fel de club al "ciocănarilor", unde-și beau tacticoși luleaua și-și sorbeau pe

îndelete berea, lăsîndu-se ischitiți de tîrgoveții curioși să afle chițibușurile carului cu foc și fantasticele drumuri de fier, desenate în tablourile rînduite pe pereți, ca la biroul tehnic al inginerilor din otelul Binder. Ca să le facă plăcere oaspeților străini, un cîine pus pe o balanță, mișcîndu-se dintr-un capăt în altul, provoca rotirea unui rotisor cu hălcile de carne așezate la fript. Făcea treaba cu sîrg, căci unii dintre clienți, încîntați, îi dădeau și lui cîte-o bucățică rămasă de la ospăț.

Și mai modernizat, după plecarea meșterilor ce aduseseră trenul pe valea Bahluiului - la 1 iunie 1870, locanta devenea Casino de Pârlita, dispărînd apoi pentru o vreme, căci în februarie 1876 vestitul local se vindea la licitație pentru îndestularea erezilor defunctului proprietar. După 1904 hotelul deschis înre zidurile fostului han, la care se ajungea cîrmind din Ulița Mare “într-o ulicioară" - cum scria Wilhelm de Kotzebue, consulul Rusiei, în romanul Lascăr Viorescu - dar cu intrare și prin strada Ștefan cel Mare nr. 21 (cam pe locul Farmaciei nr. 4 din anii 1980), purta numele patriotic Dacia. Ca să fie în tonul cerințelor vremii, golurile vechilor bolți de la stradă se închideau cu ferestre și uși.

În ogradă se aciuase chiar și o trupă de teatru, întinzîndu-și scena peste colacul fîntînii, largi și prăpăstioasă, pînă într-o zi, cînd, de atîta sbînțuială pe scîndurile putrezite acestea pocneau și artiștii dispăreau în adîncuri, uimind spectatorii cu știința lor de a se face nevăzuți spectacolul căpătînd astfel un final tragic.

În grădina hotelului condus de Filip Schiller a jucat mult timp trupa de varieteu a celebrului actor Leopold Kanner, pe texte scrise de profesorul Helman (Teatrul evreiesc din Iași)

Aceeași curte dinspre biserica Sf. Dumitru, trecută Marelui Cartier General al armatei Române, din primul război mondial, adăpostea Tipografia Versuri și Proză, tiparnița gazetei de front “România”, editată de un grup de scriitori între care Mihail Sadoveanu (redactor șef adjunct), Octavian Goga, Ion Minulescu și alții, concentrați. Aveau redacția pe strada Lăpușneanu, în clădirea veche a cinematografului Tineretului de mai tîrziu, dar petreceau multă vreme și-n tipografie, printre zețari și tipografi cu care puneau articolele în pagini și făceau corectura, gazeta aflîndu-se sub paloșul cenzurii militare. Într-o astfel de deplasare îl întîlnea pe

Sadoveanu, în fața tipografiei, George Lesnea, cum avea să povestească tăifăsuind “prin Veac", într-o convorbire cu Grigore Ilisei. Altădată îl vedea tot acolo pe Octavian Goga
“Mergea împreună cu Mihail Sadoveanu. S-au oprit în fața clădirii ziarului România, care își avea redacția într-o clădire, care a rezistat pînă astăzi, vechea clădire a hanului Pîrlita, hanul

diligențelor. Stă în picioare și acum și are niște pivnițe imense. În timpul războiului se stabiliseră acolo tipografia Versuri și proză și tipografia Armatei. ” (Gr. Ilisei, Cu George Lesnea prin veac, editura Eminescu, 1977)

Rămasă după război, cu toată avuția, ziaristului Alfred

Hefter, vechea ospeție devenea Institutul de Arte Grafice, Versuri și Proză în care s-a editat, cîtva timp și gazeta "Lumea".

O descrie și D. Moruzi, ba și Panopol - vechi cronicari ai Iașilor și o pomenește și Mihai Sadoveanu în Hanul Ancuței. Toate aceste înzestrări dispărînd la alinierea străzii și apoi la transformarea sa în bulevard, a rămas doar biserica ce mai păstrează vreo 8 plăci încastrate în pereți cu ocazia reparațiilor din anul 1900. Aparțin vechiului cimitir și pomenesc numele cîtorva membri din renumita familie a Balșilor, implicați adînc în istoria Moldovei.

Și așa am ajuns în fostul “City” al Ieșilor

Nestînjenite de alte negoțuri, pe trotuarul mai larg dintre Mitropolie și dughenile Hanului Ghimici (zis și Ghimeș și Concordia prin 1868, iar apoi Victoria), așezat pe colțul Uliței Princiare a domnitorului Mihalache Sturza - numită și Lozonschi și apoi Cloșca - se înșirau zărăfiile strașnic ferecate și veșnic oblonite ale marilor bancheri M. Vexler (nr. 44), I. Meyerhoffer (nr. 40), L. Kahan (nr. 38). Toate cu tavanele odăilor din piatră boltită pentru pază împotriva incendiilor, ce nimiceau una două ulițele și prefăceau în scrum casele din lemn. Pînă la pîrjolul din 19 iulie 1827 ce a ars întreaga Uliță Mare, pe locul lor se înălțau casele boierilor Costăchești, Pălădești și Callimachi, care n-au mai fost refăcute.

În fața zărăfiilor foiau puzderie de misiți și zarafi ambulanți, păzind averea împrăștiată pe mesuțele verzi cu "cogemite lacăt” la sertarele încărcate de monde străine, pentru trebuințele celor voiajori. Serveau

drept case de schimb, ca și micile gherete apărute după 1992 pe toate străzile. Numai că în loc de dolari, lire, franci sau euro ofereau lei, icosari, irmilici, zloți, parale, carboave, ruble, napoleoni și tot soiul de pitaci, vînturați, zăngăniți și nineriți de mîinile lor subțiri, deprinse să prețăluiască aurul doar dintr-o cumpănire.

La stînga, trotuarul fostelor zărăfii (foto: I. Mitican - 1960)

Între Mitropolie și strada Princiară era City-ul Eșilor, spre care se buluceau dis-de-dimineață și pînă seara, începînd de pe la jumătatea celuilalt veac (1860) un alai pestriț de bătrîni evrei, purtînd pălării înalte pe cap și anterie negre, roase pe la coate. Îmbiind trecătorii cu voci răgușite, să facă alișveriș, prefăceau mărunțișul ce le năpăstuia buzunarele, în galbeni noi și zimțați, iar pe aceștia în parale de cumpărături sau alte monede bune pentru tîrguielele de peste granițe.

"Acolo în spațiul acela mic, cuprins între Mitropolie ce străjuește cu clopotele ei, care au sunat din înaltul turnurilor atîtea ore fatale sau vesele, și pînă lîngă fosta librărie a lui Șaraga, de dimineața și pînă seara fie pe ploaie, fie pe viscol, pe orice anotimp e o neîncetată mișcare, o neîntreruptă goană, o veșnică neliniște. Dealungul străzii, deoparte și de alta, comptoarele și zărăfiile obscure își deschid obloanele, și în jurul meselor cu marmora mîzgîlită de infinitul cifrelor, figuri ciudate se adună și pun la cale ca niște conspiratori cotidianele afaceri. Wertheimurile se deschid și muzica delicioasă a banului sună sonoră, rostogolit pe marmure, fiecare

cu nota lui, aurul clar ca un cristal, care se sfarmă, argintul mai coperit, și mai discret, nichelul mat și ca învăluit de o surdină. Hîrtiile foșnesc mătăsoase și dulce la pipăit, ușile se deschid și se

închid, ochii se aprind sub gene, licăresc ori se acoper potolit mîna ce dă tremură, aceia ce primește se închide ca un clește și operațiile merg necontenit. De pretutindeni, spre centrul acesta ca atrași de un magnet nevăzut, din nenumăratele străzi și fundacuri, roesc o lume aparte de misiți, adulmecînd ca prepelicarii. Apar, se măsoară, se ghicesc, se apropie, doi cîte doi, trei cîte trei și conciliabilele nesfârșite încep, gesturi de convingere se schițează, nasuri întrebătoare se arcuiesc peste punctul negru al gurii, glasurile urcă apoi grupurile se sfarmă, se destrămează ca să se formeze mai departe. Unul cu laibărul umflat după dînsul dispare la un colț de stradă ca o pasăre grăbită, altul ducînd un plumb la gură înseamnă într-un carnet soios o dată. O mînă vîntură carboave, mai mulți atrași ca de aceiași putere nevăzută grăbesc spre un buletin afișat... ". Acolo în Ulița Mare, în imperiul cifrelor scrise și șterse necontenit pe marmura sau mușamaua meselor, cum își amintea Dimitrie Anghel (Cifre) "nimeni din acești veșnic rătăcitori pe asfaltul spațiului acela strimt, nu bagă de seamă curgerea anilor, nu știe de e frig sau de e cald, de plouă sau de viscolește, căci banul lucitor îi cheamă și îi duce ca pe niște halucinați în voia întîmplării." Vuietul și veșnica forfotă a celor cîteva sute de "bancheri"în caftane și pălării cu stramel se potolea doar la vremea prînzului, cînd stăpînii marilor bănci, M. Wexler, L. Meyerhoffer, M. Daniel, I. Neuchotz, A. Byck, I. Fischer (1870) ieșeau din bezna gherghirelor. Urmăriți și admirați de ochii jinduitori ai umililor discipoli încremeniți la mese, stăpînii finanțelor ieșene se îndreptau cu pași măsurați către o margine mai goală a străzii, departe de toți curioșii, fugăriți printr-o fluturare din mînă, spre spate. Amestecînd bărbile, șoșoiau cifre și procente abia primite prin telegraf de la băncile străine rosteau nume și cereri pentru galbeni, hotărau mezaturi și se despărțeau tăcuți, vînturînd mînecile caftanelor încinse cu brîie de mătase neagră, întorcîndu-se apoi grăbiți în comptoarele lor între Wertheimuri uriașe și lăzi încătușate. Clinchetul argintului și aurului, de pe tarabe și strigătele disperate ale bătrînilor ce-și înghițeau în cafeneaua de peste drum, coltucul de pîine, însoțit de-o coadă de scrumbie sau cîteva măsline uscate, doar dacă avuseseră dever, huietul continuu de iad înceta ca prin minune seara cînd ‘‘bancherii străzii" și adunau iute comoara și se trăgeau cu săculețele de piele în taina bolților întunecate. Bîjbîind, cu un capăt de luminare într-o mînă, le depuneau înfricoșați pe fundul cuferelor pecetluite și

încuiate cu șapte lacate, după ușile grele ale zărăfiilor.

Semnalul retragerii îl dădeau clopotele. Bătrînele clopote din turlele voevodale care potrivit autorului rîndurilor de mai sus D. Anghel, la ceasul vecerniei ieșene "plîng, se tînguiesc, se chiamă, cum nu le-am auzit nicăeri în altă parte. Sunete grave pornesc coperite, călătorind parcă prin apă se ajung cu altele, se-nfrățesc, se împreună, pentru ca să amuțească și să reînceapă iarăși într-o armonie surdă, într-un murmur confuz."

Sunetul lor în amurg răsuna ca o simfonie, emoționant redată de tînărul tipograf George Lesnea în poezia "Vecernie" din volumul "Veac tînăr" (anul 1932):

"De funii lungi urnite, mereu ca de căpestre

Rup clopotele pîrtii și dîre fac pe cer,

Iar dangătele grele s-aruncă pe ferestre, Și pier căzînd în zare și iar se nasc și pier."

Rămași de pază lămpilor de pe străzi, fanaragii și culucii se căutau înspăimîntați prin cotloanele și gangurile străzilor, sfîșiind disperați liniștea de mormînt a nopții cu strigăte disperate: Raitaaa!

Meseria de zaraf sau schimbător de bani - vînzător și cumpărător de bani și împrumutător era veche în Moldova, apărînd odată cu purtarea productelor dintr-o parte în alta a hotarelor. După întărirea așezărilor sub Alexandru cel Bun (1400-1432), Moldova intrase în ochii negustorilor la Suceava, la Ieși și-n alte părți instalîndu-se sumedenie de negustori armeni, greci și evrei. Primii se ocupau mai mult cu comerțul de unde termenul"arman"- sinonim cu negustor -, grecii mînuiau banii de unde termenul de "grec" dat celor cu asemenea ocupații, evreii fiind pe atunci mai cu seamă doctori și meseriași. Pentru a pune oarecare rînduială în direcția aceasta Moise Movilă - Vodă hotărîse pe la 7130 (1631) ca negustorii din capitala Ieșilor să nu mai dea bani cu împrumut, iar poftitorii de bani străini, să ia de la Visteria Moldovei, fără a mai da baș (agio) sau comision ca la zărăfiile numite pe atunci și trapezitae de la cuvîntul masă (masa zarafului, (ele avînd sediul pe strada Ghica Vodă numită pe atunci Trapezănească - a schimbătorilor - (C.

Cihodaru, Istoria orașului Iași). Dezvoltarea economică de după 1830 înmulțea cerința zărăfiilor, țara fiind plină de felurite monede.

Din Ulița Trapezănescă se mutau în colțul Uliței Mari, unde s-a înființat Piața Unirii pe care o imortaliza Dimitrie Anghel: "În fața Traianului, de mult era o clădire veche ce ținea colțul, cu bolți sonore, răzimate pe stîlpi de piatră, cu uluce vechi, stropită de toate noroaiele, mânjită de toate intemperiile naturii. Acolo sub bolți, pe scările roase, de cînd țin minte, evrei în laibăre înverzite țineau tarabe de schimb și un veșnic zuruit de

Clădiri din capătul Uliței Ghica Vodă - colecția V.

carboave, purtate dintr-o mină în alta cu o dibăcie de prestidigitator spuneau trecătorilor felul ocupației acestor cinstiți negustori. ”

Mai tîrziu se instalau pe la mijlocul Uliții Mari între Mitropolie și colțul străzii Lozonschi (mai ales marginea dinspre apus). Loc însemnat pentru zărăfie fiind și Tîrgul Cucului (M. Romașcanu).

Existînd obiceiul, barbar, ca banii de aur sa fie piliți sau subțiați cu acid azotic de la 22 mai 1834, în timpul domniei lui Mihail Sturza s-a hotărît obligativitatea cîntăririi acestora cu “piatra visteriei”.

Haosul se curma prin Legea monetară din 1867, care a introdus

monede naționale si relații obligatorii de schimb, motiv pentru care zărăfia a pierdut din importanță. (Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monedelor naționale, sancționată la 14/26 aprilie 1867 și aplicată de la 1 ianuarie 1898).

Banca Naționala înființată în anul 1880 definitiva toate problemele.

Nevoia mare de bani pentru propășirea rînduielilor țării, cerînd capitaluri însemnate zărăfia luase rol important in timpul domnilor pamînteni începînd cu Ioniță Sturza și continuînd cu urmașul său Mihail Sturza. Mulți zarafi erau evrei veniți din Polonia și Austria, care puneau la bătaie capitalul lor sau împrumutat de la coreligionari din Austria și Turcia, cu dobînzi relativ mici.

Unul dintre ei, care s-a înșurubat puternic încă de pe la 1819, era Michel Daniel. Născut la Iași și-a deschis o zărăfie de schimbat banii, prin octombrie 1816.

Intrînd în afaceri și feciorii I. Ch. Daniel și D. Daniel de la 1 aprilie 1840 zărăfia Michel Daniel implicată și în comerț cu efecte, expediții, comision și activități bancare internaționale, devinea Michel Daniel și Fii, redusă din aprile 1846 numai la M. Daniel

și Fiul, după eliminarea fiului mai mic. Firma rămînea apoi lui I. Ch. Daniel, după ce bătrînul Michel trecea în cele veșnice prin noiembrie 1847.

I. Ch. Daniel considerat “țarul economic și financiar al Moldovei" era susținut de marele bancher Rotchield, care l-a ajutat să iasă dintr-o mare încurcătură financiară Stăpînea vreo 15000 de hectare pămînt. Era un om deschis, frecventa locantele și fusese înnobilat de caimacanul Neculai Vogoride cu rangul de spătar, funcție importantă ce nu se mai dăduse nici unui evreu pînă la el.

Întîiul bancher al Moldovei ședea în casa

„primului teatru ieșean”?

Potrivit unui istoric al zărăfiei, Daniel locuia în mult căutata clădire a primului spectacol de teatru în limba română din Iași.

“Casa în care ședea dînsul - în Strada de Jos (numită apoi C.A.Rosetti) -era cu 100 de ani în urmă o clădire teatrală, construită de hatmanul

Costache Ghica după îndemnul lui Gheorghe Asachi și al lui Veniamin

Costache" (M. Romașcanu).

Informația o transmitea și Călăuza Iașilor

redactată de eruditul cercetător istoric Gh. Ghibănescu notînd “Casa logofătului Balș (str. C. A Rosetti) azi fundațiunea

Casele Daniel - (foste Kogălniceanu și Balș)

Daniel, unde s-a jucat întîia oară teatru românesc în 1817 de Gheorghe Asachi, cu elevii săi de la școala de inginerie hotarnică...". Aceasta se întîmpla

probabil după spectacolul dat în 1816, Gh. Asachi înființînd un adevărat teatru.

În ea I. Ch. Daniel și murea în septembrie 1902, încheind un capitol însemnat din finanțele ieșene deoarece instituția sa apoi dispărea. Clădirea era bătrînă cu un etaj adăugat vechii construcții. Ascundea subterane mari prin care scriitorul Mircea Radu Iacoban avea să se se plimbe cu barca înaintea demolării. Intrase prin casa principală și

ieșise prin zidirea alăturată cu rondă (fostă Kogălniceanu).

Întemeietorul băncii, Michel Daniel lăsase o avere de de vreo 40000 galbeni și o amintire controversată, despre modul cum a obținut prin anul 1835 statornicirea

evreilor sudiți in Moldova A fost descrisă de contemporanul C.A.Kuch și preluată de C. Bobulescu în Fostul palat domnesc al lui Mihai Sturza și reprodusă de autor în volumul Din Tîrgul Cucului în Piața Unirii.

Ținîndu-le hangul, pe la 1870, în preajma bancherilor, pe Ulița Mare, de la strada Golia și pînă la Palat, se cuibăriseră și vreo 20 de giuvaergii și tot pe atîtea orologerii. Fiecare avea ceasul și "oara" sa în fereastră, cu toată probozeala gazetelor revoltate că nu arătau toate la fel, nici între ele, nici cu acel de la Mitropolie, după care se conducea tot orașul deși ceasornicarii timpului se plîngeau că nu se pot lua după “hodorăgitura Mitropoliei", pe care o mîna cum credea Ionaș - ornicarul fără să țină seama de orologiul astronomic din laboratorul de fizică al Academiei.

...Ne oprim și la Curtea Domnitorului Mihail Sturza

Foiala rădvanelor domnești și a înalților dregători pe strada de astăzi Lozonschi, în care se afla palatul domnitorului Mihai Sturza (1834-1849) și se chema Ulița Princiară, atrăsese prin preajma ei cele mai luxoase magazii (magazine), băcălii și marșandării. Fuseseră ridicate din cenușa focului ce mistuise la 1827 renumitele prăvălii de tabac, ceasloave și hîrtie precum a lui Kir Anastase Gani și topise magaziile lui Brancovici și Radovici, din care înălțatele doamne ale Curții domnitorului Ioniță Sturza își tîrguiau borangic, săpon, "rătund de mosc", mirodenii cordele și conduri țesuți cu fir de aur - cum se mai vînd acum prin bazarele marelui Istanbul - iar Dumnealor preafericiții boieri divăniți își luau parfumuri de stropit bărbile.

Vizavi de Ulița Princiară, nu departe de Pîrlita, se fălea, pe la 1847, Anton Sehak cu bogata lui librărie, gata să învelească capitala în hîrtie filigranată sau pînzată pentru cancelarii, hrisoave, sau pentru desemnuri și planuri hotărnicești și dispus să înzestreze pe cei doritori și cu cîte un compas, un termometru și ceva instrumente inginerești.

Luînd mușterii renumitului cafegiu Nocoletto - care îndulcise pe mucenicii Eteriei, iar spre bătrînețe pusese la cale un Cazino cu confiserie, pe ulița zisă a lui Bogdan - stăpînul casei unde s-a așezat mai apoi Eforia, Agia și la urmă Primăria (strada de azi Gh. I. Brătianu) -, eleveținul Felix Barla deschidea și el o Confiserie (Cofetărie) și Marșandă de mode. Instalată la nr. 816 din Grande Rue, înnebunea tîrgoveții anului 1841 cu dulceață de ananas, bomboane, cofeturi și modiste "aprinzătoare" ce însăilau și după ce au capele și bonete sub privirele aținate ale clienților în fracuri. Smonite de marfa lui Barla pentru "răcorit stomahul și de aprins inimele: înghețată și modiste", cum își amintea nostalgic, Mihail Kogălniceanu scriind Tainele inimii, în fața confisăriei își înșirau echipajele mai toate frumoasele capitalei, însoțite de cavaleri galanți și ofițeri cu săbii aurite la cingătoare. Aici se întîlnea” toată societatea Iașilor, alergînd după scaune” cu nu mai

puțină rîvnă decît după posturile statului” potrivit aceluiași ironic observator.

Cofetăria și atelierul de mode ale nefericitului cofetar ce a introdus la Eși "biscotele, lisele, pastilele, dragelele, pralinele, caramelele, oranjadele și limonadele" (Tainele inimi), înfruptînd cu zaharicale pînă și pe bătrînii deprinși pînă atunci să ronțăie alune, nohot sau migdale și sîmburi de zarzăre și să înfulece pe săturate gogoșelele cu povirlă și plăcințele plesnind de brînză și stafide, ca multe alte prăvălii de pe ulița Mare, se trezea într-o zi din anul 1844 cu zaharicalele și modistele fără acoperiș, sub cerul liber.

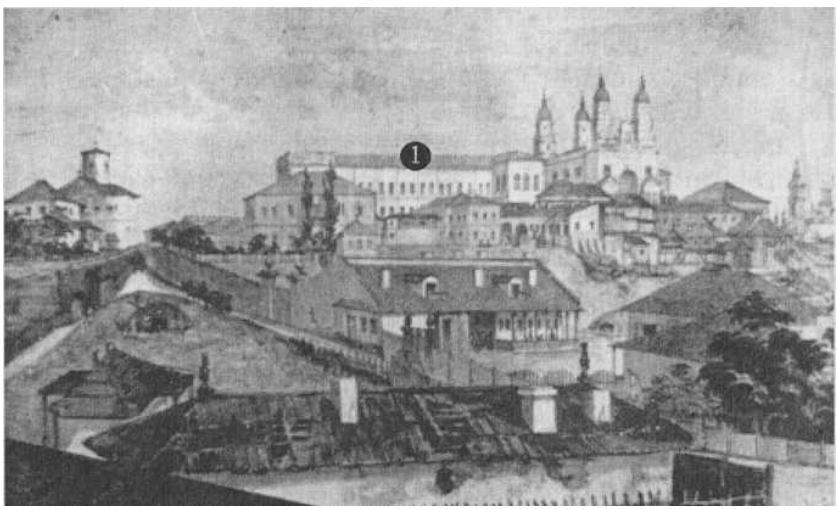

Palatul Sturza (1) văzut din spatele Mitropoliei (1845 -1. Rey și P Miiller)

Înspăimîntat că i se va aprinde mîndreța de palat abia sclivisit, de la acoperișurile șindriluite ale vecinilor ce luau foc una-două și dintr-o scînteie, după pojarul din 20 iulie 1827 ce prefăcuse în cenușă aproape un sfert de tîrg, domnitorul Mihail Sturza a cerut supușilor să-și tăbluiască îndată casele cu tinichea, potrivit rânduielilor mai de mult statornicite, - Cofetăria era chiar in preajma Uliței Princiare.

Cum aceștia nu se prea îndemnau la asemenea treabă costisitoare, domnul s-a hotărât într-o zi să purceadă chiar el cu hatmanul și pojarnicii la îndreptarea și modernizarea Uliței Mari, răsturnînd

toate acoperișurile păcătoase, Ca să nu se mai ivească vreo pricină de pîrjol în viitor, prin anaforaua din 3 martie 1849 aplica un "straf" (amendă), de 1-7 sorcovăți, chiar și celor ce îndrăzneau să se preumble pe uliță duhănind- cu țigările sau ciubucele aprinse - "putîndu-se din acestea a prilejui o primejdie de foc, ferească Dumnezeu"

Îmboldită de domnitor, Eforia (Cîrmuirea capitalei sau Primăria de atunci), îndemna și ea dughengii să-și zidească prăvăliile mai ales din piatră și cărămidă boltită, pentru apărarea avuției de furia pălălăilor și prevenirea extinderii acestora în caz de apariție

Așa s-a făcut că peste cîțiva ani străzile centrale sa fie mărginite de două șiraguri de bolți pietruite, ca pereții unui tunel.

Fiindcă la paguba domnească și aceea cerească, trimisă la țanc de Sfintul Ilie, ca un potop, se mai adăugase și paguba pricinuită de berbanții ce-și rotunjeau burțile cu bomboneturi pe datorie și plata la Sfintul Așteaptă, cum recunoștea mîhnit unul dintre musafiri, (Mihail Kogălniceanu) - pe la Sfintul Gheorghe 1845, faimosul cofetar, ajuns la ananghie, închidea pentru o vreme cazinoul, înstrăinind și via de la Nebuna, ca să încropească parale pentru o nouă prăvălie, pusă pe roate prin 1847, cu două etaje, boite și acoperiș neaprinzător din tablă. Chivernisit și stăruitor, pe la începutul anului 1850 își deschidea negoțul cu bomboane și sirop de ananas ceva mai la vale, în casa cea nouă "cu antrelele mari și ferestre largi", împodobită "cu oglinzi mari', cu "bufeturi demahon sculptate, cu mobile de catife", astfel încît Ieșii să nu aibă "nimica de pizmuit luxului cofetăriilor Parisului și Vienei", după părerea aceluiași vizitator: Mihail Kogălniceanu. Atelierul de marșanderie și confetărie trecea pe seama feciorului mai nimerit să măsoare și să strîngă mijlocelul vizitatoarelor. Prin 1853 locul i-l lua o magazie de straie gata.

Falnica Uliță Princiară ridicată la acest rang după sosirea din Istanbul a fostului vistiernic Mihalache Sturza, uns domnitor și primit cu mare alai pe Ulița Mare și condus cu aclamații pînă în poarta casei părintelui, Grigoraș Sturza, unde se așeza (aprilie 1834), se întorcea în anonimat după luna lui mai 1849, cînd domnitorul auzind vestea mazilirii o părăsea plecînd grăbit, înainte de a deveni publică. Chipurile spre Focșani, în inspecție, dar de fapt

în emigrație. Răspîntia răsuna de fluierăturile și

strigările neprietenoase ale acelora pe care îi nemulțumise și, aflînd evenimentul alungării de pe tron, îl petreceau răzbunători.

Palatul Sturza, transformat în Seminar

Retras la Paris și Baden-Baden, unde construise o biserică și locașul vieții viitoare, avea ocazia să-și mai revadă palatul, doar pe din afară, cu prilejul alegerilor pentru Scaunul Moldovei din decembrie 1858- ianuarie 1859. Locuia la cucoana Marghiolița Roznovanu. Dorea să fie reales Domnitor. Clădirea zăcea pustie, căci urmașii nu se înțelegeau de la moștenire și-l locuia din cînd în cînd, nerecunoscător, feciorul Grigore. Preocupat de probleme tehnice, acesta încerca modele noi de biciclete, contrabasuri, violine asimetrice și făcea primele construcții de planoare, punînd un slujitor să le încerce de pe gardul Mitropoliei sau de pe acoperișul clădirii, după cum își amintea Radu Rosetti (1875). Înălțînd un turn de lansare la moșia Cristești, lîngă Pașcani, făcea încercări publice, sprijinit de profesorul de gimnastică Spinzi (Spinți) cu locuința în Păcurari (pe strada Spinți de azi). Una dintre încercări intra în istorie, căci prinzînd un vînt bun, pasărea cu aripi de lemn se ridica în înaltul cerului și zbura pe deasupra văii Bahluiului, ajungînd la Uricani, unde cădea peste o casă. Văzînd arătarea cu pilotul tuciuriu (un țigănuș), lumea a luat-o drept minune cerească, aducînd preotul, făcînd slujbe, pînă ce a sosit în goană inventatorul să-și recupereze “opera" și pilotul smolit, socotit de oameni puiul lui

Scaraoțchi, pregătindu-se să-l ardă. Din cauza acesor preocupări, Palatul Domnesc devenise „aerodromul din strada Lozonschi". Experiențele intrau în istorie, Dicționarul cronologic al științei și tehnicii universale socotindu-le ‘‘prima încercare de zbor cu planorul în țara noastră și una dintre primele din lume". Intrînd în politică, făcîndu-și un palat pompos la București, preluat de Ministerul de Externe, bătrînul palat ieșean rămînea de izbeliște, cu ușile și ferestrele zmulse de vînt și scîrțîind noaptea sinistru. Lipsit de locatari, îl cutreierau stîrnind liniștea bufnițelor, diferiți spărgători, cu dălți, ciocane și șpăngi, cercetînd pereții după tainițe în care zgîrcita doamnă Smaranda Sturza și-ar fi ascuns averile înaintea fugii din mai 1849. Treaba asta avea să o facă și fiica ei, Maria, la moartea mamei, în 1885 (după ce soțul murise în 1884), aducînd de la Paris la Baden-Baden un specialist să spargă seiful cu aur și bijuterii ascuns în pereții palatului sturzesc de acolo. Astfel părăsit, fostul Palat Domnesc se vindea, în anul 1885, pentru Seminarul ‘‘Veniamin Costache”. Istoria juca un renghi ctitorului care-1 persecutase pe Mitropolitul Veniamin Costachi, silit să se retragă din Scaun, dar se reîntorcea glorios cu numele așezat pe frontispiciul clădirii (acum Facultatea de Teologie Ortodoxă).

Pe aici se găsea și prăvălia lui Neculai Ioan

Ceva mai sus vizavi de strada Lozonschi - cum se chema după desființarea curții lui Mihalache Sturza - se afla și dughiana faimosului negustor Neculai Ioan.

Avea tot felul de mărfuri, înfățișînd cărți, brașovenii, violine, flaute, de abanos și de cocos, chitare alămuri, armonioce și chiar băcălii. Negustorul se mutase aici de la Sfîntul Gheorghe 1875 și era prieten cu bădia Ion Creangă.

Socotind că și lui Slavici nu i-ar strica prieteșugul cu dughengiul dispus să-i desfacă tipăriturile, la 21 octombrie 1878 autorul Amintirilor i-1 prezenta '."Stimabile frate Slavici chiar acum scriu în dugheana unui negustor cinstit din Iași, anume Nicolai Ioan de care aș dori să avem măcar vreo zece mii în Iași."

Scriindu-i lui Slavici nu-i uitase nici pe ceilalți prieteni bucureșteni Vă salut cu drag și vă așteptăm de aniversarea Junimii. Salutări d-lui Eminescu. Arătați vă rog, respectele mele, d-lui Maiorescu și la toată familia, Iară D-vstră personal vă mulțumeasc de mii de ori și vă rog a mai povățui pe copilul meu, care știu că vă supără din cînd în cînd. Al D-tale cu inimă și cu suflet. Creangă."

Tot peste drum de Ulița Princiară, dar mai sus, cam după colț, se ațineau în veacul trecut bolțile orientale, cu pereții tocmiți parcă din covoare persane și lanțuri de mătănii. La poalele lor, pe trepte marmorate, fumegau alene jertfelnice cu lemn aromat și se înșirau amfore și pocaluri uriașe, pline de lulele, ciubuce și imanele, cît și chisele filigranate pentru tutun, alături de stive de ciubuce încrucișate și arme heraldice. Întîmpinați cu temenele de stăpînii lor, alde Melidon Melidonescu,

vizitatorii erau mai întîi poftiți să afle tihna divanurilor orientale și să guste, pe îndelete, o cafeluță parfumată, turnată din felegeanul cu ceșcuțele rînduite ca și puii la cloșcă. Luxul lui Melidon îl întrecea doar magazia vecină cu “prezenturi” a lui Filip, în care ochii musafirilor nu mai știau pe ce să se oprească, furați de strălfulgerările policandrelor din cristal și a porțelanurilor de Saxa sau de Sevres, sclipind în uriașele oglinzi venețiene din fabrica lui Salviatti, vestită pe canal Grande și "aduse cu mari primejdii și

Casele Schnurer (lingă bloc) cheltuieli' (D. Moruzi).

În casa alăturată a lui Schnurer își instalase biroul de avocatură și locuința, în toamna anului 1871, după căsătorie, Iacob Negruzzi dînd veste si la gazete. Lucrînd și la redactarea "Convorbirilor Literare", casa era vizitată de junimiști, aici sosind scrisorile și manuscrisele colaboratorilor. Se muta din strada Petru Rareș, unde sosiseră poeziile lui Mihai Eminescu.

Locul unde eroul lui Costache Negruzzi a cumpărat pălărie nevestei

Tocmai la colț cu Ulița Golia (azi strada Cuza-Vodă), după un șir de dughene joase - între care se aflau și acele înlocuite de frumosul bloc Kiesser - unde-i acum librăria Mihai Eminescu - se însoreau vestitele bolți ale logofătului Dimitrie Cantacuzino, închiriate și apoi cumpărate de faimoasa modistă Nina Guneault (1852). În ferestrele lor, madame Nina înfățișa trecătoarelor renumitele capele "capriţioase clădărie de pene, flori și cordele", la modă prin anii 1840, dintre care provințialul Costache Negruzzi tîrguia una pentru venerabila sa consoartă.

Dughenile Madame Nina

Tot în bolțile acelea se muta din ulița Bucșinescu și legătoria de cărți a lui David și Ihil Șragher (părintele lui Samoil și Elias Șaraga), socotită vreme de vreo 25 de ani anexă a Institutului "Albina Românească", fiindcă în atelierul ei întunecos își lega tipăriturile Gheorghe Asachi.

Odăile casei acesteia joase - cinci pe ulița Golia și opt pe ulița Mare în care se schimbau doar prăvăliile cu șic - aveau cea mai mare căutare. Aici poposea, mutîndu-se dinspre Curte, magazia de mode femeiești Babeta Han și tot pe aici nu era chip să treacă cineva, prin 1873, fără să nu bage macar capul în magazia La Leu, de pe colțul Străzii Golia nr 79 a fraților Franț și Anton Iby.

Spre Leu trimeteau cîrnațul degetelor arătătoare văpsite și tăblițele înfipte în ziduri; despre Leu scriau necontenit gazetele (“Curierul” și “Curierul de Iassi") și pe Leu îl pomeneau toată ziua “strigătorii de reclame" - oamenii cu gîtlejurile tari și foalele largi puși pe la răspîntii să anunțe “tocmai sosirea" a celor mai proaspete băcălii "ananas, curmale de Maroco, struguri de Malaga, alune siciliene, fruite glaces, caşcavale Chester, Galantine de Milano, salami de Verona, și de Lyon, cîrnați de limbă, jambon, mortadella de Bologne, jamboni de Praga", și fel de fel de celebrități străine, dintre care multe născute în cuhnea din dosul faimoaselor prăvălii. Acolo, madamele Iby, cu mînecele suflecate, tocau, fierbeau, afumau și prefăceau în bunătăți renumite, hălcile de carne, grămezile de legume și căruțele cu fructe, aduse de la moșia din Rediu, anume arendată pentru îmbuibarea băcăliei - cum avea să afle un gazetar de la “Curuierul de Iassi" din 11 iunie 1876.

Bătălie pentru Piața cea Nouă

Cumpărate de Ruxanda Rosetti Solescu (1875), faimoasele bolți treceau, după moarte ei (1893), fiului Gheorghe Rosetti, consulul României la Petersburg, care de voie și nevoie, în anul 1910 le vindea Primăriei municipiului, prinsă de vîrtejul deschiderii unei piețe pentru statuia domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Cu ce chiloman! Unii voiau statuia aici, alții în Piața Unirii, iar alții o doreau pe la Copou ori în Strada de Sus, pe colțul grădinii Muzeului de Științe Naturale, băgînd-o în discuțiile electorale ale liberalilor și conservatorilor.

Într-o zi din acel an se demolau, sub privirele galeșe ale tîrgoveților iubitori de vechituri și se pornea realizarea unei piețe cu un soclu pentru

statuie. Altul se zidea în Piața Unirii. Pe locul lor rămas liber la marginea pieții, numită Cuza-Vodă și croită cu zgîrcenie se ridica cel mai modern hotel al anului 1911: Continental. Avea încălzire centrală, lumină electrică, un șir de prăvălii luminoase la parter și ditai globul pămîntesc așezat pe umerii zeului Atlas din frontispiciu.

În prezența notabilităților orașului, a gazetarilor și fericiților

călători, poposiți la ușile sale prin iunie 1912 își sărbătorea inaugurarea sub comanda patronului, antreprenor și constructor de hoteluri Adolf Theitler. Piața rămasă liberă după instalarea domnitorului Unirii în fața hotelului Traian, se ocupa pe rînd de o cișmea artistică, statuia lui G. Gh. Mîrzescu (dezvelită în 1936 și demolată în 1940) și, apoi, a lui A.D. Xenopol (dezvelită în 1942 și mutată în Copou în 1957), acum fiind prinsă de năvala automobilelor.

Bolțile cantacuzinului sau Solescului, cum li se spusese mai la urmă, dispăreau în valul uitării, așa cum se pierduseră și alte prăvălii vestite pe vremea pașoptiștilor: faimoasele magazii ținute de Iordache Idieriu Miculi.

Magazia de unde și-a cumpărat peruca

Gahița Rosmanovici - amica lui Iorgu de la Sadagura, eroina lui Vasile Alecsandri

Așezate peste drum, într-un fost palat tot cantacuzinesc,(astăzi ocupat de localul Select), magaziile acestea, zise și Ștefanovici, vindeau de toate, pentru orice gust. Miculi oferea tîrgoveților renumita șampanie

Delbeck din Reims, care se bea la Iași ca și în celelalte capitale europene (1845). La Miculi aflau străbunicile băcălii orientale, rochii parisiene, șaluri indiene și cîrduri de capele înaripate cu pene și flori) printre care și “ coafura verde cu pene roșii", rîvnită de Gahița Rosmanovici, amica lui Iorgu de la Sadagura din faimoasa comedie a lui Vasile Alecsandri (1847)

Fiindcă în aceleași rafturi își găseau podoabele vestimentare cei mai de frunte curteni, miniștri și amploiații dregătoriilor capitalei, ca să nu rămînă de căruță, la ușa dughenilor, în văzul lumii, trăgeau mai întîi boierii ținutași, de teapa lui Iorgu, sosiți din provincie cu careta purtată de doisprezece cai. Nerăbdători să intre mai iute în rîndul evgheniților -nobilii capitalei - își cumpărau ceasornice smălțuite cu desemnuri istorice, anume comandate în Elveția, pentru buzunarul jiletcilor croite la artistul croitor Ortgies, din unghiul Uliței Mari. Tot de aici cumpărau bastoane de abanos cu moț de fildeș cît și hulitele lornete prin care ocheau seara cucoanele

din lojele teatrului, cu atîta îndrăzneală încît Costache Negruzzi nu s-a putut abține să nu-i încondeieze în Scrisoarea a IX -a, Provințialul, tipărită la “Albina Românească" (1840).

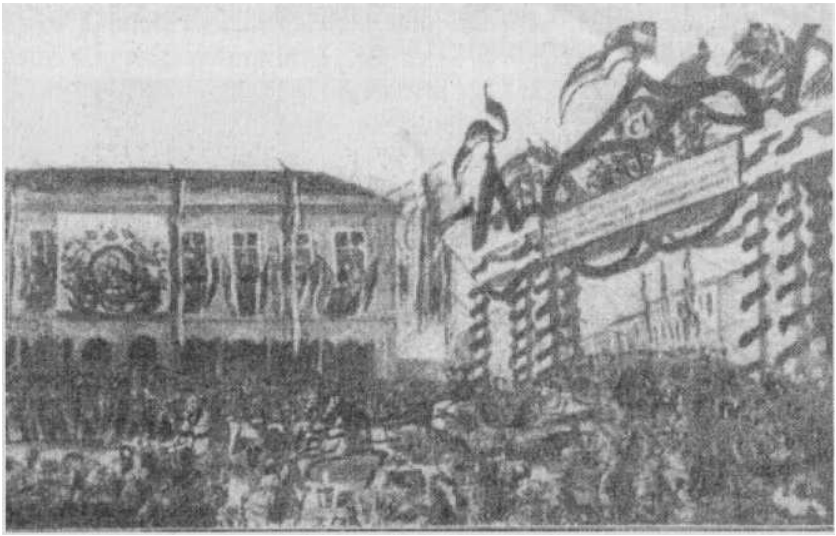

Arcul de Triumf ridicat la răspîntia Uliței Mari cu Ulița Golia pentru întîmpinarea Regelui Carol I, la prima sa sosire în Iași (august 1866)

Prin fața magaziilor de la parterul căsoaiei pătrate, închisă într-o grădină veselă și ascunsă după gardul din zid gros la strada Golia și zăplaz din lemn spre Ulița Mare, tăifăsuiau seara tîrgoveții și priveau 263

portretele artistului dagherotipist Ipolit Havonevschi (1843), puse la vedere ori harabalele colbăite, abia sosite cu lipscănării și băcălii. Mare atracție avea la cucoane și bărbați, mai ales schimbarea “păpușei vii ” (o fată - manechin) din fereastră, ce se împopoțona toată ziua îmbrăcînd și desbrăcînd, pînă la piele vestmintele potrivite timpului și modei lansate de marșandăriile ieșene, cam la două-trei săptămîni după Viena și Paris. Faptul era extraordinar și intrigase la început cucoanele din înalta societate ce-și țineau ascunse “scumpătățile” în cîteva rînduri de fuste, bluze și pantaloni cu fioncuri. Trecînd vremea, s-au obișnuit cu reclama, oprindu-se și ele să vadă ce mai arată "nerușinata" din fereastra “parșivă” și mai ales să învețe cum se despoie trupul elegant pentru înebunirea

bărbaților. “Nerușinata "făcea în vitrină, la vederea zilei, ceia ce se face acum în bezna barurilor și se cheamă striptease.

Vîndut bancherului Iacob Neuchotz (1861), palatul văduvit de faimoasele prăvălii, sărăcite de cumpărătorii pe datorie, primea comptuarul acestuia, cunoscut pentru legăturile financiare cu marile bănci europene, prin care participase și la împrumutul pentru construirea drumului de fier Roman - Galați - București - T.Severin, de faimosul antreprenor Strussberg (1869).

Fosta bancă Neuschotz

Uriașa avere a bătrînului bancher filantrop și darnic cu cei săraci, pornit - după spusele unor contemporani - de la mesuța cu mărunțiș se împrăștia și ea în șapte vînturi la moartea sa, împărțindu-se, cu procese, între urmașii nesătui de avere.

Ulița Mare înghițea și capătul nordic al Uliței Golia

Prăvăliile bolților alăturate din strada Golia (numerele 83 și 85) ajunse o ruină după un foc mistuitor prin 1909, începeau în mîinile fraților Braunștein îmbogățiți prin vînzarea foiței de țigară Dorobanțului Cartușul către tutungeriile timpului între care și a lui Ion Creangă. Nici banii de început nu ar fi fost ai lor, ci împrumutați de la avocatul Iacob Negruzzi.

Vechea zidire din colțul Uliței Mari (Ștefan cel Mare nr. 2 și Golia nr. 81), în care legendele ziceau că exista o încăpere "numai de aur", pregătită de bancher să-l primească pe Mesia și pe rege, la orice oră ar fi dorit să viziteze Iașii, se închiria de Otelul Nord, aciuat la răspîntia cea mare (1874), apoi de birourile societății germane care instala lumina electrică în Iași, iar prin 1905 se cumpăra de Adminstrația Financiară.

Veșnic tînjind după parale, edilii sperau că norocul fostului bancher să treacă, odată cu zidirea, pe seama Consiliului Comunal, sufocat de lipsuri și cerințe neîmplinite.

Între decembrie 1916 și noiembrie 1918 Iașii devenind iar capitală, Bucureștii fiind ocupați de trupele puterilor Centrale aici se instala chiar Ministerul de Finanțe condus de N. Titulescu. La ușile zidirii, păzite de armată, făceau coadă săracii veniți la minister pentru ajutoare și negustori dornici de autorizații pentru importul unor mărfuri din Rusia. Nu lipseau nici marii excroci internaționali ce se îmbogățeau pe sama războiului cu tot felul de tertipuri și aprovizonări dubioase pentru armată. Avînd relații, intrau la minister ca la ei acasă provocînd adesea reacția dură a necăjiților și a cucoanelor ce-și rupeau cortelurile de capul lor, scoțîndu-i în stradă cu jobenul turtit.

Tradiția magaziilor lui Miculi avea s-o ducă mai departe Boguș, aflat pentru o vreme tot în casele Neuchotz, dar cele mici, alături de bancă și peste drum de bolțile Pașcanului (prăvăliile aflate cîndva pe locul statuii domnitorului Dimitrie Cantemir), în care oficiau alți negustori nu mai puțin întreprinzători: Babic, Ciolac, Pruncu și

Caracaș după mutarea din casele Schnurer.

Dintre ei Babic, cum își amintea Rudolf Șuțu, era o bomboană de negustor, mai dulce decît fondantele cu care-și tratarisea mușteriii, la intrarea în prăvălie. Îndatoritor și recunoscător acelora care-i treceau pragul trimetea acasă cumpărătorii de lucruri mai grele sau voluminoase, cu trăsura magazinului însoțită de un vînzător ochios, purtînd pachetele cu eticheta magazinului, puse la vedere, ca să umple de năduf rivalii.

Vînzînd lucruri bune, la prețuri potrivite, firma fraților Boguș- mutată mai la urmă în casele Strasshoffer din strada Lăpușneanu - a rezistat multă vreme, înfruntînd concurența a tot felul de negustori ce apăreau și dispăreau pe cerul plin de stele al comerțului ieșean. Un timp a înădușit - o faimosul Ghiță Căliman și bazarul lui “cîntat” cu glas de mierlă chiar și de "Albina românească” a lui Gheorghe Asachi (3 februarie 1846): "Veacul merge sporind. Era o vreme cînd în magaziile Iașilor nu găseai decît cîtarele și papuci galbeni. Unde mănuși glaces, ciubote de glanț, bretele de cauciuc ? Acestea pentru moldoveni erau o poveste de domeniul basmelor. însă împărăția papucilor și a citării lor au trecut și ne temem că în curînd șlicul, această regină a căciulelor va peri dacă vre-un filantrop nu-1 va păstra - bine învălit în tutun ca nu-1 mînînce moliile - în vrun cabinet de antichități. Astăzi capelul gibus s-a întronat pe capul nostru și strimtul frac a luat locul largului antereu.

Ne-am civilizat în port, ne vom civiliza încet, încet și almintrelea. Mulți încă strigă asupra luxului: Luxul ne prăpădește, luxul are să ne stingă!!

- D-ta domnule, care porți încă barbă și ceacșiri, strigi asupra luxului, fără să știi ce este luxul!! Oare urmata-i vrun curs de Economie Politică ? Oare știi că luxul este sufletul unui stat? Ș-apoi ce strigi atîta ? Luxul este și scump și eftin. Voiești să-ți mobilezi salonul cu eleganță și fără multă cheltuială ?Intră în magazia D-lui Ghiță Căliman, peste drum de frații Boguș. Aici vei găsi tot felul de pendule, lampe, etajere, jirandole, oglinzi, ecranuri și alte o mie și una de nimicuri ce sunt neapărate: alege pe cele mai frumoase, mai originale și te vei mira de moderatul lor preț. Voești să dai un prînz ? Tot aici vei găsi feluri de brînzuri marinate, saleami de Bolonia, macaroane de Neapole, pate și posmagi de Strasburg, feluri de

fructe zăhărîte, care te vor face să-ți lingi buzele cînd vei mînca, feluri de vinațe care te vor face să-ți lingi limba cînd le vei bea.

Reguli obștești în ziua de astăzi: un om ce se respectează, un om de societate, un om degust, într-un cuvînt un om ca oamenii, trebuie:

a) Să fie abonat la un cabinet de lectură; b) Să bea șampanie; c)Să fie încușmat, încălțat și înmănușat după jurnal; d) Să poarte baston rococo și pumnal cercăzesc; e) Să scrie cu condeie de oțel și să-și pecetluiască biletele cu buline cu devize; f) Să joace șah și să danțeze polca; g) Să aibă pe masa din cabinetul său cel puțin o duzină de albumuri caricaturale și de cărți ilustrate.

Acestea toate se găsesc la D. G. Kaliman și la Librăria vis-a-vis".

Studioul unde s-a fotografiat Mihai Eminescu în anul 1884
Închiriind o boltă din casele Neuchotz, (cu numărul 83) se muta din

Păcurari și atelierul vestiților fotografi Ion și Nestor Heck, în care păsiseră toți iluștrii cetățeni ai Iașilor și chiar deputății Divanului Ad-hoc, poftiți prin gazete să se fotografieze (în Păcurari), pentru tabloul istoric, pînă la 24 iunie 1858 "că altfel nu vor mai putea încăpea în acel tablou".

La Nestor era adus de prietenii săi poetul Mihai Eminescu pentru a face o fotografie comună, dar meșterul în înțelegere cu amicii, îl poza numai pe el, rămînînd astfel celebra lui fotografie în haine albe, din vara anului 1884 pe timpul celei de-a doua șederi la Iași. Locul era bine cunoscut, în clădirea de pe

colțul străzii Sf. Ilie intrase adesea la librăria sau la tipografia Junimii, iar în bolțile din spate lucrase ca redactor la gazeta "Curierul de Jassy" (1876-1877)

Dughenele Băncii, unde s-a tipărit “Curierul de Jassy"

Ceva mai încolo, la numărul 87, în căsoaia lui Braunștein de pe colțul Uliței Talpalarilor (Săulescu) își mutase prăvălia orientală - aflată pe la 1857 în dughenile Mitropoliei - Inge Robert, înainte de înființarea Monopolului Tutunului (1872), la conducerea căruia trecea și apoi lichida averea pentru a construi marele stabiliment de băi de la Strunga (1880).

Dughenele Pașcanu, în partea dreaptă

Proptind un dulap rîșcîit în gangul îngust și friguros al dughenilor Pașcanu de peste drum, începeau comerțul cu timbre și cărți vechi urmașii lui Ihil Șaraga (Șragher): feciorii Samoli și Elias, dînd aripi filateliei românești (1875). Anticariatul lor, mutat apoi într-o odaie de alături la numărul 50, tot în dughenile lui Pașcanu, avea să adune maldăre de manuscrise, cărți rare și scrisori cu timbrele lui Grigore Ghica, scotocite prin podurile palatelor boierești. Și tot aici în librăria și papetăria, deschisă alături de anticariat, pînă la mutarea pe strada Ștefan cel Mare nr. 28 (1889), apăreau lucrările lui T. Maiorescu și poeziile lui Mihai Eminescu. Potrivit unui martor, în fața vitrinei ce înfățișa ultimile volume semnate Mihai Eminescu, se oprea prin anul 1886 poetul, cu ochii triști, fiind bolnav. Dughenele aparțineau faimosului Palat al Cantacuzinilor (unde s-a instalat acum Oficiul Stării Civile) din colțul străzii Sf. Ilie (azi Vasile Alecsandri) Înfipt ca un stîlp de hotar în fața trăsurelor ce goneau spre Copou, la colțul Uliței Mari

și a Tălpălarilor, stătea bătrînul Han Petrea Bacalu sau

Pietro Bacallo, cum îi zicea madama Casstelani, dîndu-1 ca reper pentru Ospătăria Italiană, plină de macaroane cu brînză și pătlăgele, deschisă vizavi, în niște bolți joase, pe colțul unde ulița Mare cîrmea deodată către deal (1847).

Pe colț, hanul lui Petre Bacalu (colecția D. Grumăzescu)

Pe vremea lui Eminescu, în bolțile acelea, cu stîlpii mîncați de ploi și roși de vînturi, mai gata să se năruiască, se împărtășeau ieșenii cu cel mai renumit vin al timpului - Cotnariul roznovănesc de peste 20 de ani - luat din beciurile Roznovanului de nu mai puțin renumitul crîșmar Gherș Horn.

Tot acolo trebăluiau neosteniți o samă de zarafi și buchiniști, lăudînd marfa în gura mare și vînturînd galbenii dintr-o mînă în alta ca să le vadă trecătorii meseria.

Astfel găsim și ultima așezare a hanului

Sant Petersburg devenit Europa și apoi d'Europe

La spatele bolților, gata să se năruiască retras în vechea grădină a unui fost acaret boieresc se aciuase hotelul d'Europe (Hilaire). Legendele Unirii spuneau că acolo s-ar fi aflat colonelul Al. I.Cuza

în noaptea alegerii ca domn al Moldovei. Faptul este discutabil căci Neculai Gane pretindea că alesul dormea în casa socrului său, Pavel Stoianovici, unde stătea cu soția Elena Cuza, iar dînsa povestea mai tîrziu că soții locuiau la casa

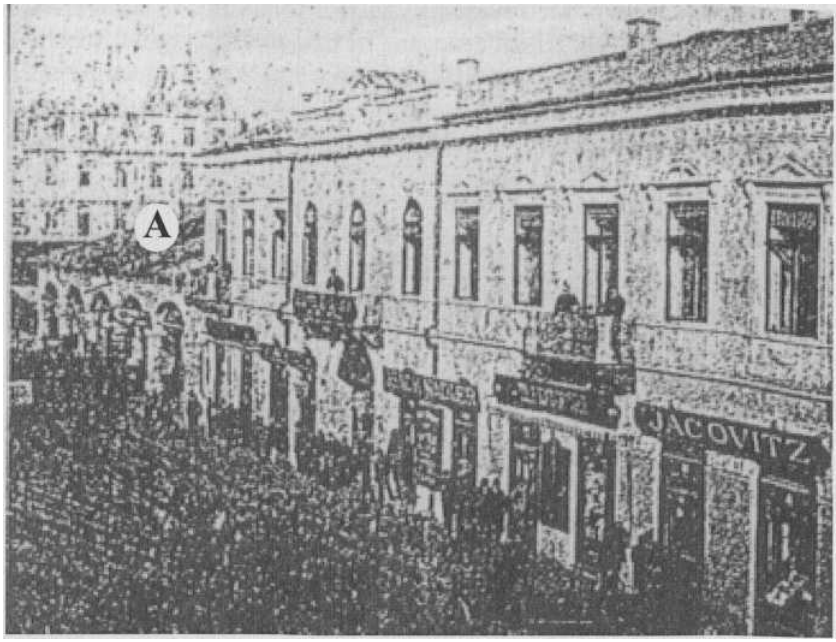

Faimoasele bolți (A) din colțul Uliței Mari (spre Piața Unirii) părintească din strada Română (Lascăr Catargi). Problemă greu de lămurit în orașul legendelor, unde fiecare clădire are o poveste și multe întîmplări captivante.

Întoarcere cu ochii reveriilor pe Ulița Mare

Ulița Mare numită de franțuziți Grande Rue și de italieni Contrada Maestra, iar de evrei cum nu se poate mai bine: Die Pritișe Gas - ulița boierească - era socotită de Mihail Kogălniceanu Alfa și Omega tîrgului fiindcă pe ea bătea inima capitalei și avea cele mai numeroase și pompoase prăvălii pînă ce capătul ei de sus lua numele lui Alexandru Lăpușneau devenind cea mai atrăgătoare stradă a lașului și raiul plimbăreților. Întinzîndu-se prin 1850 pînă dincolo de teatru și Grădina Publică, era apoi scurtată pînă la începutul Păcurarilor. Din anul 1866, partea de sus, fostul Pod Verde, lua numele principelui Carol I, iar mijlocul devenea Lăpușneanu. Ultima parte se boteza și ea Ștefan cel Mare la 3 iunie 1883 cu prilejul dezvelirii statuii Domnitorului.

Fiindcă ajunsese cea mai importantă cale a tîrgului, pe ea tronau vestitele hanuri Italia, Sant Petersburg, Hanul Turcesc, Ilie Armeanu, 270

Pîrlita, Hanul Poștelor, D'Europe, Hotel Nord, Petre Bacalu și mai noul Hotel Traian, urmat de Hillaire și Binder și terminînd cu D'Angleterre din capătul străzii Lăpușneanu. De-a lungul ei gonea în cupeuri luxoase tapițate cu mătase și atlas ori pe cai mai de preț decît o moșie, toată cîrmuirea țării înconjurată, la roate, de arnăuți călări - noaptea purtînd masale (torțe) ori felinare lungi, ca acele folosite și acum de biserici pentru înmormîntări. Scufundați între perne și răsturnați pe speteze,

catadicsind să le răspundă săltînd pălăriile franțuzești “gibus", pe atît

marii dregători spionau cu ochii șireți ploconeala supușilor, rareori de înalte pe cît de burduhănoase erau șișlicele bătrînilor anteregii ce și le ridicau cu amîndouă mîinele, ca pe niște uriașe chiupuri fără torți.

Prin cuprinsul ei defilau cortegii strălucitoare, regi, prinți, ambasadori ai curților

crăiești și împărătești, prelați, ghenerali și tot neamul de voiajori cu straie de mătase, gata să însemneze în răbojuri minunățiile din țara Moldovei. Ulița aceasta în care trăiau și se zbuciumau de-a valma cîteva sute de negustori și meseriași: români, armeni, greci, evrei, elvețieni, turci, italieni, franțuji, ruși, nemți, întîmpinînd cu plecăciuni alaiurile ce purtau cu mare pohală și trîmbițașii în frunte, pe domnitor ori pe un curtean sau măcar un blid cu bucatele cele mai plăcute bîzdîcului unui prea înalt divănit, miluit de la ospățul domnesc - și se încrucișa cu altul, petrecînd ca la nuntă o coșcogea plăcintă fierbinte, ascunsă între perne pe o năsălie, dăruită fiind lui vodă de o jupînească aprinsă de dorul trecerii în cinul vorniceselor - ulița cea mai de seamă și cea mai purtată din capitală nu se deosebea prea mult de un drum prost țărănesc, deși fusese podită încă pe la la 165 7, după cum însemna un călător suedez.

Cu toate că pe ea foia, din zori și pînă în noapte toată dregătorimea capitalei și în tot ceasul forfoteau cupelele vorniceselor, logofeteselor, visterniceselor, spătăreselor și celorlate prea fericite jupînese, hojma pe lîngă haremul Doamnei, la Mitropolie și prin bogatele dugheni, își păstrase cu îndărătnicie glodul țîșnit dintre podele al toamnelor ploioase și colbul cît palma al verilor uscăcioase, ostoit doar cînd da peste el o boare de ploaie sau se anunța o paradă domnească - cu sute de rădvane și mii de călăreți. Atunci cetele de podari și tîrgoveți, scoși la corvoadă, nu-și mai dădeau rîndul s-astupe mai iute hîrtoapele și să-i netezească fața, cu țărînă și apă. Postați la răspîntii, zapciii Agiei o fereau de năvala carelor proaste, iar pojarnicii cu sacalele la îndemînă, îi trăgeau, din cînd în cînd și cîte o răcoreală (1827).

Astfel primenită și dis-de-dimineață fețuită, aștepta în tăcere, să apară convoiul echipajelor aurite, precedat -după cum își amintea Costache Negruzzi (Zoe) de “suitarii călări cu înalte căciului flocoase, la care atîrna cîte o lungă coadă de vulpe, împingînd norodul ce se înghesuia", urmați, aproape de "panțîrii isprăvniciei, darabanii agiei, aprozii vorniciei, simenii hătmăniei... armașul încungiurat de lăutari ce juca din vioare aerul" și de ofițerii Curții, în haine de catifea "toporășie", trandafirie sau sinilie, brodate cu fir de aur, mătase și nestimate.

Piloții de la Podul (Ulița) Nicolina

(C. Ostap, Podurile lașului)

Căptușită cu loazbe de stejar întinse una lîngă alta, pe căpătîie și piloți ca un pod fără capăt (găsit prin 1959 și la canalizarea străzii Nicolina, prin 1970 la modernizarea străzii C. Negri, iar mai înainte în strada C. Dobrogeanu Gherea), pe care duduiau și huruiau prelung daradaicele de la începutul veacului trecut, dacă nu-și proțăpeau, cumva vreo roată, în grinzile supte de mocirla puturoasă iscată sub ele, era șoseluită. mai apoi cu bolovani numai buni să sfărîme roțile trăsurilor și să cotonogească caii, purtînd prețioasea povară a osînzei înalților divăniți, înfricoșați de hurducătură.

...Cu scurtă incursiune pe Ulița Pavelei de Lemn

Spre bucuria plimbăreților, șoseaua asemănătoare unei mări “ furtunată", pe la 1845 se paveluia cu calupuri din lemn (prizme) hăcuite (cîte 1500 pe zi) în fabrica lui Felix Barbero, purtată de cai, năclăite prin smoală și rînduite în "năsip mașcat" potrivit cu "sistema "pentru care iscoditorul căpătase hrisovul - patentă, pe zece ani (10 iulie 1845).

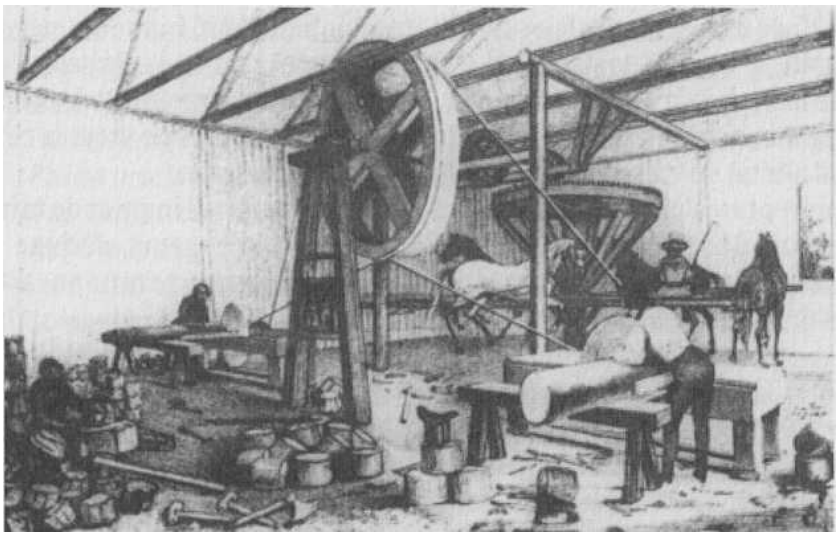

Fabrica de hăcuit pavele

Capătul ei de la răscrucea cu ulița Golia (Cuza Vodă), astfel înnobilat, rămînea pentru vecie, desenat de I. Rey și P. Muller în celebra gravură Ulița Pavelei de Lemn din anul 1845. Pe ea, se plimbau cucoanele cu adîncă plăcere, lăsîndu-se legănate de arcurile trăsurilor ca de brațele unui chipeș bonjurist (tînăr îmbrăcat în pantalonii bonjouri).

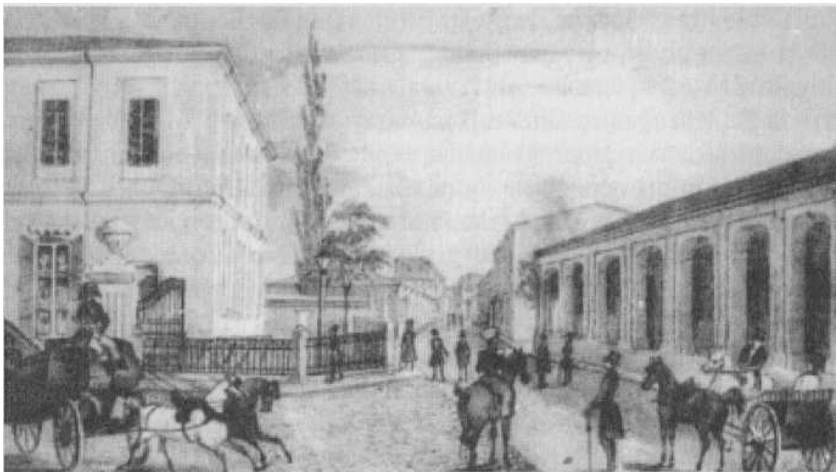

Ulița Pavelei de Lemn. La stingă Miculi, la dreapta Dughenele Pașcanu

Cu toată silința arnăuților arțăgoși și clonțoși, împrăștiați de cîrmuire pe la răspîntiile ei, să ferească "ulița cu călcătură moale și fața netedă ca palma", de navala harabalelor și nadișencelor înglodate, frumoasa pavea, măturată și ninerită toată ziua de "fuștele" jupîneselor și jupînițelor ce-i minau nisipul de la o dugheană la alta, în vreo trei ani, de frecătura trăsurilor, ajunse un șleau plin de hîrtoape și bălți mai uricios decăt pe vremea cînd colbul alintat de vînt și bătut de ploi ținea loc de caldarîm.

Îndreptarea uliței hrentuite avea s-o aducă comisul inginer de mine Mihailiuc. Scormonind munții Moldovei după minereuri, dăduse la

Tarcău peste gresie tare, numai bună să taie calupuri pentru pavarea ulițelor, ca în celelalte capitale europenești (“Albina românească", 13 noiembrie 1849). Drept consecință, prin octombrie 1852, principele Grigore Ghica încuviința pavarea cu piatră a Uliței Mari, de la Palatul Domnesc și pînă la casele lui Lupu Balș, de la deal de Teatrul Național (așezat pe atunci cam prin dreptul intrării principale la Universitate). Împreună cuea se bucurau de același favor și alte cîteva ulițe vecine.

"Nesățioasă", avea să înghită însă, cu timpul, toate calupurile tîrgului, ultimile fiind aduse din Ulița Golia, botezată a Băncii, care rămînea - prin 1872 - doar cu pietrișul, spre indignarea

trăitorilor acelei străzi. Din cauza fundamentului slab, și a umezelii pământului, fără canalizare, la ploi pietrele se îngropau, motiv pentru care bătrînii justificau lăudăroși podirea străveche cu bulumaci de stejar.

Pe ea a început nenorocirea asfaltării

Peste ani dispăreau și calupurile, în smoala clocotită și din belșug vărsată pe unele străzi de "dracii lui Gane” - podarii străini, ieziți în sudoare, stirigie și fumul cazanelor Iadului, aduse de compania englezească W. Callender (1872). Fusese angajată pentru acoperirea cu asfalt comprimat a ulițelor centrale.

Prin iulie 1872 se asfaltase de probă vreo 60 de metri de metri în fața Grădinii Primăriei, din strada Lăpușneanu, punînd în zdruncin tîrgul. Din cauza drumului socotit prea alunecos, cîrcotașii își vedeau caii schilodiți, trăsurele răsturnate și capetele lor pline de cucuie, fapt pentru care scriau revoltați la gazete.

Nesmintit nici de retrograzi, nici de jurnalele înclinate să le țină hangul și nici chiar de Titu Maiorescu, dispus să șfichiuiască vrednicia și talentele gospodărești - dăunătoare literaturii - ale primarul N. Gane -"tartorul” asfaltării -, acesta își continua treaba, croind trotuare și plănuind bulevarde. De aceia la schimbarea guvernului conservator cu politicienii junimiști înlăturați de la putere (martie 1876), la banchetul Junimii din toamnă (octombrie), Iacob Negruzzi - secretarul societății nu se putea abține să nu-i satirizeze eforturile, căci noii guvernanți (liberalii) îl maziliseră:

“Nicu Gane ca primar/ De belferi (fracționiști liberali) n-avea habar. Pastia oricît țipa/ Nicu Gane asfalta.

Caii cad pe cap mereu/ Nicu asfalta din greu,

Asfalta întregul Iași/ Pînă-n deal la Tătărași..."

La rîndul ei compania împăcată să podească străzile din centru cu asfalt vărsat și comprimat, iar pe cele mărginașe numai cu piatră, nu se împiedica de șanțuri și hîrtoape. Sîrguincioasă începuse lucrarea umplînd tîrgul de cazane cu smoală, forfotind în nori de fum negru și înecăcios, spre bucuria "proorocilor" ce găsiseră prilejul să pilduiască focul Gheenei și să propovăduiască, susținuți de dovezi că Antihrist nu e departe, de vreme ce i-au și sosit sculele din iad. Ba chiar unii mai iscoditori de prin unele mahalale, ca să-și

convingă prozeliții, îi purcedeau în procesiuni la căldările cu catran, să vadă ce-i așteaptă “dincolo”, dacă n-or ține seama "aici” de sfaturile lor frățești. Toamna, cînd Ulița Mare strălucea la ploaie, ca oglinda, de frica alunecării tîrgoveții mergeau “tîrșîind" picioarele, bătrînii își potcoveau tălpile ghetelor cu ținte speciale mașcate sau le îmbrăcau cu ciorapi - cum fac unii și acum iarna mamele strigau copiilor să caște ochii la asfalt, iar birjarii doritori ca să ajungă de la Mitropolie la Palat, ocoleau prin strada Sf. Andrei.

Pentru că paveaua cea nouă și lucioasă să nu fie șănțuită, ordonanțele Primăriei (ultima din 16 septembrie 1911), pretindeau căruțelor grele să încalțe roțile cu șine late - măcar de 10 centimetri.

Deși bătrîna uliță a fost mereu "meremetisită", ba chiar și împărțită în vreo trei bucăți: Ștefan cel Mare, Golia și Lăpușneanu, umbletul ei cotit și șerpuit nu s-a schimbat nici pînă pe la 1900, în zadar truda vechilor edili, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, ministrul Treburilor de Înăuntriu (Interne, 1849-1850), poreclit de boierii anteregii "cioclul cocioabelor", pentru înverșunarea cu care dărma maghernițele Capitalei. La îndemnul acestuia, domnitorul Grigore Ghica hotărîse mutarea la Copou a vechii căzărmi aflate cîndva pe lîngă zidul Curții. împuțina vederea Palatului Domnesc, socotit de Kogălniceanu ‘‘cea mai de seamă zidire din capitală".

Astfel rămînea liberă vederii bătrîna Curte în care s-a instalat mai întîi de încercare domnitorul Despot Vodă și apoi a venit cu totul Alexandru Lăpușneanu.

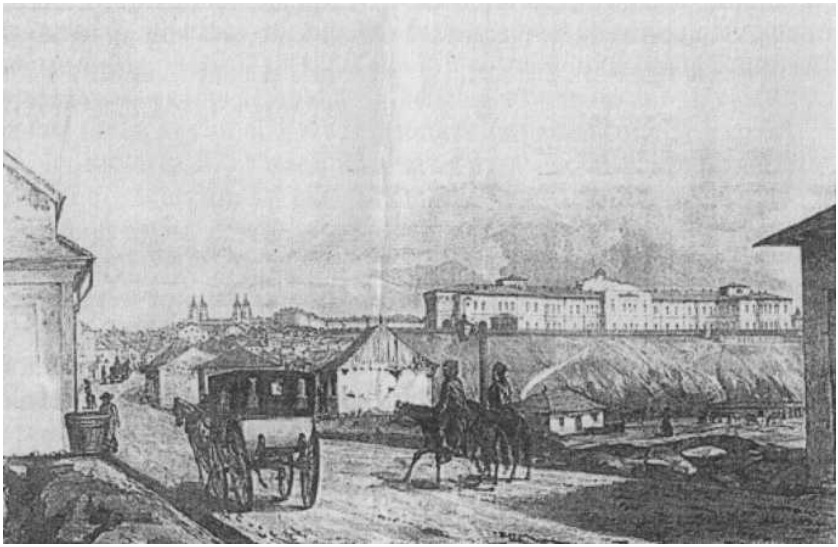

Dosul Curții Domnești (I. Rey și P. Muller, 1845)

În spate se afla iazul Curții pe care seara se plimbau copiii domnitorului și boierii cei tineri, suspinînd pe sub sălciile pletoase

arzătorul lor amor. Mîlindu-se cu timpul, era desfundat și transformat în ștrand pe vremea primarului Oswald Racoviță (1929).

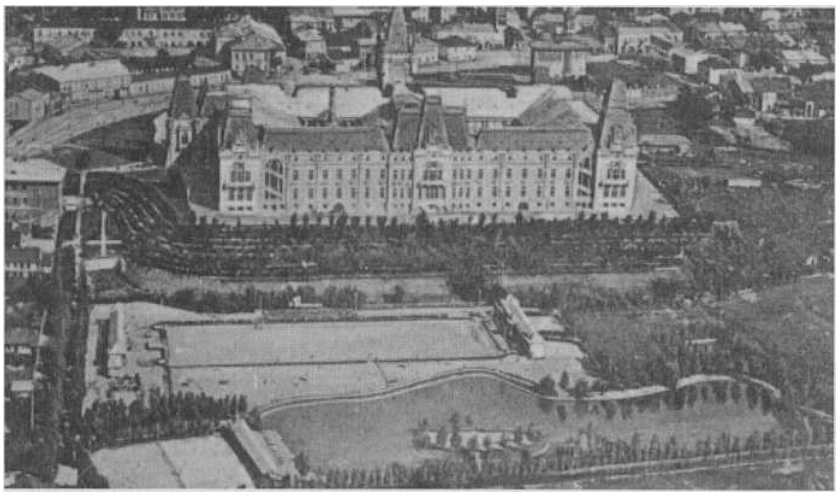

...Urmată de pacostea alinierii

Cu toate acestea bătrîna ulița, numită - așa cum s-a arătat - strada Ștefan cel Mare la 3 iunie 1883, în preajma inaugurării statuii viteazului erou, rămăsese la fel de strîmbă ca la început. Îndreptarea cerea bani pentru expropieri și tocmai aceștia lipseau.

După mai multe socoteli și îndelungate chiteli, spre a nu e stîrni supărări și inutile împotriviri, inginerii Primăriei izbutiseră să ticluiască planul alinierii, cu mutări de pereți, retrageri și avansări de garduri, tragînd pe hîrtie o linie dreaptă de la Palat pînă la răspîntia lui Petre Bacalu, cu gîndul s-o frîngă, pentru un timp în colțul uliții Lozonschi și s-o îndrepte spre strada Goliei. N-a fost greu să capete și iscălitura domnitorului Carol I, pe decretul cu numărul 2320 din 20 iunie 1897, dar mai încolo prea puțină roadă, cu toată" furtuna alinierilor", deslănțuită prin anii 1898- 1899, cînd Consiliul Comunal aproba la toate ședințele deciziuni de expropriere, în drepta și-n stînga.

Stăpînii imobilelor, din lista aliniaților cereau o groază de bănet pentru prăvăliile ciuntite, iar Primăria nu avea cu ce să-și încropească nici măcar un sediu mai acătării, stînd cu chirie prin cele vechi hardughii (vidi Primăria Municipiului Iași).

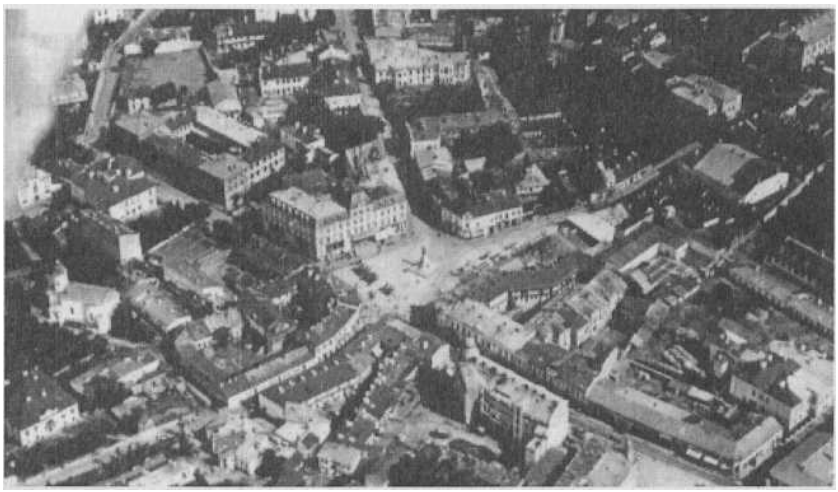

Profitînd de lucrările refacerii Trei Ierarhilor de către meșterii arhitectului franțuz Andre Lecomte de Nouy, conduși vreo nouă ani de talentatul arhitect Nicolae Gabrielescu "adevăratul restaurator, de la a cărui fanatică sîrguință posedăm în Iași strălucitul monument Trei Ierarhi" -potrivit unei gazete locale, edilii reușeau să potopească clădirele (august 1888) de la stradă cu faimoasele dugheni ce ascundeau priveliștea frumoasei zidiri ctitorită de Vasile Lupu.

Încurajați de succes, după cîtva timp, râdeau din calea trăsurelor și turnul cu orologiu - prepeleacul pojarnicilor. După demolarea clădirilor laterale cu dugheni rămăsese ca un “uriaș ursuz”. Mai marii tîrgului juraseră că după dărmarea săvîrșită prin ianuarie 1893, să fie refăcut, undeva, pe un loc din înăuntru, dar care nu s-a mai aflat apoi niciodată. Din cauza lui jurnalele se luaseră la harță, dacă să fie în ograda mănăstirii sau la stradă, iar tîrgoveții se împărțiseră în două tabere înfierbîntate de arhitectul reconstructor ce turna din cînd în cînd gaz peste foc declarînd că-1 poate începe imediat ce capătă alinierea străzii și fondurile respective.

Singură care tăcea era Primăria, căci nu mai erau parale nici pentru aliniere nici pentru rezidirea turnului și cu atît mai mult pentru poleirea exterioară a bisericii, cum doreau ieșenii și promisese arhitectul în vara anului 1889 - și probabil ar trebui încercată odată.

Alte îndreptări ale străzii s-au săvîrșit doar ici colo, cîțiva metri prin fața Mitropoliei unde se dărîmaseră deasemeni prăvăliile cu bolte de la stradă.

Nu se lăsa clintit din făgașul alinierii nici trortuarul străzii nici palatul verde venețian, ghiculesc, al marilor bancheri Daniel căruia îi ținea

companie de pe colțul străzii Baston (azi Langa), ospeția Otelului Moldavia, nici dughenile Pîrlitei ce trebuiau să fie spintecate de strada lărgită, ca să nu mai pomenim căsoaia cu un cat, plină de hăineturi, a fraților Braunstein, căzută ca din lună, drept în mijlocul străzii, la colțul uliței Talpalari (Săulescu).

Magazinul de haine Braunștein

Ce-i drept și edilii se cam sîiau să-și încarce sufletul cu păcătul dărmării bătrînelor bolți, purtătoare, încă, de vii amintiri. Toți așteptau o minune. Chiar și proprietarii cocioabelor încropite după focul din 1827, cînd întreaga Ulița Mare se prefăcuse într-o pădure de ruini, catacombe și bordeie (precum acel întîlnit la numărul 75 și prin anul 1910), iar calicii și borfașii vămuiau noaptea trecătorii mai aman ca în codrul Herței, potrivit tot lui C. Negruzzi.

Neputincioși, corifeii alinierii (edilii) chemau în ajutor Pronia cerească și-și frecau mulțimiți palmele, cînd pe Ulița Mare se abătea vreo furtună, un potop, fie și un vîrtej mai tăricel, pornit să salte de pe acoperișuri tabla, jgheaburile, hogeagurile sau măcar să zdruncine cît de cît "coșmoagele" - cum erau botezate cu ciudă clădirele sorocite a fi jertfite pe altarul planului de aliniere a străzii Ștefan cel Mare - numele cel nou al Uliței Mari. După asemenea eveniment socotit de edili "binefacere cerească", împricinatul, cu casa în partea de aliniament, se pomenea invitat politicos, să-și repare imediat acareturile, devenite "pericol public". Dacă făcea pe "niznai", urma o somație, înmînată sub semnătură, prin un comisar de poliție și încheiată cu formula deloc gingașă: "în caz de nereparare pînă la data de... Primăria va fi nevoită să dărîme ruinele pe contul proprietarului". Fiindcă la o asemenea 279

misivă, cu astfel de compliment adresat casei sale, aruncat ca o anatemă chiar și cel mai tare proprietar se cutremura și se înfățișa

smerit, cu o cerere pentru autorizarea reparațiilor, începea "Hora alinierii". Serviciul Tehnic îi făcea cunoscut prin altă adresă, că înainte de a-și începe lucrarea trebuie mai întîi să-și aducă imobilul pe linia prescrisă în planul alinierii, "dărmînd gardul, retrăgînd fațada sau desființînd odăile de la stradă". Fiindcă proprietarul întărîtat - dacă era și alegător cu mare trecere la "cuconu deputat sau senator"- nici nu voia să audă asemenea parascovenii și pleca bodogănind, amenințînd și invocînd toți "sfinții", inginerii înverșunați și cu "sfîntul" lor în brațe: primarul - omul partidului de la putere -, îl mai somau de cîteva ori, iar împricinatul mai făcea cîteva cereri, cu același răspuns. Urmau apoi procesele lungi și tenebroase, purtate de o parte și de alta, la tribunale, la Curtea de Apel sau de Casație și înșirate pe cîteva luni sau ani, timp în care ploile și ninsorile "ajutau "alinierea, ca și corturarii sistematizarea prin anii 1970 - și transformau în adevărată ruină cel mai falnic imobil, rămas de izbeliște fără un colț la acoperiș, cu ulucile bălăbănind sau vre-un perete burdujit. Ațîțat de neamuri și prieteni sau opozanții politici ai primarului, proprietarul furios cerea atunci despăgubiri, punînd în cîrca Primăriei stricăciunele, cheltuiala pentru toate reparațiile, chiriile pierdute pe timpul lungilor tratative, dînd astfel de lucru tribunalelor și avocaților Contenciosului Primăriei. Pregătiți de bătălie, aceștia scoteau de la naftalină decretul regal și cu el în tașca plină de referatele Serviciului Tehnic și cu Majestatea Sa pe buze - ca semnatar al decretului - țineau piept celor mai înverșunați judecători și apărători ai drepturilor proprietății private - temelia societății capitaliste.

Trecînd luni și chiar ani de hărțuială cu reclamații, jăluieli și intervenții la cei sus puși: pe tron, în senat, parlament, guvern, partid, sau pe tîmpla Mitropliei și după un cortegiu de procese păgubitoare, cîștigate cînd de "aliniat", cînd de Primărie, afacerea se încheia într-o zi. Ori proprietarul se lăsa lehamite, secătuit de atîta caliceală ori se prăpădea pe scările tribunalelor și urmașii vindeau beleaua ca să scape de bucluc, ori casa se prăbușea într-o noapte, sătulă de așteptare și putrezită de umezeală, iar stăpînul înspăimîntat devenea înțelegător și se mulțumea cu cît oferise Primăria - ca la pomană - pe baza prețeluirii cîtorva cetățeni onorabili - de obicei negustori.

Tracasat de judecăți și ponegrit de jurnale, cîte un primar mai drăcos lua taurul de coarne și punea pe Medicul Șef al orașului să întrunească o comisie fulger, care să ceară îndepărtarea focarului de infecții din Ulița Mare - căci de regulă zidirile hrentuite deveneau vespasiane publice. A doua zi, pînă să se desmeticiască cel în cauză, pojarnicii sau antrepenorii dărmărilor, mari amatori de materiale recuperate o și descompuneau în lemnărie, tîmplărie și stive de cărămizi, rînduite ca la expoziție, urmînd ca primarul să tragă toate ponoasele.

Cam așa avea să dispară vreun metru din capătul de sus al dughenilor Otelului Pîrlita (1937) și apoi totul (prin 1940), un metru din dughenile Ospeției hanului Armanu de pe colțul străzilor Ștefan cel Mare și Langa (1906), după șase ani de hîrîială cu proprietarul, trecut, la urmă, pe tărîmul fără bolți medievale, case istorice și Serviciu Tehnic.

Astfel se rășluia și Palatul lui Ghica

Deși a fost mai greu, metru cu metru, se ducea și fostul palat al Iui Grigore Ghica (și Petru Șchiopul) din fața Curții Domnești, rămas cu odăile de la stradă deschise după dărîmarea bolților și strîmtorarea trotuarului.

Apărat vreo 35 de ani prin felurite procese și intervenții de ultimii proprietari (familia Daniel), bătrînul palat ajungea în zilele celui de al doilea război mondial. Părea că totul s-a sfîrșit dar proprietarul nu s-au lăsat nici atunci. Dezmoșteniți și alungați din case, au deschis alte procese și au obținut amînarea demolării chiar în ziua cînd lucrătorii Primăriei se urcaseră pe ziduri să dea jos acoperișul.

S-au plîns apoi Conducătorului Statului, i-au înfățișat temeiurile istorice și au obținut păsuirea tocmai cînd primarul, furios, convinsese jurații să încheie tărășenia hardughiei din fața Palatului Administrativ. Dar numai puțină vreme. În locul mult așteptatei salvări a bătrînelor

În prim plan, la stînga, casa Ghica

ziduri - pentru păstrarea cărora se propunea un portic de trecerea trotuarelor și refacerea bolților mai înapoi datorită intervenției autorităților locale sosea ca un trăsnet o hîrtie cu numărul 40755, de la Ministerul de Interne, ce slobozea mîna primarului să-și îndeplinească "obligațiile care îi revin în decembrie 1943, corpul principal al palatului se nimicea ca orice bîjglă, rămînînd pentru posteritate în arhivele tribunalelor, teancuri de acte, decizii, cereri, dezbateri și sentințe, prin care ocrotitorii lui: proprietarii și juriștii Iașilor - avocați și judecători -i-au apărat, cît au putut existența. Scăpase aripa lungă cu zeci de odăi asemănătoare unei cazarme ce mărginea odinioară ograda Hanului Turcesc și ținea loc de gard Școlii Gh. Asachi, pînă prin anii ‘70 cînd cădea și aceasta pentru a se face loc marelui bulevard ce se croia. În fața ei se amplasase în primăvara anului 1968 placa comemorativă a evenimentelor din 27 martie 1848, socotite a se fi petrecut în localul ocupat de Hanul Petersburg.

Aripa nouă a caselor Ghica, în stînga (foto I. Mitican)

Și se contura bulevardul lui George Melidon

Pe temelia bolților retrase sau dărmate de aliniere se ridicau noi zidiri și palate comerciale. Astfel apărea clădirea Băncii Leul, proiectată de arhitectul Școlari (1906) pe locul unor vechi construcții ale chiriarhiei catolice, în colț cu strada cea nouă Trei Ierarhi (nr. 56-60). O secondau alte două clădiri cu etaj intre care una cu statuiete în ogivele fațadei.

După Mitropolie urma palatul Expoziției obiectelor lucrate în mănăstiri și al Librăriei anexe, (astăzi Librăria Mitropoliei și birourile Agenției de Pelerinaj), ridicat prin anul 1936 după planurile arhitectului

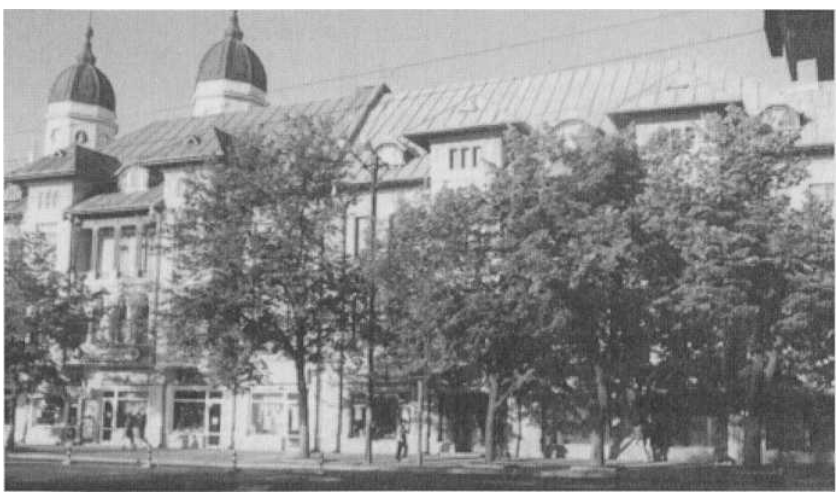

Clădirea Centrului Cultural Mitropolitan, la stinga și Materna, la dreapta tătărășan Mihai Stoian și dublată, ca în oglindă prin 1980, pentru modernul magazin Materna cu lucruri pentru copii (acum desființat). Șef de proiect a fost Teodor Ungureanu, iar inginer constructor Constantin Firtea -"Flacăra lașului", 12 iunie 1981.

Cam pe atunci, pe la 1905, se construise de inginerul A. O. Kiesser și blocul cu același nume (unde-i acum Librăria “Mihai Eminescu”), pe locul fostelor bolți. Vizavi în grădina lui Neuchotz se ridica

blocul fraților Hirchensohn (1905), urmat de hotelul Continental din 1911. Dispăreau și bolțile cu dugheni din Ulița Golia, ale bancherului Neuchotz, arse în noaptea de 30/31 ianuarie 1909. Pe locul lor, ultra central, frații Adolf și Marcus Braunștein cu arhitectul H. Clejan ridicau palatul destinat inițial pentru hotelul Europa (în care se adăpostește marele magazin pictoricesc cu sala Cupola, cît și un centru CEC).

Strada Ștefan cel Mare cu un șir de spații comerciale noi rînduite unul după altul, la față, în ganguri și pasaje, lua înfățișare modernă, păstrînd totuși alura de stradă veche.

Aici se găseau în anul 1932 vreo patru magazine de mătăsuri: La Serilanaca (nr. 2), La Seta (nr. 8), La Trinaco și La Eugen Catelli (nr. 11); cinci consumuri și băcănii: Consumul Unirea (nr. 21, Duff Moses (nr 36), Iancu Froim (nr. 39), Comerțul Colonial (nr.68), Importul (nr. 73), două magazine de mobile: La Hirsch (nr. 5) și La Bazarul Universal (nr. 11), două

Fosta Piață Cuza Vodă (astăzi 14 Decembrie 1989) sticlării: La Frații Hirchenshon (nr 2) și La Cristal (nr 5), patru librării și anticării: Universala (nr. 8), Edison (nr. 20), Aberman (nr 30), Cultura Românească (nr. 35); trei magazine de tricotaje și ciorapi: La Hercules (nr. 13), La Texta (nr. 17), La Lolita (nr. 19) și cele mai mari magazine de galanterie, pînzeturi și stofe multinaționale. Firmele, toate păstrau parfumul veacului trecut și particula caracteristică "La": La Magazinul Elitei și La Ghem (nr. 2), La Atlas și La Glob (nr. 3), Au Bon Marche și La Femina (nr. 11), La Steaua (nr. 28), La Furnica (nr. 33), La Magazinul Doamna (nr. 35), La Britania (nr. 48), La Magazinul Francez (nr. 54), La Frații Aronovici (nr. 60), La Fr. Vartparonian (nr. 60), La Bernhard Kaufman (nr.67).

De la ele și luau clienții cu argumentul calității superioare și al ieftinității la prețuri, reprezentanții celor mai renumite postăvării românești: Primăvara (nr. 19), Avîntul (nr. 29), Franceza (nr.3 8), Buhuși (nr 65), fără a-i lăsa muritori de foame nici pe slujitorii celui mai mare depozit de haine gata: La Derby (nr. 23).

Păstrîndu-și caracterul de City al Iașilor, tot pe atunci în strada Ștefan cel Mare, în jurul Băncii Naționale (nr. 51) se adăposteau vreo treisprezece bănci și societăți de economie, încuscrite, cu

casetele și depozitele pline de polițe, bancnote, acreditive și acțiuni internaționale: 284

Localul “Prima Societate de Economii"

Credit și Industrie (nr. 8), Banca de Comerț (nr. ll), Moldova de Jos (nr. ll, E. Marcovici (nr. 15), Credit Mărunt și Economie (nr, 30), S.O. Groswald (nr. 32), Comerciala (nr. 38), Zenis (nr. 69), Frăția Moldovei (nr. 19), Prima Societate de Economie - ctitoria lui Ion Creangă - (nr. 49), Asigurarea Adriatică (nr. l5) și încă multe aciuate pe străzile megieșe. Prin dreptul lor foiau aceiași agenți de pe la 1870, dar cu alte fețe, înfățișări și straie -smochinguri, gambete - discutînd aprinși procente ș cote, acțiuni și cursul devizelor la marile bănci din Londra, Amsterdam, Paris, și Viena. Fiindcă schimbul valutarii preluase Banca Națională, cele vreo 10 case de schimb existente pînă prin 1926 la numerele 28-44, aveau alte îndeletniciri.

Privite cu duioșie, se mai țineau copăcel bolțile scunde din colțul

străzii Langa ale Hotelului Splendid - fostului Ilie Armanu -, retezate totuși în tăiușul alinierii, dughenile la fel de mici ce aparținuseră fostului han Ghimici și dughenile de vizavi din fața Pîrlitei și Bisericii Sf. Dumitru Balș. Uitată un timp pe colțul străzii Mîrzescu (acum Gh.I. Brătianu) spre casa roznovenilor rămăsese neclintită clădirea de la numărul 43. Avea un cat și cerdacuri suite pe șarampoi groși cît copacul de care-și priponiseră murgii, odinioară, dregătorii domnești poftitori de o sîngeacă sau săcărică de la străvechea locantă uitată între ei. Cum mai înainte s-a arătat, și aceasta, cît și celelalte vecine (nr. 39, 41) și clădirele din spate înșirate în lungul străzii Mîrzescu, între care se păstra și vestita tipografie Goldner ca și grădina Pomul Verde își aveau soarta hotărîtă încă din anul 1892, la amplasarea Teatrului Național cu fața spre Mitropolie, a cărei vedere era acoperită de ele și de grajdurile Palatului Roznovanu. Faimoasa deschidere era atît de dorită încît pe la 1935, cînd proprietarul de la numărul 43 a făcut imprudența să dărîme vechea

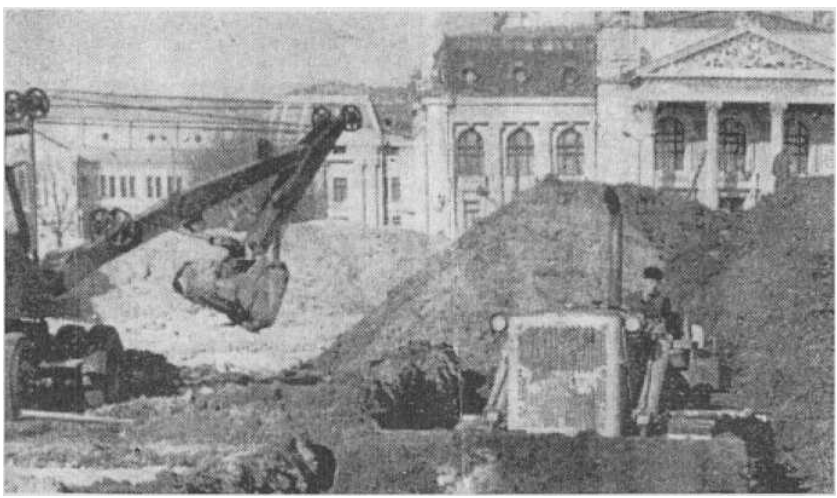

16 aprilie 1971 - foto din “Flacăra lașului”

zidire pentru a clădi un bloculeț lîngă Roznovanu, i-au sărit în cap sumedenie de târgoveți: gazetari, studenți și profesori, doritori să se elibereze mult așteptata vedere a Teatrului. Lucrarea se săvîrșea între anii 1969-1971, iar în aprilie 1971, buldozerele și lamele nivelau terenul fostelor clădiri din fața Teatrului.

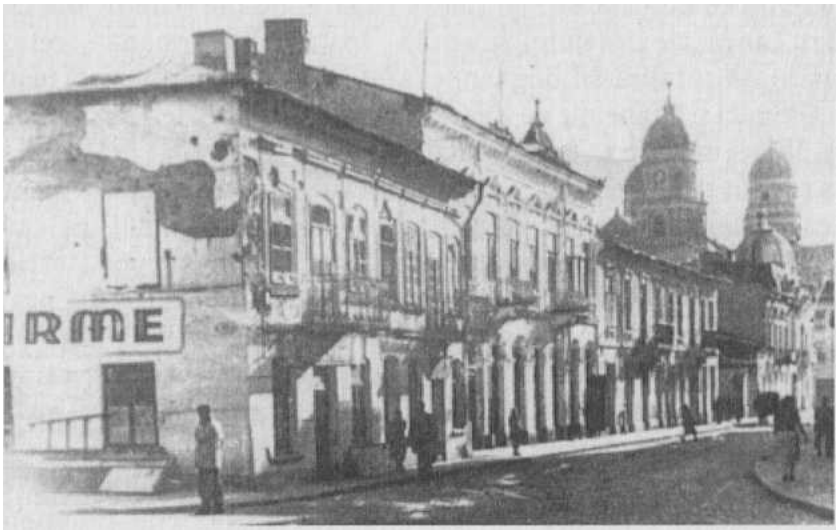

Clădirile din fața Teatrului, unde trebăluiau buldozerele de mai sus

Alte "vechituri", din celălalt colț al uliței Mîrzescu își așteptau și ele sorocul, căci planul modernizării ținea cu tot dinadinsul să transforme bătrîna Uliță Mare într-un falnic bulevard, tras la linie din Piața Palatului

Casa cu cupolă din colțul străzilor Ștefan cel Mare și Mîrzescu (Dobrogeanu-Gherea)

Administrativ (Culturii) și pînă în Piața Unirii, încît viteazul voievod

Ștefan cel Mare și domnitorul Unirii, Alexandru Ioan Cuza să se vadă de

pe soclurile nemuririi și să se felicite pentru mărețele lor fapte. Astfel cădea și clădirea cu cupolă din colțul străzii Mîrzescu (Dobrogeanu-Gherea), ce adăpostea o alimentară.

Fiind necesară îndreptarea cotului din dreptul străzii Lozonschi

se pornea începînd din 1947. Clădirele ce se opuseseră aproape 60 de ani în fața bulevardului, cădeau una după alta, dînd cale

liberă "străpungerii" spre Piața Unirii. Marile manifestații pornite de la Palat și terminate în Piața Unirii (și ea intrată în prefacere și lărgită de la 3550 mp la 21800 mp, în 24 mai 1948), aveau cale liberă. Deschiderea se sărbătorea în ajunul zilei de 21 decembrie 1948 cu un mare meeting în care coloanele de elevi, studenți și lucrători defilau la lumina fascinantă a torțelor aprinse în Piața Palatului și adunate într-o mare de făclii în Piața cea nouă. Pe făgașul noului bulevard se ridicau unul după altul zveltele zidiri ale turnurilor (1960-1964), existente și astăzi în care se instalau marile magazine ale anilor aceia: Guliver, pe colț, cu lucruri ieftine pentru copii, uriașul Electrotehnic cu aparatura de radio și electrocasnică - toată românească - urmat de un magazin foto-muzical (unde-i acum un cabinet medical). După ele se așezase Librăria Junimea cu teancuri de cărți editate în mii de exemplare.

Cam pe atunci (1956-1958) se “duceau" și bolțile dughenilor scunde cu obloanele ferestrelor rezemate în trotuar, ale fostului han Ghimici - numit și Victoria, prin 1909 (cînd a ars în noaptea de 27-28 februarie). Țineau colțul străzii Lozonschi, unde le-a prins sistematizarea cea nouă. Dărîmarea lor pentru a face loc unei construcții uriașe la vremea aceea, se petrecea cu duioșie

Dughenele Ghimici, în casele mici de la de cei ce mai știau că

capătul străzii

la numărul 28 a dăinuit multă vreme după 1889, Librăria Școalelor, din care străbunicii cumpăraseră, numai cu un leu. cărțile ce popularizau scrierile autorilor români, editate de frații Șaraga. Alături se aflase și bolta de la numărul

30, cu Librăria, Anticăria și Tipografia Akerman, altă instituție culturală, adesea pomenită, în Iașii dintre cele două războaie.

La coasta lor, mai la vale, într-o odăiță ferecată, de la numărul 36 sălășluia bancherul dar și marele ebraist Moses Duff, la care venea adesea în ospeție Gala Galaction. Aplecați asupra vechilor texte ebraice gazda și musafirul căutau înțelesurile potrivite pentru Biblia, pe care o traducea eruditul scriitor.

Pămîntul străpuns de hrube peste hrube, primea primul bloc al

străzii și al Cooperației Meșteșugărești (1959), cu cîteva unități pentru prestări de servicii, o spațioasă și elegantă Frizerie și un Artizanat, pe colț, toate împărțite și reîmpărțite în zilele noastre, de mulțimea prăvăliilor deschise prin ele, ce au ocupat și intrarea străzii Lozonschi. Atunci dispărea și rîndul dughenilor înghesuite pe ulicioara din spatele celor de la Ulița Mare, tăiată din strada Lozonschi și între care se mai păstra un acaret înalt, cu etaj, mai simandicos ce adăpostise împreună cu acel din ograda Seminarului, faimosul han Ghimici (Ghimeș) și, după unii, hanul Petersburg. Dincolo de strada Lozonschi se instala și Casa Modei în alt bloc, mai chipeș. Pe locul hanului Pîrlita și al celorlalte clădiri dinspre Teatru se înălțau blocurile Gioconda și Cina (1976-1978).

Se spera să rămînă măcar Palatul lui Grigore Ghica, din coasta Curții Domnești

În iureșul prefacerilor la mare viteză, efectuate uneori fără multă chibzuială și cu mari sacrificii, era amenințată cu dispariția și bătrîna zidire legată de amintirea domnitorului Grigore Ghica. Se păstrase căci

avea ocupanți, pînă în 1986, Notariatul de Stat al Județului Iași (locatarul clădirii vechi din partea dreaptă a fostei bolți de intrare) și Tribunalul (locatarul clădirii noi din stînga cu etaj a fostului Liceu “Alexandru cel Bun”). Se demolase tot rîndul de case dinspre Podul Roș. Rămasă stingheră într-o parte și nu supăra pe nimeni. Avea alura de cetate și păstra un interior specific cu o curte mărginită de săli și portice ca la o veche școală sau academie, semănînd, cu curtea Universității din Cracovia. Drept mărturie între vechile zidiri se găsea turnulețul fostei cazarme a grenadierilor. Ansamblul se potrivea pentru amenajarea unui muzeu școlar sau a unei biblioteci sau macara unui internat.

Aici primise domnitorul Grigore Ghica pe dregătorii domnești, consulii si jăluitorii, cum fusese școlarul V. A. Urechea, care lăsa istoriei o întîmplare petrecută în în aripa dreapta a fostului liceu,

locuită de domnitor. Mai tîrziu aici

ședea fiica Aglaia și soțul Lascăr Rosetti Răducanu

Dorindu-se menținerea ei de către mulți ieșeni iubitori ai vestigiilor orașului, autorul publica articolul Palatul domnesc din ulița Podu Roș în "Flacara Iașului" din 8 martie 1987. Dar fără succes. Peste cîteva luni era și acestă veche zidire dusă în cimitirul romanticului Iași. Unii edili și sfetnici năzuiau ca în noul peisaj să rămînă numai Palatul Culturii, vizibil din toate părțile.

Datorită modernizării grăbite plecau regretate, de pe harta străzii și masivele clădiri ale fostelor zărăfii din veacul Unirii, ce adăpostiseră mai la urmă câteva hoteluri faimoase: Englez (1912) la numărul 42,

Bursa la numărul 40, dimpreună cu căsoia cu etaj, subterane și hrube întortochiate din fostul Han al Poștelor (nr 38), stăpânit și de bancherul L. Kahan - ctitorul sinagogii lipită de zidul palatului domnitorului Mihalache Sturza - apoi de Societatea pentru asigurări Patria (1905), Dacia (1907), de Banca Comercială, preluată de bogata Eforie a Spiridoniei, iar prin 1960 lăsată pe seama Întreprinderii de Ape.

Nedorita lor pierdere aducea și o descoperire. Scormonind cu șpaclul pământul și molozul zidurilor prăvălite de un escavator peste vechile temelii, în ianuarie 1982, arheologul Nicolae Pușcașu găsea

CADRAN SAPI

Palatul domnesc din ulița Poda Roș

Vechi locuri
și aldiri ieșeze

zidurile unei Curți medievale, anterioare anului 1400 - prinse în subteranele fostului han. Amenințate cu distrugerea de mașina ce începuse săparea fundației noilor clădiri, neînfricatul arheolog se urca in cupa sa și nu cobora decît atunci cînd obținea păsuirea, după care a alergat la primul secretar al

județului, să oprească continuarea lucrării.

Ajutat de elevi și studenți entuziaști - ce trăiau istoria țării cu tot sufletul, vizitînd emoționați muzee și relicve strămoșești - lucrînd cu

Planul fostelor clădiri cu ronda ce avea diametrul de 15,2 m

i

șpaclul zile de-a rîndul între 1 ianuarie și 20 august 1982 (vreo 32000 de ore), a dezgropat din adîncul pămîntului pereți, ceramică, monede, și alte relicve mărturisitoare ale timpului înălțării străvechilor ziduri. Cu ajutorul lor și cu ochii minții a refăcut pe hîrtie clădirele multicentenare, arătînd vizitatorilor un Iași nebănuit, scos din pămînt. Visa refacerea lor, măcar parțială și

rezidirea unei presupuse biserici. Le vedea înconjurate cu plăci indicatoare și mari panouri informative despre trecutul lor în anii furtunoși atît de îndepărtați. Perseverent, reușise să convingă autoritățile să înceapă lucrări de consolidare, să toarne o placă de beton deasupra pentru protejare și chiar să instaleze un uriaș cub luminos. Îl dorea înzestrat cu lentile prin care lumina soarelui să se împrăștie în subterane, ca la celebra piramidă de la intrarea vestitului Louvre, fala Marelui Paris. Entuziași, unii dintre dregătorii timpului de atunci, îi promisese chiar și rezidirea fostelor clădiri, probleme financiare neexistînd. Le prezenta în vastul material științific Mărturii de civilizație și u8rbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iașilor, publicat de "Revista muzeelor și monumentelor", nr. 2 - 1983. Studiind aspectul istoric al straturilor, cercetătorul N.A. Ursu, după părerea sa, localiza între ziduri Palatul domnitorului Constantin Duca care, potrivit cronicarului, și-ar fi construit case lîngă Mitropolie (1700-1703). Publica în acest sens articolul Palatul domnitorului Constantin Duca (“Opinia", 11-12 februarie 1992)

Visător, cum era totdeauna, arheologul N. Pușcașu abia aștepta ca prețioasele subterane, mîngîiate cu mînile sale și ale tinerilor care l-au ajutat la scoaterea din țărînă, să devină un punct de atracție al turiștilor și suferea văzîndu-le după 1990, pline de necurățenii și devenite locaș de întîlnire al unor... sataniști... și-i plîngea sufletul simțind neputința

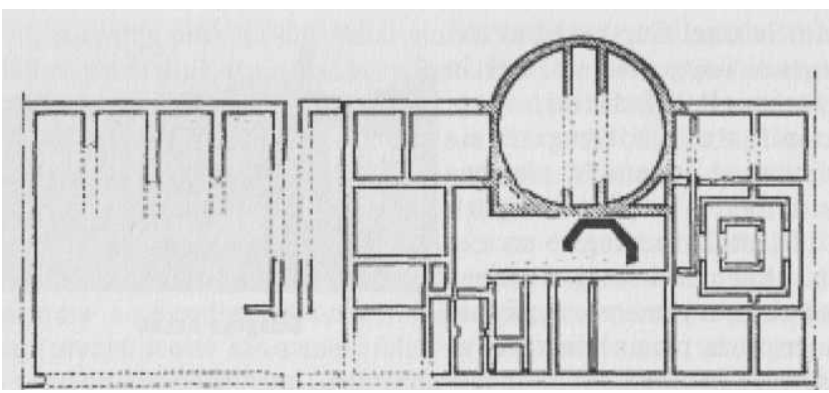

Județean și Prefecturii, de unde într-o zi s-ar putea dezgropa, cum

dorește arhitectul Nicolae Vericeanu “artizanul Casei Pătrate "(“Ziarul de Iași”, 11 noiembrie 2003) Străvechea clădire cu bolți, pulverizată, lăsa locul modernului așezământ Casa Cărții, care se putea retrage mai spre Banca Națională sau îngusta cu cîțiva metri, păstrîndu-se alături zidirea strămoșească contemporană cu domnul Unirii. Rămăsese, de altfel, singură relicvă, aproape neafectată a străzii medievale, izolată după demolarea grupului de clădiri (nr. 39 - 61) dintre

autorităților pe care le credea mai darnice și înțelegătoare cu trecutul. Lucrînd neostenit și descoperind alte urme străvechi, însemnate in teancurile de note si filme rînduite ca niște comori în micul lui laborator de la etajul Palatului de Cultură, trecea în cealaltă lume anonim, cu visul neîmplinit, rămas ca un testament pentru urmași. Ce trebuie împlinit!

La fel, regretate dispăruseră într-o noapte si străvechile bolți ale spițăriei Lochmanilor devenită Herțen-berg și Linde cu firma La Sănătate, din colțul străzii Costache Negri, păstrate cîțiva ani în venerație si apoi lăsate la demolare, de acei care aveau în mînă condeiul sistematizărilor (1977). Aparținuseră stolnicului Iordache Costache, care le vînduse în aprilie 1757 lui Lochman Gherarful.

Rămîneau doar fundațiile ascunse sub iarba din marginea sediului Consiliului

Clădirea Farmaciei Lochman

Farmacia și Casa Pătrată învecinîndu-se un timp (1972)

293

strada Costache Negri și strada Anastasie Panu. Între ele se aflase și cochetul cinematograf Scala, cu acoperiș mobil, din anii ultimului război, folosit un timp de Teatrul Evreiesc.

Astfel încet, încet, se înfăptuia Visul poetului Gheorghe Melidon și al făuritorilor Unirii, înfiripat în jurul meselor șchioape din bolțile Hanului Petrea Bacalu, la Binder sau la Pîrlita și rotunjit în uriașele saloane ale bătrînilor boieri ce și-au trimis fiii pentru studii în străinătăți, să vadă lumea marilor orașe și să se adape la izvoarele culturii europene. Dar ce păcat că înfăptuirea fusese prea destructivă...

Pe vatra bătrînei Uliție Mari, strimte și strîmbe, rămînea noul bulevard Ștefan cel Mare - canonisit după 1990 și Sfînt - în care pe lîngă strălucitoarele

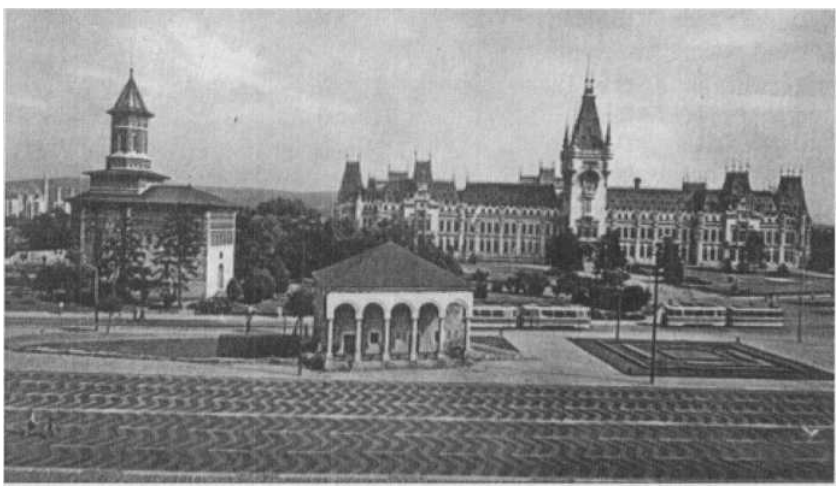

monumente: Palatul Culturii, Tiparnița lui Dosoftei, Trei Ierarhi, Complexul Mitropoliei, Primăria Municipiului Iași, se păstrează și clădirea Băncii Leu, "burgul" catedralei catolice, vechea ospeție (devenită Artizanat) a fostului han Ilie Armanu (Hotel Moldavia, Hotel Splendid, Hotel Europa), din colțul Străzii Langa - ultima zidire dintre dughenile boltite de odinioară.

Vechile clădiri, zgîlțite de cutremure și răscroite de bombe, sporovăiesc, în nopțile argintii, cu vecinele de peste drum: Prima Societate de Economie, Banca Iașilor și privesc pe sub

streașină, nostalgice spre suratele din preajma Hotelului Continental (capătul fostei străzi Ștefan cel Mare), rămase neatinse de aripa timpului neîndurător, ca o amintire tîrzie din fosta Uliță Mare, a anilor 1900.

Păcat însă că sunt prea puține și s-au pierdut multe dintre acele legendare. Cu oarecare grijă ele puteau fi păstrate și ar fi dat mai mult farmec bătrînei Ulițe Mari, Mai ales că sistematizatorii anilor 1970-1980 aveau la îndemînă fonduri uriașe de stat, cu care puteau consolida, reface, repara, retrage, rezidi clădirile prețioase. Cum procedau și procedează colegii lor din marile orașe europene unde se întîlnesc sute de străzi cu înfățișare medievală, aducătoare de vizitatori ce se fotografiază și hoinăresc încîntați prin ele ascultînd întîmplări și legende de care nici Ulița Mare nu duce lipsă.

Drept încheiere

Aici, la răspîntia străzilor Ștefan cel Mare și Cuza Vodă, ne oprim. Nu pentru că ulița din poveste s-ar fi sfîrșit. Nici vorbă. Cum prea bine se știe, pe vremuri mergea pînă dincolo de poarta intrării la Grădina Publică, unde se afla și Bariera Podul Verde. Stăm din motivul că anul trecut am văzut pe îndelete Ulița Pavelei de Lemn, plimbîndu-ne "Din Tîrgu Cucului în Piața Unirii", iar mai înainte (în 2002), am făcut o lungă și nostalgică plimbare pe "Strada Lăpușneanu de altădată".

Ne-a mai rămas, puțin cunoscut, capătul de sus al Uliței Mari, Copoul, numit și Podul Verde, pe care sperăm să ne întîlnim la anul.

Să fim cu toții sănătoși.

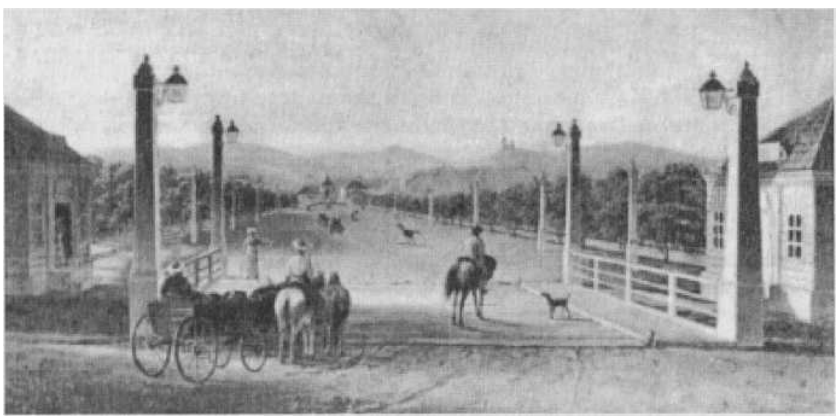

Bariera Podul Verde sau lașul văzut de la Copou (M. Vorobieff, 1834)

Cîteva păreri despre vechile volume:

Un veac prin Gara Iași

“Printre semnatarii unor pastile de istorie feroviară în Lupta CFR și Revista CFR, din anii 1968 -1970 se găsea și unul de la Iași, pe care aveam să-l cunosc personal, atunci cînd se arăta și pe la Cronica cu tot felul de propuneri în calitate de Președinte al Comisiei de

Turism Municipale (pe linie sportivă), oțărîndu-se, căci edilii de pe atunci se împiedecau cam mult de vechile zidiri.... Într-o zi mi-a pus în brațe un teanc de foi bătute la mașină cu rugămintea să-mi arunc ochii prin ele- Așa că m-am apucat de citit paginile ascunse sub titlul, de loc urît: Un veac prin gara Iași. Bănuiam o monografie tehnico-economică, întocmită de un inginer prin definiție om al schemelor, cifrelor și tabelelor, dar am avut surpriza, plăcută să găsesc un șir de evocări emoționante ale anilor ce au trecut peste străvechiul Iași și peste bătrîna sa poartă - gara - cu zidurile înegrite de fumul miilor de locomotive și lespedele pardoselilor roase de bocancii celor trei războaie... Din întreaga alcătuire se constata că, de fapt, gara i-a slujit autorului și ca pretext pentru incursiuni îndrăznețe și fericite ...și în viața orașului, legînd bine poarta de cetatea ce o slujește. (Aurel Leon, Cuvînt de început, 1983)

Cu Mihai Eminescu și Ion Creangă prin Tîrgul Ieșilor

“În aproape 200 de pagini Ion Mitican și-a propus un itinerar sentimental în compania lui Eminescu și Creangă pe străzile de altădată ale Iașilor... Unele fraze reprezintă adevărată literatură, prin forța de de evocare, colorit, armonie reliefarea unor trăsături fizice și psihice, descrieri de interior, vioiciunea dialogului, etc.... Totul rînduit cu o anume știință fac din această lucrare un ghid interesant pentru turiștii care vor să se instruiască și să aibă un prilej de mare desfătare sufletească (G. Bădărau, Mari scriitori pe străzile lașului, “Evenimemtul”, 27 octombrie 1992).

“Fascinat de ideea că poate merge pe urmele celor doi mari scriitori (Mihai Eminescu și Ion Creangă),reconstituindu-le drumurile, prin cele mai nebănuite cotloane, Ion Mitican și-a cheltuit timpul liber de la slujba sa inginerească, din ultimile două decenii în cercetarea arhivelor și publicațiilor de epocă, reușind astfel să trăiască în tîrgul de odinioară. Cu o tandrețe tipic moldovenească , cititorul este introdus in atmosfera de atunci, fără a uita că e vorba de o evadare, deci cu repere de orientare în prezent,. Mitican are talent de povestiror și ceea ce e mai important scrie cu pasiune cu poftă de retrăire a acelor vremuri...! (Aurel Leon, Cu Mihai Eminescu și Ion Creangă prin tîrgul Ieșilor," Opinia" 27 septembrie 1991)

Cu Iașii mînă-n mină, voi II, de C. Ostap și I. Mitican

“Multe așezări urbane, din Europa sau de peste mări și oceane și-ar dori să “dețină” între grațiile bibliotecilor, arhivelor pe admirabilii ingineri- cronicari- cercetători-scriitori Constantin Ostap și Ion Mitican. Urmași ai memoraliștilor de tip Iacob Negruzzi (Amintiri din Junimea) și George Panu (Amintiri de la Junimea din Iași), confrații noștri sunt oameni în toată firea, povestitori talentați, învingînd inerții și prejudecăți cu o superbie demnă de pildă. Dinamici, dezinvolți, citind pe ruptele (de la colecții de ziare vechi la cărți semnate de Ionel Teodoreanu sau de Aurel Leon, de la acte de proprietate la planuri de urbanism, de la plăci memoriale la inscripții din cimitire, de la Dacia Literară la Convorbiri Literare, mai vechi și mai noi), de o modestie creștinească rară, enoriași substanțiali ai lașului, ne oferă un spectacol memorabil savuros..."(Lucian Vasiliu, Mînă-n mînă, literatura și ingineria, martie 1997.)

“Constantin Ostap și Ion Mitican fac- spuneam - un cuplu ideal pentru asemenea lucrări (despre Iași), primul este mai meticulos , mai robit informației istorice, dînd aer “științific “evocărilor sale, un om de arhivă de bibliotecă. Al doilea e mai “boem ”, lasă imaginația să lucreze liber, și scapără adeseori din condei pagini de presă în buna tradiție a lui Sadoveanu, N.A. Bogdan, G. Lesnea și Aurel Leon: el nu-și amintește nici nu reconstituie ci evocă... în cei doi ingineri se ascund un istoric și un prozator... (Ioan Holban, lașul văzut de doi ingineri, “24 de ore,” 21 august 1997)

Romantica istorie a Palatului Roznovanu

“Ion Mitican tratează bibliotecile și arhivele ca pe un soi de drog. El se îmbibă de informații pentru a fi liber să fabuleze. El ia un personaj, o situație, un document și le răsucește pe toate fețele pînă cînd în inima de hîrtie începe să bată pulsul legendei. Istoria palatului Roznovanu e un roman cu mistere, scris parcă în urmă cu jumătate de veac cu tocul muiat într-o călimară romantică.” (Val. Condurache, Ficționarii, “Monitorul” 19 ianuarie 2001)

Strada Lăpușneanu

“Mișună prin Iași două personaje din altă lume... Sînt întotdeauna foarte grăbiți și extrem de politicoși... îndeobște fiecare cară după el un gentoi de piele, pe cît de ponosit, pe atît de burdușit cu cărți,

manuscrise, fotografii vechi și cîte cele... Cărțile lor au au titluri duioase, ce par scrise acum un veac: Uzina de lumină, Cu Iașii mînă-n mînă, Gara amintirilor, Romantica poveste a palatului Roznovanu, Parfum de Iași, Strada Lăpușneanu de altădată. Unele au fost scrise si semnate în tandem, altele separat. Ei refac străzi (precum emblematica Lăpușneanu), construiesc clădiri, înalță monumente, scociorăsc după documente, fixează, repară, mută despică, și unesc firele unui oraș de altădată, pe care ni-1 fac mai vivant decît acel de acum. Te apucă nostalgia. Ieșind din cărțile lor retroactive și preumblîndu-te prin Iași, parcă îți găsești mai multe puncte de reper, deși te încearcă sentimentul ciudat că te afli într-un alt oraș, într-un alt timp și într-un alt spațiu, al legendei..”(Nicolae Turtureanu, Doi nostalgici. “Ziarul de Iași, 1 iulie 2003).

Recent a apărut în editura Tehnopress un volum semnat de acest iubitor al lașului cu titlul Strada Lăpușneanu, volum care atrage atenția din mai multe puncte de vedere. Pe de o parte prin bogăția elementelor de istorie, pe de altă parte prin frumusețea evocării acelei străzi care nu poate fi uitată de nici un locuitor al orașului... " (Liviu Moscovici, Viața Noastră, 28 mai 2004, Tel-Aviv, Israel)

Primăria municipiului Iași de C. Ostap și I. Mitican

‘"Urmași ai memoraliștilor ieșeni Iacob Negruzzi, G. Panu, Vasile Panopol, fideli demersului spiritual major, autorii ne desvăluie într-o cheie proprie, întîmplări din dulce tîrgul Ieșilor, ce țin de istoria trecută sau mai apropiată. Autorii merg pe linia de in vestigație a lui A urel Leon, întemeiată pe inteligență și spirit de observație și dăruiți cu har scriitoricesc ne desvăluie un oraș ce merită tot efortul de abnegație și dăruire..." (Olga Rusu, Memoraliști ieșeni, "Dacia Literară", nr 44, 2002)

Din Tîrgul Cucului în Piața Unirii

"Ion Mitican se dovedește a fi un cercetător meticulos și pasionat al arhivelor, folosind cu pricepere documentele găsite... Ceea ce a dorit Ion Mitican i-a reușit...” (G. Iosub, “ Minimum”, mai 2004, Tel-Aviv, Israel)

"Tîrgul Cucului, între legendă și istorie, impresionantă evocare a

unui cartier ieșean... în Iași a existat o obște însemnată de evrei obște care trebuie cunoscută, obște care trebuie să i se permanentizeze memoria. Anii trecuți mai multe cărți remarcabile dedicate lașului au poposit în rafturile librăriilor și ale bibliotecilor ...în rîndul acestora însă, un loc aparte îl deține o carte de excepție, o carte uluitoare, care a fost așteptată de mulți, a fost așteptată vreme îndelungată, o carte care , în sfîrșit, reabilitează și reînvie în fața noastră un vechi cartier al lașului... Este vorba de volumul lui Ion Mitican Din Tîrgul Cucului în Piața Unirii, itinerar sentimentalei, Tehnopress, 2003)). ...Pagini scrise cu un talent deosebit, cu mare forță a evocării, care te face să nu poți lăsa cartea din mînă...” (Liviu Moscovici," Viața Noastră”, 23 iulie 2004, Tel-Aviv, Israel)

Cuprins

Capitolul 1

...iar Patriarhul Constantinopolului și membrii

Fiindcă sîntem în Ulița Mare, avem prilejul

să aflăm unde s-a înființat Teatrul Evreiesc

...Pe care o vizitează principii Maria și Ferdinand,

De același autor:

Radiotelefoane - principii, Editura M.T.Tc., București, 1973 ; Radiotelefoane mobile, Editura M.T.Tc., București, 1974 ;

Radiotelefoane portabile, Editura M.T.Tc, București 1974 ;

Noi echipamente telegrafice, Editura M.T.Tc., București, 1975 ; Radiotelefoane. Funcționare. Exploatare., Editura Tehnică, București, 1979 ;

Un veac prin Gara Iași, Editura Sport-Turism, București, 1983 ;

Cu Mihai Eminescu și Ion Creangă prin Târgul leșilor,

Editura Sport-Turism, București, 1990;

Prin Iași cu Veronica Micle, Editura Cronica, Iași, 1996;

Iași, Gara Amintirilor, Editura Tehnopress, Iași, 2000 ;

Palatul Marilor Uniri, Muzeul Unirii, Iași, 2000 ;

Palatului Roznovanu, o poveste romantică, Editura Tehnopress, Iași, 2002 ; Strada Lăpușneanu de altădată, Editura Tehnopress, Iași, 2002 ;

Din Târgu Cucului în Piața Unirii, Editura Tehnopress, Iași, 2003 ; Vechi locuri și zidiri ieșene voi. I și II, Editura Tehnopress, Iași, 2004 ;

În colaborare : Constantin Ostap și Ion Mitican :

Cu Iașii mână-n mână, voi. II, Editura Dosoftei, Iași, 1997 ;

Cu Iașii mână-n mână, voi. III, Editura Tehnopress, Iași, 1999 ; lașul între adevăr și legendă, Editura Tehnopress, Iași, 2000 ;

Primăria Municipului Iași. Pagini de istorie, evocări și legende, Editura Tehnopress, Iași, 2001.

În colaborare : Alexandru Dobrescu, Ion Lupu, Gabriel Mărgineanu : Bun venit în Moldova cu trenul (Welcome to Moldavia by train), Mydo Center, Iași, 2000.

În colaborare : Olga Rusu, Dan Jumară, Ion Mitican, Ștefan Oprea, Constantin Ostap, Liviu Papuc :

Caragiale în Iașii Junimii, Editura Timpul, 2002.

ION MITICAN

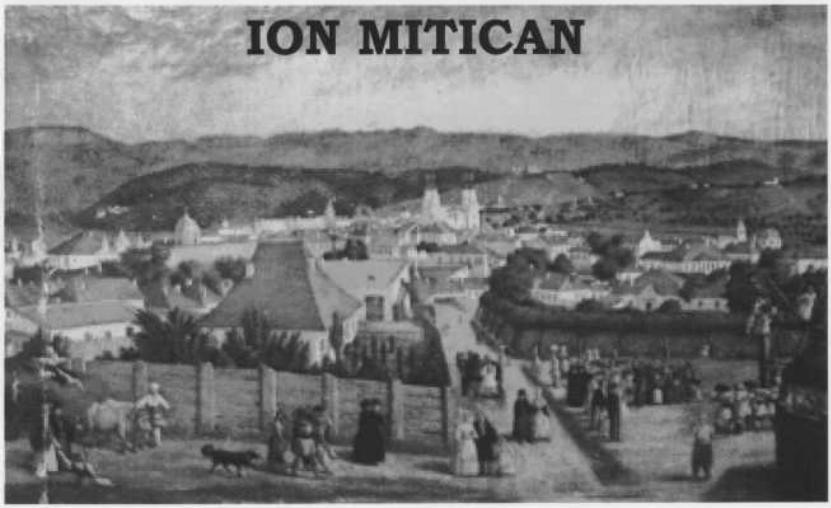

Ulița Mare

din demult uitate vremuri

Vechi locuri și zidiri lesne - 2

editura Tehnopress

Foto: Radu Oțan

Cu mulțumiri, autorul